

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

ÇİLT: 22 SAYI: 57 EKİM - ARALIK 2022

T.C. AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

Hakemli Araştırma Dergisi

Sahibi

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adına
Ahmet Abdullah SEZEN

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr. Emre TÖRE

Yönetim ve İletişim

Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177. Sokak No: 10/A
Çankaya – ANKARA
e-posta: spcdergisi@ailevecalisma.gov.tr
web: <http://dergipark.gov.tr/spcd>

Yayın Türü

Yaygın Süreli Yayın

ISSN

2148-9424

E-ISSN

2651-4265

Grafik Tasarım / Uygulama

Salih AYVALLI

Yapım

Ankara Ardiç Kağıtçılık
Zübeyde Hanım Mh. Kazım Karabekir Cad. 37/21 Altındağ / ANKARA
Tel: 0312 384 10 12

Baskı Adedi

500

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'nde yayımlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.
© Her hakkı saklıdır. Dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamlar da dahil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları sadece Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına aittir. Yazılı ön izin olmaksızın yazıların tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır.

Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi üç (3) ayda bir yayımlanır.

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin tarafından dizinlenmektedir.

SOBIAD Index tarafından dizinlenmektedir.

SOSYAL POLİTİKA ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL POLICY STUDIES

CİLT: 22 SAYI: 57 EKİM - ARALIK 2022

T.C. AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI HAKEMLİ DERGİSİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Olgun GÜNDÜZ

EDİTÖR YARDIMCISI

Bengü ÇIKRIK ERKEN

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Yusuf ALPAYDIN * Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Fatih AYSAN * Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Harun CEYLAN * Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üye. Nergis DAMA * Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Zeki KARATAŞ * Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan NİŞANCI * Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. M. Merve ÖZAYDIN * Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK * İstanbul Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Doç. Dr. Ahmet ALBAYRAK * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf ALPER * Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay ERGENE * Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Adnan KÜÇÜKOĞLU * Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Sedat MURAT * Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR * Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Emine ÖZMETE * Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL * Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Hür Mahmut YÜCER * Sağlık Bilimleri Üniversitesi

*Bu sayfada yer alan isimler soyadına göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

BİLİMSEL YAZIŞMA

Makaleler ile ilgili tüm soru ve yazışmalarınız için:

Bengü ÇIKRIK ERKEN

e-posta:spcdergisi@aile.gov.tr

EDİTÖRDEN

Kıymetli Okurlarımız,

2022 senesinin dördüncü ve son sayısı olan 57. sayımızla yeniden karşınızdayız. Bu sayıda, aile araştırmalarında ‘hane’ kavramı, aile eğitimi üzerine yazılmış tezler, sosyal kalkınma ve sosyal hizmet ilişkisi, sosyal yardım ve hizmetlerin dijital dönüşümü, yaşlanma ve erişilebilirlik, anne ve bebek iletişimde ninniler, boşanma olgusu gibi konulara dair yapılan çalışmalar yer alıyor. Bu çalışmaları, politika yapıcılara, sahadaki uygulayıcılara, alana ve alanyazına yapacağı katkılar açısından önemseyeceğimizi belirtmek istiyoruz.

Bu sayımızda 7 çalışmaya yer veriyoruz.

İlk çalışma Dursun AYAN ve Leyla AKSU KILIÇ tarafından kaleme alınan “*Osmanlı Tahrirlerinden Modern Aile Araştırmalarına “Hane” Kavramı Üzerine Notlar*” isimli makaledir. Bu çalışmada, tarihi süreç içinde Osmanlı’da nüfus, tapu ve vergi kayıtlarında görülen hane kavramının Türkiye Cumhuriyeti döneminde de nüfus ve aile araştırmalarında kendini “nasıl” gösterdiği üzerinde durulmaktadır. Bir mesken biriminin adı olan hane, Osmanlı vilayetlerinde tapu, nüfus, vergi ve askerlik kayıt defterlerindeki evdir. Alınacak vergi miktarı ve asker sayısı hane üzerinden belirlenmekte ve kayıtlar erkekler üzerinden tutulmaktadır. Hanede yaşayanlara “hanehalkı” denilmektedir. Bu yönüyle hane aynı zamanda döneminin bir sosyal politika ve maliye kavramıdır. Osmanlı araştırmacıları bu kayıtlardan faydalanarak bir hanede kaç kişinin yaşadığını ortalama olarak belirlemek istemişlerdir. Çünkü Osmanlı aile araştırmaları açısından önemli bir bilgi olan “bir yerleşimin nüfusunu öğrenmek” mümkün olacaktır. Bu çalışmada Osmanlı’dan günümüze “hane” kavramının kayıtlardaki izleri takip edilerek hem sosyolojik hem de tarihî analizi yapılmaya çalışılmaktadır.

“Yaşlı Bireyler İçin Geleneksel Yapıların Erişilebilirlik Değeri Üzerine Bir İnceleme: Malatya Beşkonaklar Evi” isimli Meryem AKÇA ve Nihal Arda AKYILDIZ tarafından yapılan çalışma derginin ikinci makalesidir. Çalışmada kentlerin geleneksel yerleşim alanlarındaki erişilebilirlik düzeyi yanında hareket kısıtlılığına sahip yaşlı kent kullanıcılarının karşılaştığı sorunlara yer verilmektedir. Bu bağlamda konunun irdelenmesi için seçilen Malatya ilinde yer alan Beşkonaklar Evi ve çevresinin erişilebilirlik standartlarını ne oranda karşıladığı incelenmekte ve yerinde yapılan analizlerle erişilebilirlik konusunun yaşlı kent kullanıcıları için önemine dikkat çekilmektedir. Buna göre erişilebilirlik uygulamalarında kentteki her bölge gibi geleneksel yerleşim alanlarında da dikkate alınması gerekmektedir. Geleneksel yapılarla ilgili restorasyon, yenileme ve alan düzenleme çalışmalarında erişilebilirlik standartlarının daha fazla dikkate alınması ve bu konudaki bilimsel çalışmaların da sayıca artırılması beklenmektedir. Yaşlı veya yaş almakta olan kent kullanıcıları, kentteki tüm mekânsal alanlara erişim, sosyal hayata aktif ve sorunsuz katılım gibi önemli hakları talep etmektedir. Bunun için nüfusun önemli bir bölümünü teşkil eden yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireyler için sunulması beklenen erişilebilirlik hizmetlerinin, geleneksel yerleşim alanları için de yürütülmesi ve devamlılığının sağlanması bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Geleneksel yapılarda, yaşlı ve hareket kısıtlılığına sahip olan bireylerin hayatını kolaylaştıracak alternatif çözüm önerilerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu anlamda erişilebilirlik standartlarına bağlı revizyonların hayata geçirilmesi durumunda, bütün kent kullanıcıları için daha sürdürülebilir sosyo-kültürel yaşamın eşit, adil ve sağlıklı olarak sağlanması da mümkün olacaktır.

Derginin üçüncü makalesi “Kırsal Alanlarda Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet İlişkisi” ismiyle Deniz YÜKSEL tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasındaki ilişki ele alınmakta ve kırsal alanda çalışan sosyal çalışmacıların kırsal kalkınmadaki rolleri ortaya konmaktadır. Bu çerçevede kalkınmanın sosyal boyutuna odaklanarak kavramsal açıklamalar yapılmış ve kırsal kalkınmayı tarihsel bağlamında incelemek için Türkiye’deki kırsal politikaların gelişim seyri incelenmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarının aktif katılımı desteklemesi ve güçlendirme yaklaşımını içermesi mesleğin kırsal alanda sosyal kalkınmanın hayata geçirilmesine aracılık eden yönünü oluşturmaktadır. Benzer şekilde, sosyal kalkınma esaslı bir kırsal sosyal hizmet uygulaması katılımcılık esaslı, sosyal adaleti gözeten ve yerel kültüre uyumlu bir anlayışı kapsamaktadır. Bu bağlamda, kırsal alanlarda refah artırıcı programlara ulaşamamanın yoksunluklar bağlamında ele alınmasının ve kırsal kalkınmanın bütüncül değerlendirilmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

Dördüncü çalışma Emine ARSLAN KILIÇOĞLU, Neriman ARAL, Burçin AYSU ve Figen GÜRSOY tarafından kaleme alınan “*Annelerin Ninnileri Kullanma Durumlarının İncelenmesi*” isimli makaledir. Bu çalışmada annelerin ninnileri kullanma durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamda incelenmesi konu edilmektedir. Araştırma sonucunda annelerin ninniye çeşitli şekillerde tanımladıkları, ninnilerin anne ve çocuk arasında güvenli bağlanmaya katkısının olduğunu, çocuklarını sakinleştirdiğini, duygusal ve zihinsel gelişimi desteklediğini, uykuya geçişi kolaylaştırdığını, kültürel aktarımın gerçekleşmesine katkısının olduğunu, ninnileri çoğunlukla kendi annesinden öğrendiğini belirtmişlerdir. Anneler, çocuklarına ninni seçerken sözcüklerin anlamlarına, çocuğa göre olup olmadığına, çocuğuna duygusal ve ruhsal olarak iyi gelmesine, çocuğunun yaşına uygun olup olmamasına dikkat ettiklerini, ninni söylerken ise ses tonunun duruma göre değiştiğini, ninninin ritmine dikkat ettiğini ve anıları hatırladığını ifade etmiştir. Anneler ninnileri uykuya hazırlıkta, çocuğundaki saldırganlığı kontrol etmek ve sevgisini göstermek istediğinde söylediğini ifade etmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda çocukların sağlığı ve gelişiminde etkin rol oynayan çocuk gelişimcilerin gerek ailelere verdikleri doğum öncesi veya doğum sonrası danışmanlıklarda gerekse müdahale programlarında ninnilere daha fazla yer vermesi, annelerin bu konuda bilgilendirilmesi, ninni söylemenin uzun dönemli etkisine yönelik çalışmaların yapılması getirilen öneriler arasındadır.

Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ tarafından kaleme alınan “*Dijital Refah Devletlerinin İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Bağlamında Değerlendirilmesi: Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Dijital Dönüşümünde Ortaya Çıkan Etik Meseleler*” isimli çalışma derginin beşinci makalesidir. Çalışmada dijital refah devletlerinin sosyal koruma sistemlerince planlanıp uygulanan sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesinin ortaya çıkardığı sonuçlar, insan hakları bağlamında ele alınmaktadır. Bu çerçevede dijital refah devletlerinin ayırt edici özelliklerine değinildikten sonra, sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleşme ihtiyacının dayandırdığı avantajlar ile bu değişime içkin kılınmış olan finansal hedeflerin görünür kılınmasına çalışılmaktadır. Böylece günümüz refah devletlerinde sunulan sosyal yardım ve hizmetlerde yaşanan dijitalleşme ile insan haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanması idealinin çağın gereklerine uygun bir yenilikle sürdürülmesine mi yoksa finansal hizmet sağlayıcısı kurumların sağladıkları yararın artırılmasına mı hizmet edildiği sorusuna yanıt aranmaya çalışılmaktadır.

Derginin altıncı makalesi “*Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Sosyal Çalışmacıların Boşanma Olgusuna İlişkin Düşünceleri Üzerine Nitel Bir Araştırma*” ismiyle Tuğba YÜCE ve Ömer Miraç YAMAN tarafından kaleme

alınan çalışmadır. Çalışmada, yaptıkları işin içeriği gereği sürekli olarak boşanma olgusunu deneyimlemekte olan veya deneyimlemiş ailelerle çalışan ve aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacıların, çalışma sürecinde edindikleri deneyimler çerçevesinde boşanma olgusuna ilişkin düşüncelerini, görüş ve önerilerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Buna göre sosyal çalışmacıların boşanma algılarına değinildikten sonra boşanmaların azalması için çiftlerin evliliğine ilişkin olumsuz müdahalelerden kaçınmalarının, birlikteliğin her döneminde çiftlerin profesyonel destek almalarının ve topluma yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılmasının önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarıyla ilişkili olarak; aile ve evlilik kurumunun sağlıklı bir yapıya kavuşması ve olumlu bir gidişat sergilemesi için öneriler geliştirilmiştir.

Derginin son makalesi Nursena ÖZTÜRK ve Hanifi PARLAR tarafından yapılan “*Türkiye’de Aile Eğitimi Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi*” isimli çalışmadır. Bu çalışmada Türkiye’de aile eğitimi alanında yazılmış olan lisansüstü tezler inceleme konusu edilmektedir. Yapılan analizler sonucunda: İlk olarak en çok lisansüstü tezin eğitim bilimleri enstitüsünde hazırlandığı, ikinci olarak cinsiyet dağılımına bakıldığında en çok kadın yazarların bu konuda tez yayımladığı, üçüncü olarak tezlerin ağırlıklı olarak doçent doktor unvanına sahip bilim insanları danışmanlığında hazırlandığı, dördüncü olarak tezlerin en çok Eskişehir ve Ankara illerindeki üniversitelerde okuyan öğrenciler tarafından yazıldığı ve son olarak tezlerin en çok özel eğitim anabilim dalında gerçekleştiği görülmüştür. Aile danışmanlığı ve eğitiminin ülkemizde henüz 40 yıllık bir geçmişe sahip olması sebebiyle yapılan çalışmaların günümüze kadar en çok problem yaşanan alanlarda olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, son dönemlerde aile kavramının çeşitlenmeye ve genişlemeye başlamasıyla birlikte bu ailelere gereken desteği sağlamak ve yardım etmek amacıyla bazı üniversitelerde yüksek lisans programı olarak okutulması alanın daha sistemli ve bilimsel bir geleceğe sahip olduğunu göstermektedir.

Çalışmaların faydalı olması temennisiyle iyi okumalar, selamlar...

Doç. Dr. Olgun GÜNDÜZ
Editör

İÇİNDEKİLER

- Osmanlı Tahrirlerinden Modern Aile Araştırmalarına “Hane” Kavramı Üzerine Notlar
Notes on “Hane/Household” Concept from Ottoman Tahrir Records to Modern Family
Studies..... 689
Dursun AYAN, Leyla AKSU KILIÇ
Araştırma Makalesi
- Yaşlı Bireyler İçin Geleneksel Yapıların Erişilebilirlik Değeri Üzerine Bir İnceleme: Malatya
Beşkonaklar Evi
Accessibility Value of Traditional Buildings for Elderly Individuals A Study on It: Malatya
Beskonaklar House713
Meryem AKÇA, Nihal Arda AKYILDIZ
Araştırma Makalesi
- Kırsal Alanlarda Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet İlişkisi
The Relationship Between Social Development and Social Work in Rural Areas745
Deniz YÜKSEL
Derleme
- Annelerin Ninnileri Kullanma Durumlarının İncelenmesi
Examination of Mothers’ Use of Lullaby775
Emine ARSLAN KILIÇOĞLU, Neriman ARAL, Burçin AYSU, Figen GÜRSOY
Araştırma Makalesi
- Dijital Refah Devletlerinin İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Bağlamında Değerlendirilmesi:
Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Dijital Dönüşümünde Ortaya Çıkan Etik Meseleler
Evaluation of Digital Welfare States in The Context of Human Rights and Social Justice: Ethical
Issues in The Digital Transformation of Social Assistance and Services 797
Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ
Araştırma Makalesi
- Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Sosyal Çalışmacıların Boşanma Olgusuna İlişkin
Düşünceleri Üzerine Nitel Bir Araştırma
A Qualitative Research on the Opinions of the Social Workers Employed in Family Courts on the
Phenomenon of Divorce 825
Tuğba YÜCE, Ömer Miraç YAMAN
Araştırma Makalesi
- Türkiye’de Aile Eğitimi Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle
İncelenmesi
The Evaluation of The Postgraduate Thesis Written in The Field of Family Education in Türkiye
by Content Analysis Method 863
Nursena ÖZTÜRK, Hanifi PARLAR
Derleme

OSMANLI TAHRİRLERİNDEN MODERN AİLE ARAŞTIRMALARINA “HANE” KAVRAMI ÜZERİNE NOTLAR

Dursun AYAN¹
Leyla AKSU KILIÇ²

Öz

Bazı sözcüklerin zamanla kavram haline gelmeleri, toplum hayatının onlara kazandırdığı sosyo-lengüistik bir işlevdir. Bazı kavramlar ise tarih içinde hayatlarını sürdürürken yanlarına başka sözcük ve kavramlar alarak yeni anlam ve bilgi alanları oluştururlar. Bu açıdan bakıldığında “hane” kavramının da ilginç bir evrim ve yolculuk yaşadığı düşünülmektedir. Çünkü Türklerin Farsçadan aldığı hane kavramı, Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde Türkçeden, Arapçadan ve Fransızcadan sözcüklerle birleşerek yeni kavramlar oluşturmuştur.

Bu çalışmada tarihi süreç içinde Osmanlı’da nüfus, tapu ve vergi kayıtlarında karşımıza çıkan hane kavramının Türkiye Cumhuriyeti döneminde de nüfus ve aile araştırmalarında kendini “nasıl” gösterdiği üzerinde durulmuştur. Aslında sosyoloji-tarih bağlamında bir mesken biriminin adı olan hane, Osmanlı vilayetlerinde tapu, nüfus, vergi ve askerlik kayıt defterlerindeki evdir. Alınacak vergi miktarı ve asker sayısı hane üzerinden belirlenmekte ve kayıtlar erkekler üzerinden tutulmaktadır. Hanede yaşayanlara “hanehalkı” denilmektedir. Bu yönüyle hane aynı zamanda döneminin bir sosyal politika ve maliye kavramıdır. Osmanlı araştırmacıları bu kayıtlardan faydalanarak bir hanede kaç kişinin yaşadığını ortalama olarak belirlemek istemişlerdir. Çünkü Osmanlı aile araştırmaları açısından önemli bir bilgi olan “bir yerleşimin nüfusunu öğrenmek” mümkün olacaktır. Bu sebeple çalışmamızda Osmanlı’dan günümüze “hane” kavramının kayıtlardaki izleri takip edilerek hem sosyolojik hem de tarihî analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, Hane, Hanehalkı, Tahrir, Sosyal Politika, Aile Araştırmaları*

¹ Dr., Türk Bilim Tarihi Kurumu, E-posta: leyla.aksu@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5152-0546

² Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: leyla.aksu@usak.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0653-2027

AYAN, D., AKSU KILIÇ, L.(2022).Osmanlı Tahrirlerinden Modern Aile Araştırmalarına “Hane” Kavramı Üzerine Notlar. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22 (57), 689-711. DOI:10.21560/spcd.vi.951100

NOTES ON “HANE/HOUSEHOLD” CONCEPT FROM OTTOMAN TAHRİR RECORDS TO MODERN FAMILY STUDIES

Abstract

Conceptualization process of some words over time is a socio-linguistic function that social life has given them. While some concepts continue their lives throughout history, they create new areas of meaning and knowledge by taking other words and concepts with them. The concept of “hane/household” discussed in this article has also experienced an interesting evolution and journey. The concept of “hane/household”, which was borrowed from Persian by the Turks, combined with words from Turkish, Arabic, and French during the periods of the Ottoman Empire and Republic of Türkiye and formed new concepts.

In this study, it will be shown that the concept of “hane/household”, which historically could be traced through population, land registry and tax records of the Ottoman State, also can be observed in population and family studies during the period of Republic of Türkiye. “Hane/household” is the name of a residential unit in the sociology-history context. “Hane/household” is the house in the land registry, population, tax and military service registers in the Ottoman provinces. The amount of tax to be collected and the number of soldiers were determined by “hane/household” and these records only included the information of male population. Those who lived in “hane/household” were called “hanehalkı”. In this respect “hane/household” was also a concept of social policy and finance. Researchers of Ottoman history have determined the average number of people living in one “hane/household” by utilizing these records, thus it would be possible to learn the population of a settlement. This information is also important in terms of Ottoman family studies.

Key Words: *Ottoman, Hane/Household, Hanehalkı, Tahrir, Social Politics, Family Studies.*

GİRİŞ

Sözcüklerin zamanla kavram haline gelmeleri toplum hayatının onlara kazandırdığı sosyo-lengüistik bir işlemdir. Bilimsel, hukukî ve bürokratik kavramlar bu oluşumlarını tamamladıktan sonra normal sözlüklerden meslekî sözlüklere taşınır. Bu kavramlar hayatlarını sürdürürken yanlarına başka sözcük ve kavramlar alarak yeni anlam ve bilgi alanları oluştururlar. Hane sözcüğü de bu türden ilginç bir yolculuk yaşamıştır. Farsça “ev” anlamındaki “hane” sözcüğünün Proto-Hint-Avrupa döneminde [dilbilimcilerin özel işaretleriyle] (*k^wh₂ed) sözünden Hintçeye geçtiği ve “yemek, gıda” anlamına geldiği ve zamanla Farsçaya geçtiği kabul edilmektedir (etymologeeek.com/eng/khana). Hane Farsçadan Türkçeye ödünçlendikten (loan-word) sonra yeni anlam ve boyutlar kazanmıştır. Ev anlamındaki hane sözcüğü zamanla vergi, nüfus sayımı, aile araştırmaları, sosyal araştırmalar ve sosyal politikalar bağlamında bir kavram olmuştur. Hane kavramı aslında sosyoloji-tarih bağlamında bir mesken biriminin de adıdır.

Osmanlı tarihinde ise iktisat tarihçisi Ömer Lutfi Barkan hanehalkını, kayıtlara göre ortalama beş kişi kabul etmekte (Barkan, 1941 ve 1953) ve bu görüş tarihçiler arasında –farklı görüşler olmakla birlikte- genellikle benimsenmektedir. Ancak, kır ve kente göre, bölgelere ve yüzyıllara göre bu sayının değişebileceği de bilinmektedir. Aslında ortalama hanehalkı sayısı modern aile ve demografya araştırmalarında da Osmanlı’da olduğu gibi farklılık göstermektedir.

Osmanlı’daki ilk nüfus sayımının hane birimi üzerinden yapılması Osmanlı tahrir geleneği olarak kabul edilmelidir. Modern nüfus sayımlarında haneler ülke genelinde bir birim olarak tespit edilmiş ve birey hakkında bilgi toplanmıştır. Ancak hane sayısı ve ortalama hanehalkı sayısı Türkiye Cumhuriyeti döneminde vergi ve askerlik için değil sosyal araştırmalar ve sosyal politikalar için kullanılmıştır. Nüfus sayımları ile Türkiye nüfusu hakkında edinilen bilgiler zamanla toplumun ihtiyaçlarına göre farklılaşmış ve artmış, bunlardan edinilen bilgiler sosyo-kültürel sosyo-ekonomik anlamda politikalar geliştirilmesinde, daha gündelik bir ifadeyle, sosyal yardım ve hizmetlerin niteliğini belirlemede etkili olmuştur. Haneye ilişkin bilgilerin kullanılmasında farklılık olsa da Türk toplumuna ilişkin kayıtlarda hane

kavramının ev ve aile kavramından daha çok kullanılarak bir bürokratik ve demografik nitelik kazandığı görülmektedir. Ama en önemli bilgi desteğini aile ve sosyal politika konularına sağlamaktadır.

SÖZCÜK OLARAK HANE

“Hane” Türkçeye Farsçadan geçen sözcüklerden birisidir. Ev ve ev halkı anlamındadır (Tietze, 2016). “Kana” şeklinde de görüldüğünü kültür tarihçileri belirtmektedir (Ögel, 1978, s. 7). Türklerin İran bölgesinde kaldıkları dönemde namaz, bayram, peygamber, dil, canan, gül gibi pek çok sözcük Türkler tarafından ödünçlenmiş ve Türkçede gündelik dilin, zamanla saray, edebiyat ve bilim dilinin bir unsuru olmuştur. Bu örneklerin en çok görüldüğü alan divan edebiyatıdır denebilir. Türkçe, Arapça, Fransızca ve başka dillerden sözcüklerin sonuna “+ hane” eklenerek de pek çok sözcük türetilmiştir: hasta[ha]ne, ecza[ha]ne, tımarhane, şifahane, mühendishane, telgrafhane, posta[ha]ne bunların içinde en çok kullanılanlardandır (Özlük, 2019). “Hane”nin bu kullanımları yanında aritmetikte birler, onlar, yüzler hanesi gibi kullanılması rakamlarla işlem yapmada erken yaşlarda öğrenilen sözcüklerdendir. Bölüm, kısım ve ayrılmış yer anlamında da kullanılmaktadır. Aslında “hâne” yazılması gereken sözcük zamanla Türkçe kullanımında (â)’nın üzerindeki şapkasını atıp ses olarak (a) harfi uzun okunarak “hane” olmuştur.

Eski okuryazarlar arasında hasretliği ve eve gitme zorunluluğunu ifade eden “Viran olası hanede evlad ü ryal kaldı” gibi anlatımlara rastlanmaktadır. Bir kimseyi evlerine davet eden İstanbullu şehirlielerin mütevacı bir ifade olarak “Fakirhânemizi teşrifinizle şerefyâb oluruz” demeleri, buna karşılık “O şeref bize aittir” denildiği bilinmektedir. Bu ifade zamanla Anadolu’nun şehir merkezlerindeki okuryazarlarca ve İstanbul görmüş olanlarınca da kullanılmıştır. Misafirperver insanlara halk arasında “hânedar” denilmektedir (Pakalın, 1993, s.727).

Türkçede ev, yuva gibi sözcükler hane karşılığı olarak kullanıldığında daha çok gündelik hayatın dili konuşmaktadır. Kimse “haneye gidiyorum” demez, “Eve gidiyorum” der. Hatta aile olmadıkları halde aynı hanede kalan öğrenciler bile “akşamları eve giderler”. Ama bu evlerde yaşayanların nüfus sayımlarında ve aile araştırmalarında yaşadıkları yerler “hane” olarak dikkate alınmaktadır. Eski bürokratik kayıtlarda ve bilimsel araştırmalarda “hane” ev

yerine kullanılmaktadır. Aile üyelerinin "hanehalkı" olarak adlandırılması bilinen bir şeydir. Evlerde birbiri ile akraba olan aile üyeleri yaşadığı gibi akraba olmayanlar da yaşayabilmektedir. Bu bakımdan aile yerine birim olarak hane kullanılması makul karşılanmaktadır. Osmanlı kayıtlarında hane zaman zaman bekâr bir kişi (mücerred) olurken bir çiftçi ailesi de olabilmektedir.

Türkçedeki "ev" sözcüğü, eklemli (aglutinative) diller öbeğinden Sümerlilere kadar giden [dilbilimcilerin özel işaretleriyle] (e2) sözcüğüyle (Aydın, 2019; Tuna, 1997) çok eski bir akrabalık gösterir ama Selçuklu dönemi metinlerde, Osmanlı tarihi resmî kayıtlarında ve güncel araştırmalarda "hane" bürokratik, özel bir kavram olmuş ve araştırma birimi durumuna gelmiştir.

"Ev" ise aile tarihinin gündelik hayat tarafında evlilik, evlenme, evli gibi kavramlarla daha çok yaşamakta, evlilikle ilgili kavram ve söz dağarcığı Arapçadan ödünçlenen "aile" kavramıyla literatüre geçmektedir. Ailenin evlilik yerine kullanılmasını, sosyo-lengüistik bağlamda, zamanla Anadolu'da da yaygınlaşmasını İstanbul okuryazarlığının bir genleşmesi olarak düşünmek gerekir.

KAVRAM OLARAK HANE

Hananın, kavram olarak, genel geçer bir tanımının yapılması zordur. Özellikle antropologların ve sosyologların bir tanım çabası içinde oldukları ve birçok tanım denedikleri görülmektedir. Bu tanımların birinde hane: "iki veya daha çok sayıda bireyden oluşan, ortaklaşa çaba üzerine inşa edilmiş bir yaşam pratiğini sürdüren bireyler topluluğu"dur. Bir diğerinde hane "barınma, beslenme, bakım, toplumsallaşma gibi ihtiyaçlarını aynı mekânda birlikte yaşayarak karşılayan bireylerin konum ve ilişkilerini içermektedir." Bir başka tanım ise haneyi ya da hanehalkını "bireyin toplumsal refahından sorumlu temel birim olarak" ele almaktadırlar (Özel, 2003). Niyazi Berkes için ise hane "tek kese, tek kazan ve sofrayı ifade eden temel toplumsal refah birimidir (Berkes, 1942, s. 36). Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA-2016)'da "Hanehalkı: Aralarında akrabalık bağı bulunsun veya bulunmasın aynı konutta yaşayan, temel ihtiyaçlarını birlikte karşılayan, hanehalkı hizmet ve yönetimine katılan bir veya birden fazla kişiden oluşan birimdir" (TAYA-2016, s. 6) diye tanımlanmaktadır. Hane için aralarında kan akrabalığı, evlilik veya hukuki yollarla oluşan bir akrabalık olsun ya da olmasın aynı

çatı altında yaşayan, bu yaşayış tarzına uygun bilinç ve sorumluluk geliştiren ve/veya bu amaçla dönemseller kurallara rıza gösteren sosyolojik birim demek de mümkündür. Hane bir kavram olarak ele alınsa da aslında sosyolojik bir birimdir.

Hane sözcüğünün tarihine bakılacak olursa, “hane”nin Erken Selçuklu dönemiyle birlikte bir tarihi kavram olduğu ve Türkçeden, Arapçadan sözcüklerle birleşerek yeni kavramlar oluşturmaya başladığı, bazı durumlarda (h) sesini düşürdüğü sözlüklerde görülmektedir. Bimarhane, tersane, debbağhane, şifahane, rasathane, bezmhane, feshane kavramlarını hatırlamak yeterli olacaktır. Gündelik hayatta kullanılması da toplumun ileri gelenleri arasında olmalıdır.

Selçuklular döneminden bugünkü anlamda elde belgeler yoktur, sınırlı sayıda kitaplar ve mimari eser kitabesi bulunmaktadır. Ancak Osmanlı kayıt sisteminin (arşiv) hemen hemen dünyanın önemli imparatorluk kayıtlarından olduğu bilinmektedir ve bugün arşivler oldukça zengindir. Hane kavramına Osmanlı tapu, nüfus, avâriz, temettuat ve tahrir defterlerinde rastlanmaktadır. Ayrıca son dönem Osmanlı edebiyatında hane sözü ev yerine çokça kullanılmıştır. Çok genel olarak Osmanlı kayıtlarında hane “vergiye esas olan bir maliye terimidir” (Göyünç, 1997, s. 552). Buna askerliği de eklemek gerekir. Başka bir ifade ile söylemek gerekirse hane kayıtları maliye ve vergi sosyolojisinin en somut kanıtları olduğu gibi askere alınacakların sosyolojik tabanını da göstermektedir. “Çift-hane sistemi” denilen bu kavram/olgu iki farklı kapsamda tanımlanmaktadır. İlk olarak “tarımsal üretimin temelinde yer alan, belirli bir ‘üretim birimi’ne dayanan, tarımsal üretimi, üretim elemanlarının ve araçlarının organizasyonunu bu birim temelinde açıklayan belirli bir ‘üretim biçimi’ olarak” tanımlanmaktadır. İkinci olarak “üretim birimi üzerine kurulu ancak diğer tarımsal sistemlerle, devletin uygulamaları ve vergi sistemi ile ilişkili ve onları da bir ölçüde kapsayacak ve onlarla kesişecek biçimde genel bir kırsal sistem ve imparatorluğun en merkezi ve önemli sistemi olarak” tanımlanmaktadır (Orbay, 2011, s. 5).

Bu “çift-hane sistemi” Osmanlı klasik dönem tahrir defterlerinde geçen “hane-ba-çift” kaydından kaynaklı olarak adlandırılmıştır (İnalçık, 1993, s. 7-9). Klasik dönem boyunca kayıtlarda geçen hane sonraki dönemlerde

yerini âvarız-haneye bırakmıştır. Avâriz-hane'yi özellikle avâriz defterlerinde görmekteyiz. Avâriz vergisi divâniye veya tekâlîf-i örfiye olarak da bilinmektedir. Hane düzenli kayıtlar ile normal vergilerin dışında ortaya çıkan ve acil para gerektiren durumlarda devletin topladığı "âvarız" vergilerinde de bir birimdir. "Osmanlı maliyesinde, vergi ve bütçe terimi olarak birbirine bağlı anlamları vardır. Osmanlılarda vergi ve nüfus tesbitleri aile (hane) sayımına dayanır, sayımlarda da vergi verebilecek durumda olan nüfus esas kabul edilirdi. Bu sebeple sadece aile reisleri ve ailelerin kazanç sağlayabilecek durumda olan erkek fertleri sayılır, bu sonuncular mücerred (bekâr) olarak gösterilirdi. Osmanlı tahrir defterlerinde nüfus, "avâriz hanesi" ve "hane-i gayr ez-avâriz" olarak ikiye ayrılırdı. Avâriz haneleri, vergilendirilebilir yahut fiilen vergilendirilmiş olan haneleri gösterirdi. Osmanlı bütçelerinde ise avâriz düzenli olmayan gelirlerin (vâridât-ı gayr-ı mukarrere) başlıcalarını teşkil etmekteydi. Avâriz vergisi fevkalâde vergilerdendi ve genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu takdirde toplanırdı" (Sahillioğlu, 1991, s. 108). Bu ifadeler savaş giderlerinin karşılanmasında gündelik hayatını yaşayan halkın savaşlarda asker olmasının dışında maddi katkısını ifade etmektedir. Haneye dayalı tahrirlerin savaş sosyolojisi ve nüfus bağlamındaki önemini ayrıca vurgulamak gerekmektedir.

Tarım hayatının en önemli göstergelerinden olan çiftçilik "çift resmi" şeklinde Osmanlı hane sayımında ve hesaplamalarında mali ve bürokratik bir birim olarak dikkate alınmıştır. "Çift resmi, "bir çiftlik" toprak sahibi köylü ailelerin (hane) esas vergi birimini teşkil ediyordu. "Bütün çift" adıyla da belirtilen bir çiftlik miktarı toprağı bulunan çiftçi, bunun karşılığında bölgelere göre değişiklik gösteren bir vergiyi sipahiye ödemekle yükümlüydü. Eğer elindeki toprak miktarı bunun yarısı ise o vakit deftere yarım çift (nîm çift) sahibi olarak kaydedilir ve çift resmi için takdir edilen verginin yarısını öderdi. Hiç toprağı olmayan veya nîm çiftten daha az toprağı bulunan hane sahibi evli, raiyyet ise "bennâk" şeklinde kaydedilirdi (Emecen, 1993, s. 309-310; Emecen, 1992, s. 458-459) (Gümüşçü-Erdoğan Özünlü, 2016). Çift/çiftlik kavramı bir çift öküzün süreceğı arazi anlamındadır. Bu durum vergilendirilmenin meslek ve hane üzerinden yapıldığına işaret ettiği gibi geniş köylü zümresinin Osmanlı kamu maliyesindeki ve vergi sosyolojisindeki yerini

belirtmektedir. Ancak bu durumun tımar sisteminin uygulandığı Osmanlı coğrafyasında geçerli olduğu, tımar sisteminin uygulanmadığı sâlyâneli ya da tımar sisteminin farklı uygulandığı bölgeler için farklı değerlendirmelerin yapılması gerektiği söylenmelidir. Gelirleri tımar şeklinde dağıtılmayan Mısır, Bağdat, Yemen, Habeş, Basra, Lahsâ, Cezayir, Trablusgarp ve Tunus vilayetleri sâlyâneli” mali kayıt sistemindedir (Bostan, 2009, s. 59-60). Tımar sisteminin farklı uygulandığı bölgelerde sadakat ve iç güvenlik nedeniyle Yavuz Sultan Selim döneminde Diyarbakir Beylerbeyiliği’ne bağlı Kürt beylerine, yurtluk-ocaklık hakkı ile zeâmet ve tımarlarının aile üyeleri arasında miras yoluyla geçebilmesi hakkı tanınmıştır. Van’da, Halep’te, Çıldır’da, Şehrizol’da, Kuzey Irak’ta bazı yörelerde, Karaman (Konya) Beylerbeyiliği’ndeki bazı Türkmen kabilelerinde ve Bosna’da da yurtluk-ocaklık uygulaması yapılmıştır (İnalcık, 2012, s. 170-171).

Osmanlı dönemi sosyal politika uygulamalarının (iç siyasetinin) büyük aşiretleri küçük parçalar halinde Anadolu ve Balkanlar’a iskânıyla Türk aile yapısını şekillendirdiği dikkate alınmalıdır. Osmanlılar genellikle büyük toprakların aşiret ve cemaat şeklinde teşkilatlanmış, beyler idaresinde yaşıyan toplum kesimlerine ikta olarak verilmesi yerine, büyük çoğunluğu iki öküzle işlenebilecek arazilerin, bu arazilerle geçenebilecek büyüklükte ailelere dağıtılması olarak ifade edilen tımar sistemine geçmiştir. Osmanlıların aşiretleri parçalar halinde iskân etmesi daha kontrol edilebilir bir toplum yapısı hedeflediklerini gösterebilir ki buradan ortalama 4-5 kişilik aile (hane) yapısının ortaya çıkmasına neden olmuştur denebilir.

Yine tımar sisteminde olduğu gibi bahis konusu iskân siyasetinin uygulanıp uygulanamamasına göre aile yapısı ve hane halkı sayılarında farklılıkların meydana geldiği düşünölmektedir. Benzer şekilde, daha başlangıçtan itibaren, Anadolu’nun doğusunda kurulan beylik ve devletlerin aşiret konfederasyonu halinde teşekköl etmeleri, buna karşılık batıda kurulan beyliklerin, (bilhassa Moğol istilasının sürüklediği farklı unsurların katılması nedeniyle) daha kozmopolit yapılar şeklinde gelişim göstermeleri de aile ve hanehalkı belirlemelerinde farklılıklara neden olmuş görünmektedir. Bu tür siyasi ve sosyal gelişme etkilerinin günümüz toplum yapısında da izlerini belirgin bir şekilde görmek mümkündür.

Farklı bölge ve statülerdeki toplumsal kesimlerin hane yapısı ve hanehalkı sayılarının farklı defterlerde kayıt altına alındığı görülmektedir. Bu defterlerden ve ortalama bir hane halkı nüfusu üzerinden toplam istatistiki sayılara erişmenin bazı yöntemleri tarihçilerce düşünülmüş, ancak dönemsel resimler olarak kabul edilen tapu ve âvarız defterlerinin genel bir nüfus vermesinin yanıltıcı olacağı ifade edilmiştir. Bugüne kadar yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu tahrir verilerini başka araştırmacıların da kullanabileceği bir biçimde vermiş, bunların bir kısmı bu verileri tatminkâr bir analizde kullanılabilecek bir biçimde tablolatırılmıştır. Bu alanda bir standardizasyonun olmaması, kısmen değişik defterlerde değişik kayıt usullerinin bulunmasından kaynaklanmış olsa da nüfus ve vergi rakamlarının defterlerdeki terminolojiye uygun biçimde verilmesine dikkat edilmelidir (Öz, 2000, s. 23).

Tarihçiler hanenin vergi ile ilgili yönünü bu şekilde belirttikleri gibi bir hanede kaç kişinin yaşadığı konusunda da bazı bilgiler vermektedir. Göyünçe bakıldığında: "Vergiye esas olan bir maliye terimi özelliği de taşıyan hanenin kaç kişilik bir aileyi" ifade ettiği meselesi tartışmalıdır. Bununla "avârizhane" tabiri arasındaki münasebet de açık değildir. Ömer Lutfi Barkan haneyi yani o dönem için aileyi (5) kişi olarak kabul etmiş, bu teklif sonradan pek çok kimse tarafından benimsenmiştir. Bununla beraber hane katsayısının bu miktardan daha az veya daha fazla olduğunu kabul edenler de vardır. Josiah C. Russell, XVI. yüzyılda İspanya Araplarının durumunu göz önünde bulundurarak Barkan'ın fikrini benimser görünmekte, ancak Venedik kaynaklarına dayanarak Osmanlı Devleti'nde Hristiyan veya Yahudi erkeklerin on iki-on dört yaşları arasında haraç ödemeye başladıkları gerekçesiyle 3,5 katsayısını ileri sürmektedir. M. A. Cook (4,5), Bruce McGowan, XVI. yüzyılın ikinci yarısında Semendire sancağında (3,57), Segedin'de (4,59), D'Ulâda (5,26), Srem'de (6) katsayısını uygun bulmaktadır. Böylece hane adedinin farklı sancaklarda değişik miktarlarda olduğunu belirtmektedir. M. Mehdî İlhan, kendi mahallî araştırmalarının sonucu Âmid (Diyarbakır) sancağında hane mevcudunun (5,5) olabileceği kanaatindedir. Bernard Lewis bu katsayıyı (5-8), Faruk Sümer (7), Halil İnalçık XV. yüzyıl sonlarında Bursâda (9), fakat XIX. yüzyılda İstanbul'da (3-4) olarak hesaplamaktadır. II. Bayezid devrinden (1481-1512) kalma olduğu tahmin edilen bir defterdeki sürgün edilenlerle ilgili bir cetvelde yer alan ve aile reisinin isimleriyle belirtilen hane mevcutlarının

bir kısmının iki, üç, dört nüfuslu olduğu, ancak genel toplamının 180 nefer (kişi) ve hane miktarının da otuz üç oluğu sonucunda ortalamasının (5,45)'e ulaştığı görölmektedir (Göyünç, 1979, s. 332-334).

Karahisar-1 şarki (şebinkarahisar) ve Koyulhisar kazası defterlerini (1485-1596 yılları arası) çalışan Fatma Acun çalışmasında hane ve avâız hanesi kavramlarını değerlendirdikten sonra, eldeki bilgilerle hane-nüfus çarpanının/katsayısının bu bölge için (6) olması gerektiğini belirtir. Acun bu katsayıyı önerirken Lütfi Barkan'ın (5) katsayı teklifini de makul bulmaktadır. Acun, ayrıca hane-nüfus-iktisat ilişkisinin teorik olarak tartışıldığı kaynakları çalışmasında belirtmektedir. (Acun, 2006, s. 34).

Bu farklı değerlendirmeler ve çarpanlar bir hanenin kaç kişiden oluğu hususundaki belirsizliği ortaya koymaktadır. Verilerin farklı tarihte ve farklı bölgelerden olması, şehir-köy, merkez-taşra, kır-kent, göçmen-yerleşik gibi sosyolojik dikatomilerinde olması dikkate alınır sa bu muğlaklık aslında normaldir. Çünkü nüfus-yerleşim yeri dikatomisinde sosyolojik veriler bugün bile farklı hanehalkı sayısı vermektedir. Ancak genel geçerli bir bilgi peşinde olan bilim daha zengin araştırma tabanında bu arayışını sürdürecektir. Sosyolojik gerçekliğin aynası olan tarihî gerçelik göçler, kıtlık, savaş, salgın hastalıklar nedeniyle farklı zamanlarda farklı nüfus yapılarını da belirtmektedir. Bu tarihi bilgi de zaten içkindir.

Hane katsayısının kullanılmasında görölen sıkıntılı durum avâız kayıtlarında da görölmektedir. Yani bir avâız hanesinin gerçek hane rakamı olmayıp bir bölgedeki toplam avâız hane miktarını verdiği bilinmektedir. Bu hususta temel problemin bir avâız hanesinin kaç gerçek haneden oluğuğuna dairdir. Trabzon'a dair yapılan bir çalışmada bir avâız hanenin kaç vergi mükellefinden oluğuğunu gösteren 1683 tarihli bir kayıтта Hemşin'in avâız hanesinin yeni yapılan tahririne göre; 54 avâız hanesine karşılık nüfusun 1079 olduğu ve "her yiğirmi neferi bir hane olmak üzere" kaydı/kaydedildiği bildirilmiştir (Öztürk, 2008, s. 104; Küpeli, 2011, s. 120). Yine bu çalışmaya göre "1683 tarihine ilişkin Trabzon avâız hanesinin yeni tahririni yansıtan kayıтта şehir merkezi ile Akçaabat ve Yomra nahiyelerinden oluşan Trabzon Kazası'nın 80,5 hane 1,5 rub' 38 avâız hanesine karşılık Müslüman ve zimmiden oluşan vergi nüfusu 1630 nefer olarak kaydedilmiş ve hane sayısının 20 ile çarpıldığı görölmüştür" (Öztürk, 2008, s. 104).

Bir başka çalışmada ise Manyas Kazası'nın avâriz-hanesiyle ilgili şu değerlendirme yapılmaktadır "1604 yılında Manyas Kazası'nın toplam avâriz-hanesi 32'si kesr olmak üzere toplam 409,5'tir. Bununla birlikte net hane sayısı 377,5 olması gerekirken, bunun deftere hatalı bir şekilde 380 olarak yazıldığı görülmektedir." (Küpeli, 2011, s. 120). Tahrir ve Avâriz defterlerinde hesap hatası şeklinde değerlendirilen bu tür durumlar sık görülmektedir. Bu sebeple adı geçen defterler üzerine çalışan araştırmacılar hesaplara dair kendileri de bir sağlama yapma yoluna gitmektedir. Ayrıca defter kayıtlarını tutanlar alışılmışın dışında bazı ifadeler kullandığı gibi her defterin kendine has bir kompozisyon (tahrir/kayıt) mantığı da olabilmektedir. Yukarıda belirtilen kesr hanesi düşündürücü ve farklı bir örnektir. Ne demek olduğunu anlamak için "kesr" sözcüğünün anlamından yola çıkıldığında "parçalanmış" bir haneden bahsedildiğini hesaba katmak gerekebilir. Ayrıca, Manyas örneğinde köy ve mahalle nüfuslarını ve hane sayılarını etkileyen sosyo-ekonomik nedenler, Celalî Ayaklanmaları ve 1584'de ortaya çıkıp yirmi yıl kadar süren veba salgını da ifadesini bulmaktadır ki (Küpeli, 2011, s. 120-121) bu durum hane sayısı değişmese de hanehalkı sayısının değişmesine neden olabilmektedir.

Osmanlı belgeleri arasında ailenin kaç kişiden oluştuğu ya da eş ve çocuk sayıları hakkında en net bilgiye kassam ve muhalledat adıyla da anılan tereke defterlerinde ulaşmak mümkün gözükmektedir. Bütün erkek, kadın ve çocukların bireysel mal varlıklarının ve bunlardan birisi vefat ettiğinde vefat eden kişinin mirasçılarının hisselerinin kaydedildiği bu defterler sayesinde ailenin sosyal ve ekonomik durumu hakkında oldukça tatmin edici bilgiler elde edilebilmektedir. Bu defterler aynı zamanda eş ve çocuk sayıları yani bir ailenin kaç kişiden oluştuğu sorusuna da başka hiç bir arşiv belgesinde bulunamayacak veriler sunmaktadır.

Tereke defterlerine dayanarak yapılan araştırmalarda XVII. yüzyılda İstanbul'da ve Edirne'de 1000'in üzerindeki erkekten % 92'den fazlasının tek kadınla evli olduğu, aile başına düşen çocuk sayısının da iki civarında bulunduğu görülmektedir (Göyünç, 1997, s. 553). Bu bilgiler bile hanehalkı sayısında (zaman zaman aile ile aynı anlama gelmektedir) kır-kent (İstanbul-taşra) farkını göstermektedir ki güncel olgu ile benzerdir.

Adana, Amasya, Ankara, Ayıntab, Diyarbakır, Edirne, Kayseri, Konya, Manisa, Sivas ve Trabzon örnekleminde yapılan ve 981 Müslüman erkek, 225 Müslüman kadın, 123 gayrimüslim erkek ve 21 gayrimüslim olmak üzere toplam 1350 tereke sahibini ele alan bir çalışmada; toplam 981 Müslüman erkek tereke sahibinden 897'sinin tek ešli, 84'ünün aynı anda iki, 10'unun ise aynı anda üç kadınla evli oldukları tespit edilmiştir. Buna göre tek eşlilerin oranı %80.43 iken iki ešli olanların %8.57 ve üç ešli olanların oranı ise %1.02'dir. Aynı çalışmada Müslüman ailelerde ortalama çocuk sayısı 2.31, gayrimüslim ailelerde ise 2.49 olarak hesaplanmış olup çocuk sayısı hususunda genel ortalama 2.33'tür (Demirel vd, 1993). Bu durumda her hanede iki ebeveyn olduğu hesaba katılırsa tereke kayıtlarına ulaşılan ailelerde ortalama hanehalkı sayısı 4,33 olacaktır.

Tereke defterlerine şehir merkezi açısından bakılırsa, Tokat'ta (1771-1810) yıllarını kapsayan bir aile araştırmasında Rifat Özdemir, (18) Müslim ve (8) Zımminin toplam 26 tereke defterini ele almıştır. Defterlerde 18 Müslüman aileden 3'ünün çocuğunun olmadığı, 15'nin ise toplam 21 çocuğu olduğu belirlemiştir. Buna göre (her ailede 2 ebeveyn olduğu düşünülerek) toplam hanehalkı sayısı ($21\text{ç} + 36\text{e} = 57$) ortalama hanehalkı sayısı $57/18 = 3.1$ 'dir. Zımmi nüfusta ise toplam hane halkı sayısı ($12\text{ç} + 16\text{e} = 28$) ortalama hane halkı sayısı $28/8 = 3,5$ 'tir. Tokat şehir merkezlerinde (1771-1810) yıllarında ailelerin çok çocuk sahibi olmadıkları anlaşılmaktadır (Özdemir, 1987, s. 120-121).

Hane kayıtları üzerinden gidilirse; kırsal kesimden Karahisar-ı Şarki Sancağı Suşehri Nahiyesi Ağvanıs Kariyesi 1834 nüfus sayımı hane sayısı 28, toplam erkek nüfus sayısı 92 olarak belirtilmektedir (Kırca, 2012, s. 206-208). Erkek nüfus kadar kadın nüfus olduğu hesaba katılırsa toplam nüfus 184 kişi, ortalama hanehalkı sayısı 6,57 olacaktır. Ömer Lütfi Barkan hesaplama tekniğiyle toplam nüfusa %10 ekleyip öyle hesaplamak gerekir ki bu durumda ($184 + 18,4 = 204,4 / 28 = 7,3$) ortalama hanehalkı sayısı 7,3 kişi olacaktır. Bu hanehalkı sayısı tarım şartları ve hayvancılık geçim kaynağı olarak düşünüldüğünde, en azından iş gücü açısından makul görünmektedir. Aynı karyenin (köyün) daha eski iki tapu tahrir defterine dayanarak hanehalkı sayısını hesaplamak ta mümkündür. "Karye-i Ağvanıs 926'da [1520] hane

31, mücerred 14 olmak üzere 45 nefer (hanesi olan 31, bekâr 14 erkek) bulunmaktadır (Bilgili, 1989, s. 167). Ömer Lütfi Barkan hesaplamasına göre (hane x 5 + bekarlar + yazılmayan askeriler için % 10) üzerinden $[31 \times 5 = 155] + 14$ bekar + 15 asker = $170/31 = 5,9$ ']dan: ortalama hane halkı 5,9 olmaktadır. Bu hanehalkı sayısı Barkan ile Acun'un belirttiği verilere yakındır. En azından Karahisar-ı Şarki kırsal kesimi için makul görünmektedir. Kaza ve sancak merkezlerinde tarımın nispeten az olduğu düşünülürse işgücü ihtiyacı da azalacak ve ortalama biraz daha düşecektir.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda tutulmuş olan nüfus ve temettuat defterlerinde de hane kavramına rastlamaktayız. İmparatorluk coğrafyasındaki asker nüfus potansiyeline yönelik 1830'lu yıllarda belirsiz aralıklarla tutulduğu görülen nüfus defterleri ve 1845 yılında vergi potansiyeline yönelik tutulduğu görülen temettuat defterleri özellikle yüzyılın ilk yarısına ait demografik veriler sunması açısından önemlidir. Örneğin Batı Anadolu'da bir kaza merkezi olan Sirge üzerine yapılmış bir çalışmada kazaya ait nüfus defterleri ile temettuat defterinden çıkarılan verilere göre kaza dâhilindeki toplam hanenin 741, erkek nüfusun ise 2112 olduğu söylenmektedir. Ancak yine aynı çalışmada "nüfus kayıtları yeni doğanlar, ölenler ve çeşitli sebeplerle yer değiştirenlerin bulunması sebebiyle farklılıklar göstermektedir. Bu yüzden kaza nüfusu ile ilgili verilen rakamların kesinlik arz etmediği kabul edilmelidir." yorumu yapılmaktadır (Savaş, 217, s. 281-282). Burada da erkekler kadar kadın nüfusun varlığının kabulü halinde, haneyi oluşturan toplam kişi sayısının 5.43 olduğu hesaplanabilir.

Bir yerin ilk iskânında, düzensiz aralıklarla, zaman zaman acil vergi toplama ve askere adam alma durumlarında yapılan tahrirler köyler, haneler ve hanedeki erkek nüfus üzerinden bir toplumu, topluluğu izleme imkânı sağlamaktadır. Bunlar üzerinden bugünkü anlamda bir istatistiki veri elde etmek mümkün olmasa da genel bir izlenim imkânı sağlanabilmektedir. Belirli bölge kayıtları üzerinde uzun dönem çalışan tarihçilerin nüfusa ilişkin genel bir izlenime sahip olmaları ancak söz konusu olabilir ki bu da demografya ve sosyoloji açısından nispeten sınırlı kalacaktır. Ancak bu tarihi bilgilerin ve yaklaşımların, özü itibarıyla, güncel sosyolojik araştırmalardan çok da uzağa düşmediğini ve ilham verici olduğunu hesaba katmak gerekir.

SOSYAL POLİTİKA BİRİMİ OLARAK HANE

Osmanlı kayıtlarında tapu, vergi ve askerlik için düzenlenen belgelerdeki hane bilgileri ile ilk nüfus sayımı olan 1831 nüfus kayıt bilgileri arasında pek bir fark yoktur. II. Mahmud'un emriyle yapılan ilk nüfus sayımında vergi ve askerlik konusu kendini göstermektedir. "Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra kurulan yeni askeri teşkilatın asker alt yapısını oluşturmak, vergi verecek reyanın sayısını öğrenerek devletin gelirlerini artırmak amacıyla bu işe girişilmiştir" (Kırca, 2012, s. xiii). Bu nüfus sayımlarında hane reisi fiziken tarif edilip yaşı verilerek her yerleşim biriminin (mahalle/karye) defterine yazılmaktadır. Bu sayımı 1844, 1866, 1885 ve 1907 yıllarındaki sayımlar izlemiştir. İlk sayımın üç-dört yıl sürdüğü, bazı vilayetlerde yenilendiği bilinmektedir.

Osmanlı ilk nüfus sayımının hane üzerinden yapılagelen geleneği devam ettiren bir vergi ve askerlik işlevi kendini sürdürürken böylece toplumu haneler ve yerleşim yerleri temelinde bütün olarak tanımak da mümkün oluyordu. Doğal olarak bu bilginin devlet adamları gözünde ayrı anlamları olmuştur. Nüfus sayımı geleneğinde hane bir kavram ve birim olarak sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-militer işlev görmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte 1927'de nüfus sayımlarına devam edilmiş birey ağırlıklı bilgiler toplanmış ve değerlendirmelerde köy, kasaba, şehir ve bölge nüfus sayıları, yüz ölçümleri ve km²'ye düşen nüfus üzerinden listeler oluşturulmuştur. 1935 sayımıyla birlikte nüfus bir önceki sayımlarla karşılaştırılarak tablolar ve yorumlar yapılmıştır. Bu sayımlarda hane sayıları hakkında bilgi verilmemiştir. 1927 Sayımı eski harflerle hazırlanmış 18 sayfalık özet bir kitapçık şeklinde sayı ve yer adları ağırlıklıdır.

28 Ekim (Teşrinievvel) 1927'de ilk Türkiye Nüfus Sayımı "Umûmî Nüfus Tahriri (Recensement Général de la Population)" yapılmıştır. Tahrir sözü "yazmak, kaydetmek, kompozisyon haline getirmek" anlamındadır. Dolayısıyla bir kayıt tutulması, olan-bitenin bir dökümünün yapılması ön koşundur. Cumhuriyet dönemi ilk nüfus sayımı, II. Mahmut zamanından (1808-1839) başlayan modernleşme hareketinin gereksinim duyduğu sayısal eski bilgileri koruduğu gibi bireye yönelik ve cinsiyet ayrımı gözetmeyen kayıtların işlev kazanmasına da ön ayak olmuştur. Sayımların sosyal politika boyutunu

dönemin yazarları ve İstatistik Umum Müdürlüğü belirtmiştir. Necmettin Sadak (1927a) 15 Eylül tarihinde 15.9.1927 tarihli Hayat Mecmuası'nda nüfus sayımını "Her ferde bir takım haklar bahşeden ve buna mukabil her fertten birçok vazifeler isteyen demokrasi" şeklinde tarif etmiş ve sayım sonuçlarının kişisel değil toplu olarak değerlendirileceğini belirtmiştir (Tamer-Çavlin Bozbeyoğlu, 2004, s. 76). İstatistik Umum Müdürlüğü'nün bildirisi de şöyledir. "Zamanımızda nüfus meselesi başlı başına bir gaye olmuştur. Halkçı bir hükümetin hikmet-i mevcudu da ancak nüfusun refah ve saadetindedir. ..." (Tamer-Çavlin Bozbeyoğlu, 2004, s. 76).

Nüfus sayımları ile Türkiye nüfusu hakkında edinilen bilgiler zamanla toplumun ihtiyaçlarına göre farklılaşmış ve artmış, bunlardan edinilen bilgiler sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik anlamda politikalar geliştirilmesinde, daha gündelik bir ifadeyle, sosyal yardım ve hizmetlerin niteliğini belirlemede etkili olmuştur.

Hane konusuna gelince, önce nüfusun yaşadığı yer, fiziki mekân olarak hanenin belirlenmesi gerekmektedir. 1935'de yapılan nüfus sayımında hanelerin tespitinde izlenen yöntem sayım kitabının girişinde belirtilmiştir. Bu bilgiler bugün için hane evreni, örneklem teşkili ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminin (ADNKS) ilk örneği olarak yorumlanmalıdır. Aileye yönelik araştırmaların veri tabanının tespit ve değerlendirilmesinde, araştırma modellerinin şekillenmesinde de anlamlı olan bu bilgiler, sosyo-kültürel olarak dönemin yaşanılan haneleri hakkında genel tanımlayıcı bilgiler vermektedir. "Hane" ve "sayım mntıklarının" tespiti şöyle yapılmıştır: "Sayım tarihinden bir yıl önce yurd içinde, şehirlerde, köylerde, yol üzerlerinde, kırlarda ve dağlarda, içinde insan oturan veya oturması ihtimali bulunan bütün binalara hatta, mağara, kovuk ve sabit çadırlara hususî bir talimatnameye tevfikân numara konulmuş ve bu suretle tesbit edilen meskenler bilahare (sayım mntıkası) denilen ve en çok 200 nüfusu havi bölgelere ayrılmıştır. Bu ameliyeyi müteakip, bu mntıkların her birine tayin edilen sayım memurları, sayımı kendilerine tevdi edilen mntıklardaki binaları dolaşarak buldukları nüfusu kayıt eylemişlerdir. Nüfusu yazmak üzere, her yaprağı bir nüfusa tahsis edilen (225) sahifelik, karneler şeklinde ferdî bültenler kullanılmıştır" (Başvekâlet 1935).

AİLE ARAŞTIRMALARINDA HANE VE HANEHALKI

Türkiye’de aileye yönelik gelenekli çalışmaların ilk örneği olan Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün (HÜNEE) Sağlık Bakanlığı ile yaptığı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması (1968-2013), hane üzerinden bilgi toplayıp bu bilgileri araştırma örneği ve Ana-Çocuk Sağlığı ve Genel Hıfzıssıhha politikalarına temel olarak sunmaktadır. Bu araştırmaların hanehalkı verileri TAYA ve diğer araştırmalarının yorumunda da bir karşılaştırma unsuru olarak işlevseldir. Kaldı ki Türkiye’de Serim Timur tarafından yayınlanan 1972 tarihli ilk Aile Yapısı Araştırması’nda (Timur, 1972) 1965 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması’nın verileri kullanılmış ve hane halkı üzerinde durulmuştur. 1992’de Devlet Planlama Teşkilatı tarafından gerçekleştirilen aile yapısı araştırması (Devlet Planlama Teşkilatı 1992) da hane ve hanehalkı üzerinden verileri ele almaktadır.

Türkiye genelinde sayısal verilerin toplanması, sınıflanıp kamuoyuna duyurulması TÜİK’in (Türkiye İstatistik Kurumu, önceki DİE/Devlet İstatistik Kurumu) yetkisindedir. Ancak bazı kurumlar TÜİK verilerini bazen satın alarak bazen de ortak çalışmalar yaparak kullanmakta ve yeni bilgi ve araştırmalar üretebilmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (Bakanlığın farklı tarihlerdeki isimleri altında) Aile Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Sosyal Araştırma ve Politika Geliştirme Dairesi TÜİK ile yaptığı çalışmalarda ve Türkiye Aile Yapısı Araştırmalarında (TAYA) eskiden gelen “hane” kavramını önemli ölçüde kullanmaktadır. Ailelere ilişkin bilgileri tasnif, değerlendirme, yorumlamada ve analizlerde hane araştırma, sayım, örneklem birimi olarak işlevseldir. TAYA dizisinde elde edilen hane ve hanehalkı verileri aile sınıflandırmaları, oturulan mekân niteliklerinin, sosyo-ekonomik seviyenin/statünün (SES) belirlenmesi gibi sosyal politika oluşturmaya yardım etmektedir.

Bu anlamda Türkiye’de aileye yönelik yapılan araştırmalarda (Aktaş, 2015; Özbay, 2015) süreklilik, genel nüfusu temsil yetkisi ve araştırma kapasite olarak önemli bir yeri olan (TAYA-2006; TAYA-2011; TAYA-2016) araştırmaları tahrir geleneğinden gelen ve kullanışlı olan “hane” birim-kavramını yaşatmaktadır. Hane ile Osmanlı vergi ve tahrir kayıtlarından bugünün sosyal politika veri kayıtlarına bir evrim görülmektedir. Modern zamanlarda belirlenen

hanehalkı sayısı ve hane yapı özellikleri aynı zamanda uluslararası verilerle de karşılaştırılabilir bir duruma gelmektedir.

Osmanlı hanehalkı sayıları ile karşılaştırabilmek için (TAYA-2016) verilerinden birkaç örnek vermek gerekirse: "Araştırma sonuçlarına göre, Türkiye'de ortalama hane büyüklüğü 3,5 kişidir. Bölgeler karşılaştırıldığında, en yüksek hane büyüklüğünün Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 4,9 kişi; en düşük hane büyüklüğünün ise Ege Bölgesi'nde 2,9 kişi olduğu görülmektedir. Hanehalkı tipine göre hane büyüklüğünün "geniş aile"lerde ortalama 5,7 kişi; çekirdek ailelerde ortalama 3,6 kişi; dağılmış ailelerde ise ortalama 1,6 kişi olduğu görülmektedir. Sosyo-Ekonomik Seviye (SES) düzeyine göre hane büyüklüğü incelendiğinde en alt SES düzeyindeki hanelerde 3,5 kişi olan hane büyüklüğü, en üst SES düzeyinde 2,3 kişiye düşmektedir" (TAYA-2016, s. 12). Hane kavramı ile ilgili araştırmada şu tamamlayıcı kavramlar da yer almaktadır: "Hane fert listesi" (haneyle ilgili soruları cevaplayabilecek 18 yaş ve üstündeki "referans kişi"den; hanedeki tüm bireylere ve haneye ilişkin alınan demografik bilgilerin alındığı formdur) ve "hanehalkı soru kâğıdı" (hane halkının temel özelliklerini, oturlan konutla ve eşya sahipliğiyle ilgili bilgilerini, ailelerin gelir durumunu, aile içi sosyalleşmeyi, çocuk ve yaşlı bakımını, ev işlerinin paylaşımını, ailede temel konulardaki karar alma süreçlerini, borç alma ve tasarruf konularını içeren soru kâğıdıdır) hane kavramının aile araştırmaları ve aile politikaları için önemine kısa iki örnektir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü diğer bazı çalışmalarında ve hizmetlerinde de çalışmaların hane-aile üzerinden bir düşünce ve politika oluşturulmakta, bu bağlam özenle gözetilmektedir. Vurgulamak gerekirse, Osmanlı tahrirlerinde kendini gösteren hanehalkı sayısı farklılıkları bölge, kırsal-kent, sosyoekonomik seviye açısından Türkiye Cumhuriyeti'nin modern araştırmalarında da görülmektedir. O zaman vergi ve askerlik üzerinden işlevsel olan veriler modern toplumlarda sosyal politika ve yardımlar açısından işlevseldir.

AİLE İLE HANEHALKI ARASINDAKİ FARK NEDİR?

Ev, hane ve aile çok genel ve gündelik anlamda aynı kapıya çıksa da bilimsel araştırmalar ve sosyal politikalar için bu farkın gözetilmesi gerekmektedir. 1970 sonrası araştırmalarda bu durum zaten kendisini literatürde göstermeye

başlamıştır. Aile-hane ayrışımı araştırmaların kavramsal çerçevelerinde belirtilmektedir: "... her iki kavramın işaret ettiği kavramsal çerçevede bazı ayırıcı özellikler bulunmaktadır. Hanehalkı aralarında bir akrabalık bağı olan ya da olmayan bireylerin oluşturduğu sosyoekonomik bir birim iken, aile, gelenekler ya da yasalarla kurulmuş ilişkileri barındıran bir birimdir. Ayrıca, hanehalkı birlikte ikamet eden bireylerin oluşturduğu bir grup olarak tanımlanırken, aile, aralarında kan bağı bulunan bireylerin oluşturduğu grup" olarak da ifade edilmektedir (Koç, 2013). Hanehalkı ile aile üyelerinin birbiriyle örtüştüğü durumlarda ailenin gelir, üretim, iş hayatı, tasarruf ve tüketim davranışlarının daha belirleyici olacağını dikkate almak gerekir ki bu durum Türkiye'de hane halkının çoğunlukla aile üyeleri olduğu düşünüldüğünde hane halkı üzerinden yapılan hesaplama ve yorumların, sosyal politika önerilerinin büyük ölçüde aileye hitap edeceği ortadadır.

Cumhuriyet dönemi aile araştırma ve kayıtlarındaki "hane"nin önemli bir birim olduğu belirtilirken eski tapu, vergi, askerlik ve nüfus tahrirlerinin (sayımlarının) önemi de yukarıdaki satırlarda genel olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Toplum ve devlet hayatında bir gerçeği yansıtıp, bir işleve sahip olmayan hiçbir şey yapay ya da ideolojik gayretlerle yaşatılamaz. Güncel ile tarih bağlantısı toplum hayatındaki gerçeklerin sürekliliğini göstermektedir. "Hane" ve "hanehalkı" da bir sözcük ve kavram olarak gelecek araştırma ve sosyal politika araştırmalarında yaşayacağı benzerdir.

CUMHURİYET DÖNEMİ HANEHALKI SAYILARINDAN BAZI ÖRNEKLER

Tarih sırasına göre hane halkı ortalamaları genel bir izlenim verecektir. Bu sayıların yıllar ilerledikçe daha sağlıklı olduğunu hesaba katmak gerekir. "1980 Genel Nüfus Sayımına göre, Türkiye'de toplam 8.522.499 hane saptanmıştır. Sayım günü görevli kişiler hanede kimseyi bulamazlarsa, daha doğrusu kapıyı kimse açmazsa, o haneyi kaydetmeden geçmektedirler. Buna dayanarak, 8.522.499 sayısının Türkiye'deki gerçek hane sayısını değil, ancak sayım günü sayım memuruna kapıyı açan hane sayısını gösterdiğini söyleyebiliriz. 1980 Sayımında ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye için 5.32 kişidir. Yerleşme yeri büyüklüğüne göre, bu değer 6.05 kişi ile 4.62 kişi arasında değişmektedir" (Cerit, 1980, s. 93-107). 1990'da toplam 56.473.035 nüfus 11.188.636

hanede yaşadığına göre ortalama hanehalkı sayısı 5,04'dür. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) 2011 yılına ilişkin Nüfus ve Konut Araştırmasına göre, Türkiye'deki hane sayısı 19.481.678, ortalama hanehalkı büyüklüğü ise 3,8'dir. 2012 yılında 3,69 kişi olan ortalama hanehalkı büyüklüğü azalma eğilimindedir. Nitekim ortalama kişi sayısı 2015'de 3,52, 2018'de 3,41 ve 2019'da 3,35 olmuştur. 2019'da 24.001.940 toplam hane bildirilmiştir. Belirgin bir azalma kendini göstermektedir. Ayrıca hanehalkı sayı ve yapısının Avrupa ülkeleri ve Türkiye üzerinden karşılaştırıldığı çalışmalar bu küçülmenin ve hane yapısının aile yapısına benzer şekilde çekirdek aileye doğru evirildiğini ve tek ebeveynli hanelerin oranında bir artış olduğunu göstermektedir (Aydın, 2020, s. 92-116).

Hanehalkı sayısı ve yapısı üzerinden yapılan karşılaştırmalı çalışmalar Türkiye'deki aileye yönelik araştırmaların olduğu kadar, aileye yönelik politikaların da dünya genelindeki seyrini değerlendirmek için anlamlı görülmektedir. Örneğin hane yapılarındaki değişme birebir ailedeki değişme ile örtüşmese de hane yapıları bu değişimin bir göstergesi olarak dikkate alınmakta ve kamu hizmetlerinin yönetilmesi açısından kolaylıklar sağlamaktadır. Mimari yapılanmalar, mahalle ve kentlerdeki değişik bölgelere götürülen alan planlamaları açısından da işlevsel bilgiler verebilmektedir.

Hanehalkı büyüklüğünün zamana ve ülkelere göre değişmesi yanında aynı yılda aynı ülke içinde kent-kır ayrımında da farklılaştığı görülmektedir. Bu durum, bölgesel planlamalar, yerel yönetim hizmetleri ve vergilendirme, okullaşma açısından işlevseldir. Örneğin, illere göre incelendiğinde: 2019'da ortalama hane halkı büyüklüğünde sıra ile Şırnak (6,11), Hakkâri (5,39) ve Şanlıurfa (5,38) öndedir. Bu yılda hane halkı büyüklüğünün en düşük olduğu iller Çanakkale (2,63), Eskişehir (2,68) ve Balıkesir (2,71) olmuştur. Bu örnekler doğrultusunda hanehalkı sayısı ile ekonomik büyüme, iç göç konuları da anlaşılmaktadır.

Hanehalkı hakkında genel bir izlenim için ayrıntıya girilmeyip bu bilgilerle yetinilirse, Osmanlı'dan bu yana hane üzerinden yapılan sınıflandırmalar ve değerlendirmeler aile ve ev kavramlarında bir farklılaşmayı gösterse ve bunun işlevselliğine işaret etse de hane kavramı sosyal bilimler, mimarlık, demografya, sosyal politikalar ve yerel yönetim vergilendirmeleri için anlamlı

bir geleneğe işaret etmektedir. Örneğin kentleşme ve yapılaşma için şu bilgiler mimarlık ve kent planlaması açısından anlamlıdır: “Türkiye’de hanelerin yarıdan fazlası (%60) apartman dairesinde ve %27’si müstakil konutta ikamet etmektedir. Hanelerin yaklaşık %3’ü ikiz ya da sıralı evlerde yaşamaktadır. Oturulan konut türü üç büyük il arasında değerlendirildiğinde, İstanbul ve Ankara’daki ailelerin %91’inin apartman dairesinde ikamet ettiği, İzmir’de ise bu oranın daha düşük olduğu (%67) anlaşılmaktadır” (TAYA-2016, s. 15).

SONUÇ

Buraya kadar olan satırlarda “hane” kavramının kısaca etimolojik ve sosyo-lengüistik oluşumuna değinilmiştir. Ayrıca kavramın Türk tarihindeki görüngülerinden Osmanlı tahrir kayıtlarındaki vergi, âvarız, asker alımı, tapu ve nüfus tahrirleri açısından işlevleri gösterilmiş ve hane ile ilişkili “hanehalkı” kavramı da bu bağlamda ele alınmıştır. Ayrıca tahrir, nüfus ve tereke kayıtlarından örnekler verilerek tarih-sosyoloji bağlamında bir bağ kurulmak istenmiştir. Bu çerçevede ortalama hanehalkı sayısının Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde bölge, dönem ve yerleşim yeri olarak farklı olduğu görülmektedir. Türk tarihinde özellikle Osmanlı tahrirlerinde sıklıkla kullanılmış olan bu kavramın Cumhuriyet dönemi nüfus sayımlarında, aile araştırma ve sosyal politika çalışmalarında kendini gösterdiğini görmekteyiz. Ancak modern çalışmalarda hane/hanehalkı görünümündeki bazı değişikliklerin olduğu da hesaba katılmıştır.

“Hane” kavramının tarih içinde değişim geçirdiği görülse de Osmanlı’dan modern döneme tek değişmeyen özelliğinin disiplinler arası bir konu oluşudur. Bu sebeple çalışmamızda da tarih-sosyoloji yaklaşımında aile hakkındaki bilginin derlenmesi, işlevi ve yorumlanmasında “hane” ve “hanehalkı” kavramlarının disiplinler arası bağlamı vurgulanmıştır. Hanehalkının maliyeden askerliğe, demografiden sosyal politikaya bir izlenimi ve hane tahayyülü oluşturulmak istenmiştir.

KAYNAKÇA

Acun, F. (2006). Karahisar-1 Şarkî ve Koyluhisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aktaş, G. (2015). Türkiye'de Aile Sosyolojisi Çalışmalarına Genel Bir Bakış. Sosyoloji Konferansları, 52, 419-441.

Aydın, K. (2020). Avrupa Birliği Ve Türkiye'de Aile ve Hane Yapısında Demografik Dönüşüm. Nüfusbilim Dergisi, 42, 92-116.

Aydın, N. (2013). Büyük Sümerce Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

Barkan, Ö. L. (1941). Türkiye'de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterler, İktisat Fakültesi Mecmuası II, 1-2, 20-59.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, Türkiyat Mecmuası, X, 1-26.

Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü. (1935). 1935. 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı, (Türkiye Nüfusu Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibarile Muvakkat Rakkamlar), Ankara.

Berkes, N. (1942). Bazı Ankara Köyleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara: Uzluk Basımevi.

Bilgili, A. S. (1989). XVI. Asırda Karahisar-1 Şarkî Kazası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul.

Bostan, İ. (2009). Sâlyâne, İslam Ansiklopedisi (TDV), 36, 59-60.

Cerit, S. (1986). 1980 Genel Nüfus Sayımına Göre Türkiye'de Hanehalkı Büyüklükleri, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 42/1, 93-107.

Demirel, Ö., Gürbüz, A., Tuş M. (1992). Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi (ss. 97-161). 1, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.

Devlet Planlama Teşkilatı (1992). Türk Aile Yapısı Araştırması, Ankara: DPT Sosyal Planlama Başkanlığı Araştırma Dairesi Yayını.

Emecen, F. (1992). "Bennak" İslam Ansiklopedisi (TDV), 5, 458-459 .

Emecen, F. (1993). "Çiftlik Resmî", İslam Ansiklopedisi (TDV), 8, 309-310.

Göyünç, N. (1979). Hane Deyimi Hakkında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 32, 331-348.

Göyünç, N. (1997). "Hane", İslam Ansiklopedisi (TDV), 15, 552-553.

Gümüşçü, O., Erdoğan Özünlü, E. (2016). Osmanlı Devleti'nin "Resm-i Çift" Uygulamalarını Yeniden Düşünmek, Tarih İncelemeleri Dergisi, XXXI /1, 177-217.

HÜNEE (1968), Türkiye Aile Yapısı ve Nüfus Sorunları Araştırması, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.

İnalcık, H. (1993). Köy, Köylü ve İmparatorluk, Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi, İstanbul, 7-10.

İnalcık, H. (2012). Timar, İslam Ansiklopedisi (TDV), 41, 168-173.

Kırca, K. (2012). Yakacık, Akşehir-i Abad ve Suşehri Nahiyelele, İstanbul: Kitabevi Yayını.

Koç, İ. (2013). Türkiye’de Aile Yapısının Değişimi: 1968-2011, Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2011: Tespit ve Öneriler, Ankara: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayını.

Küpelı, Ö. (2011). Klasik Tahrirden Avâız Tahririne Geçiş Sürecinde Tipik Bir Örnek: 1604 Tarihli Manyas Kazası Avâız Defteri (16 belge ile birlikte), Belgeler, XXXII/36, 113-199.

Orbay, K. (2011). Osmanlı Çift-hane Sistemi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

Ögel, B. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş, 3, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.

Öz, M. (2000). Tahrir Defterlerindeki Sayısal Veriler, İncalcık H., Pamuk Ş. (Ed.), Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik, (ss. 15-32), Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

Özbay, F. (2015). Aile ve Hane Yapısı: Dün, Bugün, Yarın, Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus, İstanbul: İletişim Yayını.

Özdemir, R. (1987). Tokat’ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810), S. H. Bolay vd. (ed), Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu (2-6 Temmuz 1986), (ss. 81-144). Ankara: Tokat Valiliği Şeyhülislam İbn Kemal Araştırma Merkezi Yayını.

Özel, O. (2003). Hane [halkı], Antropoloji Sözlüğü, Aydın S., Emiroğlu K. (ed), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Özlük, D. (2019). Türkiye Türkçesinde Farsça Kelimeler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul.

Öztürk, T. (2008). 8. Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avâız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği, International Journal of Black Sea Studies, 5, 93-113.

Pakalın, M. Z. (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü-I, İstanbul: MEB Yayınları.

Sahillioğlu, H. (1991). “Avâız”, İslam Ansiklopedisi (TDV), 4, 108-109.

Savaş, S. (2017). Sirge Kazası Dikey Boyutta Bir Yerel Tarih Çalışması, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.

Tamer, A., Çavlin Bozbeyoğlu, A. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devlet İnşasındaki Yeri: Basında Yansımaları, Nüfusbilim Dergisi\Turkish Journal of Population Studies, 26, 73-88.

TAYA (2006). Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler, İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

TAYA (2011). Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler, İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

TAYA (2013). Türkiye Aile Yapısı Araştırması Tespitler, Öneriler, İstanbul: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

TAYA (2016). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2016, Ankara: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

Tietze, A. (2016). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati, 3, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayını.

Timur, S. (1972). Türkiye'de Aile Yapısı, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayını.

Tuna, O. N. (1997). Sümer ve Türk Dillerinin Tarihi İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

Türk Dil Kurumu (2011). Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını.

<https://etymologeek.com/eng/khana/19786623>. Erişim Tarihi 22 Şubat 2022.

YAŞLI BİREYLER İÇİN GELENEKSEL YAPILARIN ERİŞİLEBİLİRLİK DEĞERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MALATYA BEŞKONAKLAR EVİ

Meryem AKÇA¹

Nihal Arda AKYILDIZ²

Öz

Kentlerin ilk yerleşim alanları olarak kabul gören geleneksel yerleşim alanlarında sürdürülen sosyal yaşam, fiziki çevreyle yakından ilişkilidir. Geleneksel yerleşim alanları, kentsel planlama içinde kimi zaman merkeze alınmış kimi zaman da kent merkezinden oldukça uzakta bırakılmıştır. Tüm kent kullanıcıları gibi hareket kısıtlılığına sahip yaşlı kullanıcıların da kentin her noktasına erişiminin önemi, sosyal yaşamın tartışılmaz bir gerçeğidir. Bu nedenle nüfus yapısı içinde hatırı sayılır orana sahip olan bu kent kullanıcılarının, sosyal yaşama katılımları ve mekânsal konfor düzeylerinin artırılmasını sağlayan erişilebilirlik standartlarının önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Erişilebilirliğin ulusal ve uluslararası standartlarla ortaya koyduğu ilkeler, tüm bireylerin eşit koşullarda, kesintisiz, sağlıklı ve güvenli şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri için mekânsal düzenlemeler yanında toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği açısından da büyük önem arz etmektedir. Kentin geleneksel yerleşim alanlarında da kullanıcılarının tüm hizmetlere kolaylıkla erişilebilmeleri için yapılacak düzenlemeler, yaş almakta olan bireylerin gündelik yaşam katılımlarını arttırmada ve sosyo-kültürel yaşamı desteklemede önemli yer tutmaktadır.

Çalışma bu anlamda ele alınarak kentlerin geleneksel yerleşim alanlarındaki erişilebilirlik düzeyi yanında hareket kısıtlılığına sahip yaşlı kent kullanıcılarının karşılaştığı sorunlara dikkat çekmeyi amaçlanmıştır. Bu bağlamda konunun irdelenmesi için seçilen Malatya ilinde yer alan Beşkonaklar Evi ve çevresinin erişilebilirlik standartlarını ne oranda karşıladığı incelenmiş ve yerinde yapılan analizlerle erişilebilirlik konusunun yaşlı kent kullanıcıları için önemini ortaya konması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Geleneksel Mimari, Erişilebilirlik, Malatya-Beşkonaklar Evi.

¹Yüksek Lisans Öğr., Fırat Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, E-posta: meryemakca2013@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3655-6986

²Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, E-posta: nihalarada@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1948-188X

AKÇA, M., AKYILDIZ, N A. (2022). Yaşlı Bireyler İçin Geleneksel Yapıların Erişilebilirlik Değeri Üzerine Bir İnceleme: Malatya Beşkonaklar Evi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(57), 713-744. DOI:10.21560/spcd.vi.1052794

ACCESSIBILITY VALUE OF TRADITIONAL BUILDINGS FOR ELDERLY INDIVIDUALS A STUDY ON IT: MALATYA BESKONAKLAR HOUSE

Abstract

Social life in traditional settlement areas, which are accepted as the first settlement areas of cities, is closely related to the physical environment. Traditional residential areas were sometimes centralized in urban planning and sometimes left quite far from the city center. The importance of access to every part of the city for elderly users with mobility restrictions, like all urban users, is an indisputable fact of social life. For this reason, this city, which has a considerable proportion of its population structure, provides an opportunity to increase the participation of the users in social life and the level of spatial comfort accessibility standards. It is necessary to draw attention to the importance of the principles that accessibility sets forth with national and international standards are of great importance in terms of the sustainability of social life as well as spatial arrangements so that all individuals can lead their lives in an uninterrupted, healthy and safe manner under equal conditions. Arrangements to be made so that users can easily access all services in traditional residential areas of the city have an important place in increasing the participation of aging individuals in daily life and supporting socio-cultural life.

In this sense, the study aims to draw attention to the accessibility level of the traditional settlement areas of the cities as well as the problems faced by the elderly urban users with mobility restrictions. In this context, the Beskonaklar House and its surroundings in the province of Malatya, which was chosen to examine the subject accessibility standards. It has been examined to what extent it meets the needs of the elderly and it is aimed to reveal the importance of accessibility for elderly urban users with on-site analyzes

Key Words: *Aged, Traditional Architecture, Accessibility, Malatya-Beskonaklar House.*

GİRİŞ

Yoğunlaşan kent yaşamı içinde yaşam koşullarını zayıflatan etmenler, 'yaşanılabilir kent algısı'nın önünde engel oluşturmaya başlamıştır. Günümüzde bu engelin ortadan kaldırılması için gereken çaba, kentlerde yaşayan her bir bireyin ortak görevi olarak kabul edilmektedir (Çakır Sümer, 2015; Kozan vd., 2018, s.228). Söz konusu engeller, bireylerin gündelik sosyal yaşama katılmada ve gereksinimlerini karşılamada başka bireylerin yardımına ihtiyaç duymasıdır. İhtiyaç duyulan bu yardım ise hareket kısıtlılığına sahip yaşlı bireyin yaşamını eşitlik ve bağımsızlık ilkelerinden uzak bir şekilde sürdürmelerine neden olmaktadır.

Doğadaki tüm canlılar gibi insanlar da yaşamlarını özgür, bağımsız ve kesintisiz olarak devam ettirmek ve yaşamın her alanına katılmak zorundadır. Fakat her bir birey yaşamını doğuştan ya da sonraki zaman diliminde geçirdiği hastalık, kaza vb. sebeplerle engeli olmayan insanlarla eşit şekilde sürdürememektedir (Karatağ ve Akyıldız, 2019, s.574; Akyıldız ve Akbaş, 2020, s.85). Bu nedenle de kendini saran fiziksel ve sosyal çevrede özel birtakım uygulamalara ve önlemlere gereksinim duyabilmektedir (Telli, vd., 2019, s.155). Erişilebilirliğin sağlanması amacıyla alınan önlemler, hareket kısıtlılığına sahip bireyler de dâhil tüm bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedeflemelidir. Engelli bireyler gibi yaşlıların da yapılara erişimlerinde karşılaştıkları fiziksel ve psikolojik engeller, hareket kısıtlılığı olmayan bireylere oranla çok daha fazladır. Bu bağlamda hareket kısıtlılığına sahip bireylerin, sosyal yaşamlarında karşılaştıkları engellerin çözümlenebilmesi, onların yaşamlarında önemli bir yer tutmaktadır (Kaplan ve Ulvi, 2009, s.1483; Kozan vd., 2018, s.228-229). Kentlerde yaşayan tüm bireylerin fiziksel kapasitelerine uygun düzenlemelerin ortaya konması, daha erişilebilir ve herkes için daha yaşanabilir kent algısına imkân sağlayacaktır.

Kent içi ulaşım ve yaya trafiği planlamalarında, araç odaklı çözümlerin merkeze alınması nedeniyle; engelli, yaşlı, çocuk ve diğer yaya ulaşım ve erişiminin ikincil derecede ele alınması veya göz ardı edilmesi, hareket kısıtlılığı olan bireylerin ve diğer yayaların kent içindeki sirkülasyonlarında bir takım sorunlar oluşturmaktadır (Karatağ, 2020, s.14). Bu sorunların çözümü için kentsel erişilebilirliğe imkân sağlayan çalışmalarındaki temel hedef,

kentlerdeki mekânsal alanlara ve yapılı çevreye kolay erişilebilme, yaya odaklı ve güvenli ulaşım ağı, yaşam kalitesini yükselten yaşanabilir, sürdürülebilir ve estetik çözümlerin sağlanması olmuştur (Korkut vd., 2017; Aygün vd., 2018, s.21). Bu öncü hedeflerin bir bütün olarak değerlendirilmesi ve hayata geçirilmesi, tüm bireylerin yaşamlarında büyük etkiler yaratacaktır. Bireyin etrafını saran fiziksel koşullarla doğrudan etkileşim halinde olmasından dolayı; eşit hak/olanaklarla ve kısıtlanmadan ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, yaşamın tüm düzlemlerine tam katılım gösterebilmesi ve kendini geliştirme ve gerçekleştirme için fiziki-sosyal çevre büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda bireylerin yaşam kalitesi yükseltecek sosyal hayata katılımlarında kentin tüm yerleşim alanlarında erişilebilirlik standartlarının sağlanması önemlidir.

Günümüz kentlerinin mevcut fiziksel düzenlemelerin yetersiz oluşu, engelli bireylerin ve yaşlıların yapılı çevreyle ilişkilerinin kısıtlı veya diğer bireylerden yardım alarak güçle yürütülmesine neden olmaktadır. Bu yönüyle kentlerin ilk yerleşim alanları olarak kabul edilen geleneksel yerleşim alanlarının kentsel nüfusun önemli bir kısmını kapsamaması nedeniyle benzer düzenlemelerle daha erişilebilir alanlar haline getirilmesi gerekmektedir. Erişilebilirliğe uygun gerekli koşulların mevcut yapılı çevrede sağlanması oldukça zordur; ancak sağlıklı uygulamalarla, yerleşim alanlarında hareket kısıtlılığı olan yaşlı bireylerin gündelik yaşam düzlemlerine erişiminin kolaylaştırılması ve böylece yaşam kalitelerinin en üst seviyeye çıkartılabilmesi mümkündür. Mekânsal ve çevresel düzenlemelerin hem engelliler hem de yaşlı bireylerin hareket koşullarını düşünerek kurgulanması, yaşama aktif bir biçimde dâhil olmaları açısından önem arz etmektedir (Korkut vd., 2017; Aygün vd., 2018, s.21). Engelli ve hareket kısıtlılığı olan yaşlı nüfusun da yaşama dâhil olmaları, eşit hak ve özgürlüklere sahip olmaları, kentsel alanları deneyimlemeleri ve yaşam kalitelerini arttırmaları için önemlidir. Her bir birey, yaş, yetenek ve kapasiteleri ne olursa olsun; kentlerde, hareket ve iletişim koşullarına sahip işlevsel kullanım olanakları sağlayan mekânlara ve yerleşim alanlarına ihtiyaç duymaktadırlar (Özdemir, 2017; Akyıldız ve Olğun, 2020, s.35).

Kentlerin tüm yerleşim alanları gibi geleneksel yerleşim alanlarında da erişilebilirliğin güçlendirilmesi ve devamlılığının sağlanması önemlidir.

Buradan hareketle çalışma, geçmişten bugüne değin önemli yaşam alanı olarak kabul gören geleneksel yerleşim alanlarının/yapılarının erişilebilirlik konusundaki yeterlilik/yetersizlikleri özellikle hareket kısıtlılığı olan yaşlılar açısından değeri ortaya konacaktır. Çalışma, günümüzde yenileme projeleriyle de gündeme gelen geleneksel yapıların, 'erişilebilirlik standartları'nı ne kadar karşıladığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu nedenle çalışmada, toplumsal yaşam içinde erişilebilirlikle ilgili sorunları geleneksel yapıların kendine özgü tasarım modeliyle ne denli çözebildiğini ortaya koymak üzere; Malatya'nın yerleşim alanına adını da veren Beşkonaklar geleneksel evi incelenmek üzere seçilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili literatür araştırmaları ve yerinde yapılan alan incelemeleri çalışmanın temel yöntemini oluşturmaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen verilerin, geleneksel yapıların yenileme/korumaya yönelik düzenlemelerle birlikte yaşatılması sırasında erişilebilirlik standartlarının da dikkate alınarak revize edilmesinin gerekliliğine vurgu yapacağı düşünülmektedir.

GELENEKSEL MİMARİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

Geleneksel mimari ve sürdürülebilirlik kavramları birbiri ile ilişki içindedir. Geleneksel mimari, bulunduğu yörede mevcut olan kaynakları kullanılmada ve tasarım açısından sürdürülebilir niteliklere sahip olmada önemli nitelikler taşımaktadır. Geleneksel yapıların sürdürülebilir özellikleri nedeniyle günümüze ulaştığı ve geçmişi günümüze taşıma kapasiteleriyle değer gördüğünden bahsedilebilmektedir.

Geleneksel mimari tasarım, yöreye has malzeme ve tekniklerle ortaya çıkan özgün mimarlık olarak tanımlanır ve 'vernaküler mimari' olarak adlandırılır (Hasol, 1998). Vernaküler mimari Latince 'vernaculus'tan gelmekte olup, yerel ve ilkel anlamındadır (Canbakış vd. 2019, s.591). Geleneksel mimari kavramı, kültürel değerler ve bölgesel verilerle doğrudan bağlantılıdır. Başka bir tanımla, günün koşulları altında kullanıcıların gereksinimlerini karşılamak amacıyla iklim verilerini dikkate alarak tasarlanan ve yerel materyallerin geleneksel yöntem/formlarla kullanımını sağlayarak gelecek nesillere aktarmayı başarmış bir tür anonim mimaridir (Hasol, 1998; Keskin ve Erbay, 2016, s.811, Canbakış vd. 2019, s.591). Geleneksel mimari, yerleşim alanlarında bulunan bölge halkının sosyal yapısı, kültürü, yaşam tarzı ve alışkanlıkları hakkında

bilgi vermektedir. Yapı tipolojileri ve kullanılan malzemeler incelenerek, yapının çevre ve sosyal yaşamla olan uyumu öğrenilebilmektedir (Kıstır ve Kurtoğlu, 2018, s.84). Buradan hareketle günün koşulları ve yöre halkının yaşam koşullarıyla bağlantılı bir şekilde yörede bulunan kaynakların belirli yapı tipolojileri ve uygun yönlendirmelerle birlikte gereksinimlerin (sosyal-ekonomik-kültürel) bir bütün halinde değerlendirilmesidir. Geleneksel mimari, bireylerin ihtiyaç ve koşullarına orantılı olarak zaman içerisinde değişebilmiş ve gelişebilecek özellikler göstermiştir (Vellinga vd., 2007; Kısa Ovalı ve Delibaş, 2016, s.517). Ayrıca araştırmacılar tarafından, sosyal, çevresel ve ekonomik yönleriyle de sürdürülebilir mimari örnekleri olarak kabul edilmektedir. Bu yapılar, mekân organizasyonundan dekoratif elemanlara kadar mimarinin oluşumun her aşamasında kültürel uygulamalar ve çevresel verilerin gelenek içinde oluşmuş kalıplarıyla en uygun çözümleri sağlamıştır (Karakul ve Bakırer, 2018, s.175; Nguyen vd., 2019, s.545). Geleneksel mimari, tüm insanların sağlık ve konfor düzeylerini yükseltmek amacıyla kolay ve etkili çözümler geliştirmiştir. Bu çözümler sayesinde insanlar gündelik gereksinimlerini karşılamıştır. Günümüzde ise geleneksel değerler, yerini kimliksiz mimariye bırakmıştır (Aycı ve Boyacıoğlu, 2012; Yardımlı vd., 2018, s.40). Bu nedenle geleneksel mimarinin günümüz mimarisinden farkı, bireyin yaşam kalitesini yükseltmede ve gereksinimlerini en uygun şekilde karşılamada sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam alanı ortaya koyması olmuştur.

Sürdürülebilirlik, yakın geçmişe kadar bilinmeyen bir kavram iken 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun hazırladığı "Our Common Future" raporunda ilk kez tanımlanmıştır. Genel ifade ile tanım "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını sağlama olanağından ödün vermeden karşılayabilmek" şeklinde açıklanmaktadır. Günümüzde ise kavram, çevresel, sosyal, ekonomik, kültürel ve daha pek çok alanda tartışılan bir konu haline gelmiştir. Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Antlaşması)'nda da bahse konu olan sürdürülebilirlik kavramı; çevre kalitesini geliştirerek korumak, doğal kaynakları insan sağlığını gözeterek dikkatli/akılcı biçimde değerlendirmenin yanında bölgesel/evrensel tüm çevresel problemleri de uluslararası düzeyde ele alma şeklinde tanımlanmıştır (Burdtdland, 1987; Kılınçarslan ve Türker, 2020, s.25). Birleşmiş Milletler tarafından oluşturulan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu tarafından da

günümüz ve gelecek nesillerin gereksinimleri için olanak sağlayan politika olarak kabul görmüştür (WCED, 1987; Ruacan ve Ruacan, 2002; Çelebi ve Gültekin, 2007; Dikmen ve Toruk, 2016, s.716). Bu nedenle sürdürülebilirlik, günümüz ve gelecek nesillerinin devamlılığı için sosyal, çevresel ve ekonomik ilkeler rehberliğinde gelecek nesillerin de hakkı olan kaynaklara zarar verilmeksizin aktarılma sürecini içermektedir (Utkutuğ, 2011; Atalan, 2018, s.115). Aşırı kaynak tüketimine neden olmadan, toplum gereksinimlerinin kesintisiz karşılanabilme yeteneği 'sürdürülebilirlik' olarak kabul görmektedir (Karaman, 1996, s.102; Alkan, 2018, s.127). Bu anlamıyla kavram, süreklilik temeline dayanmakta olup doğa, doğal kaynaklar, kültür gibi pek çok konuda önem taşımaktadır. Gelecek nesillerin gereksinimleri, doğal çevre korunumu, kaynakların tüketimi gibi konulara odaklanan ve problemlerin çözüme ulaştırılmasına imkân sağlayan bir politika olarak değerlendirilmektedir.

Anadolu topraklarının sahip olduğu geleneksel yerleşim alanlarına sürdürülebilirlik çerçevesinde bakıldığında; doğaya saygılı, yerel topografyaya uygun, geçmiş kuşakların gelenek ve birikimlerinin aktarılmasına imkân sağlayan sürdürülebilir yerleşim alanları oldukları söylenebilmektedir (Oktay, 2001; Yalçiner Ercoşkun, 2016, s.528). Bu bağlamda sürdürülebilirliğin yerel, bölgesel ve uluslararası çok yönlülüğü geleneksel mimarinin sahip olduğu değerlerle konuya önemli bir örnek olduğunu kabul etmemizi sağlamaktadır (Zolfani and Zavadskas, 2013; Usta vd., 2017, s.232; Kıstır ve Kurtoğlu, 2018, s.84). Geleneksel yerleşim alanları sürdürülebilirlik açısından değerlendirildiğinde; mevcut kaynakların en verimli şekilde kullanıldığı, kolay elde edilebilir ve dönüşümü sağlanabilen malzemelerin tercih edildiği ve tasarım kriterlerindeki önemli sürdürülebilirlik ilkelerinin mevcut olduğu görülmektedir (Taşcı ve Pekdoğan, 2015, s.655). Bu anlamda topografya, malzeme, iklim, bitki örtüsü gibi fiziksel koşullar ile yerleşimde yaşayan bireylerin yaşam biçimi, geçim kaynakları, sosyal değerleri ve inançları gibi nitelikler, geleneksel yerleşimlerin sürdürülebilirlikle ilişkisini önemli ölçüde etkilemektedir (Olğun ve Yörür, 2020).

Geleneksel mimaride kullanılan malzemelerin, binanın çevre ile etkileşimini sağlayan en önemli öğelerden biri olduğu göze çarpmaktadır. Geleneksel yapılarda kullanılan yöresel yapı malzemelerinin sıklıkla taş,

ahşap, toprak (kerpiç) ve cas (alçıtaşı) seçilmeleri bu anlamda dikkat çekicidir (Zaman, 2017, s.913; Alkan, 2018, s.121). Malzeme kullanımında çevresel faktörleri göz önünde bulundurarak geri dönüşümü mümkün tercihler yapmak sürdürülebilirlik bakımından önemlidir (Burdland, 1987; Kılınçarslan ve Türker, 2020, s.25). Bununla beraber geleneksel mimari, bireylerin yaşamlarını devam ettirmeleri için gereken ortamı sunarken; en kolay yöntemlerle de doğru sonuçların elde edilmesini sağlamaktadır. Bu yöntemlerin çevre duyarlılığı ve kaynak tüketiminin dikkate alınarak ortaya konması, sürdürülebilirliğin temel parametrelerini karşılamaktadır.

Yapıların sürdürülebilir kabul edilmesi sadece yerel malzeme kullanımı, malzemenin geri dönüşümünün sağlanması, aşırı kaynak tüketiminden kaçınılması ve sürekliliğin sağlanması gibi kriterlerle sınırlı değildir. Tüm bunların yanında sürdürülebilir yerleşim alanlarından bahsetmek için, her yaş/yetenek/kapasitedeki bireylerin kentsel yerleşim erişimlerinin de kesintisiz sağlanmış olması gerekmektedir. Hareket kısıtlılığı yaşayan bireylerin yardımsız olarak hayatlarının kolaylaştırılması ve erişilebilirliğin sağlanması, sürdürülebilirliğin sadece mekânsal/çevresel değil, sosyal ve kültürel boyutunun da olduğunu ortaya koymaktadır. Bu denli önemli bir parametre olan erişilebilirliğin, yasal ve sosyal boyutu kadar, istenen mekânsal standartlarının da ne ölçüde karşılanması gerektiği çalışma kapsamında analiz edilecektir.

YAŞLI BİREYLER İÇİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİN DEĞERİ

Erişilebilirlik, bireylerin içinde bulunduğu mekânsal ortamda fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını serbest bir şekilde karşılayabilmeleri ve yaşama bağımsız katılabilmeleri için -iç mekândan kentsel dış mekâna kadar- düzenlenmesi gereken yapı çevrenin önemli bir konusudur. Gündelik yaşamın tüm alanlarına her bireyin (özellikle de yaş almaya devam eden bireylerin) eşit olanaklarla, bağımsız şekilde erişmeleri ve sosyal yaşamlarını sürdürebilmeleri bu kavramın temel referansıdır. Çünkü sosyal ve kültürel çevreye aracı olmadan ulaşılma ve hizmetlerden yararlanabilme, her birey için temel hak olarak nitelendirilmektedir (Gül, 2008; Tural, 2016; Tural, 2018, s.52). Erişilebilirlik kavramı ilk kez, Illinois Üniversitesi'nde 1959-1961 tarihleri arasında Timothy J. Nugent tarafından yürütülen çalışmalarla ortaya çıkmıştır. Erişilebilirlik,

farklı gereksinimleri olan bireylerin yardıma ihtiyaç duymadan çeşitli yapı stoklarına ve sosyal yaşam alanlarına tam katılım ve erişimin sağlanması için yapılaşmış fiziksel çevredeki tüm tedbirleri içermektedir (Türkmen ve İşleyen, 2018, s.179).

Erişilebilirlik, sadece engelli bireylere karşı hassasiyeti değil, tüm bireylerin sahip oldukları kapasite, yaş ve yeteneğe duyulan saygıyla, toplumun mekânsal ve sosyal taleplerine cevap verme ve dâhil edilme konusudur (Akyıldız ve Olgun, 2020, s.37). Engellilik ise, bireye bağlı bir eksiklik değil, aksine toplumun bireye sunmadığı düzenlemelerle meydana gelen çevresel engeller ve kişinin sosyal yaşamındaki güçlükler olarak ele alınır (Goltsman, 1993; Yılmaz vd., 2018, s.538).

Yaşlılık, insan organizmasında ilerleyerek, büyük kayıplara neden olan, insan yaşamındaki değer algısına yeni boyutlar ekleyen bir süreç olarak tanımlanmıştır (Görgün Baran, 2000; Tatal, 2016, s.2). Bu yönüyle yaşlılık, bireylerin yaşam kalitesinin azalması durumunun önde gelen etkenlerindedir. Bu etkenler özellikle 65 yaş ve üstündeki bireylerin gündelik yaşamlarında ortaya çıkan kısıtlılıklarla yaşam kalitesini etkilemeleri ve bir başka bireye ihtiyaç duymalarıdır (King vd., 2002, s.1060; Özyurt vd. 2007, s.117). Bireyin yaşam kalitesi, fiziksel, psikolojik ve sosyal açıdan iyi olma durumunu ifade etmekte olup; Dünya Sağlık Örgütüne göre de “kendi amaçları, beklentileri, standartları ve ilgilerini göz önüne alarak bireylerin içinde yaşadıkları kültür ve değerler sisteminde kendi konumları ile ilgili algıları”dır (Gülağız vd., 2005, s.372; Aydın Boylu, 2013, s.146). Buradan hareketle yaşlılıkla birlikte değişen yaşam kalitesi, yaş almayla birlikte ortaya çıkan fonksiyon kayıpları ve insan vücudundaki yapısal tüm değişiklikleri kapsayan bir süreci yaşatmaktadır. Yaş ile ilgili değişikliklerin tümü olumsuz klinik etkilere sahip değilken, yaşlanma süreci yaşam tarzı ve çevresel etkenlerden güçlü şekilde etkilenmeyi mümkün kılmaktadır (WHO, 1999, s.10; Cindaş, 2001, s.78).

Yaşlılık, yaşın kaç olduğuna yönelik kabuller ile yaşlanmayı yansıtan ölçütler arasındaki değişken tanımlamaları ihtiva etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü, 1989 yılından itibaren 64 yaş bitimini (65 yaş ve üstünü) yaşlılığın ilk basamağı olarak kabul etmektedir. Yaygın olarak gelişmiş ülkelerde 65 yaşın, gelişmekte olan ülkelerde 60 yaş ve üzerindeki bireylerin yaşlı, 80 yaş

ve üzerindeki bireylerin ise en yaşlı kesim olarak kabul edildiği görülmektedir (Tatal, 2016, s.2). Pek çok ekonomik ve sosyal yönüyle günümüzde önem taşıyan demografik olgularından biri, nüfusun giderek yaşlanma konusu olmuştur. Buradan hareketle 65 yaş üstü nüfusun gündelik yaşama diğer bireyler gibi kolaylıkla katılabilmeleri, sosyal ilişkilerini devam ettirebilmeleri için tüm hizmetlere erişim sosyo-kültürel yaşam için gereklidir. Özellikle bağımsız hareket edebilme yeteneklerini kaybeden yaşlı bireyler için erişilebilir çevrenin varlığı bu yönüyle büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle erişilebilirlik kavramı, her birey gibi hareket kısıtlılığı olan yaşlı bireyin ulaşmak istediği yer, hizmet ve yaşam düzlemlerindeki fiziksel-sosyal gereksinimlere bağımsız ve güvenli şekilde ulaşabilmelerini ifade etmektedir (Akın ve Önal, 2016, s.53; Çiftçi vd., 2017, s.5; Berkün, 2019, s.45). Hareket kısıtlılığı olmayan birey, erişilebilirlik standartları sağlanmamış ortamda engelli olup, herhangi bir engeli sahip birey ise erişilebilirliğin sağlandığı ortamlarda engelli olmayan bir birey olarak özgür hareket yeteneğine sahiptir (Scherrer, 2001; Güleç Özer vd., 2016). Bina erişimindeki önemi nedeniyle erişilebilirliği tüm bireylerin ihtiyacı olarak kabul etmek gerekir. Binaların engellilere uygun olup olmadığı değerlendirilirken, engel tiplerinin sadece bedensel, işitsel ve görme engelleriyle sınırlı olmadığı ayrıca yaşlıların sahip olduğu daimi ve artan hareket kısıtlılığının da önemli bir yer tuttuğu kabul edilmektedir. Bunun yanında hamilelik, kaza sonrası geçici sakatlık ve çocukluk gibi benzer hareket kısıtlılıkları da engel tipleri arasındadır. Buradan hareketle fiziksel farklılıkları olan tüm bireylerin, eşit hak ve özgürlüklerle birlikte kısıtlanmadan ve bağımsız şekilde yaşamlarını sürdürebilmeleri erişilebilirliğin temel konusu olarak kabul edilmektedir (Mace vd., 1991; Story vd., 1998; Kavak, 2010; Uslu ve Shakouri, 2014; Kaplan ve Aksoy, 2019, s.170). Bu bağlamda bağımsız şekilde hareket edebilme ve diğer bireylerle eşit koşullarda yardımsız olarak yaşayabilme konusu, yaşlı/engelli/hareket kısıtlılığı olan bireyler için çok daha önemli olmuştur.

Binaların kullanıcı çeşitliliği ile erişilebilirliği dikkate alınarak tasarlanmış olması; fiziksel farklılıklardan kaynaklanan gereksinimlerini karşılayanın yanında, kullanıcıların tasarımından eşit ve adil bir şekilde yararlanmasına da imkân tanır. Fakat bireylerin farklı kapasiteleri olduğu konusunu, tasarımın merkezine koyan yaklaşımların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir.

Toplumdaki sosyal adalet için sahip olunan hakların yaşam alanlarının kullanımına yansıtılması ve böylece herkes için eşit/eşdeğer yaşam koşullarının sağlanması gereklidir. Bunun gerçekleştirilemediği ve ortalama kullanıcıların temel kullanıcı olarak gördüğü tasarımlar ile erişim hakkı engellenen, gündelik yaşama katılamayan, toplumsal yaşam içinde yok sayılan, dışlanana ve ötekileştirilen bireyleri yaratacaktır (Tural, 2018, s.67).

Özellikle yaşlı bireylerin yaşam kalitelerini belirleyen fiziksel koşulların iyileştirilmesi, tüm bireylerle eşit koşullarda, kesintisiz, sağlıklı ve güvenli şekilde yaşamlarını sürdürebilmelerinin ancak erişilebilirliğin sağlanmasıyla mümkün olduğu kabul görmektedir. Bu kabuller ulusal ve uluslararası standartlar doğrultusunda belirlenerek hayata geçirilmeye başlanmıştır. Böylece tüm yapısal düzenleme ve iyileştirmeler aracılığıyla toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğine de katkı sunulması hedeflenmiştir. Kentli kullanıcıların tüm hizmetlere kolaylıkla ulaşımını destekleyen erişilebilirlik kriterleri, bu yönüyle günümüzün en önemli toplumsal gereksinimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın ana materyali, Malatya ili Battalgazi ilçesinde bulunan Beşkonaklar Malatya Geleneksel Evleri'dir. Çalışma konusu olan yaşlı bireyler için erişilebilirlik standartları, geleneksel mimariyi de referans alarak yapılan literatür taraması ve belirtilen yapı grubu içindeki 17 numaralı konağın incelenmesini içeren saha araştırmasıyla gerçekleştirilmiştir. Geleneksel yapının mevcut durumu, yaş almakta olan bireylerin yapı kullanımında erişilebilirlik standartlarının belli kriterleri (bina yaklaşımı, ulaşımı, bina girişi, iç mekân analizleri vb.) doğrultusunda ele alınmış ve saha analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Hareket kısıtlılığına sahip olan yaşlı bireylere yönelik standartların analizinde Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından hazırlanan TS 9111 'Özürnlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklileri' ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yayımlanan 'Erişilebilirlik Kılavuzu' başlıklı çalışmalar temel referans olarak alınmıştır.

MALATYA GELENEKSEL BEŞKONAKLAR EVİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

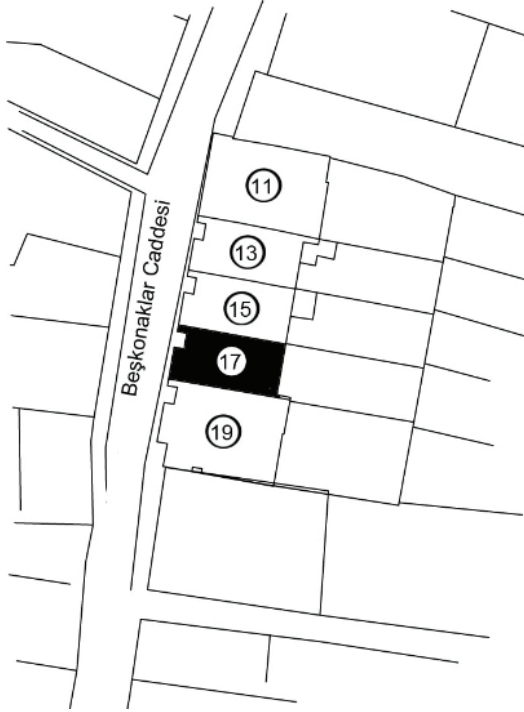
Malatya, Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat havzasında yer almaktadır. Malatya şehrinin ilk yerleşmeleri, MÖ 6000 yıllarına kadar uzanmaktadır. Hititler döneminde kurulan şehir, pek çok medeniyete ev sahipliği yaparak günümüze kadar gelmiştir. Bu bağlamda Malatya, tarihi ve coğrafi nitelikleriyle, sosyo-kültürel özellikleriyle ve içinde barındırdığı mimari miras gibi pek çok değeriyle, Doğu Anadolu Bölgesi'nde olduğu kadar ülke genelinde de özgün verilere sahip olan yerleşimlerin başında gelmektedir (Olğun ve Karatosun, 2020).

Şekil 1. Beşkonaklar Evinin bulunduğu yerleşim alanının uydu görüntüsü (Google Earth'ten yararlanarak hazırlanmıştır)

Çalışma alanı olan 'Beşkonaklar', Malatya ili, Battalgazi ilçesi, Saray Mahallesi'nin Beşkonaklar Caddesi üzerinde yer almakta ve bulunduğu alanı sembolize eden bir niteliğiyle göze çarpmaktadır (Şekil 1). Hacı Sait Efendi (Turfanda) ve dört kardeşi tarafından, yan yana beş konaktan oluşacak şekilde yaptırılmıştır. Bu sebeple 'Beşkardeşler' adıyla da anılmaktadır. Günümüzde yapı, çeşitli kültür ve sanat hizmetleri için de kullanılmaya başlanmıştır.

Beşkonaklar, kentin önemli geleneksel sivil mimari örneklerinden kabul edilmektedir. Konaklar bölgedeki iklime, yaşam tarzına ve doğal ihtiyaçlara göre biçimlendirilmiştir. Geleneksel Türk evinin sahip olduğu kat sayısı, doluluk oranı, oda düzeni ve plan çözümü gibi önemli özellikleri de taşımaktadır. Bitişik ve iki katlı olarak inşa edilmiş konaklarda, ana malzeme kerpiç olarak seçilmiştir. Duvarlarını bağlayan hatılları, tavan, kapı ve pencere sistemleri ise ahşaptan yapılmıştır. Sokağa cephesi bulunan bu konaklar, pencere hizasından sokağa uzanan cumbalı yapısıyla da Geleneksel Anadolu Evleri'ndeki mahremiyet ilkesi ve sokağa hâkim olma ilkeleriyle tasarlanmıştır.

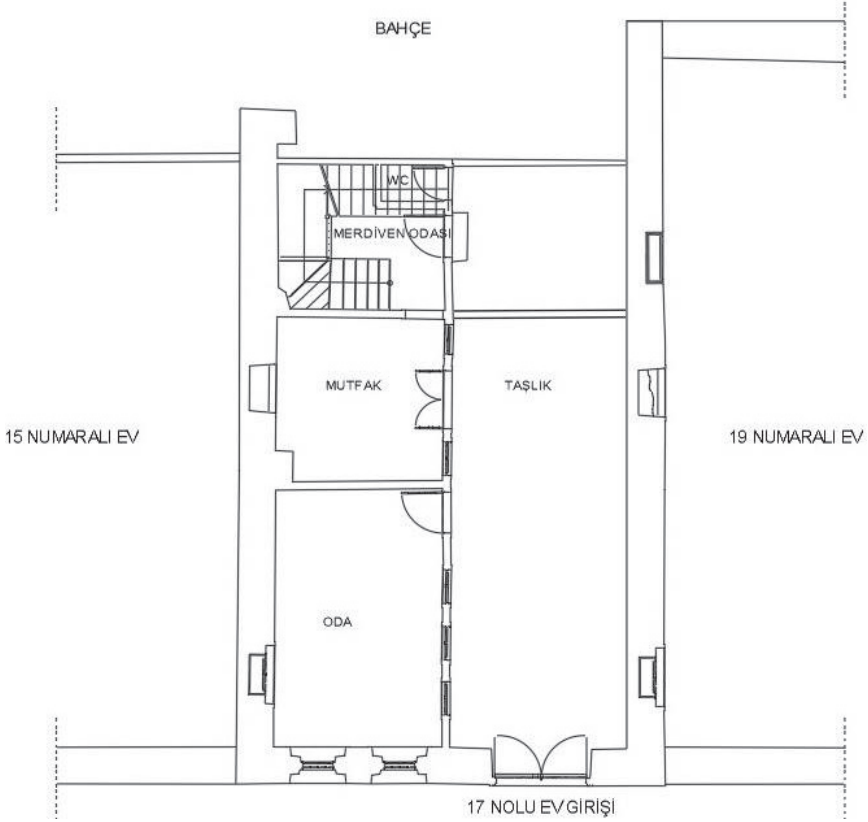

Şekil 2. Seçilen 17 numaralı Beşkonaklar Evi'nin konumu (Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020)

Şekil 3. Yapının bulunduğu Beşkonaklar Caddesi

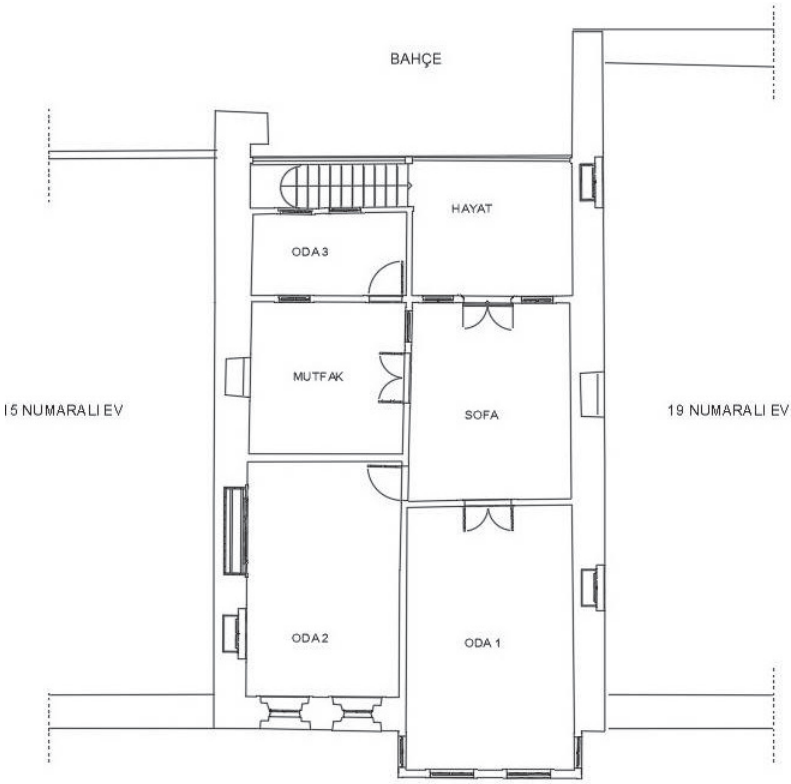
Çalışma için seçilen yapı, yaklaşık olarak 120 yıllık bir geçmişe sahiptir. Beşkonaklar Caddesinde bulunan 11 numaralı yapı, T.C. Malatya Müftülüğü Aile ve Dini Rehberlik Merkezi, 13 numaralı yapı Arslantepe Arkeolojik Alanı Alan Yönetim Ofisi, 15 numaralı yapı ise idari bina olarak kullanılmaktadır. 17 ve 19 numaralı yapılarda müzecilik hizmeti verilmektedir. Çalışma konusunu oluşturan 17 numaralı Beşkonaklar Geleneksel Malatya Evi, 15 numaralı idari bina ve 19 numaralı müzeye bitişik nizamlıdır (Şekil 2). Beşkonaklar Malatya Geleneksel Evi genel olarak incelendiğinde, zemin kat ve birinci kat olmak üzere iki kattan oluştuğu görülmektedir (Şekil 3). Bitişik nizamlı olan yapı, iki ana cepheye sahiptir. Bunlar caddeden girişi bulunan ön cephe ve bahçeye bakan arka cephedir.

Şekil 4. Beşkonaklar Evi Zemin Kat Planı (Restorasyon) (Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020)

Zemin katta bir oda, mutfak, merdiven odası, tuvalet ve taşlık bölümleri yer almaktadır (Şekil 4). Konağa giriş kapısı taşlık bölümüne açılır. Taşlık bölümünden oda, mutfak, merdiven odası, tuvalet ve bahçeye geçiş sağlanabilmektedir. Zemin kat bölümlerinin kullanım alanları, oda 18.21 m², mutfak 11.34 m², tuvalet 1.16 m² ve taşlık 44.87 m²'dir.

Konağın birinci katında ise üç oda, bir mutfak, sofa ve hayat bölümü bulunmaktadır. Bu bölümden oda, mutfak, merdiven odası, tuvalet ve bahçeye geçiş sağlanabilir (Şekil 5). Bölümlerin kullanım alanları, oda-1 22.06 m², oda-2 18.14 m², oda-3 6.36 m², mutfak 11.72 m², sofa 10.85 ve hayat bölümü de 15.87 m²'dir.

Şekil 5. Beşkonaklar Evi Birinci Kat Planı (Restorasyon) (Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020)

Çalışmanın yapıldığı Beşkonaklar Geleneksel Malatya Evi, yaya yolları, bina girişi -rampalar, bahçe girişi, giriş kapısı - iç mekân kapıları, pencereler ve merdiven adlı başlıklar altında incelenmiş ve yaş almakta olan bireylerin yapı kullanımı için erişilebilirlik standartlarına göre analiz edilmiştir.

1. Yaya Yolları

Yapılar kadar sokaklar da, hareket kısıtlılığına sahip -özellikle de yaş almaya devam eden- bireyler için fiziksel çevre koşulları açısından önemli bir yere sahiptir. Bu sebeple bina ulaşım yollarında, her bireyin kolaylıkla bina yaklaşma ve giriş-çıkış imkânı olması gerekmektedir (TS 9111, 2011, s.11). Yapıya ulaşım sağlanırken, sokakta bulunan (standart dışı kaldırım, yanlış konumlandırılmış duba, drenaj ızgarası vb.) çeşitli engelleyici öğelerin,

erişilebilirlik düzeyini olumsuz yönde etkilediği görülmektedir (Şekil 6). Bu kısıtlayıcı öğelerin kaldırılması ve kaldırımların yeniden yaşlı veya engelli kullanıcıların erişilebilirlik standartları doğrultusunda düzenlenmesi gerekmektedir.

Şekil 6. Yapının Bulunduğu Beşkonaklar Caddesinin Araç ve Yaya Yolu

Yaya yürüme yollarının zemin kaplamalarında dayanıklı, sabit ve boşluksuz olarak seçilen malzemenin kullanılması gerekmektedir. Ayrıca yaya yürüme alanlarında drenaj ızgarası da bulunmamalıdır (TS 9111, 2011, s.17). Yaya yollarında gerekli engelsiz geçiş genişlikleri en az 200 cm -tercihen 300 cm- genişlikte olmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s. 40). Beşkonaklar Geleneksel Malatya Evi yaya yolu genişliği 220 cm genişliğindedir. Yaşlı veya engelli bireylerin kolaylıkla kullanım sağlayabilecekleri ölçülerde olmasına rağmen, hissedilebilir yüzeyli kılavuz çizgilerinin henüz düzenlenmediği görülmektedir.

2. Bina Girişi ve Rampalar

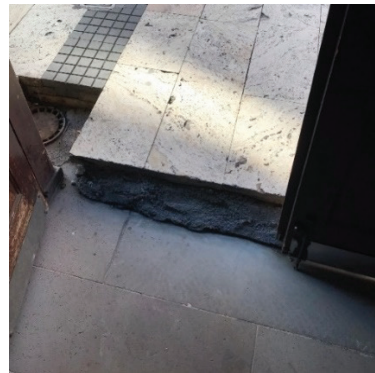
Bina girişleri tasarlanırken, tüm kullanıcıların -yaş almaya devam eden bireyler de dâhil- eşit ve adil kullanım ilkeleri gözetilmelidir. Girişlerin erişilebilir olmasının yanında, yardımcı araç, tekerlekli sandalye kullanan yaşlı bireyler için de standart geçiş ölçütleri ve manevra alanının sağlanması gerekmektedir. Yardımcı araç-gereç ile yaşamını sürdüren yaşlı kullanıcılar için erişilebilir güzergâhın net geçiş genişliği 90 cm'den az olmamalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.15). Tekerlekli sandalye kullananlar için ise en az 150x150 ölçülerinde manevra alanı olmalıdır (TS 9111, 2011, s.26).

Çalışma konusu olan konakta, manevra alanının mevcut olduğu görülmektedir. Girişlerin zemininde sabit, pürüzsüz, kaymayan, sert ve dayanıklı malzemeler kullanılmalıdır. Halı, paspas vb. kullanımı söz konusu ise güvenli bir şekilde sabitlenmeli ve yüzeyi zeminle aynı seviyeye gelecek şekilde ayarlanmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.59). Bu açıdan değerlendirildiğinde, konağın ana giriş kapısından girilen taşlık bölümü zemininde yassı plaka halindeki taşların düzenli bir biçimde uygulandığı görülmektedir (Şekil 7). Zeminde kullanılan taş, kaymayan, dayanıklı ve sert nitelikte olup kullanıma uygundur. Standartlarda istendiği gibi halı, paspas vb. engelleyici öğeler de kullanılmamıştır.

Bina girişlerinde subasman uygulanmayan ve kot farkı için çözüm üretmeye gerek kalmayan yapılarda, erişilebilirlik daha kolay sağlanabilmektedir. Ancak kot farkı uygulamasının zorunlu olduğu hallerde, merdiven ve rampaların erişilebilir olarak tasarlanıp çözüm üretilmesi gerekmektedir (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.59). Çalışmanın yürütüldüğü yapı girişinde binanın inşasından sonra yapılagelen yol/asfalt çalışmaları nedeniyle oluşan -14 cm'lik bir kot fark bulunmaktadır (Şekil 8). Yapıda bulunan bu kot farkı ve rampa bitimi tehlikeli olup, yaşlı/engelli bireylerin erişilebilirlik düzeyini olumsuz olarak etkilemektedir. Bu sebeple erişilebilirlik özelliklerine sahip (eğimi %12'yi geçmeyecek ve genişliği en az 100 cm olması istenen) rampayla ve daha özenli bir uygulamayla tekrar düzenlenmesi gerekmektedir.

Şekil 7. Beşkonaklar Evi taşlık bölümü

Şekil 8. Beşkonaklar Evi ana giriş kapısının kot farkı

3. Bahçe Girişi

Bahçe girişleri belirlenirken, sokaktan erişim, bina girişine yakınlık, otopark - toplu taşıma duraklarına yakın olma gibi temel ilkeler gözetilmektedir. Girişlerde, erişilebilirlik açısından kot farkının olmaması da önemlidir. Ancak kot farkının kullanılmasının zorunlu olduğu hallerde, kullanılan rampanın eğiminin en fazla %5 olması gerekmektedir (TS 9111, 2011, s.18).

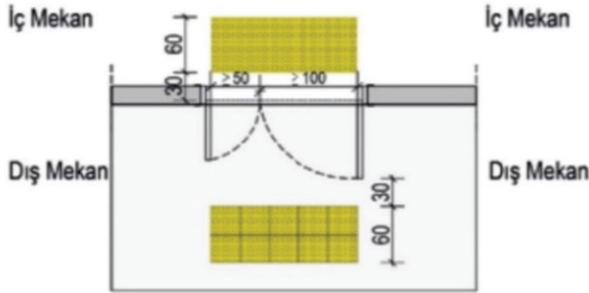
Çalışma konusu olan konakta, bahçeye ulaşım tek girişten sağlanmaktadır. Bahçeye giriş, taşlık bölümüne geçilen ve bahçeye ulaşan giriş kapısıyla istenen kolaylıkta sağlanmıştır. Bahçe girişinde herhangi bir kot farkı da bulunmamaktadır. Bahçe girişi bölümünde, yardımcı araç ve tekerlekli sandalye kullanan yaşlılar için uygun manevra alanlarının bulunması da erişilebilirlik açısından istenen koşulları sağlamaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Beşkonaklar Evinin bahçesi

3.a. Giriş Kapısı ve İç Mekân Kapıları

Erişilebilirlik standartlarında tüm kapı kasalarının, görme bozukluğu olan yaşlılar için ayırt edilebilecek nitelikte farklı renklerde tasarlanması istenmektedir. Bina giriş kapılarının en az 100 cm olması gerekmektedir (Şekil 10). Çift kanatlı olan kapılarda ise kanatlardan birinin genişliği 100 cm olmak şartıyla, toplamda 150 cm'den az olmaması istenmektedir (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.62).

Şekil 10. Bina Giriş Kapı Özellikleri (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s. 62)

Bu standartlar doğrultusunda, konağın giriş kapısının çift kanatlı olduğu ve iki kanadın toplamda 200 cm'ye sahip olduğu görülmektedir. Kapı kanatlarının her biri 100 cm genişliğinde ve 250 cm yüksekliğindedir (Şekil 11). Giriş kapısının, kapı topuzu ve kilit gibi donanımları kolaylıkla görülmekte olup, kapı açmada da güç istememesi nedeniyle erişilebilir nitelikte olduğu belirtilebilir. Giriş kapısının açılma ekseninin koridora dik oluşu da kolay açılmayı mümkün hale getirmiştir. Konak giriş kapısı açık durumdayken, her iki tarafta da yardımcı araç ve tekerlekli sandalye kullanan yaşlılar için uygun manevra alanına sahiptir. Bu nedenle giriş kapısı da erişilebilir tasarıma uygun niteliktedir.

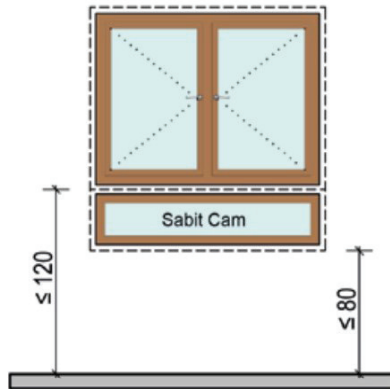

Şekil 11. Beşkonaklar Evinin giriş kapısı

İç kapı net genişlikleri en az 90 cm'lik geçiş açıklığına sahip olmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.72). Konağın zemin katındaki odada 90x210 cm tek kanatlı, merdiven odasında tek kanatlı 80x210 cm, tuvalette tek kanatlı 70x200 cm ve mutfakta çift kanatlı 120x210 cm ölçülerinde kapılar bulunmaktadır. Konağın birinci katında ise, sofaya açılan çift kanatlı 115x210 cm, mutfak ve oda 1'de çift kanatlı 120x210 cm, oda 2 ve oda 3'te tek kanatlı 70x210 cm ölçülerinde kapılar bulunmaktadır. İç kapılarda kapı net genişliklerinin en az 90 cm'lik geçiş açıklığına sahip olması gerektiğinden; merdiven odası, oda 2-3 ve tuvalette bulunan kapılar erişilebilirlik standardına uygun değildir. Konağın zemin katında bulunan oda, mutfak, merdiven odası ve tuvalet girişlerinde 6 cm, birinci kat mutfak girişinde ise 8 cm yüksekliğinde kapı eşikleri bulunması önemli bir problemdir. Ancak diğer üç odanın girişlerinde kapı eşikinin bulunmaması geçiş için kapıları bu anlamda problemsiz olarak kabul etmemizi sağlamaktadır.

3.b. Pencereleler

Tekerlekli sandalye kullanan yaşlı bireylerin pencereden dışarıyı görebilmeleri için gerekli olan ölçüler tekerlekli sandalye ölçüleriyle paralel biçimde düşünülmektedir. Bu ölçülerin, döşeme kotundan pencere parapetine kadar 80 cm yüksekliğini, pencere açılır kanadı ise döşeme kotundan pencere kanadına kadar 120 cm yüksekliğini geçmemesini gerektirmektedir (Şekil 12). Ayrıca pencere kolunun döşeme kotundan yüksekliği 80 cm ile 110 cm arasında konumlandırılmalıdır (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.82).

Şekil 12. Erişilebilir pencereler (Erişilebilirlik Kılavuzu, 2020, s.82)

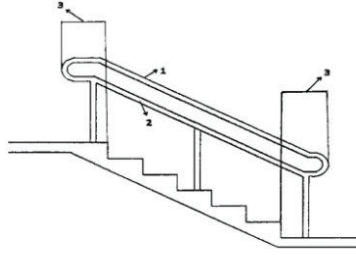
Konağın zemin katında bulunan odada, döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliği 86 cm olan iki adet ve 69 cm olan üç adet pencere mevcuttur. Mutfak bölümünde ise, döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliği 69 cm olan iki adet pencere bulunmaktadır.

Konağın birinci katında bulunan sofada, hayat bölümüne bakan döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliği 77 cm olan iki adet pencere mevcuttur. Odalarda ise, döşeme kotundan pencere parapetine kadar; yüksekliği 74 cm olan iki adet, 76 cm olan iki adet ve mutfakta da döşeme kotundan pencere parapetine kadar yüksekliği 58 cm olan iki adet pencere bulunmaktadır.

Tekerlekli sandalye kullanan yaşlı bireylerin pencereden dışarıyı rahatlıkla görebilmeleri için; tekerlekli sandalye ölçülerine göre döşeme kotundan pencere parapetine kadar 80 cm yüksekliğini aşmaması gereken istenen ölçülerin sağlandığı görülmektedir. Bu nedenle konaktaki pencerelerin yaşlı kullanımı açısından erişilebilirlik standartlarına uygun olduğu görülmektedir.

4. Düşey Sirkülasyon için Merdiven ve Korkuluklar

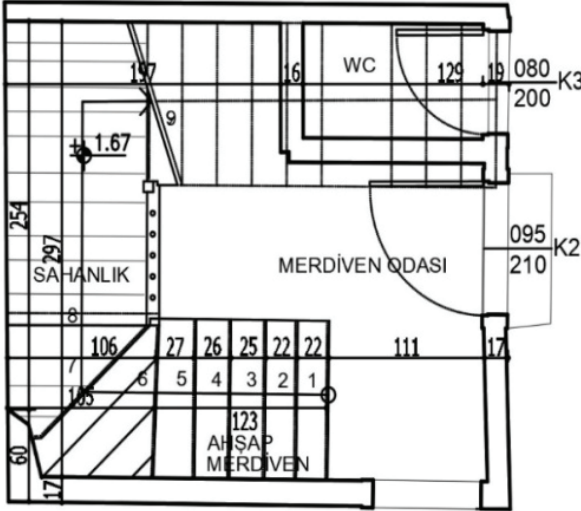
Mimaride merdivenler, katlar arası erişimde rampanın ve diğer çözümlerin alternatifi olarak kullanılmaktadır. Merdiven boyutlandırması yaşlı/engelliler açısından önemli bir faktördür. Merdiven tasarımlarında basamakların tamamının derinlik ve yüksekliği aynı ölçülerde ve birbirleriyle orantılı olmalıdır. Merdivenlerde, basamak derinliği en az 27 cm, basamak yüksekliği en fazla 16 cm olmalıdır. Erişilebilirliğin sağlanması için rampa, asansör vb. varsa bunlar da en fazla 18 cm olmalıdır. Merdivenin başlangıç ve bitişinde sahanlıklar bulunmalıdır. Bunun yanı sıra dinlenme amacıyla 8-10 basamakta bir sahanlık bulunmalıdır. Merdivenlerde 90 cm ve 70 cm yüksekliğinde iki ayrı küpeşte de yapılmalıdır (Şekil 13). Küpeşte yüzeyi sürekli ve kesintisiz olmalıdır (TS 9111, 2011, s.52).

- Açıklama**
1- Kúpeşte yerden yüksekliği 90 cm
2- Kúpeşte yerden yüksekliği 70 cm
3- En az 30 cm

Şekil 13. Merdiven Korkuluk Ölçüleri (TS 9111, 2011, s.54)

Bu standartlar doğrultusunda konağın düşey sirkúlyasyonunu, zemin kat ve birinci kat arasındaki ahşap merdiven sağlamaktadır. Merdiven 19 basamaktan oluşmaktadır. Basamak rıhtları 17 cm olup, merdiven genişliği ise 105 cm'dir. Tek taraflı ve 80 cm yüksekliğinde korkuluk bulunmaktadır (Şekil 14).

Şekil 14. Beşkonaklar Evi Merdiveni

Merdivenin basamak yükseklikleri düzenli ve aynı ölçüdedir. Basamak derinlikleri ise 22-27 cm aralığındaki ölçüleri sahiptir. Merdiven rıhtının 16 cm'den fazla ve genişliğinin 27 cm'den az olması yanında, korkuluğun 90 cm ve 70 cm ölçülerinde kúpeşte bulundurmaması da merdivenin yaşlı kullanımı açısından erişilebilirlik standartlarına uygun olmadığını göstermektedir.

DEĞERLENDİRMELER VE SONUÇ

Kentlerin ilk yerleşim alanları olarak kabul gören geleneksel yerleşimler, kentsel planlamada kimi zaman merkeze alınmış; kimi zaman da aktif kent kullanımının dışında bırakılmıştır. Artan nüfus demografisi içinde yer alan yaşlı veya engelli bireyler, kentin her noktasında olduğu gibi geleneksel yerleşim alanlarında da yaşamlarını sürdürmektedirler. Yaş almaya devam eden bireyler gibi tüm kent kullanıcıları da sosyo-kültürel yaşama yarımsız ve eşit şartlarda katılımına destek sağlayan erişilebilirlik standartlarına gereksinim duymaktadır. Sürdürülebilir kentler için bu gereksinim, kentin diğer bölümleri kadar geleneksel yerleşim alanlarında da dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır. Kentlerde mimarsız tasarımla inşa edilen geleneksel yapıların aile ihtiyaçlarının dikkate alınarak tasarlanması; dönemin geleneksel aile yapısı içindeki değeriyle yaşlı gereksinimlerinin dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda bakıldığında genelde iki katlı olan geleneksel mimari yapılarda; ailenin yaşlı veya hareket kısıtlılığına sahip olan bireyinin üst kata çıkmaksızın, ihtiyaçlarını alt katta karşılaması ve aile fertleriyle evin özgün bölümleri olan sofa, hayat, avlu ve bahçe gibi yaşam alanlarında zaman geçirebilmesini merkeze alan planlamalara sahip olduğu görülmektedir.

Çalışma konusu olan Beşkonaklar Evi'nin erişilebilirlik değerlendirilmesi yapıldığında, çeşitli erişilebilirlik yaklaşımları ile yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireylerin gündelik yaşamlarını kolaylaştırmak, sosyal yaşam düzeylerini yükseltmek adına birtakım tasarım kriterlerinin varlığından söz edilebilmektedir. Çalışma kapsamında incelenen Beşkonaklar Evi'nin erişilebilirlik standartlarını karşılayan yapısal özellikleri yanında, standartlara uygun olmayan bazı yönleri de analiz edilerek konu ele alınmıştır. Geleneksel yapıların hayata geçirildiği tarihlerde erişilebilirlik yönetmelik/mevzuatlarının bulunmaması, geleneksel yapılarda erişilebilirlik standartlarının tam olarak karşılanmadığını göstermektedir. Buna rağmen bu yapılarda yaşlı bireylerin yaşam koşullarının kolaylaştıracak nitelikte, istenen bazı erişilebilirlik standartlarını taşıyan özellikleri de mevcuttur. Konağın erişilebilirlik standartlarını karşılayan özellikleri arasında:

➤ Binaya ulaşım için yaya akslarında engelsiz yol geçiş genişliklerinin en az 200 cm (tercihen 300 cm) olması beklenmektedir. Konağa erişim için

yaya yolu genişliğinin 220 cm olması, erişilebilirlik standartlarını karşıladığını göstermektedir.

➤ Konakta bulunan bina giriş kapısı ve bahçe giriş kapısının erişilebilirlik standartlarına ve yaşlı kullanımına uygun olduğu görülmektedir.

➤ Konakta subasman kotunun bulunmaması, yapının zemin kattaki bölümlerine erişiminde pek çok kolaylıklar sağlamaktadır. Standartlar açısından değerlendirildiğinde yaşlı ve hareket kısıtlılığı olan bireylere zemin katta yaşam alanı oluşturulması onların aktivitelerini kolaylaştırarak yaşam kalitelerinin arttırmaya destek sağlamıştır.

➤ Zemin katta; oda, mutfak, tuvalet ve bahçenin bulunması yaşlı veya hareket kısıtlılığına sahip bireyler için de temel ihtiyaçların karşılamasına olanak sağlamıştır. Üst kata çıkmadan da yaşlının barınma, yeme-içme gibi fizyolojik gereksinimlerin karşılamasının yanı sıra mevcut olan bahçede soluklanma ve güneşten faydalanma gibi ihtiyaçlarını da karşılamaya imkân tanımaktadır. Bahçe ve ön girişe olan kolay erişim, hareket kısıtlılığına sahip yaşlı bireylerin, komşuluk ilişkisi, sosyalleşme ve gündelik yaşama katılmalarına da destek sunmaktadır.

➤ Pencereilerin erişilebilir olması için, döşeme kotundan pencere parapetine kadar 80 cm yüksekliğini geçmemesi ve kolay açılır olması gerekmektedir. Bu anlamda konağın bütün pencereleri ölçü ve kullanım kolaylığı açısından standartları karşıladığı ve yaşlı kullanımına da uygun olduğu görülmektedir.

Erişilebilirlik üzerine yapılan değerlendirmeler, hareket kısıtlılığı olan veya olmayan tüm bireylerin yaşam kalitesi üzerinde büyük bir etkisi bulunduğunu ortaya koymuştur. Yaşam kalitesinin yükselmesi yaşlı bireylerin başka bir bireye ihtiyaç duymadan hayatını sürdürebileceği ortak bir yaşam alanının gerekliliği önem arz etmektedir. Bu anlamda geleneksel yapılar, geçmiş dönemlerde mimarsız mimarisiyle, aile yapısı gereği yaşlıyı/hareket kısıtlılığı olan bireyi dikkate alarak, yaşanabilir ve sürdürülebilir mekânların ortaya çıkmasına büyük destekler sunmuştur. Bunların yanı sıra çalışmanın yapıldığı konak özelinde erişilebilirlik standartlarına uygun olmayan birtakım özellikler de mevcuttur. Bunlar:

➤ Yapıya ulaşım sağlanan yaya yollarında bulunan duba, kaldırım taşlarındaki düzensizlikler gibi bazı istenmeyen faktörlerin bulunmasıdır. Dubaların kaldırılması, kaldırım taşlarının düzenlenerek yaşlı bireylerin kullanımına uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Alanda güvenli ve rahat kullanımı sağlayacak kaygan olmayan kaldırım taşlarının uygulanması da gerekmektedir.

➤ Yaya kaldırımında yol aksına yönlendirmeyi kolaylaştırıcı kılavuz çizgileri ve görme yetisinde kayıplar yaşayan yaşlılar için hissedilebilir yüzey malzemelerinin de uygulanması gerekmektedir.

➤ Bina girişinde bulunan -14 cm kot farkı, yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireylerin kullanım güçlüğüne sebep olmaktadır. Bu kot farkı, geleneksel yapıların dokusuna uygun, eğimi %12'yi geçmeyecek ve genişliği en az 100 cm olacak şekilde temiz detaylar kullanılarak yapılacak rampayla (ya da de-monte katlanabilir ve taşınabilir engelli rampasıyla) çözüme kavuşturulabilir.

➤ Merdiven odası, oda 2, oda 3 ve tuvalette bulunan iç kapıların erişilebilirlik standartlarına uygun olmaması nedeniyle revize edilmesi gerekmektedir.

➤ Konağın zemin katında bulunan oda, mutfak, merdiven odası ve tuvalet girişlerindeki 6 cm kapı eşiği ve birinci kat mutfak girişindeki 8 cm yüksekliğindeki kapı eşiklerinin de yaşanacak kullanım problemlerini ortadan kaldırmak üzere revize edilmesi gerekmektedir.

➤ Konağın iki kat bağlantısını sağlayan merdivenin basamak rıht ve derinlikleri yanında merdiven korkuluk yüksekliğini de kullanıma uygun değildir. Basamakların düzenlenmesi ve korkuluğun geleneksel özelliğine uygun olarak yerden 70 cm yüksekliğinde ahşap korkuluklarla revize edilmesi gerekmektedir.

➤ Erişilebilirlik uygulamalarında kentteki her bölge gibi geleneksel yerleşim alanlarında da dikkate alınması gerekmektedir. Geleneksel yapılarla ilgili restorasyon, yenileme ve alan düzenleme çalışmalarında erişilebilirlik standartlarının daha fazla dikkate alınması ve bu konudaki bilimsel çalışmaların da sayıca artırılması beklenmektedir.

Yaşlı veya yaş almakta olan kent kullanıcıları, kentteki tüm mekânsal alanlara erişim, sosyal hayata aktif ve sorunsuz katılım gibi önemli hakları talep etmektedir. Bunun için nüfusun önemli bir bölümünü teşkil eden yaşlı, hareket kısıtlılığına sahip bireyler için sunulması beklenen erişilebilirlik hizmetlerinin, geleneksel yerleşim alanları için de yürütülmesi ve devamlılığının sağlanması bu anlamda büyük önem taşımaktadır. Geleneksel yapılarda, yaşlı ve hareket kısıtlılığına sahip olan bireylerin hayatını kolaylaştıracak alternatif çözüm önerilerinin ortaya konması gerekmektedir. Bu anlamda erişilebilirlik standartlarına bağlı revizyonların hayata geçirilmesi durumunda, bütün kent kullanıcıları için daha sürdürülebilir sosyo-kültürel yaşamın eşit, adil ve sağlıklı olarak sağlanması da mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akın, G. ve Önal, S. (2016). Kentsel Alanların Tasarımında Ergonomik Sorunlar. AÜ-DTCF Antropoloji Dergisi, 31, 51-60.
- Akyıldız, N. A. ve Akbaş, E. (2020). Yaş Dostu Kent Kriterlerinin Kentsel Morfolojiyi Biçimlendirmesi. Sosyal Çalışma Dergisi, 4(12), 84-89.
- Akyıldız, N. A. ve Olğun, T. (2020). Geleneksel Yapılarda Yaşlı ve Engelli Erişilebilirliğinin İrdelenmesi: Malatya - Balaban Geleneksel Evleri Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, Erişilebilirlik Özel Sayısı, Cilt 1, 31-48.
- Alkan, A. (2018). Orta ve Aşağı Botan Vadisi'ndeki Geleneksel Kır Konutları ve Sürdürülebilirliği Üzerine Bir İnceleme. Turkish Studies, 13(18), 117-142.
- Ayci, H. ve Boyacıoğlu, E. (2012). A Reading in Critical Regionalism: Analysis of Two Houses By Han Tümertekin. Open House International, 37(1), 93.
- Aydiner Boylu, A. (2013). Yaşlılıkta Yaşam Kalitesi ve Konut İlişkisi. Toplum ve Sosyal Hizmet, 24(1), 146.
- Aygün, E., Korkut, A. ve Kiper, T. (2018). Engelli Bireyler İçin Kentsel Dış Mekânlara Erişilebilirliğin İncelenmesi: Tekirdağ Örneği. Artium, 6(2), 20-32.
- Karakul, Ö., Bakırcı, Ö. (2018). Tarihi Yapılarda Zanaat-Mimari Bütünlüğü ve Çağdaş Tasarımlarda Sürdürülebilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. Art-Sanat Dergisi, 168-195.
- Berkün, S. (2019). Toplumsal Yaşama Tam Katılım İçin Erişebilir Kentler: Zonguldak Örneği. Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi, 3(3), 43-52.
- Burdtdland, (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.
- Çakır Sümer, G. (2015). «Engelsiz Şehir» Kavramı Açısından Malatya. Journal of Management ve Economics, 22(1), 113-138.
- Canbakış, B., Taş, M. ve Taş, N. (2019). Gelenekselden Moderne Sürdürülebilir Mimari Mekân Üretimini Örnekler Üzerinden İncelenmesi Bursa Örneği. Presented at the Kent İnşaat Ekonomi Kongresi, 590-603.
- Çelebi, G. ve Gültekin, A. B. (2007). Sürdürülebilir Mimarlığın Kapsamı, Kavramsal Bir Çerçeveden Bakış. Mimarlar Dergisi, 2, 30-35.
- Cindaş, A. (2001). Yaşlılarda Egzersiz Uygulamasının Genel İlkeleri. Turkish Journal Of Geriatrics, 4(2), 77.

Dikmen, Ç. B. ve Toruk, F. (2016). Sosyo kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Sivrihisar Evlerinin Korunmasına Yönelik Öneriler. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 5(22), 713-733.

Erişilebilirlik Kılavuzu (2020). Çağlayan Gümüş, D., Karadağ, H, Feyzioğlu G., Aya-noğlu, S., Sayan, T., Aydoğan, M. O., Çelik, A. D. ve Gözübek M. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Ankara.

Goltsman, S. M., Gilbert T. A. and Wohlford, S. A., (1993). *The Accessibility Checklist: An Evaluation System For Buildings And Outdoor Settings*. California, Berkeley.

Görgün Baran, A. (2000). Yaşlılıkta sosyal uyum sorunu. *Antropoloji ve Yaşlılık*, Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, Ankara.

Gül, İ. I. (2008). Bir hak mücadelesi alanı olarak engellilik ve engellilerin haklarına ilişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi. *Öz-Veri Dergisi*, 5(2), 1233-1249.

Gülağz, G., Özgür, G. ve Engin, E. (2005). Huzurevinde yaşayan yaşlıların yaşam kalitesine ilişkin görüşlerinin ve yaşam memnuniyetlerinin incelenmesi. Şenel Ergin (Ed), III. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı (pp. 379-390). İzmir: YASAD Yayınları.

Güleç Özer, D., Özkan Özbek, M. ve Şener, S., M. (2016). Mekânsal Erişilebilirlik 1 Kullanıcı Hareketleri Açısından bir İnceleme. Presented at the 2.Ulusal Engelleştirilenler Sempozyumu, Konya.

Hasol, D. (1998). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Kaplan, G. ve Aksoy, V. (2019). Özel Eğitim Kurumlarının Fiziksel Koşullarının Evrensel Tasarım İlkeleri Doğrultusunda İncelenmesi: Eskişehir Örneği. *Yaşadıkça Eğitim*, 33(2),169-186.

Kaplan, H. ve Ulvi, H. (2019). Engellilerin kaldırım ve yaya geçitlerinde karşılaştıkları kaza riskleri: Konya kent merkezi örnekleme. *Öz-Veri*, 6(2), 1483-1512.

Karaman, A. (1996). Sürdürülebilir Turizm Planlaması İçin Ekolojik Bir Çerçeve, Sürdürülebilir Turizm; Turizm Planlamasına Ekolojik Yaklaşım, 19. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

Karatağ, H. ve Akyıldız, N. A. (2019). Avrupa'nın Demografik Dönüşümünde Uzun Dönem Yaşlı Bakımının Sürdürülebilirliğinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(44), 571-595.

Karatağ, H. (2020). Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Kentleşme ve Erişebilirlik. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Erişebilirlik Özel Sayısı, Cilt 1, 11-30.

Kavak, M. (2010). Evrensel tasarım yaklaşımı bağlamında kamusal mekânlar (Yayımlanmamış doktora tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.

Kayseri Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Arşivi, 2020.

Keskin, K. ve Erbay, M. (2016). A study on the sustainable architectural characteristics of traditional anatolian houses and current building design precepts. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216, 810-817.

Kılınçarslan, Ş. ve Türker, Y. Ş. (2020). Ahşap Malzemelerin FRP ile Güçlendirilmesinin Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Teknik Bilimler Dergisi*, 10(1), 23-30.

King, M.B., Whipple, R.H., Gruman, C.A., Judge, J.O., Schmidt, J.A. and Wolfson, L.I. (2002). The performance enhancement project: improving physical performance in older persons. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 83, 1060-1069.

Kısa Ovalı, P. ve Delibaş, N. (2016). Yerel Mimarinin Sürdürülebilirliği Kapsamında Kayaköy ün Çözümlemesi, *Megaron Dergisi*, 11(4), 515-529.

Kıstır, M. R. ve Kurtoğlu, D. (2018). Geleneksel Konut Mimarisinin Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Ayvalık ve Oxford Evleri Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 83-90.

Korkut, A., Kiper, T. ve Topal, T. Ü. (2017). Kentsel peyzaj tasarımıda ekolojik yaklaşımlar. *Artium*, 5(1), 14-26.

Kozan, H. İ. Ö., Bozgeyikli, H. ve Kesici, Ş. (2018). Engelsiz Kent: Görme Engelli Bireylerin Kentlerde Yaşadıkları Problemler, *İDEALKENT*, 9(23), 216-235.

Mace, R. L., Hardie, G. J. and Place, J. P. (1991). *Accesible environments: Toward universal design*. Raleigh, NC: The Center for Universal Design North Carolina State University.

Nguyen, A. T., Truong, N. S. H., Rockwood, D. and Le, A. D. T. (2019). Studies on sustainable features of vernacular architecture in different regions across the world: A comprehensive synthesis and evaluation. *Frontiers of Architectural Research*, 8(4), 535-548.

Olğun, T. N. ve Karatosun, M. (2020). Anatolian Rural Adobe Architectural Heritage: Case of Seyituşağı Rural Settlement. *Journal of Engineering and Architecture*, 8(2), 90-103.

Olğun, T. N. ve Yörür, N. (2020). İzmir Urla, Nohutalan Mahallesi (Köyü) Kırsal doku Özellikleri ve Koruma Sorunları. *Social Science Studies Journal*, 6(73), 4865-4886.

Oktay, D. (2001). Kentsel tasarımın kuramsal çerçevesine güncel bir bakış: kentlerimiz, yaşam kalitesi ve sürdürülebilirlik. *Mimarlık dergisi*, 302, 45-49.

Özdemir, A. (2017). Engelsiz Oyun Alanları İçin Kapsayıcı Tasarım Yaklaşımı. *Ege Mimarlık*, 20-23.

Özyurt, B.C., Eser, E., Çoban, G., Akdemir, S.N., Karaca, I. ve Karakoç, Ö. (2007). Manisa Muradiye Bölgesindeki Yaşlıların Yaşam Kalitesini Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. *Türk Geriatri Dergisi*, 10, 117-123.

Ruacan, İ. ve Ruacan Ş. (2002). 21. Yüzyılda Sürdürülebilirliğe Geçiş Bilim ve Teknolojinin Katkısı, *Dünya Bilim Akademilerinin Bildirisi*, (Çeviri).

Scherrer, V. (2001). Herkes için Ulaşılabilirlik, *Seminer Notları (Seminar of Design for all notes)*, OFD Publications, İstanbul, Cem Ofset, 38- 42.

Story, M. F., Mueller, J. L. and Mace, R. L. (1998). *The Universal design file: Designing for people of all ages and abilities*, Revised edition. Center for Universal Design, NC State University.

Taşcı, B. ve Pekdoğan, T. (2015). Sürdürülebilirlik Bağlamında Kırsal Alanlarda Geleneksel Konut mimarisinin İrdelenmesi Kozbeyli, *Examination Of Traditional Dwelling Architecture In Ruralsettlements In The Context Of Sustainability Kozbeyli*. Presented at the 2nd International Sustainable Buildings Symposium, ANKARA, 658-664.

Telli, A., Çelik, C. ve Mestan, A. (2019). Tarihi Çevrede Restorasyon Sonrası Engellilerin Yaşadıkları Zorlukların Bir Örneklem Üzerinde İncelenmesi. *SETSCI Conference Proceedings*, 4(3), 154-166.

TSE 9111. (2011). *Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gereklere*, Ankara.

Tutal, O. (2016). Yaşlılık, yaşam çevresi ve evrensel tasarım. *Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler-2 içinde* (489-502), Nobel Akademi Yayıncılık.

Uslu, A. ve Shakouri, N. (2014). Kentsel peyzajda engelli/yaşlı birey için bağımsız hareket olanağı ve evrensel tasarım kavramı. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 14(1), 7-14.

Usta, P. Arıcı, A. Evcı, A. and Kepenek, E. (2017). Sustainability of Traditional Buildings Located in Rural Area. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*, 5(2), 231–236.

Utkutuğ, G. (2011). Sürdürülebilir Bir Geleceğe Doğru Mimarlık ve Yüksek Performanslı Yeşil Bina Örnekleri, 10. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi.

Vellinga, M., Oliver, P. and Bridge, A. (2007). *Atlas of Vernacular Architecture of the World*, New York, Scotprint.

WHO, (1999). Web: https://www.who.int/whr/1999/en/whr99_en.pdf, Erişim Tarihi: 02.01.2022.

WHO, (2011). WHO_NMH_VIP_11.01_eng.pdf, Erişim Tarihi: 29.12.2021.

Yalçın Ercoşkun, Ö. (2016). Geleneksel Türk Kentinden Sürdürülebilirlik Çıkarımları. İDEALKENT, 7 (19) , 522- 549.

Yardımlı, S., Shahriary, A. ve Güleç Özer, D. (2018). Sürdürülebilir Yapı Örneği Olarak Yazd'da Konut Analizi. Online Journal of Art and Design, 7(2), 39-53.

Zolfani, S. H. and Zavadskas, E. K. (2013). Sustainable development of rural areas' building structures based on local climate. Procedia Engineering, 57, 1295-1301.

KIRSAL ALANLARDA SOSYAL KALKINMA VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ*

Deniz YÜKSEL

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasındaki ilişkiyi ve kırsal alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kırsal kalkınmadaki rollerini ortaya koymaktır. Bu temel amaçları desteklemek için, kalkınmanın sosyal boyutuna odaklanarak kavramsal açıklamalar yapılmış ve kırsal kalkınmayı tarihsel bağlamında incelemek için Türkiye'deki kırsal politikaların gelişim seyri incelenmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarının aktif katılımı desteklemesi ve güçlendirme yaklaşımını içermesi mesleğin kırsal alanda sosyal kalkınmanın hayata geçirilmesine aracılık eden yönünü oluşturmaktadır. Benzer şekilde, sosyal kalkınma esaslı bir kırsal sosyal hizmet uygulaması katılımcılık esaslı, sosyal adaleti gözeten ve yerel kültüre uyumlu bir anlayışı kapsamaktadır. Bu bağlamda, kırsal alanlarda refah artırıcı programlara ulaşamamanın yoksunluklar bağlamında ele alınmasının ve kırsal kalkınmanın bütüncül değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, Kırsal sosyal hizmet, Sosyal kalkınma

*Bu çalışma, yazarın doktora tez çalışmasının bir bölümünden derlenmiştir.
Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: denizyksl@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5902-0426

YÜKSEL, D.(2022). Kırsal Alanlarda Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet İlişkisi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(57), 745-773. DOI:10.21560/spcd.vi.1019369

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL DEVELOPMENT AND SOCIAL WORK IN RURAL AREAS

Abstract

The aim of this study is to reveal the relationship between social work and social development and the roles of social workers working in rural areas in rural development. In order to support these basic objectives, conceptual explanations have been made by focusing on the social dimension of development and the development course of rural policies in Türkiye has been analyzed in order to examine rural development in its historical context. The fact that social work practices support active participation and include an empowerment approach constitutes the aspect of the profession that mediates the realization of social development in rural areas. Similarly, a rural social work practice based on social development includes an understanding that is participation-based, observing social justice and compatible with the local culture. In this regard, it is thought that the inability to reach welfare-enhancing programs in rural areas should be addressed in the context of deprivations and a holistic assessment of rural development is required.

Key Words: *Rural development, Rural social work, Social development*

GİRİŞ

1950-1960 yılları arasında “geleneksel” kalkınma fikri, kalkınmanın salt sanayileşme ve diğer birtakım faktörler (emek, sermaye birikimi gibi) ile mümkün olduğunu öne süren hakim anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım, insan faktörünü göz ardı eden doğasından dolayı eleştirilmiştir; hızlı büyümenin beraberinde gelişmeyi getirmeyeceği, aksine olumsuz sonuçlar yaratacağı fikirleri ortaya atılmıştır. Dönemin hakim yaklaşımına getirilen eleştirilerden bir diğeri de yaklaşımın savunduğu tek tip gelişme fikridir. Buna göre, geleneksel kalkınma yaklaşımıyla tüm toplumlar için mümkün olan farklı gelişme biçimleri, aşamaları ve kabulleri göz ardı edilmiştir. Zaman içinde ise, kalkınma çalışmalarında toplumun ihtiyaçları daha ayrıntılı ve etik bir çerçeveden ele alınmaya başlanmıştır (Çakmak, 2003, s. 64).

1990’lı yıllara gelindiğinde, kalkınmada hak temellilik anlayışı gündeme gelmiştir. Bu anlayışın gelişmesinde, Nobel ödüllü Amartya Sen’in çalışmalarının ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan insani gelişme raporlarının önemli bir etkisi olmuştur. Bu gelişmelerin, iktisadi kalkınmanın tam manasıyla insana odaklanmasının zeminini hazırladığı belirtilmiştir (Seker, 2015). Tarihsel düzlemde küreselleşmenin etkisiyle birlikte kırsal kalkınma politikalarında önemli paradigma değişimlerinin yaşandığı görülmektedir. Günümüzde özellikle çevre sorunlarındaki artış ve gıda politikalarındaki değişim gibi birçok konu hem söz konusu kalkınma anlayışının evrilmesi hem de artan sorun türlerine eski yaklaşımlarla cevap alınmasındaki güçlükler neticesinde gündeme gelmiştir. Bu durum, sosyal hizmet disiplinin farklılaşan sosyal sorunlara yönelik felsefe ve müdahale yöntemleri geliştirirken kalkınma ile olan ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Bu derleme çalışmasında, kırsal alanda sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amacı desteklemek için, kalkınmanın sosyal boyutunun ön plana çıkarılması adına kavramsal açıklamalar yapılmış, ardından kırsal alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kırsal kalkınmadaki rolleri anlatılmış ve Türkiye’deki kırsal politikaların tarihsel gelişimi incelenmiştir.

Kalkınma Kavramı ve Kalkınmanın Boyutları

Kalkınma ile gelişme kavramlarının yakınlığına değinen Miser (1999, s.102-103), gelişmenin doğal süreç içinde oluşan bir değişme anlamı taşıdığını; kalkınmanın ise planlı bir müdahale sonucunda gerçekleşen değişimi ifade ettiğini aktarmaktadır. Kalkınmanın konusu olan toplumu ise, “yerel bir topluluk” olarak açıklamakta ve belli bir topluluktan söz edebilmek için birtakım özelliklerin var olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özellikler; aidiyet duygusunun oluşmasını sağlayan “biz” duygusunun varlığı, yüz yüze ve dayanışmaya dayalı bir ilişkinin kurulmuş olması ve belli bir coğrafi sınırlar içinde daimi olarak yerleşmiş olmaktır. Dolayısıyla kalkınma çalışmaları bu özelliklere sahip köy, mahalle ya da kentteki topluluklar üzerinde gerçekleştirilebilmektedir.

Kalkınma kavramını, tarihsel süreç içerisinde yüklendiği anlam bakımından ve disiplin olarak ortaya çıkışı açısından inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. İlgili çalışmalarda, sıklıkla ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma ayrımının yapıldığı görülmüştür. Ekonomik büyüme gelir artışıyla birlikte iktisadi kalkınmayı sağlayan yönüyle açıklanırken, söz konusu büyümenin her koşulda kalkınma yaratacağı çıkarımına varmanın hatalı olduğunun altı çizilmektedir. Bu aslında kalkınma kavramının geniş ve tüm öğeleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Yavilioğlu (2002) makalesinde, ekonomi dışı unsurların, diğer bir deyişle sosyal, kültürel, siyasi boyutların kalkınma literatüründe göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Yazara göre, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek üretim faktörlerinin oluşumunun sağlanması için beraberinde yapısal bir değişiklik de gerekmektedir. Dolayısıyla, gelişmenin arkasında yatan sebeplerin çok boyutlu olması ekonomik unsurlar eşliğinde kavramın diğer boyutlarıyla birlikte ele alınmasını gerekli kılmıştır. Benzer şekilde Schumacher (2018, s.148) konuyu şöyle yorumlamaktadır:

“Kalkınmayı nicel ölçüler ve büyük soyutlamalar içinde düşünmeye devam edersek, sorunun içyüzünü görme fırsatlarını kaçıırız. GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), yatırımlar, tasarruflar vb. kalkınmış ülkelerin incelenmesinde bir yarar sağlar ama kalkınma sorunlarıyla hemen hemen hiçbir ilgileri yoktur...Genellikle başarı ölçütü sayılabilecek GSMH'nın büyümesi

tamamen yanılıcıdır ve hatta ister istemez ancak yeni sömürgecilik olarak betimlenebilecek olguların ortaya çıkmasına yol açar.”

Sosyal açıdan kalkınma yaşam kalitesi, insan sermayesi ve sosyal değişim gibi kavramlar ile açıklık kazanmaktadır. Bu bağlamda, insanların temel ihtiyaçlarına erişimini sağlamak için ekonomik açıdan büyümenin sağlanması ve sosyopolitik ortamın kurumsallaştırılması yoluyla insanlara güven ortamının oluşturulması sosyal kalkınmanın temel bileşenleridir. Aynı zamanda, toplumda yaşayan bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda karar alabilir güce kavuşabilmeleri için mal ve hizmetlerde çeşitliliğin sağlanması kalkınma kavramının yaşam kalitesini artırmadaki rolünü açıklamaktadır. Bunlar, sosyal göstergelerin yaşam kalitesi üzerindeki gücünü de ortaya koymaktadır (Çepni, 2008). “İnsan sermayesi” olarak kabul edilen bu sosyal göstergeler, diğer taraftan, ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkileri ile birlikte değerlendirilmektedir (Yavilioğlu, 2002). Dolayısıyla, kalkınmayı bütüncül ele almak refah düzeyi üzerindeki değişimlerle birlikte değerlendirildiğinde anlamlıdır (Karataş, 1999, s.77). Kalkınmanın sosyal değişim üzerindeki rolü ise iki yönlüdür; kalkınma birey ve çevresindeki değişimleri etkilediği gibi onlarda meydana gelen teknolojik, sosyal, kültürel, örgütsel, davranışsal ya da politik değişimlerden de etkilenmektedir. Her değişim kalkınmaya yol açmayacağı gibi önemli olan kalkınma politikalarının toplumun tüm katmanları üzerinde muhtemel etkilerinin titizlikle değerlendirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu süreçte insan faktörü kalkınma için önemli bir dayanak teşkil etmektedir (Singh, 2009). Kalkınma ile değişim arasında kurulan bu sebep-sonuç ilişkisinin ötesinde daha da önemli olan olgunun kendi iç yapısından doğacak olan kalkınma anlayışlarında meydana gelen değişimdir.

Kalkınmanın bu tarz topluma dönük hedeflerinin belirlenmeye başlanması temelde kavrama getirilen eleştirilerle olmuştur. Birtakım teorilerle farklı şekillerde açıklanan kalkınma kavramı daha sonraki süreçte “insan ve çevre faktörlerine duyarlı teoriler” (kapasite geliştirme, katılımcı kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, refah artışı ve insani kalkınma ve tarihi bir olgu olarak kalkınma) ile yeniden kurgulanmıştır. Bu tarz yaklaşımların ortaya çıkmasıyla bir bakıma hakim olan iktisadi ağırlıklı kalkınma anlayışının eksik olan taraflarının da tamamlanması amaçlanmıştır (Polat, 2012, s. 99).

Kalkınma ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet disiplini ilk ortaya çıktığı dönemde yoksullukla mücadele etmek için çalışmıştır. İlerleyen süreçte bu mücadele farklı alanlara yoğunlaşsa da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sosyoekonomik problemler, küreselleşmenin olumsuz sonuçları, özellikle kalkınma programlarındaki yetersizlikler mesleğin kendi uygulama paradigmasını gözden geçirmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, değişen ekonomi politikalarının da etkisiyle mesleğin kalkınma ile olan ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Böyle bir ortam, kalkınma ile amaçlananın ne olduğu sorusunun yanıtlanmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla, söz konusu bu dönüşüm süreci içinde kalkınma odaklı (developmental) sosyal hizmet bakış açısı ortaya çıkmış, sosyal sorunlar ve bunlara yönelik müdahale yöntemleri bu fikir etrafında yeniden düzenlenmeye başlanmıştır (Muzaale, 1987). Bu bakış açısı, kalkınma ile sosyal hizmet ilişkisini ortaya koyması yönüyle de bu çalışmaya temel teşkil etmiştir.

Kırsal Alanlarda Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet İlişkisi

Adalet sağlayıcı olarak sosyal hizmet, küreselleşen kalkınmanın negatif etkileri ile mücadele etmek için tüm insanların eğitim, sağlık, barınma gibi önemli alanlardaki hizmetlere erişimlerinin sağlanması için çalışmaktadır (Kut, 1999, s. 29-30). Sosyal hizmet disiplini bu yönüyle toplum düzeyinde farklı yöntemlerle çalışmalar yaparak dezavantajlı grupların iyilik halinin arttırılmasını sağlamaktadır.

Sosyal kalkınma “gelir, refah ve hizmetlerin dağılımında birtakım düzenlemelerin oluşmasını sağlayacak yapısal ve kurumsal reformları amaçlar ve aynı zamanda insanların yaşamlarını etkileyecek konulardaki katılımını, kişilerarası ilişkilerin doğasını ve insanların çevreleriyle ilişkileri” neticesinde ortaya çıkan niteliksel bir gelişimi ifade etmektedir. Bunu yaparken de tek tek insan ihtiyaçları yerine bütüncül olarak problem ve ihtiyaçlarla ilgilenmektedir. Dolayısıyla sunulacak çözüm disiplinler arası bakışı gerektirmektedir. Bu bakış açısı, sorunların birbirleri ile ilişkisini görmeyi ve fenomenler ile kişiler arasındaki bağı kurabilmeyi sağlar (Omer, 1979).

Sosyal kalkınma yaklaşımı, BM tarafından 1950’li yıllarda önce dar anlamda kullanılırken zaman içinde daha büyük nüfus gruplarının yaşam

kalitesini yükseltme, halk katılımı ve sosyoekonomik planlamanın birlikte ele alınması gibi çeşitli amaçları gerçekleştirmek için genişletilmiştir. Bu anlayışla, uygulanan kalkınma politikalarından belirli nedenlerden dolayı yeterli ölçüde pay alamamış yoksul mahallelere ve kırsal topluluklara yönelik sosyal refahın tesisi amaçlanmıştır (Midgley, 1995).

Sosyal kalkınma felsefesinde katılımcılık esası önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik fikri içinde olgunlaşan katılımcılık, adalet ve insan kaynağını geliştirme temsillerinde sosyal hizmete yakınlaşır. Katılımcılık¹, halkla bilgi alışverişi yapılarak ihtiyaçların belirlenmesi anlamına gelmektedir. Sosyal hizmet topluluklarla çalışırken toplum örgütlenmesi yöntemi ile bunu gerçekleştirmektedir. Kamu kurumlarının hizmet sağladıkları toplumun kültürü, yaşayış şekli, elindeki kaynakları ve potansiyelleri hakkında bilgi sahibi olarak onları tanımaları, yüz yüze iletişim kurmaları halk katılımını da olumlu anlamda etkilemektedir. Hizmetlere yönelik toplumun tepkisinin ve geribildiriminin dikkate alınması yine bu amaca hizmet etmektedir. Bu noktada katılımcılık, topluluktaki bireylerin kendi kaderini tayin haklarına da karşılık gelmektedir (Koçyıldırım, 1992, s. 50-54).

Dominelli (1997), sosyal değişimi sağlamak için sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasında işbirliği kurulmasını önermektedir. Sosyal kalkınma ile sosyal hizmetin bu süreçteki rolünü, “koruma” (maintenance) ile “özgürlükçülük” (liberationist) yaklaşımları arasındaki tartışma üzerinden açıklamaktadır. ‘Koruma’ yaklaşımı, insanların mevcut duruma daha iyi uyum sağlamaları için onlara destek olunmasını içerir. Diğer yaklaşım olan özgürlükçülük ise, mevcut koşullara yenilikçi alternatifler geliştirmeyi önerir. Her iki yaklaşım da farklı şekillerde kalkınmaya katkı sunarken, özgürlükçülük fikrinin yenilikçi tarafıyla sosyal kalkınma anlayışına daha yakın olduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda, her iki yaklaşım da öne sürdüğü düşüncüyü, toplumların içinde bulunduğu geçiş sürecinin zorunlu bir sonucu olarak açıklamaktadır. Bu geçiş halindeki gelişme kaçınılmaz olarak ekonomiden kültüre kadar tüm alanlara sirayet etmektedir. Bu etkileşim sırasında toplumda bir “sosyal gerginlik” yaşanmaktadır. Kalkınmaya etki edecek uygulamaların

¹ Koçyıldırım (1992), katılımcılık konusunu sosyal hizmet bakış açısı ile üç farklı konu içinde ele almıştır. Bunlar; halkın demokratik olarak karar mekanizmalarına katılımı, planlamalarda yer alması ve bireylerin yardım ve dayanışma faaliyetlerine gönüllü olarak katılımıdır (s.7-8).

buradaki önemli bir rolü de, ortaya çıkan bu “gerginliğı” denge seviyesine getirmektir. Böylelikle, insan içinde yaşadığı toplumla birlikte yeni düzene daha uyumlu bir geçiş yapabilmektedir. Bu noktada, hem sosyal kalkınmanın önemi anlaşılmakta hem de kalkınmanın bütünselliğı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplininin tüm bu süreçte birey, aile ve toplumların denge haline kavuşarak hem objektif hem subjektif refahı yakalamasında rolü bulunmaktadır (Kut vd., 1968, s. 363).

Sosyal kalkınma toplum kalkınmasını “öncelikli bir strateji” olarak sunmuştur. Fakat, her ülkenin gelişmişlik seyri farklılık gösterdiği için kalkınmayı uygulama biçimleri değişebilmektedir. Brohensha ve Hodge (1969)dan aktarılanlara göre, kimi ülkelerde sosyal kalkınma uygulamaları daha çok yerel kurumlar tarafından sunulmakta, kimi ülkelerde sadece tarım politikaları ile ilişkili olabilmektedir. Yine, uygulamada çoğu yoksul kırsal bölgelerdeki; “toplum merkezleri, sağlık merkezleri, barınma hizmetleri, yol, su gibi altyapı hizmetleri” ön planda bir ihtiyaçken, bazılarında “toplumsal kimlik, demokratik katılım, kendi kaderini tayin, kendi kendine yardım” gibi konular üzerinde çalışılmaktadır (Midgley, 1995). Dolayısıyla, sosyal yardımlardan sağlık hizmetlerine, toprak reformundan çocuk refahına kadar birçok sosyal politika alanına yönelik geliştirilen sosyal hizmet modelleri, sosyal hizmet disiplininin kalkınma ile ilişkisine işaret etmektedir (Utting, 2010, s. 29-39) ve bu hizmetler ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklılaşabilmektedir.

Sosyal kalkınma aktif bir gelişim sürecini teşvik eder, en belirgin özelliğı sosyal ve ekonomik kalkınma çabalarını birleştirmeye çalışmasıdır. Ekonomik ve sosyal politika düzenlemelerinin birbirleri ile dengeli hale getirilmesi sosyal kalkınmanın bireylerin çeşitli sosyal hizmet ve programlarla yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik amacına hizmet etmektedir. Sosyal kalkınmanın ekonomik gelişim talebi içerisinde tüm dezavantajlı bireylerin refahını gözeterek sosyal sermaye yatırımları yer almaktadır (Şenkal, 2011).

Ife (2017), sosyal hizmetin kalkınma üzerindeki rolünü açıklamak için bir model geliştirmiştir. Bu modele göre toplumsal kalkınma; ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel/tinsel, çevresel ve politik bileşenler etrafında açıklanmaktadır. Bu model sayesinde de kalkınmaya bütüncül olarak bakmak; yani olguyu tüm bileşenleri ile değerlendirmek mümkün olmaktadır. Omer (1979) tarafından

ise sosyal kalkınma fikrinin sahip olduğu temel prensipler eşitlik, insan onuru ve sosyal adalet olarak tanımlanmıştır. Bunlar bir bakıma sosyal kalkınmanın sahip olduğu değer odakları olarak açıklanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, sosyal hizmet mesleği doğası gereği değişimi savunduğu için bu dönüşüme katkı sağlarken, aynı zamanda kırsal alanlarda yaşanan ve toplumsal yapı üzerinde olumsuz etkisi olan değişime cevap vermesi gerekmektedir (Collier, 2006). Özellikle, sosyal ve ekonomik kalkınma arasında bir denge tutturulmasını sağlayıcı rolü ile öne çıkan sosyal hizmet mesleği bireyi çevresi içinde ele alan bakış açısıyla bunu gerçekleştirmektedir. Daha özelden, sosyal hizmet bakış açısının kırsal kalkınmaya getirdiği katkı; aktif katılımı desteklemesi ve insanların içlerindeki potansiyeli açığa çıkarmaya odaklanmış bir anlayışa sahip olan güçlendirme rolü ile de açıklanmaktadır (Reddy, 1986, s. 211-212). Halihazırda, günümüzdeki kırsal sosyal hizmet uygulamalarına bakıldığında bunu yansıtan çalışmalara rastlanmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkisi hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak için kırsal alandaki kadınları güçlendirme modelinin geliştirilmiş olması buna bir örnek teşkil etmektedir (Nyahunda, 2021).

KIRSAL SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

NASW (2009), kırsal sosyal hizmetin amacını “kırsal nüfusu olumsuz etkileyen eşitsizlik, hizmetlerin erişilebilirliğinin kısıtlı olması, dışlanma gibi sorunları çözümlenmek ve aynı zamanda kırsal alanda yaşayan kırılgan ve risk altındaki insanları savunmak ve desteklemek” olarak açıklamıştır. Kırsal bölgelerdeki mevcut koşullar içinde farklı yaşamların olması sosyal hizmet uzmanlarının bu çeşitliliklerin farkına varması ve dolayısıyla sunulacak hizmetlerde farklı müdahale tekniklerinin planlanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, “kentteki sosyal hizmet uygulama modellerinin kırdaki başarılı olup olmayacağı” kırsal sosyal hizmetle ilgili önemli bir tartışma sorusu olmuştur (Chenoweth, 2004; Collier, 2006). Halihazırda, genelci uygulamanın kent özü için tanımlanmış olan sosyal problemlerin kırsal bölgelerdeki koşulları yansıtmayacağı varsayılmaktadır ve kırsal için yeni sorun tanımlamalarının yapılmasına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Collier, 2006).

Genelci sosyal hizmet literatürde birçok yazar tarafından kırsal uygulama için en iyi müdahale yaklaşımı olarak kabul edilmektedir (NASW, 2009; Martinez - Brawley, 1987). Genelci uygulama kapsamında özellikle vaka ve toplum çalışmalarını içeren toplumsal kalkınma yöntemi kırsal alanlardaki çalışmaların verimliliğini sağladığı için önerilmektedir (Locke ve Winship, 2005). Bu görüşlerin aksine, Chenoweth (2004), genelci yaklaşımın yanında özelleştirilmiş bir yaklaşımın önemine değinmektedir. Özelleştirilmiş yaklaşım savunusunu da kırsal alanın kendine özgü esnek yapısı ile açıklamaktadır. Buna göre; kentsel ve kırsal yerleşim yerlerindeki sosyal problemler benzer türde olsalar dahi kırsal alanlardaki koşullar sosyal hizmet müdahalesinin değişmesini gerekli kılmaktadır. Kente göre tasarlanmış çözüm müdahaleleri kırsal için fazlasıyla hiyerarşik ve yapılandırılmıştır. Sonuç olarak, geniş tabanlı nüfus grupları ile çalışmak için önerilen farklı müdahale modellerinin genelci yaklaşımla daha uyumlu olduğu söylenmektedir (Daley, 2010; Riebschleger, 2007, s. 208). Dolayısıyla birden fazla müdahale yöntemini birlikte kullanabilme imkanı tanıdığı için genelci yaklaşımın tercih edildiği belirtilmektedir (Patel ve Hochfeld, 2012).

Sosyal hizmet kırsal topluluklarla çalışırken söz konusu ihtiyaçların belirlenmesi sürecine kırsal alanda yaşayanların ve yereli tanıyan paydaşların katılımını sağlamak için toplumla çalışma basamaklarını takip edebilir. Buradaki ilk aşama olan toplum incelemesi, toplumun sosyo-kültürel ve iktisadi yönlerinin analiz edilmesidir. Böylelikle kırsal kalkınma planlarının oluşturulmasında doğru ve güvenilir bilgi sağlanmış olur. Diğer bir aşama, toplumla ilişkilerde, topluma yönelik hizmetler hakkında halkın bilinçlendirilmesi ve toplum çalışmalarına halkın katılımının teşvik edilmesinin sağlanmasıdır. Planlama kısmında, mevcut kaynakların yerel katılımcılarla birlikte ortaya konan çözüm ve ihtiyaçlara göre değerlendirilmesi amacı gözetilir. Günümüzde, daha modern tekniklerle yapılmaya çalışılan bir araya gelme aşaması, yerelin kültürel yapısı ile örtüşecek gönüllü kuruluşların ve sosyal kooperatiflerin kurulmasını kapsar. Eşgüdüm ve işbirliği kırsaldaki tüm paydaşların bir araya gelerek sorunları etraflı bir şekilde ele aldıkları aşamadır. Eğitim aşaması, kırsal toplum refahını sağlamada insani kalkınmanın gereği olarak yetişkinlerin eğitilmesini içerir ve kırsaldaki nüfusun yapısına göre bu eğitimlerin hedef kitlesi ve içeriği planlanabilmektedir (Koçyıldırım, 1992, s.

62-63). Tüm bu çalışmalar planlanırken sosyal hizmet uzmanları çalıştığı yöre ile ilgili “kültürel yetkinliğe” sahip olmalıdır. Şöyle ki, çalışma yapılan topluluk sadece bir araştırma “nesnesi” olarak görülmemelidir (Krysik ve Finn, 2015, s. 92-94).

Kırsal Toplumla Çalışma ve Sosyal Hizmet Uzmanının Roller

Kırsal kalkınma süreci birçok bileşene bağlıdır. Bunlardan biri, ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek ve toplumsal yaşama katkı sunabilmek için yeterli altyapının hazırlanması koşuludur. Aynı zamanda yeni iş sahalarının kurulması ve girişimciliğin özendirilmesi sürdürülebilir kırsal kalkınma için gerekli görülmektedir. Tüm bu koşulların “çevreye karşı sorumlu ve sosyal olarak adil” bir niyetin üzerine temellendirilmesi kırsal kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Yine, hizmetlerin kırsal alana sunulması aşaması da, hem yerel ekonominin hem de sosyal bir yapının inşa edilerek devam etmesini ve dolayısıyla kırsalda yaşayanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini sağlamaktadır. Birbirinden bağımsız olmayan tüm bu aşamaların gerçekleşmesi, kırsaldakilerin mevcut sorunlara yönelik tutumlarının değiştirilerek, kırsal halkın elindeki kaynakları farklı şekillerde kullanmaları, yerelin harekete geçirilmesi ve kurumlar arası işbirliği ile mümkün olmaktadır (Cavaye, 2001).

Konu ile ilgili çeşitli araştırma bulgularında, Cavaye (2001)’nin kalkınma süreci için sunduğu önerilerin kırsal sosyal hizmet uygulamalarının da temelinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalarda (bu çalışmalar genellikle disiplinlerarası uygulayıcıların bir araya geldiği çalışmalardır) sosyal hizmetin kırsal alanlardaki rolü; çevreyi koruma, kırsalı güçlendirme ve sosyal adaleti sağlama üzerinde toplanmaktadır. Çevre koruma teması altında sosyal hizmetin; köylerde gıda güvenliğini garanti etme, kırsaldaki doğal kaynakları koruma ve sürdürülebilir üretim ve tüketim konusunda yöre insanını bilgilendirme hedefleri/rolleri bulunmaktadır. Kırsalı güçlendirme teması altında; kapasite geliştirme, kırsal alanda yaşayan kadınları güçlendirme, cinsiyete duyarlı müdahaleleri destekleme, grup çalışmalarına danışmanlık etme ve topluluk kalkınması organize ederek kırsalı güçlendirme ve yoksullukla mücadele çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Diğer konu olan kırsaldaki sosyal adaleti sağlamak için yöre insanının haklarını, ihtiyaçlarını ve taleplerini değerlendirme yoluna gitme sosyal hizmet uzmanının önemli rolleri arasında yer almaktadır (Yüksel, 2018).

Kırsal toplum kalkınmasında sosyal hizmet uzmanı birey, grup ve toplumla çalışmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için eğitsel ve psikososyal ihtiyaçları olan birey ve gruplarla grup çalışmaları yürütebilmektedir. Öte yandan, toplum kalkınmasında sosyal hizmet uzmanının temel sorumluluklarından biri de sosyal sorunlarda toplum organizasyonunu yürütmektir. Bu kapsamda, sosyal ihtiyaçlarla uyumlu olan kaynakları bir araya getirmeye çalışır. Söz konusu ihtiyaçları bilimsel yöntemlerle analiz eder ve bu süreçte çeşitli müracaatçı grupları ve sivil toplum örgütleri ile birlikte çalışır. Dolayısıyla “ihtiyaç analizi yapma” (need analyzer) ve proje yöneticisi olarak görev alma rolleri bulunmaktadır. Bu sayede toplumda dışlanmış dezavantajlı kesimlerin kaynaklara ulaşmalarını sağlayarak kolaylaştırıcılık rolünü ortaya koyar. Benzer şekilde, topluluk üyeleri ile kurulacak karşılıklı etkileşim uzmanın danışmanlık yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Özetle, kırsal kalkınmada sosyal hizmet uzmanının; “kolaylaştırıcılık, rehberlik etme, araştırmacı, aracı olma (broker), savunuculuk, danışmanlık, sosyal değişim ajanı, vaka yöneticisi” gibi mesleki rolleri bulunmaktadır. Bu mesleki roller doğrultusunda, kırsal halkın karar süreçlerine katılımı güçlendirilebilir. Sosyal problemler neden ve etkileri ile tanımlanarak elde edilen verilerle müdahaleye dönük çalışmalar için sağlıklı planlamalar yapılır, araştırma bulgularına dayanarak politika düzeyinde yorumlanmasına ve devlet girişimlerinin şekillenmesine katkıda bulunulabilir. Kırsal alanlarda daha etkili, kaliteli ve düzenli hizmet sunumunun gerçekleşmesini sağlayacak sistemin oluşturulmasında kamu ile toplum arasında bağlantı kurulabilir. Özellikle vaka yöneticisi rolünde kırsal bölgenin özel problemleri üzerinde çalışmalar yürütülebilir (Dhavaleshwar, 2016, s. 62; Ganapathi, 2014). Örneğin; mevcut sağlık bakım sistemlerinin hamilelik dönemindeki kadınların ihtiyaçlarını karşılamadaki gücünün yetersiz olduğu varsayımı ile yürütülen çalışmanın sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının kırsal alandaki rolleri; proje planlama, programın değerlendirilmesinde yöntemlerin geliştirilmesini sağlama ve danışmanlık olarak ortaya konulmuştur (Pistella vd., 2000).

Ross (1963), toplumun gelişmesini, topluluk üyelerinin kendi iradesi ve isteği ile verdiği kararlar sayesinde kazanacağı güce bağlar. Bu gücün kazanılmasında sosyal hizmet uzmanının, toplumdaki mevcut problemlerin belirlenip topluluk üyeleri ile birlikte belirlenmiş olan amaca hizmet eden süreci

yürütme rolü bulunmaktadır. Bu yürütmenin nasıl olacağı ince ipuçlarıyla açıklanmaktadır. Şöyle ki, toplumla çalışmada ihtiyaçların neye göre ve kim tarafından belirleneceği, nasıl bir öncelik sıralaması yapılacağı çok belirgin olamamaktadır. Sosyal hizmet uzmanının toplumdaki problemlere karşı tarafsız olması gerektiğini savunanlar olduğu gibi, aksine Ross (1963), sosyal hizmet uzmanının “ihtiyaçlara değer atfetmeye hakkı olması gerektiğini” öne sürmüştür. İhtiyaçların sıralanması aşamasında, topluluğu oluşturan kesimden bu sıralamanın yapılmasının istenilmesini önermektedir. Çünkü, bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı durumlarda, yerel/kırsal topluluğun sahip olduğu kaynaklarla çözülemeyecek problemlerle karşı karşıya kalma riski ortaya çıkacaktır. Bir bakıma vakit kaybı olarak görülebilecek bu durum (kaldı ki topluluklar çok karmaşık bir yapıya sahip olabilir ve bunların yaşanması muhtemeldir, neticede yine bir öğrenme sağlar) kırsal halk ve sosyal hizmet uzmanı üzerinde başarısızlık duygusu yaratabilecektir.

Benzer şekilde, sosyal hizmet uzmanının gerçekçi olmayan önerileri toplulukta hayal kırıklığına yol açabilir; böyle bir durumda uzmana karşı güven kaybının yaşanması muhtemeldir. Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanlarının kendi belirledikleri kıstasları baz almak yerine insanların en çok hissettikleri ihtiyaçlarına odaklanmaları önerilmektedir. Diğer bir deyişle, “politik katılım süreci” olarak da tanımlanan sosyal hizmet uzmanının çalışma yapacağı topluluğun kültürünü, güç ilişkilerini ve politik tercihlerini kısaca toplumsal yapısını anlamak için zaman ayırması bu noktada önem kazanmaktadır (Pawar, 2014, s. 7). Toplumun sosyal yapısını anlayarak, hedef kültür hakkında bilgi edinilmesi ihtiyaçların kim tarafından belirleneceği ikileminden çıkılmasına yardımcı olur.

Sosyal hizmet uygulamasında hedeflenen değişim sürecinde sosyal hizmet uzmanları kolaylaştırıcı, insanlar için savunuculuk yapan bir destekleyici ve katalizör rolü taşımaktadır (Dominelli, 1997, s. 35). Aynı zamanda, birey ile toplum arasındaki arabulucular olarak, sosyal hizmet uzmanları, savunmasız kişilerin insan haklarını savunmada kritik bir role sahiptir. Dolayısıyla, sosyal kalkınma ile ilişkilendirilen bir sosyal hizmet çalışmasının sosyal sorunların yapısal nedenlerine inmesi beklenmektedir. Kısaca, “yerel düzeyde sosyal değişimi gerçekleştirmek için sosyal hizmet uzmanları şunları yerine getirmekle yükümlüdür:

- Yerel topluluklar için kaynak aramak,
- Sınırlı kaynakları adil bir şekilde kullanmanın yollarını araştırıp geliştirmek,
- Yerelin ihtiyaçlarına cevap verebilecek hizmetlerin tasarlanması ve sunulmasına aracılık etmek,
- Bireysel ihtiyaçlara cevap vermek,
- Yerel ihtiyaçlara cevap verme kapasitesini korurken, sosyal hizmet gündemini uluslararası hale getirmek” (Dominelli, 1997, s. 38).

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA VE SOSYAL HİZMET

Türkiye’de Cumhuriyetin kurulması ile kalkınma çalışmaları başlamıştır. Bunda Cumhuriyet ile ortaya çıkan “modernleşme” ve “çağdaşlaşma hareketleri” nin büyük bir payı bulunmaktadır (Gülçubuk vd., 2010). Çalışmalarda genellikle neoliberal politikaların tarım, kalkınma üzerindeki etkisi 1980 öncesi ve sonrası olarak anlatıldığı için bu metinde de böyle bir anlatım tercih edilmiştir.

Türkiye’deki kırsal kalkınmanın tarihi tarım politikalarındaki değişime dayanmaktadır. Bu süreçte köylere götürülen hizmetler bu dönemin şartları içinde düşünülmelidir. Konu ile ilgili önemli gelişmelerden biri, günümüzde de yürürlükte olan, 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu’nun çıkarılmasıdır. 1980 öncesi dönemde sosyoekonomik koşulları düzenlemeye yardımcı olacak köye yönelik çalışmalardan bir diğeri de 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Zirai Birliklerinin kurulması, Tarım Kredi Kooperatiflerinin oluşumu, İskan Kanunu’nun çıkarılması, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Devlet Su İşleri’nin kurulması o dönem için kırsala yönelik olumlu gelişmeler arasında sayılmaktadır (Geray, 2011). Yine, 1980 öncesi dönemde kırsala yönelik önemli gelişmelerden biri Köy Enstitüleridir. 1936 yılında ilk uygulamasına başlanılan modelde amaç ilköğretimin yaygınlaştırılması ise de çok partili sisteme geçildikten sonra 1954 yılında Köy Enstitüleri kapatılmıştır (Özensel, 2018, s. 112-113). 1965’li yıllara gelindiğinde “Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması” uygulanmaya başlanmıştır. Kırsala yönelik çalışmalarda bütüncüllüğü vurgulamasıyla önemli kabul edilen bu uygulama; sağlıktan göçe kadar tüm kırsal alanlardaki makro sosyal hizmetleri içine alan “sosyal planlama”;

tarımsal eğitim ile kırsal istihdama odaklanan “ekonomik planlama”; ve köyün altyapı hizmetleri için tasarlanmış olan “fiziksel planlama” alanlarına yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır (Geray, 1974). Bunlar daha detaylı olarak ileride kalkınma planları çerçevesinde aktarılmaktadır.

1960 sonrası planlı ekonomi dönemi olarak adlandırılan süreçte2 uygulanan kalkınma planlarına bakıldığında şunlar ön plana çıkmaktadır; 1960 yılında nüfusun % 68,1’inin (TÜİK, 2018) kırsal nüfusun oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, birinci kalkınma planında (1963-1967) yer alan tedbirlerin, önerilerin çoğunlukla kırsala yönelik olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Halihazırda, planda tarım sektörü ile ilgili ayrıntılara genişçe yer verildiği, özelde köylere yönelik toplum kalkınması yaklaşımının uygulanmasının planlandığı görülmektedir. Planda tarım alanında çalışanlar “en düşük hayat standardında yaşayanlar” olarak nitelendirilmiş, gelir dağılımında oluşabilecek adaletsizliğin önüne geçebilmek için de özünde halk katılımı olan toplum kalkınması yaklaşımı bu sayede hizmetlerin daha etkili olacağı savunularak önerilmektedir. Sosyal boyutta sosyal hizmetlerin ayrı bir başlıkta incelendiği planda bu kısımda ayrıca kırsala değinilmemekle birlikte, toplum kalkınmasını gerçekleştirirken öncelikli olarak eğitim ve sağlık alanları vurgulanmış, bunlar da sosyal hizmetler kapsamında değerlendirilmiştir. Köylere yönelik hizmet sunumundan “Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Bayındırlık, Sanayi, Ticaret ve İçişleri Bakanlıkları” sorumlu tutulmuşlardır (DPT, 1963, s. 53-102).

II. Kalkınma Planında (1968-1972) kırsalın girişimcilik gücünün geliştirilmesine yönelik programlar yer almaktadır. Bu kapsamda, “köy ve köylüye yönelik sorunlar” altında “altyapı hizmetleri, sosyal nitelikli yatırımlar” ve bunların dengeli dağılımının gözetilmesi hususu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kırsalda yaşayanların ihtiyaçlarına yönelik gerçekçi çözüm

² 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve ülke genelinde çok boyutlu bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak amacıyla kalkınma planları hazırlanmıştır. 2011 yılında Devlet Planlama Teşkilatı lağvedilmiş ve yerine 641 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur (RG: 08.06.2011 27958). 2018 yılında yeni sisteme geçişle, yapılan düzenlemelerle Kalkınma Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 703 Sayılı KHK ile “Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı” çatısı altında toplanmıştır. Kalkınma Planlarının ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yapılması karara bağlanmıştır (RG: 09.07.2018 30473).

önerilerine gereksinim olduğunun altı çizilmiştir. Dolayısıyla o dönem için bölge halkının genellikle hayvancılık, tarım, sulama, ağaçlandırma gibi ekonomik faaliyetlerini geliştirmeye yönelik kalkınma projeleri yürütülmüştür. 1969 yılında “Türkiye Kalkınma Vakfı”nın kurulması “sivil bir oluşum” olması yönüyle önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Diğer bir dönemi içeren III. kalkınma planında (1973-1977) yer alan merkez köy kalkınması yaklaşımı (Bakırcı, 2007, s. 137-139) ile amaçlanan merkez etrafındaki diğer köylere merkezdeki köy aracılığıyla hizmetin taşınması ön plana çıkmaktadır. Buna göre; “sağlık ocakları, temel eğitim okulları, mesleki kurslar” gibi hizmet merkezleri belirlenmiş olan merkez köylerde kurulmaktadır. IV. kalkınma planında (1979- 1983); kırsal açıdan öne çıkan gelişme “Köykent Yaklaşımı”dır. Fakat bu modelin uygulanması çok uzun sürmeyerek merkez köy yaklaşımına devam edilmiştir (Yenigül, 2017). Türkiye kırsalının parçalı, dağınık arazi yapısından dolayı belli bir merkezden hizmetlerin götürülmesi hizmetler arasındaki koordinasyonu zorlaştırmıştır. Diğer taraftan, köykent yaklaşımı ile kırsal yöre insanının birlik ve dayanışma gücünden faydalanılarak kırsalda çeşitli iş alanlarının kazandırılacağı bir amaç güdülmüştür. Fakat yaklaşımın denendiği yörelerde dahi kalkınma amaçlarıyla uzun soluklu ve doğrudan bir ilişki kurulamamıştır (Geray, 1981; Yenigül, 2017).

V. (1985-1989) kalkınma planında; kentteki yaşam ile köydeki yaşam standartları arasında adaletin gözetilmesi amaçlanmıştır. “Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri”, “sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı”, katılımçılık, kamu kaynaklarının etkin, kullanılması, insani gelişme hedeflerine ulaşılması bu dönemin hâkim kalkınma politika anlayışları içerisinde yer almaktadır. VI. kalkınma planı; kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payının hayli düştüğü yıllardır (1990-1994) (Kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payı, %41’dir.). “Kırsal alan planlaması” yaklaşımı kırsal politikalarda esas alınarak merkez köy ve küçük yerleşimlere yatırım ve hizmetlerin yönlendirilmesi planlanmıştır. Yine, bu plan dâhilinde kırsal alanlardaki işsizlik sorunu odağında tarım dışı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, kırsal hanelerin eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılarak bütünleşmiş çalışmaların özendirilmesi gerekli görülmüştür. Yedinci kalkınma planında; merkez köy ve özel sektör yatırımlarının teşviki gündemdedir. 2001-2005 dönemine ait sekizinci kalkınma planında kırsalda sivil toplumun katılımına

yönelik bir vurgu yapılmış ve ayrıca sürdürülebilirlik ilkesi önemsenmiştir. Buraya kadar olan tüm planlardan ortaya çıkan tablo kırsala yönelik yönetsel ve politik açıdan birtakım sorunlardan, ayrıca kırsalın dağınık yapısından dolayı hizmetleri en etkin bir biçimde ulaştırmaya yönelik birçok farklı yaklaşımın uygulandığı ve kalıcı bir modelin olmadığı çıkarımı yapılabilir. Ayrıca, kırsalda beklenen düzeyde istihdam alanının yaratılması ya da sürdürülebilir somut adımlar atılması söz konusu dönemler için zor olmuştur (Bakırcı, 2007; DPT, 1989; Yenigül, 2017).

Bu noktada, kalkınma planları kapsamında hazırlanan kırsal politika belgeleri önem taşımaktadır. Dokuzuncu kalkınma planı kapsamında hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi³ (UKKS II) (2014-2020) belgesinde, kırsala yönelik kalkınma çalışma alanlarından biri de yoksulluk olarak hedeflenmiştir. Ayrıca kırsal alanlardaki kadın, çocuk ve gençlere yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin daha etkin hale getirilmesinin sağlanması kırsal kalkınma amaçları arasında yer almıştır.

Tablo 1. Kırsal Alanlara Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri

Kırsal Alanlara Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri (UKKS II) :
▪ Eğitim hizmetlerine erişilebilirlik
▪ Koruyucu sağlık hizmetlerine erişilebilirlik
▪ Mevsimlik tarım işçilerine yönelik hizmetlerin etkin hale getirilmesi
▪ Sosyal hizmet ve yardımların etkinleştirilmesi
▪ Dezavantajlı bireyler için sosyal içerme politikalarının planlanması

Kaynak: UKKS (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 51) raporundan derlenmiştir.

UKKS II'de vurgulanan önemli noktalardan biri de yerleşme konusudur. Uzun dönemdir Türkiye'de, hem ekonomik hem de idari sebeplerden dolayı (kırsal alanlara yönelik çalışmaların maliyetli olması, yereldeki birimlerin kurumsallaşma sorunları gibi) kırsala yönelik çalışmalar merkez idare

³ Türkiye'de 9. Kalkınma Planını (2007-2013) kapsayan dönemde ilk kez kırsal kalkınmaya yönelik Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Planları adı altında politika belgeleri hazırlanmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s.11).

tarafından yürütölmektedir. Bu kapsamda, sivil toplum kuruluşları ve mahalli idarelerin işbirliklerinin özendirilmesi gündeme gelmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 50- 52). 2007-2013 dönemini kapsayan UKKS I'de (DPT, 2006) insan kaynağının güçlendirilmesi ile yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi aynı stratejik amaç içinde iken UKKS II'de ayrı başlıklar halinde birer stratejik hedef olarak yer almaktadır. Böylelikle kırsal kalkınmayı amaçlamak için oluşturulmuş bir belgede yerelin ayrıntılı olarak incelenmesi belgenin amaca daha çok hizmet ettiğini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında temel ilkelerini toplumsal düzeyde “insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri” üzerine temellendiren onuncu kalkınma planı kalkınmaya bütöncöl bir yaklaşımla yaklaşmaktadır. Ayrıntılara bakıldığında, kırsalda gittikçe yaşlanan nüfus üzerinde ve köylerdeki taşınalı hizmetlerde düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı ele alınmıştır. Ayrıca, kırsal dezavantajlı bölgelerin teknolojiye erişimi konusu dikkate alınmıştır. Kırsal alanlara sunulacak sosyal hizmet ve yardımların sunumunda arz odaklılığın esas alınacağı, kırsalda yoksulluk sınırının altında yaşayanların öncelikli hizmet grubu içinde yer alacağı belirtilmiştir. Bunun için kamunun kapasitesinin güçlendirilmesi (Kalkınma Bakanlığı, 2013) gerekliliği vurgulanmıştır.

2019-2023 dönemini kapsayan on birinci kalkınma planında (SBB, 2021) “nitelikli insan, güçlü toplum” başlığı içinde yer alan sosyal hizmetlerde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin güçlendirilmesi yoluyla yoksullukla mücadele edilmesi birincil amaç olarak yer almaktadır. Politika ve tedbirlere bakıldığında kırsalda yürütölen projelerin amaçlarıyla uyumlu bir içerik olduğu görölmektedir. İlgili planda sosyal yardımların ciddi şartlara bağlanması dikkat çekmekle birlikte sosyal yardım programlarında düzenleme yapılması ihtiyacı ön planda tutulmuştur. Planın kırsal kalkınma ile ilgili kısmı sosyal hizmetlerle ilgili planlarla paraleldir. Özellikle sosyal kalkınma vurgusu dezavantajlı bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılması hedefi üzerinden yapılmıştır.

Sonuç itibariyle, 1980'lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalar kırsal alanlardaki politikaların da değişmesine yol açmıştır. Bunlar, kamu yönetimindeki idari yapının değişimi, yerelleşme, sivil toplum örgütlerinin

hizmet sunumunda yer alması ve AB'ye uyum süreci kapsamında yürütülen çalışmalardır. (Yenigül, 2017). Günümüzde, çoğunlukla, sürdürülebilir kırsal kalkınma temelinde sürdürülebilir kırsal turizm, toplumsal cinsiyet odaklı kırsal kalkınma, ekolojik tarım, kırsal inovasyon gibi kırsalda yaşayan halkı güçlendirmeye ve istihdama yönlendirmeye yönelik çalışmalara odaklanılmaktadır. Özetle, tarihsel süreç içinde incelenen kalkınma planlarında görüldüğü üzere, hakim olan kalkınma yaklaşımlarının yansımaları şeklinde yürütülen kırsal kalkınma uygulamalarında, kırsal kalkınmanın tarımsal üretimdeki verimlilikle sağlanabileceğini savunan görüşler zamanla yerini daha bütüncül yaklaşımlara bırakmıştır.

Kırsal Kalkınma Temelli Çalışma Örnekleri

Ülkelerin kırsal kalkınma faaliyetleri üzerinde merkezi hükümetler, yerel yönetimler, kırsal halk, üretici birlikleri, kooperatifler, dernekler ve vakıflar hem tek başlarına hem de birlikte rol almaktadır. Türkiye'deki kırsal kalkınma tarihine bakıldığında kırsalda yürütülen politikalarda uluslararası kuruluşların da büyük bir belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi kırsalda sosyal kalkınmayı ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı amaçlayan örgütlere üyedir. Aynı zamanda Dünya Bankası ve diğer ülke kalkınma ajanslarının mali desteği ile kırsalda çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye'de kırsal alanlara yönelik politikaların düzenlenmesinde ve yürütülmesinde birçok kamu kurumunun rolü bulunmaktadır. Bunların en başında Tarım ve Orman Bakanlığı gelmektedir. Bunun yanında, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Kalkınma Ajansları ve belediyeler de bu alanda etkin rol oynamaktadır.⁴ Tarım ve Orman Bakanlığı özellikle ülkemizde tarım politikalarının oluşturulmasından yükümlüdür. Bunun için araştırma geliştirme çalışmaları yapmakta, kırsal kalkınma, çiftçi örgütlenmesi, çiftçilerin eğitilmesi gibi yayım çalışmaları ile birlikte orman, su kaynakları, hayvancılık, güvenli gıda gibi konulardaki çalışmaları koordine etmekle sorumludur. İlgili kurum tarafından taşra örgütlenmelerinde özellikle

⁴ Bir diğer kurum ise 2011 yılında kurulmuş ve 2018 yılında Türkiye'de parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrası kaldırılan Kalkınma Bakanlığı'dır. Günümüzde bu bakanlığın görevlerinin bir kısmı Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.

kadınlara, gençlere ve çocuklara yönelik birçok proje yürütülmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018). Bu projeler, kurum bazında kadın çiftçilere yönelik tarım ve ev ekonomisi ile ilgili konularda yoğunlaşmakta olup diğer kurumlarla işbirliği halinde ise kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi ile ilgili ve toplumsal cinsiyet alanlarındaki çalışmaları kapsamaktadır. Örneğin, Afyonkarahisar'da kırsal alanda yaşayan kadınların girişimciliklerini arttırmaya yönelik yürütülen projeleri inceleyen bir araştırmada, bu projelerin kooperatifleşme bilincini kazandırma ve istihdama teşvik etme yoluyla kadınları sosyal ve ekonomik açılardan güçlendirdiği vurgulanmaktadır (İlter vd., 2019).

TKDK5, Kurum, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nın beşinci bileşeni6 altındaki kırsal kalkınma bileşeni kapsamında öncelikli olarak birçok kurum ve kuruluşun da görüşleri alınarak hazırlanan kırsal kalkınma programını uygulayan bir kurumdur. TKDK, tarım, tarıma dayalı sanayi, turizm işletmeleri ve el sanatları gibi kırsal kalkınmanın tamamını içerecek kapsamda mevcut tesislerin, işletmelerin ulusal standartlarını AB ve uluslararası standartlara çıkarmak için desteklemelerde bulunan bir kurumdur. Kırsal bölgelerdeki yapım işleri, gıda işletmeleri, bitki yetiştiriciliği, kırsal turizm, makine-ekipman alımları gibi konularda desteklemede bulunmaktadır (TKDK, 2019).

AB tarafından kırsal kalkınma hedefleri kapsamında düzenlenen dört alandaki desteklerden (diğerleri; tarım sektöründe yeniliklerin desteklenmesi, kırsal çevre yönetimi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ile yaşam kalitesinin artırılması) biri de LEADER programının uygulanmasının7 desteklenmesidir. LEADER8, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı

⁵ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, 5648 sayılı yasayla 2007 yılında 2005 yılında kapatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yerine kurulmuştur.

⁶ Tüm bileşenler şunlardır; (1) geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma, (2) bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, (3) bölgesel kalkınma, (4) insan kaynaklarını geliştirme, (5) kırsal kalkınma.

⁷ "LEADER yaklaşımının uygulanması çalışmalarına AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen "AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı" ile başlanmıştır." (Sevilmiş, 2019, s.47)

⁸ Kısaltmanın açılımı şöyledir; "Liason Entre Actions pour le Développement de L'Economie Rurale - Links Between Actions for the Development of Rural Economy" (European Union, 2012). (Türkçe, "Kırsal Ekonominin Geliştirilmesinde Faaliyetlerin Birleştirilmesi" anlamına gelmektedir.)

(IPA)'nın beşinci bileşeni olan kırsal kalkınma önlemleri arasında yer alan bir yaklaşımdır. Yaklaşım, aşağıdan yukarıya bir yönetim anlayışına sahip olduğundan dolayı kırsal toplulukların ihtiyaçlarını belirlerken yapılan hataların minimize edilmesini sağlamaktadır. Böylelikle bölge insanının yaşadıkları alan hakkında alınacak kararlarda diğer kamu-özel sektör aktörleri ile birlikte yer alması mümkün olabilmektedir. LEADER bünyesinde çeşitli illerde yerel eylem grupları oluşturulmaktadır. Bu grup bünyesinde karar alma ve uygulama aşamalarında çiftçiler, yöredeki kadınlar, gençler ve sivil toplum kuruluşları yer alabilmektedir (Sevilmiş, 2019).

Bölgesel kalkınmanın sağlanması için kurulmuş olan Kalkınma ajansları 2006 yılında 5449 sayılı kanunla kurulmuştur. Amaçları; “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini artırmak, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak” olarak tanımlanmıştır (5449 sayılı Kanun). İfadelerden de anlaşıldığı üzere ajanslar, yönetim sayesinde kazanılan güçle bölgesel düzeyde kalkınmayı çeşitli yönlerden desteklemektedir. Bu yönlerden biri de sosyal kalkınma boyutudur. Kalkınma ajansları kuruldukları bölgelerde yerel insanın eğitim, istihdam, engellilerin sosyal hayata entegrasyonu gibi toplumda sosyal içermeyi hedefleyen çalışmalara da katkı sağlamakta ve yereldeki çeşitli kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Kalkınma ajansları buldukları bölgelerdeki göç, yoksulluk, kırsaldan göçle gelen nüfusun kente adaptasyonu, engelliler, tarım işçisi kadınlar ve kırdan kente göç sonucu kırsalda tek kalan yaşlı nüfus gibi önemli konulara yönelik çalışmaktadır (Kuzu vd., 2012).

Belediyelerin, kalkınma faaliyetlerinin yürütülmesinde çok önemli rolü bulunmaktadır. Yereldeki birtakım altyapı sorunlarını gidererek ekonomik kalkınmaya zemin hazırlama, yörede yeni iş olanaklarının yaratılması için yörenin yatırımlara uygun hale getirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınma için diğer paydaşlarla işbirliği yapma ve buna teşvik etme gibi amaçlarla belediyeler genel olarak bu sürece katkı sağlamaktadır. Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal içermeye politikalarının uygulayıcılığını üstelenerek kalkınmadan

adil bir biçimde yararlanamamış kesimleri kapsayacak şekilde kaynakların kullanımının sağlanmasından sorumlu olmaktadır (Göymen, 2004, s. 24-25).

Bölgesel kalkınma uygulamalarının ülkemizde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunlardan biri bölgesel bir kalkınma hibe programı olan Sosyal Destek Programı (SODES), 2008 yılında Güneydoğu Kalkınma Programı Eylem Planı çerçevesinde belirlenmiş olan sonraki yıllarda birçok ili de bünyesine alan sosyal kalkınma odaklı bir uygulamadır. Bölgedeki sosyoekonomik sorunlara yönelik kültür, sanat ve spor faaliyetlerini de destekleyerek sosyal uyumu artırıcı projeler üretilmektedir. Bu programa 2010 yılında Köylere Hizmet Götürme Birlikleri de katılmıştır (DİKA, 2010, s. 56-57; Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Kuruluşlar tarafından yürütülen ortak çalışmalar kırsal için bütüncül gelişmeyi sağlaması yönüyle değer taşımaktadır. Kırsala yönelik ortaklaşa yürütülen çalışmalar aynı zamanda birer sosyal kalkınma örneği niteliğindedir. Şöyle ki, 2012 yılında birçok bakanlık ve meslek odası işbirliğinde kırsalda kadınlara yönelik bir programı hedefleyen “Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. Bu bağlamda, kırsalda yaşayan kadın çiftçilere yönelik toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet, temel hak ve özgürlüklerle ilgili eğitimler düzenlenmiştir. Yine, kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir (AÇŞHB, 2019a; AÇŞHB, 2019b). 2018 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı'nın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ortak çalışması olan kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesine yönelik bir çalışma kurumlar arası işbirliğine örnektir. Ayrıca, FAO ile işbirliğinde bulunularak kadınlara yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunun dışında kırsalda genç işsizlikle mücadele amacıyla “Tarımsal Nüfus Gençleşiyor Projesi” kapsamında gençlere belirli illerde eğitimler verilmiştir.

Ayrıca, kırsal kalkınmaya yönelik ilçe bazında çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar Bölge Kalkınma İdareleri Başkanlıkları tarafından yürütülmektedir. Konya Ovası Projesi (KOP) kapsamında yürütülen ‘Kırsal Dezavantajlı Alanlarda Tarımsal Kırsal Kalkınmaya Yönelik Model Geliştirilmesi Etüt Projesi’ bunlardan biridir. Benzer şekilde, Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı bünyesinde temelde kırsal yoksullukla mücadele

etmek için “Entegre Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesi” yürütülmüştür; bu kapsamda ilçe bazlı çalışmaların yapıldığı görülmektedir (KOP, 2019).

Kırsal alanlardaki tüm bu gelişmelere rağmen hizmet sunumlarında aksaklıklar yaşanabilmektedir. Kırsal kalkınma ile ilgili bazı durum analizlerinde dezavantajlı gruplara yönelik planlamaların eksik kalabildiği görülmektedir. Kurumlar diğer kurumların faaliyet alanlarına girmekten imtina edebilmekte ya da sivil toplum kuruluşları ile kaynak sağlama düzeyi dışında henüz sistematik bir işbirliği yapılamamaktadır (Kuzu vd., 2012; Yüksel, 2019). Kurumların özellikle politika yapma süreçlerinde ve önleyici hizmetlerin planlanmasında teşvik edilmeleri gerekmektedir (Özmete, 2010, s. 89; Özmete ve Özdemir, 2015).

SONUÇ

Kırsalda sosyal kalkınma ve sosyal hizmet ilişkisi, sosyal kalkınmanın toplum odaklı olması ve birçok bileşeni barındıran süreçleri içermesi üzerine kuruludur. Yıllar içinde anlamı ve kapsamı genişleyen sosyal kalkınma, kırsal sosyal hizmet uygulamalarında dezavantajlı kırsal nüfusun refahını arttırmayı amaçlayan yönüyle somutlaşmaktadır. Alanyazında, sosyal kalkınma ile sosyal hizmet ilişkisini açıklayan farklı fikirlerin özünde katılımcılık, sosyal adalet ve insan refahı olduğu görülmektedir. Özellikle katılımcılık anlayışı sosyal kalkınma temelli bir sosyal hizmet fikri açısından neredeyse tüm yazarların üzerinde mutabık kaldığı bir husus olarak öne çıkmaktadır.

İncelenen araştırmalarla, sosyal kalkınma esaslı bir kırsal sosyal hizmet uygulamasının yereldeki halkın ihtiyaçlarının yerelde kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini, sosyal adaletin gözetilmesini ve kültürel yetkinlik becerisinin kullanılmasını gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, böyle bir uygulama, kamusal hizmetlerin kendi arasında koordinasyonunun sistemli bir şekilde yürütüldüğü bir işleyişe de ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının kırsal kalkınmadaki rolleri; çevreyi koruma, kırsalı güçlendirme ve sosyal adaleti sağlama üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda, bölgesel farklılıkları gözetilen bir anlayış ve bilimsel yöntemlerle ihtiyaç analizlerinin yapılması esas olmaktadır.

İnsan sermayesi, sosyal değişim ve yaşam kalitesi sosyal kalkınmanın bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kırsalda yaşayan

dezavantajlı kesimin sorunları incelendiğinde sosyal refah artırıcı programlara ulaşamamalarının yoksunluklar bağlamında ele alınması ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli yeri olan kırsal kalkınmanın bütüncül değerlendirilmesi gerekli olmaktadır. Yurtdışında kırsal sosyal hizmet kapsamındaki uygulamalarda ve diğer kırsal sosyal hizmet uygulamalı araştırmalarda belirli bir sorun alanına özgü daha küçük ölçekte programların yürütüldüğü görülmektedir. Bu sayede, kalkınma kapsamındaki çalışmalar daha sağlıklı bir şekilde hedef gruba ulaşabilmektedir. Dolayısıyla, ülkemiz özelinde de kırsalda yapısal değişimi önceleyen sosyal kalkınma anlayışı ile birlikte mikro düzeyde çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut uygulamalardan yola çıkılarak kırsal alanlarda kırsal topluluğun ihtiyacı olan farkındalık ve bilinç oluşturma çalışmalarına gerek duyulabileceği görülmektedir. Özellikle yenilikçi modeller her koşulda her yörenin toplumsal ve kültürel yapısına uymayabilmektedir. Kırsal alanların sahip olduğu bazı problemler kalıcı çözümlerin üretilmemesine yol açabilmektedir. Bu sorunlar tarımdaki yapısal problemlerden, özeldde ulaşım, altyapı hizmetlerindeki eksiklikler, kooperatifleşme bilincinin yaygın olmaması, gençlerin tarıma bakışı ve genç işsizliği gibi konuların yanında kurumların kendi içindeki sorunlardan da kaynaklanmaktadır. İllerde yürütülen yerel eşitlik eylem planlarının ilçelerin bünyesinde de etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için ilçedeki yerel birimlerin sosyal hizmet merkezleri ile işbirliği içinde çalışmaları bu noktada önerilebilir. Bu işbirliğinin sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin ve kapasite güçlendirmelerinin yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda, kırsal alanların sahip olduğu çocuk, kadın ve yaşlı nüfus yoğunluğu kısaca demografik yapı göz önünde bulundurularak hizmet planlaması yapılmalıdır. Özellikle, kırsal alanlardaki sosyal sorunların temelinde yer alan dinamikler analiz edilerek yöreye özgü hizmet modelleri oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet mesleği uygulamada farklı disiplinlerdeki kurumlarla, farklı hizmet sunucuları ile koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Kırsal alanda bu eşgüdümlü çalışmanın etkin bir şekilde işletilmesinin daha fazla önem kazandığı açıktır.

Son olarak, kanıta dayalı uygulama bilgisi sayesinde sosyal kalkınma konusu zenginleşebileceği için farklı dezavantajlı gruplardan elde edilecek kırsal mekana özgü güncel bilgi üretimine gereksinim duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

AÇSHB (2019a). Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü. Erişim adresi: <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/projelerimiz>

AÇSHB (2019b). Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü. Erişim adresi: <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/projelerimiz>

Bakırcı, M. (2007). Türkiye'de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar. 1. Baskı. s. 41-198, Ankara: Nobel Yayın.

Cavaye, J. (2001). Rural Community Development - New Challenges and Enduring Dilemmas. *Journal of Regional Analysis and Policy*, 31(2):109-124.

Chenoweth, L. (2004). Educating Practitioners for Integrative Rural Practice. *Rural Society*, 14(3), 276-287.

Collier, K. (2006). *Social Work With Rural Peoples*. Third Edition. Vancouver: New Star Books.

Çakmak, H.K. (2003). Kalkınma İktisadi Literatüründe Gelişme Kavramının evrimi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2): 49-68.

Çepni, E. (2008). *Kalkın Kalkınalım*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Daley, M.R. (2010). A Conceptual Model for Rural Social Work. *Contemporary Rural Social Work*. 2: 1-7.

Dhavaleshwar, C. (2016). The Role of Social Worker In Community Development. *International Research Journal of Social Sciences*, 5(10): 61-63.

DİKA (2010). *Dicle Bölgesi Sosyal Durum Raporu, Dicle Kalkınma Ajansı*.

Dominelli, L. (1997). Social Work and Social Development: A Partnership In Social Change. *Journal of Social Development in Africa*, 12(1): 29-38.

DPT (2006). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013)*. Erişim adresi: <https://kkp.tarim.gov.tr/Ukks2007-2013.pdf>

DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık (1990 – 1994) Kalkınma Planı*. Yayın No: 2174.

DPT (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*. Erişim adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1962-1967.pdf

European Union (2012). *EU Rural Review LEADER And Cooperation*, Erişim adresi: http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=C5783D0F-93AD-1BC6-83B6-2869BA396C36

Ganapathi, B. (2014). Social Work Profession and Rural Development. International Journal of Multidisciplinary Advanced Research Trends, 1(1): 55-68.

Geray, C. (2011). Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Geray, C. (1981). Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik: Örnek Olaylar. Ankara: Tuna Yayıncılık ve Dağıtım.

Geray, C. (1974). Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar. Ankara: TODAİE Yayınları.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS 2014-2020). Erişim adresi: [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf)

Göymen, K. (2004). Yerel Kalkınma Önderi Ve Paydaşı Olarak Belediyeler. Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü İçinde. Uluslararası Sempozyum Kitabı. Erişim adresi: <http://research.sabanciuniv.edu/1427/1/KorelGoymen.pdf>

Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, D.Ö., Kan, M., Kepoğlu, A. (2010). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Ve Politika Değişimleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Ankara.

Ife, J. (2017). İnsan Hakları Ve Sosyal Hizmet: Hak Temelli Bir Uygulamaya Doğru. Ankara: Nika Yayınevi. 1. Baskı.

İlter, B., Kundak, S., Cenikli, V. S. (2019). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Bir Alternatif Olarak Kadın Girişimciliği: Afyonkarahisar Örneği. Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 3(5), 30-37.

Kalkınma Bakanlığı (2012). Sosyal Destek Programı. Erişim adresi: http://www.sodes.gov.tr/wpcontent/uploads/2017/04/SODES_KITABI_2012.pdf

Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.

Karataş, K. (1999). Toplumsal Kalkınmanın Önündeki Engel: İşsizlik Ve Genç İşsizliği. Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet (ss. 75- 88). Sosyal Hizmet Sempozyumu (20-21-22 Ekim 1999), Diyarbakır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Koçyıldırım, Ş. (1992). Toplumsal Hizmetlerde Halk Katılımı. Ankara.

KOP (2019). KOP Bölgesi'nde İlçe Bazlı Kırsal Kalkınma Programı Uygulanıyor. Erişim adresi: <http://www.kop.gov.tr/haber/kop-bolgesi-nde-ilce-bazli-kirsal-kalkinma-programi-uygulaniyor/282>

Krysyk, J. L., Finn, J. (2015). Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması. (Çev. Ed. E. Erbay). Ankara: Nika Yayınevi.

Kut, S. (1999). GAP Bölgesel Kalkınma Ve Sosyal Hizmet. Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet (ss. 27-30). Sosyal Hizmet Sempozyumu (20-21-22 Ekim 1999), Diyarbakır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Kut, S., İyicil, F., Güran, N., Başçı, E., Ergun, E.H., Kongar, E., Kuntbay, İ., Rizvie, M.H. (1968). Sosyal Hizmetler Politikası (VIII. Grup). III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Raporu: Türkiye’de Sosyal Değişme ve Sosyal Hizmetler (ss. 355-383). Ankara, Türk Standartlar Enstitüsü, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 54.

Kuzu, İ., Torun, N., Şavlı, T., Karaağaç, A., Sayılanoğlu, M., Çalhan, M. (2012). Kurulustan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar: Genel Değerlendirme ve Önerilerle. Erişim adresi:

https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_160_OG4O54DR_kurulustan_bugune_kalkinma_ajanslarinda_sosyal_politikalar.pdf

Locke, B.L., Winship, J. (2005). Social Work In Rural America. Lohman, N., Lohman, R.A. (Ed.). Rural Social Work Practice (pp.: 3-6). New York, NY: Columbia University Press.

Martinez-Brawley, E. (1987). From Countrywoman To Federal Emergency Relief Administrator: Josephine Chapin Brown, A Biographical Study. The Journal of Sociology and Social Welfare, 14(2): 9.

Midgley, J. (1995). Social Development: The Developmental Perspective In Social Welfare. CA and New Delhi: Sage, London, Thousand Oaks.

Miser, R. (1999). Kalkınma, Toplum Kalkınması, Yönetimi Ve İnsan Gelişimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 32(1): 101-112.

Muzaale, P.J. (1987). Rural Poverty, Social Development And Their İmplications For Fieldwork Practice. Journal of Social Development in Africa, 5 (2): 75-85.

NASW (2009). Rural Social Work. Social Work Speaks. National Association of Social Workers Policy Statements, 2009- 2012. 297-302.

Nyahunda, L. (2021). Social Work Empowerment Model for Mainstreaming the Participation of Rural Women in the Climate Change Discourse. J. Hum. Rights Soc. Work, 6, 120–129. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00148-8>.

Omer, S. (1979). Social Development. International Social Work, 22(3): 11-26.

Özensel, E. (2018). Kır Sosyolojisi: Türkiye’de Kırsal Yapıların Dönüşümü. Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Özmete, E. (2010). Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz. Aile ve Toplum, 11(6): 79-90.

Özmete, E., Özdemir, P. (2015). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Analizi: Sosyal Refah Ve Sosyal Hizmetler. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 26(1): 111-130.

Patel, L., Hochfeld, T. (2012). Developmental Social Work In South Africa: Translating Policy Into Practice. International Social Work, 56(5): 690–704.

Pawar, M. (2014). Social Work Practice With Local Communities In Developing Countries: Imperatives For Political Engagement. 4(2). SAGE Open. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244014538640>.

Pistella, C.L., Bonati, F.A., Mihalic, S. (2000). Social Work Practice In A Rural Community Collaborative To Improve Perinatal Care. Social Work Health Care, 30: 1-14.

Polat, M. (2012). Küreselleşen Kalkınma: Bir Eleştirisi. İstanbul: Açılım Kitap.

Reddy, G.N. (1986). Social Work Components In The Integrated Rural Development Programme In India. International Social Work, 29(3): 207–214.

Riebschleger, J. (2007). Social Workers’ Suggestions For Effective Rural Practice. Families in Society, 88(2): 203–213.

Ross, M. (1963). Toplum Düzenlenmesi Teori Ve Prensipleri. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları (Çev.: Dr. Yusuf Tunca).

SBB (2021). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

Schumacher, E.F. (2018). Küçük Güzeldir: Önceliği İnsana Veren Bir Ekonomi Anlayışı. 7. Çeviri: Osman Çetin Deniztekin. Basım (1973). İstanbul: Varlık Yayınları.

Seker, F. (2015). Kalkınma Etiği Ve Kapsayıcı Büyüme. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sevilmiş, G. (2019). Avrupa Birliği’nde LEADER Yaklaşımı Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Kırsal Kalkınma Dergisi, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Yayını, 16: 42-49.

Singh, K. (2009). Rural Development: Principles, Policies, And Management. New Delhi; London: Sage.

Şenkal, A. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika. 3. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2018). Samsun Tarımsal Destekler Bülteni, El Kitabı, Samsun İl Müdürlüğü.

TKDK (2019). Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Belgeler. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TKDK.pdf>

TÜİK (2018). Nüfus istatistikleri. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Utting, P. (2010). Sosyal Politika Ve Kalkınma: On Önemli Engel. 4. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı (ss. 29-39), 19-20 Kasım 2009, İstanbul: TEPAV Yayınları, No:50.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi Ve Kavramsal Kökenleri. C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1): 59-77.

Yenigül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar Ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Planlama Dergisi, 27(1): 16-25.

Yüksel, D. (2019). Kırsal Kalkınma Bağlamında Sosyal Hizmet: Samsun Vezirköprü Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

Yüksel, D. (2018). The Role Of Social Work In Rural Development: A Systematic Review [Abstract]. Joint World Conference on Social Work, Educational Social Development.

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun (2006, 8 Şubat), Resmi Gazete (Sayı: 26074). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm>

ANNELERİN NİNNİLERİ KULLANMA DURUMLARININ İNCELENMESİ*

Emine ARSLAN KILIÇOĞLU¹
Neriman ARAL²
Burçin AYSU³
Figen GÜRİSOY⁴

Öz

Ninniler, tarihsel süreçte anne ile bebek arasındaki sözlü iletişimin ilk örneği olan anonim halk müziği ürünleridir. Ninnilerin, söylenmesi kolay, basit bir söyleme sahip olmaları nedeniyle duygu ve düşüncelerin ifade edilmesini kolaylaştırdığı, bebeklerin gelişimi ve kültürel bağlamda etkileri olduğu düşünülmektedir. Bu araştırmanın amacı, annelerin ninnileri kullanma durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamda incelenmesidir. Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken kartopu örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaya Konya ilinde ikamet eden en az iki çocuğu bulunan ve gönüllü olarak katılım gösteren 30 anne dahil edilmiştir. Ninni kullanımının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamda incelenmesi için araştırmacılar tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uzman görüşü doğrultusunda son şekli verildikten sonra annelerle yüz yüze görüşme yapılmıştır. Araştırmaya dâhil edilen annelerle yapılan görüşme sonuçları analiz edilerek temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Alt temalarda yer alan katılımcı kodları belirlenmiş, belirlenen her bir alt temaya ilişkin görüş bildiren katılımcılara ait yüzdeler verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde Maxqda nitel veri analiz programı kullanılmıştır. Araştırma sonucunda annelerin ninniye çeşitli şekillerde tanımladıkları görülmüştür. Bununla beraber anneler, ninnilerin anne ve çocuk arasında güvenli bağlanmaya katkısının olduğunu, çocuklarını sakinleştirdiğini, duygusal ve zihinsel gelişimi desteklediğini, uykuya geçişi kolaylaştırdığını, kültürel aktarımın gerçekleşmesine katkısının olduğunu, ninnileri çoğunlukla kendi annesinden öğrendiğini belirtmişlerdir. Anneler, çocuklarına ninni seçerken sözcüklerin anlamlarına, çocuğa göre olup olmadığına, çocuğuna duygusal ve ruhsal olarak iyi gelmesine, çocuğunun yaşına uygun olup olmamasına dikkat ettikleri, ninni söylerken ise ses tonunun duruma göre değiştiğini, ninninin ritmine dikkat ettiğini ve anıları hatırladığını ifade etmiştir. Anneler ninnileri uykuya hazırlıkta, çocuğundaki saldırganlığı kontrol etmek ve sevgisini göstermek istediğinde söylediğini ifade etmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda çocukların sağlığı ve gelişiminde etkin rol oynayan çocuk gelişimcilerin gerek ailelere verdikleri doğum öncesi veya doğum sonrası danışmanlıklarda gerekse müdahale programlarında ninnilere daha fazla yer vermesi, annelerin bu konuda bilgilendirilmesi, ninni söylemenin uzun dönemli etkisine yönelik çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler : Anne, Çocuk Gelişimi, Ninni, Kültür

* Bu çalışmanın özeti, 29-31 Ekim 2021 tarihli Saybilder Congress Days kapsamında gerçekleştirilen 14. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹Öğr. Gör., KTO Karatay Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, E-posta: emine.arslan@karatay.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8319-2404

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: aralneriman@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9266-938X

³Dr. Öğr. Üyesi., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: burcinaysuu@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3881-191X

⁴Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, E-posta: gursoyf@gmail.com, ORCID: 0000-0002-6199-4024

ARSLAN KILIÇOĞLU, E., ARAL, N., AYSU, B., GÜRİSOY, F.(2022).Annelerin Ninnileri Kullanma Durumlarının İncelenmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22 (57), 775-795. DOI:10.21560/spcd.vi.1029352

EXAMINATION OF MOTHERS' USE OF LULLABY

Abstract

Lullabies are anonymous folk music products that are the first example of verbal communication between mother and baby in the historical process. The mother can express her feelings and thoughts to her baby through lullabies. Lullabies make it easier to express feelings and thoughts because they have an easy to say and simple discourse. It is thought that lullabies have effects on the development of babies and in the cultural context. The aim of this study is to examine the mothers' use of lullaby within the context of child development and culture. The study group was determined via snowball sampling method. 30 mothers, who resided in Konya province, had at least two children and were volunteers to participate in the study, were included in the study. In order to examine the use of lullaby within the context of child development and culture, the face-to-face interviews were carried out with mothers by using semi-structured interview forms, which were developed by the researchers and were finalized in accordance with the expert's views. Also, with the aim of determining the lullabies used by the mothers, the mothers were asked to sing the lullaby they used most frequently and they were recorded using a tape recorder. maxqda qualitative data analysis program was used for the data evaluation. As a result of the research, it was seen that mothers defined lullaby in various ways. However, mothers stated that lullabies contribute to a secure attachment between mother and child, calm their children, support emotional and mental development, facilitate the transition to sleep, contribute to the realization of cultural transfer, and they mostly learn lullabies from their own mother. The mothers stated that when choosing a lullaby for their children, they pay attention to the meaning of the words, whether it is suitable for the child, whether it is emotionally and spiritually good for the child, whether it is suitable for the age of the child. Mothers stated that they sing lullabies in preparation for sleep, when they want to control aggression in their child and show their love. In line with the findings obtained from the research, child developmentalists who play an active role in the health and development of children should include lullabies more in their prenatal and postnatal counseling and intervention programs, informing mothers about this issue and encouraging them to sing lullabies at the regional level for the long-term effect of singing lullabies. It is recommended to identify the use of lullabies and to conduct more interdisciplinary research on lullabies and child development.

Key Words : *Mother, Child Development, Lullaby, Culture*

GİRİŞ

Manzum ve Mensur sözlerden oluşan, edebi yönü güçlü olan, çocukların büyütülmesinde aktif olarak kullanılan ninniler, sıklıkla bebeklerin uyutulması ve sakinleştirilmesi için söylenen ezgilerdir. Ninniler söylenirken, anneler bebeğinin o anda ya da gelecekte olmasını istediği hayallerini bebeği ile paylaşmaktadır. Ninniler, annelerin bebekleriyle aralarındaki bağı güçlendiren ve annelerin duygularını aktaran doğaçlamaları içermektedir. Bu doğaçlama kültürü ile ninniler, her toplumda, her insan için farklı olarak ifade edilebilir, (Gelişli ve Yazıcı, 2016). Ninniler, tarihsel süreçte anne ile bebek arasındaki sözlü iletişimin ilk örneği olan anonim halk müziği ürünleridir. Anne ninni aracılığı ile bebeğine olan duygu ve düşüncelerini ifade edebilir (Coşkun, 2013) aynı zamanda, ninni söylerken kendini dinlendirir ve annelik rolü nedeniyle yaşadığı zorluklarla başa çıkabilmek için kendini iyi hissedebilir (Karaca ve Öngün, 2017).

Zaman içerisinde ninnilerle ilgili araştırmalar arttıkça, ninnilerin bebek ve çocuk eğitimi için söylendiği ifade edilmiştir. Ninniler, erken çocukluk döneminde bilişsel, dil ve sosyal gelişim sürecine de önemli katkılar sağlamaktadır (Güneş, 2010). Ninniler bebekle anne/bakımveren kişi arasındaki temel güven duygusunun gelişmesine katkı sağlamaktadır. Temel güven duygusunun gelişmesinde bebeğin sürekli huzurlu olması, daha rahat uykuya geçmesi, annesini/bakım veren kişiyi yanında hissetme önemlidir. Rahat uyuyan huzurlu bebeğin gelişiminde ninniler, bebeğin dil, düşünce, müzik/ritim, sosyal ve kişilik gelişimlerine sağladığı katkı ile bebeğin ilk bebek ve öğretmen deneyimini sağlayan ezgiler olarak kabul edilmektedir (Gelişli ve Yazıcı, 2016).

Bebek annesinin sesini sözlerini dinleyerek öğrenme, dinleme ve konuşma becerilerini geliştirmeye başlar. Dinleme, alıcı dil ve ifade edici dil gelişiminin gerçekleşmesi ile ortaya çıkmaktadır. Annelerin bebeklerine söyledikleri ninniler dinleme becerisini gerçekleştiren önemli uygulamalardan biri olup dinleme öğrenmede önemli rol oynamaktadır (Güneş, 2010). Bebeklerin gebeliğin son üç ayında anne sesini duyabildikleri, gebeliğin 28. haftası itibarıyla anne sesine tutarlı yanıtlar ve akustik uyaranlar verdikleri (Querleu ve ark., 1988), yaklaşık 20. haftada, amniyon sıvısındaki seslere yanıt verebildikleri gözlenmiştir (Sohmer ve ark., 2001).

Gebelik döneminde anne sesine karşı başlayan duyarlılık doğum sonrasında da devam etmektedir. Anne sesinin etkin kullanıldığı ninniler aracılığı ile bebekler ana dillerini öğrenmeye ve kültürünü tanımaya başlamaktadır (Toker, 2011). Bu nedenle toplumların değerlerini, kurallarını, duygularını yansıtan ninnilerin toplumlar üzerinde önemli bir kültürel aktarım görevi söz konusudur. Bu yönüyle gelecek nesillere kültürün aktarılmasında önemli bir aracı olarak kabul edilmektedir. Toplumlarda kadınların rolleri gereği etkili kültür taşıyıcıları olarak görülmesi ninnilerin kültürel aktarım aracı olmasını da sağlamıştır (Kırcı Uğurlu, 2014).

Ninnilerin içinde barındırdıkları kültürel değerler annelerin bebeklerine söyledikleri ninniler aracılığı ile aktarılmakta, bu şekilde ifade edilmek istenen değerlerin sürekliliği sağlanmaktadır. Ninniler aracılığı ile bebekte kazandırılan bu değerler bireylerin tüm yaşamını etkilemektedir. Kuşaktan kuşağa ninni söyleme geleneğinin sürdürülmesinde ninni dinletme geleneğine dönüştürülme süreci “kültürel işlev” olarak adlandırılmaktadır. Buna ek olarak, eğitsel işlev boyutunda ise ninniler, bebeklerin müzik kulağının ve zevkinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Böylelikle bebekler kaliteli müzik ve çok yönlü eğitim sürecinde doğdukları andan itibaren beslenmektedir (Akyol, 2014). Ninnilerdeki müziğin öncelikli işlevi, duygusal etkisinin olması ya da karşıdaki kişide duygusal anlamları çağrıştırmasıdır. Her toplumun ninni bestelerinde duygusal bir anlam ifade edilmektedir. Anne seslerinin duygusal bir tını ile melodiye dönüşümü, çocuğun duygusal alıcı merkezlerini harekete geçirirken aynı zamanda onu etkilemektedir (Karakaya, 2004).

Ninniler çocukluk şarkılarının ayrılmaz bir parçası olmasına rağmen çocuklar ninni söylememekte, ninnilerin doğrudan alıcısı olmaktadır. Ninnileri bu yönü ile anlamak, halk kültürü konusunda yapılmış ve günümüzde de yapılmakta olan disiplinlerarası çalışmaların zenginleşmesine yardımcı olmaktadır. Ancak geleneksel ninni söyleme, toplumdaki sosyal değişim nedeniyle azalmaktadır (Esteve-Faubel ve ark., 2014). Anneler genellikle ninni söylemenin birçok yararı olduğunu bildiklerini ifade ederler. Buna rağmen, her annenin ninni söylemeyi tercih etmediği de görülmektedir (Türkmen ve Arslan, 2016). Bu da ninni kültürünün korunması, anlaşılması ve gelecek nesillere aktarılması amacıyla daha fazla araştırma ve yenilik

yapma arzusunun teşvik etmektedir (Esteve-Faubel ve ark., 2014). Vicente ve arkadaşları (2020) ninnilerin önemine değinerek ninnilerle ilgili daha fazla derinlemesine çalışmalar yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Hem kültürel aktarımın belirlenmesi hem de ninnilerin çocuk gelişimi üzerindeki etkisine dikkat çekmek amacıyla annelerin ninni kullanma durumlarının derinlemesine araştırılması önemli görülmüştür. Bu düşünceden hareketle araştırmada, annelerin ninnileri kullanma durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamdaki etkileri ile ilgili görüşlerini incelemek amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Annelerin ninnileri söyleme durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamdaki etkileri ile ilgili görüşlerini incelemek amacıyla yapılan araştırmanın yöntemi aşağıda açıklanmıştır.

Araştırmanın Modeli

Annelerin ninni söyleme durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamdaki etkileri ile ilgili görüşlerini derinlemesine inceleyebilmek amacıyla araştırmada durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmacının bir durumu, olayı, eylemi, süreci ya da bir veya daha fazla bireyi derinlemesine analiz ettiği bir araştırma, durum çalışması desenidir (Creswell, 2013).

Çalışma Grubu

Çalışma Konya il merkezinde yaşayan annelerle yürütülmüştür. Çalışma grubu, amaçlı örneklem yöntemlerinden kartopu örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Kartopu örnekleme çalışmasında önce çalışma grubuna ait bireylerden birisi ile görüşülmekte, görüşme yapılan bireyin yardımıyla ikinci bireye, ikinci bireyin yardımıyla üçüncü bireye ulaşılmaktadır. Çalışmada bu şekilde ilerleme sürerken, çalışma grubu bir kartopunun büyümesi gibi örneklem büyüklüğü artmaktadır (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004). Kartopu örnekleme yöntemi ile belirlenen çalışmaya, gönüllü olan, normal gelişim gösteren en az bir altı aylık bir çocuğa sahip 30 anne dahil edilmiştir. Annelerin %13'ünün ilkököl, %34'ünün ortaokul, %27'sinin lise, %26'sinin ise ön lisans ve lisans mezunu olduğu; %10'unun 29 yaş ve altında, %39,9'unun 30-40 yaş, %49,9'unun 41 yaş ve üstünde olduğu; %10'unun tek, %37'sinin iki, %33'ünün üç, %20'sinin ise dört çocuğa sahip

olduğu; %83'ünün çalışmadığı, %17'sinin çalıştığı; çalışan annelerin öğretmen (2), insan kaynakları çalışanı (2), muhasebeci (1), kuran kursu eğitmeni (1), kamu görevlisi (1), hemşire (1) olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Çalışma da veri toplamak amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. Formun birinci bölümünde annelerin yaşına, öğrenim durumuna, çocuk sayısına, çalışma durumuna ve mesleğine ait bilgileri elde etmek için hazırlanan sorular yer almaktadır. formun ikinci bölümünde ise alan literatürü taranarak hazırlanan, annelerin ninnileri kullanma durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamdaki etkileri ile ilgili görüşlerinin alınmasına yönelik dokuz soru (“Ninni denildiğinde aklınıza ne geliyor?”, “Çocuğunuza hangi durumlarda ninni söylersiniz?”, “Çocuğunuza ninni söyleme nedenlerinizi açıklayabilir misiniz?”, “Bildiğiniz ninnilerin isimleri ve konusu nelerdir?”, “Söylediğiniz ninnileri nereden veya kimden öğrendiniz?”, “Ninnilerin çocuk gelişimine olan etkisi hakkında neler söylemek istersiniz?”, “Ninni söylemenizin çocuğunuz üzerinde ne tür etkisi oluyor?”, “Ninni söylediğinizde çocuğunuzda ne gibi değişiklikler oluyor?”, “Çocuğunuza söylediğiniz ninnileri seçerken ve söylerken nelere dikkat edersiniz?”) bulunmaktadır. Hazırlanan form, uzman görüşleri ve en az bir bebeğini büyütmiş bir anne ile yapılan pilot uygulama doğrultusunda son şekli verildikten sonra çalışma grubundaki annelere uygulanmıştır. Veriler, 25.02.2021-20.05.2021 tarihleri aralığında toplanmış, annelerden izin alınarak görüşme kaydedilmiş, daha sonra kayıtlar yazılı dokümana çevrilmiştir. Görüşmeler 35 dakika ile 45 dakika arasında sürmüştür. Gerektiğinde sorular, içeriği değiştirilmeden farklı şekillerde yeniden sorulmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin değerlendirilmesinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz ile annelerin görüşlerinin analiz edilebilmesi için kayıtların yazılı dokümanlara dönüştürülmesi ve temaların belirlenmesi gerekmektedir. Annelerle yapılan görüşmeler altmış sayfalık yazılı dokümana çevrilmiş, annelerin ninnileri kullanma tercihlerinde çocuk gelişimi ve kültürel bağlamdaki etkileri ile ilgili görüşleri uzman görüşleri doğrultusunda; “Anne

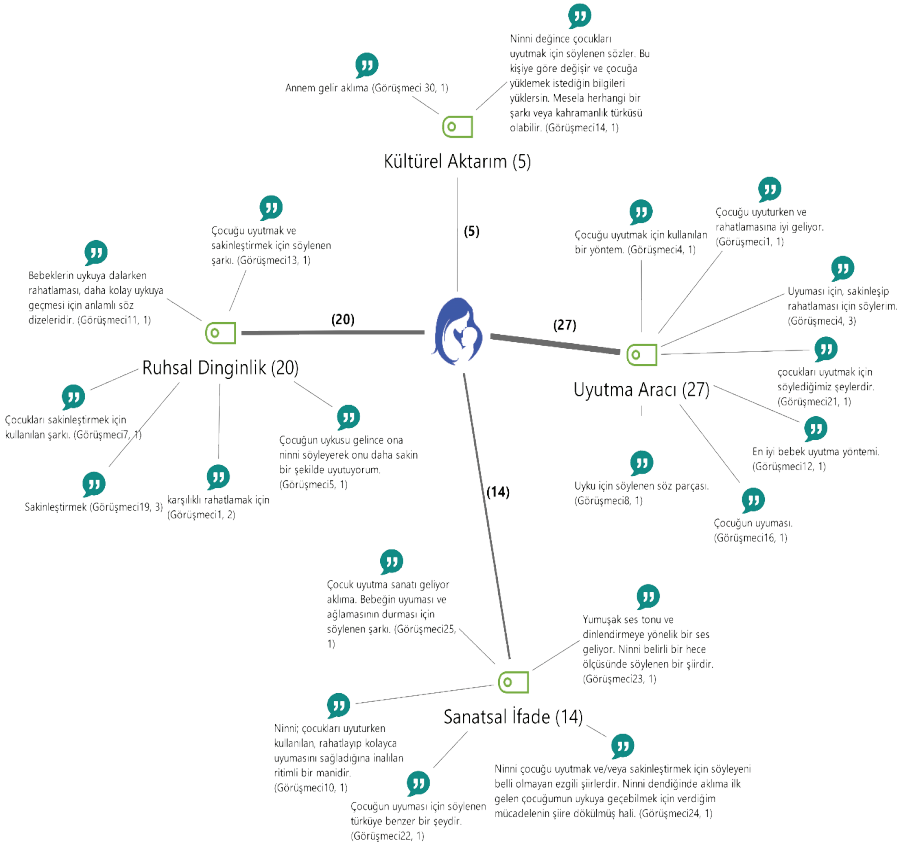
için ninni”, “Çocuk üzerindeki etki”, “Annelerin ninniye öğrenme yolu”, “Ninni seçimleri”, “Ninni seçme kriterleri”, “Ninni zamanı” şeklinde temalara ayrılmıştır. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler yapılaş sırasına göre N1, N2, N3, N30 şeklinde numaralandırılarak kodlanmıştır.

Verilerin çözümlenmesi için, MAXQDA programı kullanılmış, annelerin ifade ettikleri yanıtlar kategorik olarak değerlendirilmiştir. Benzer veriler belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek düzenlenmiş ve yorumlanmıştır. Çalışmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla üç uzmanın çözümlenmeleri dikkate alınmıştır. Ortak noktalar belirlendikten sonra (Yıldırım ve Şimşek, 2013), çalışmada annelerin görüşlerini etkili bir biçimde ifade etmek amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilmiştir.

BULGULAR

Annelerin ninnileri kullanma durumlarının çocuk gelişimi ve kültürel bağlamdaki etkilerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmadan elde edilen bulgular temalar doğrultusunda aşağıda sunulmuştur.

Anne İçin Ninni

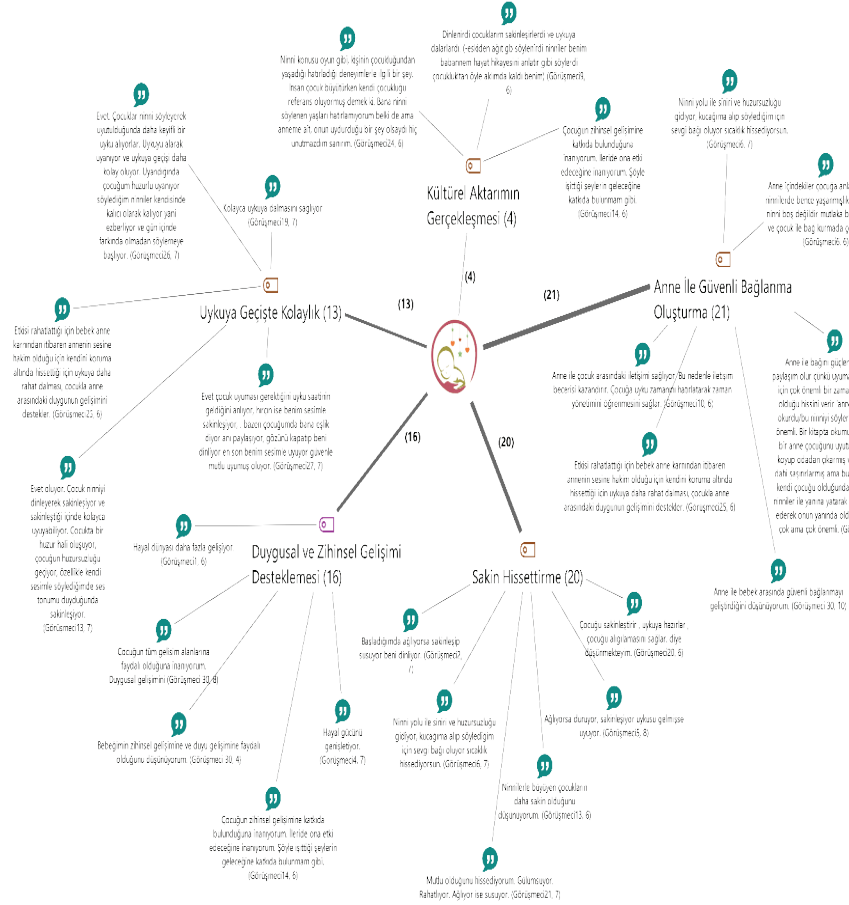

Şekil 1. Anneler İçin Ninninin Anlamı Hakkındaki Görüşleri

Çalışmaya katılan anneler için nininin uyutma aracı (27), ruhsal dinginlik (20), sanatsal ifade (14), kültürel aktarım (5) kategorilerinde toplandığı, annelerden N25, “Çocuk uyutma sanatı geliyor aklıma. Bebeğin uyuması ve ağlamasının durması için söylenen şarkı”, N27, “en iyi bebek uyutma yöntemi”, N14, “Ninni değince çocukları uyutmak için söylenen sözler. Bu kişiye göre

değişir ve çocuğa yüklemek istediğin bilgileri yüklersin. Mesela herhangi bir şarkı veya kahramanlık türküsü olabilir”. N30, “annem gelir aklıma” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Çocuk Üzerindeki Etki

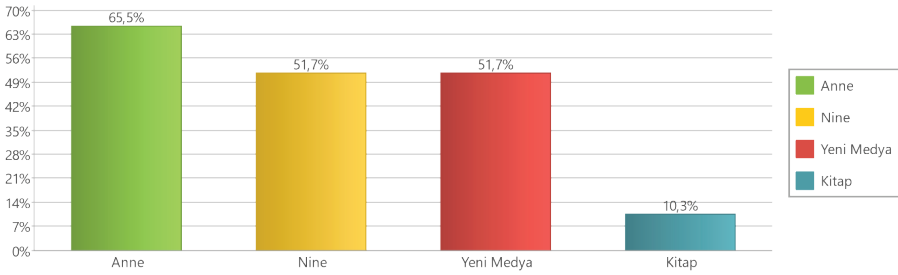

Şekil 2. Annelerin Ninnilerin Çocuk Gelişimine Etkisi Hakkında Görüşleri

Araştırmaya dahil edilen annelerin 21’i ninnilerin anne ve çocuk arasında güvenli bağlanmaya katkısının olduğunu, 20’si çocuklarını sakinleştirdiğini, 16’sını duygusal ve zihinsel gelişimi desteklediğini, 13’ü uykuya geçişini kolaylaştırdığını, 4’ü ise kültürel aktarımın gerçekleşmesine katkısının olduğunu belirtmiştir. Annelerden N24 “bebekten sakinleşir ve dinlenirdi.

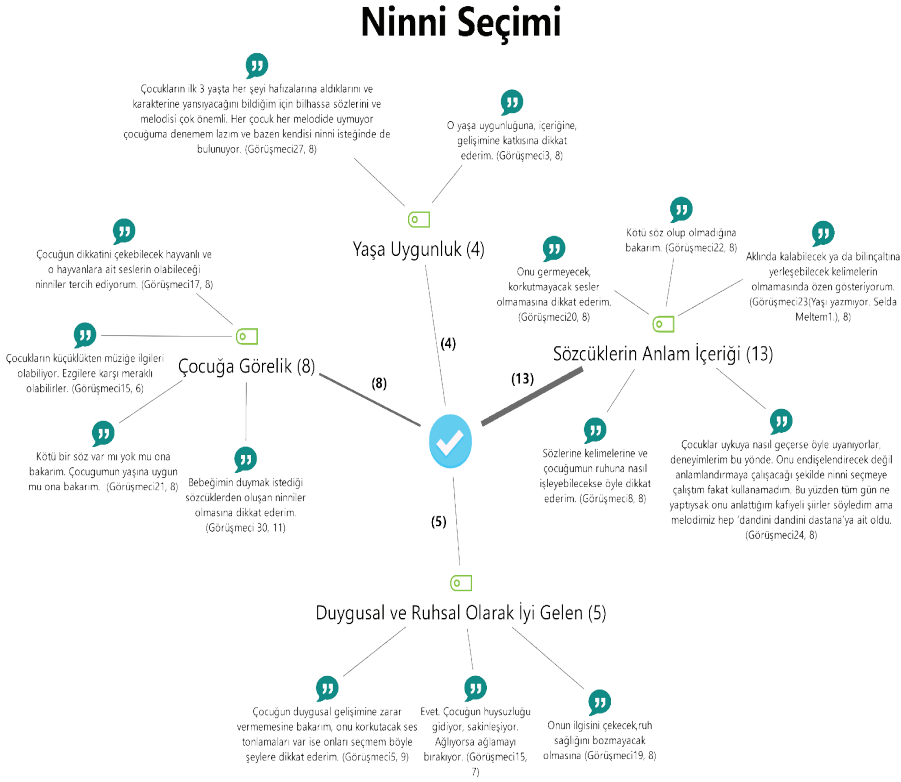
Sesim o zaman güzel geliyordu herhalde. Fakat büyüdükçe “ninni söyleme tekerleme söyle” demeye başladı. Sadece uyuturken değil, oyun oynarken de söylüyorum”, N27 “Evet çocuk uyuması gerektiğini uyku saatinin geldiğini anlıyor, hırçın ise benim sesimle sakinleşiyor, bazen çocuğumda bana eşlik diyor anı paylaşıyor, gözünü kapatıp beni dinliyor en son benim sesimle uyuyor güvenle mutlu uyumuş oluyor. Anne ile bağına güçlendirir. Bir anı paylaşım olur, çünkü uyuma zamanı bu bağ için çok önemli bir zaman. Aileye sahip olduğu hissini verir ‘annem bana bunu okurdu/bu ninniyi söylerdi! demesi çok önemli. Bir kitapta okumuştum Amerikalı bir anne çocuğunu uyuturken yatağına koyup odadan çıkarmış ve eve gelenler dahi şaşırırlarmış, ama bu çocuk büyüyüp kendi çocuğu olduğunda çocuğunu hep ninniler ile yanına yatarak uyutmuş. Temas ederek onun yanında olduğu göstermek çok ama çok önemli”. N4 “Hayal gücünü genişletiyor. N30, “anne ile bebek arasındaki bağlanmayı güçlendirdiğini düşünüyorum” şeklinde görüş bildirmiştir.

Ninni Öğrenme Yolu

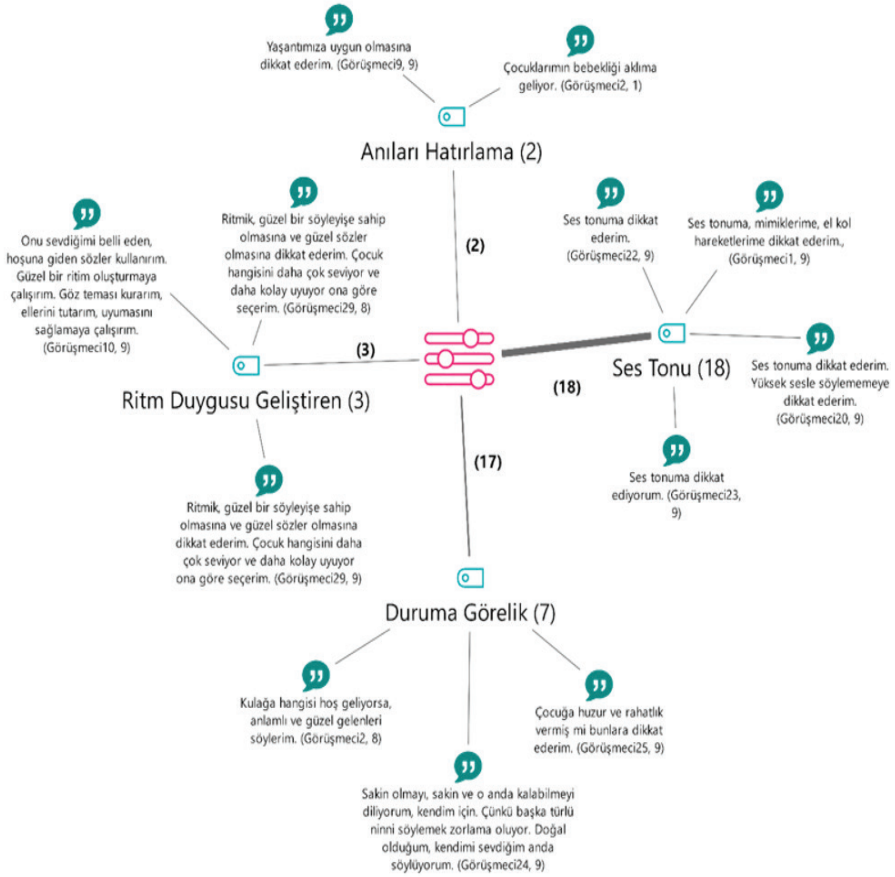
Şekil 3. Annelerin Ninnileri Nereden Öğrendikleri Hakkındaki Görüşleri

Annelerin %65’inin ninnileri annesinden, %51,7’inin ninesinden, %51,7’inin medyadan öğrendiğini %10,3’ünün ise kitaplardan öğrendiğini bildirmiştir. Annelerden N10 “Büyüklerimden duyduklarıma kendi sözlerimi de ekleyerek söylüyorum. Özellikle tamamını öğrenip de söylediğim bir ninni yok”, N1 “Babaanne, televizyon”, N12 “Dandiniyi annemden diğerlerini de internetten öğrendim” şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Şekil 4. Annelerin Ninni Seçerken Dikkat Ettikleri Şeyler Hakkındaki Görüşleri

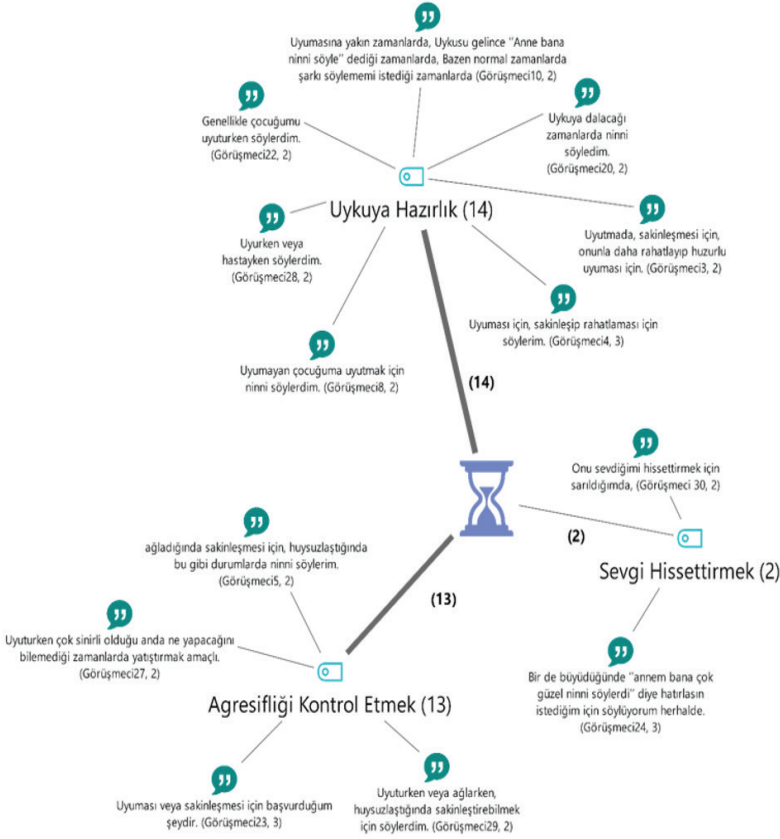
Annelerin 13'ü sözcüklerin anlamlarına, 8'i çocuğa göre olup olmadığına, 5'i çocuğuna duygusal ve ruhsal olarak iyi gelmesine, 4'ü ise çocuğunun yaşına uygun olup olmamasına dikkat ettikleri yönünde görüş bildirmiştir. Annelerden N24 "Çocuklar uykuya nasıl geçerse öyle uyanıyorlar, deneyimlerim bu yönde. Onu endişelendirecek değil anlamlandırmaya çalışacağı şekilde ninni seçmeye çalıştım, fakat kullanamadım. Bu yüzden tüm gün ne yaptysak onu anlattığım kafiyeli şiirler söyledim ama melodimiz hep 'dandini dandini dastana'ya ait oldu", N27 "Çocukların ilk üç yaşta her şeyi hafızalarına aldıklarını ve karakterine yansıtacağını bildiğim için bilhassa sözlerini ve melodisi çok önemli. Her çocuk her melodide uyumuyor çocuğuma denemem lazım ve bazen kendisi ninni isteğinde de bulunuyor" şeklinde görüş bildirmişlerdir.

Şekil 5. Annelerin Ninni Söylerken Dikkat Ettikleri Şeyler Hakkındaki Görüşleri

Annelerin 18'i ses tonuna dikkat ettiğini, 7'si duruma göre değiştiğini, 3'ü ninninin ritmine dikkat ettiğini belirtirken, ikisi ise ninnilerin anıları hatırladığını ifade etmiştir. Annelerden N10 "Söylediklerimin anlaşılır olmasına dikkat ederim. Güzel sözler barındırmasına dikkat ederim. Onu sevdiğimi belli eden, hoşuna giden sözler kullanırım. Güzel bir ritim oluşturmaya çalışırım. Göz teması kurarım, ellerini tutarım, uyumasını sağlamaya çalışırım", N1 "Yaşına göre uyumuna bakarım. Ses tonuma, mimiklerime, el kol hareketlerime dikkat ederim" şeklinde görüş bildirmiştir.

Ninni Zamanı

Şekil 6. Annelerin Hangi Durumlarda Ninni Söylediğine İlişkin Görüşleri

Annelerin 14'ü uykuya hazırlıkta, 13'ü çocuğundaki saldırganlığı kontrol etmek istediğinde, 2'si ise sevgisini göstermek istediğinde ninni söylediğini ifade etmiştir. Annelerden N24 "Bazen öyle anlar oluyor ki insan kendi çocuğunu nasıl sakinleştireceğini, ne yapacağını bilemiyor. Böyle durumlarda anlamlı veya anlamsız, bilinen ve bilinmeyen her şiiri ezgili bir biçimde söylüyor. En azından ben öyle yapıyorum. Bir de büyüdüğünde "annem bana çok güzel ninni söylerdi" diye hatırlasın istediğim için söylüyorum herhalde", N28 "Uyurken veya hastayken söyledim", N27 "Uyuturken çok sinirli olduğu anda ne yapacağını bilemediği zamanlarda yatıştırmak amaçlı" şeklinde görüş bildirmiştir.

%88,3'ü ninni söylediğini belirtmiştir. Yaygın olarak kullanılan ninni, bir yetişkin tarafından, neredeyse sadece kadınlar tarafından söylenen, doğrudan, kısa ve özlü bir mesaj ileten, kelimelerin, müziğin, hareketin ve ritmin bir araya getirildiği ve çoğu zaman amacı bebeği uyutmak olan bir şarkı olarak tanımlanmaktadır. Ninni, tüm kültürlerde çocukları uyutmak için çoğunlukla sadece anneler tarafından söylenen bir şarkı veya türkü olmasına rağmen (Esteve-Faubel ve ark., 2014), geçmişi ve günü geleceğe taşıyan ve genellikle annelerin iç dünyasını ve içinde olunan toplumun genel görüntüsünü de vermekte, bütün bir hayatın içine sığmaktadır (Kırcı Uğurlu, 2014). Bunun yanında müzikal, edebi, antropolojik, sosyolojik, psikolojik ve eğitsel konuları da içermektedir (Esteve-Faubel ve ark., 2014). Ninniler genellikle türküler şeklinde olup genellikle dörtlükler halinde söylenmekte, ancak çeşitli başka formları da bulunmaktadır. Genellikle ninnilerde kafiyede bir ahenk ve dize sonunda sesin tekrarı vardır (Pathak ve Mishra, 2017).

Çocukların doğumdan itibaren müzikal olarak beslenmeleri önemli olup çocuklara yönelik şarkılar ve özellikle ninniler bir çocuğun maruz kaldığı en eski müzik ve kültürel bilgi temellerinden bazılarını oluşturmaktadır (Pathak ve Mishra, 2017). Bu nedenle bu araştırmada annelerin bakış açısıyla ninnilerin çocukların gelişimleri üzerindeki etkisine yönelik görüşleri de önemli görülmektedir. Bu kapsamda araştırmaya dahil edilen annelere ninnilerin çocuk gelişimine etkisi sorulduğunda; annelerin ninnilerin anne ve çocuk arasında güvenli bağlanmaya katkısının olduğunu, çocuklarını sakinleştirdiğini, duygusal ve zihinsel gelişimi desteklediğini, uykuya geçişi kolaylaştırdığını, kültürel aktarımın gerçekleşmesine katkısının olduğunu belirttikleri görülmüştür. Annelerin bu görüşlerinden yola çıkılarak annelerin, ninnilerin uykuya geçişi kolaylaştırmanın yanında çocukları üzerindeki gelişimsel etkilerinin de farkında oldukları söylenebilir. Ntuli (2013) tarafından yapılan araştırmanın sonucunun da bu görüşü desteklediği görülmektedir. Eski Zulu toplumlarında, ninnilerin sadece bir çocuğu uyutmak için kullanılmadığını, aynı zamanda çocuğun yetiştirilmesi, sosyalleşmesi ve gelişiminde önemli rollere de sahip olduğunu vurgulamaktadır. Türkmen ve Arslan (2016) araştırmasında annelerin çoğunluğunun ninnilerin çocukların ruh sağlığını olumlu yönde etkilerken (%86,9) ve erken konuşmasında olumlu etkilediğini (%83,4) belirtirken, %87,6'sının ninnilerin çocukları

yatıştırırken uykuya hazırladığını, %70,3'ü uyku öncesi çocuğun kendini daha iyi hissederken, %60,0'nın dil gelişimini hızlandırdığı saptanmıştır. Pathak ve Mishra (2017) ise ninnilerin, gelişmekte olan bir çocuğun zihninde ve ailevi, hatta kişisel kimliklerini anlamada benzersiz bir etkiye sahip olabileceğini vurgulamıştır. Bebeğin iyi oluşu ve annenin iyi oluşunun birbiriyle bağlantılı olduğu düşüncesinden yola çıkılarak Mackinlay ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada ninni söylemenin anne üzerindeki etkisi incelenmiş; ninnilerin annelerin anne olma algılarını olumlu yönde etkilediğini, daha yetenekli, daha anne, kendine daha güvenli, daha kontrollü ve güçlendirici gibi ifadeler ve kelimeler kullandıkları görülmüştür. Bu nedenle ilk kez anne olacakların; anneliği güçlendirici olarak ve olumlu anne-bebek ilişkileri oluşturmada bilgi ve beceriler sağlamak için bebeklerine şarkı söylemeye teşvik edilmesi önemli görülmekte olup bebeğe şarkı söylemenin, ilk kez anne olacak kadınların nasıl yeterince iyi bir anne olunacağını öğrenmeleri yani ebeveyn öz yeterlikleri için annelik donanımlarına ekleyebilecekleri bir yöntem olarak kabul edilebileceği düşünülmektedir.

Ninnilerin anneye yararlarından başka gelişim ve öğrenmenin birbiri ile ilişkisi düşünüldüğünde ise ninnilerin aynı zamanda öğrenmenin gerçekleştirilmesinde, özellikle kültürel aktarımın sağlanmasında ve kültürün öğretilmesinde de önemli olduğu söylenebilir. Raposo ve Vieira (2012) ninnilerin, küreselleşen bir dünyada ulusal kültür özelliklerinin korunmasına ve aile müziğinin informal öğrenme ortamı ile formal eğitim ortamları arasında bağlantının geliştirilmesine katkı sağlayabileceğini vurgulamıştır. Araştırma kapsamında incelenen Portekiz ninnilerinde anne sevgisinin ifade edildiği, annenin bebeğinin geleceğinin ne olacağı konusundaki kaygısının yansıtıldığı, uykuya geçişte kullanıldığı, çocuğun güvenlik ve koruma algısını güçlendirmeye de yer verildiği görülmüştür. Geleneksel ninnilerin unutulmasının önlenmesi, aile ve okul öncesi uygulamalara dahil edilmesi ve bu sayede çocukların eğitimi için kullanılması gerektiği önerilmektedir. Toker (2011) ise çocukların dikkatini çeken ninni ve tekerlemelere yönelmelerini ve bu yolla anadillerini öğrendiklerini vurgulamıştır.

Annelere çocuklarına söyledikleri ninnileri nereden öğrendikleri sorulduğunda annelerin çoğunun kendi annelerinden öğrendikleri, bunun

yanında annelerinin annesinden yani anneanneden ya da medyadan veya kitaplardan öğrendiğini belirten anneler de bulunmaktadır. Bu durumun çocukları çoğunlukla annelerin uyuttuğu, sakinleştirdiği yani çocuğa bakım verenin çoğunlukla anneler olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Vicente ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada da bu görüş desteklenmekte olup nesiller arası aktarımının anne soyundan geldiği yani anneden öğrenildiği, küçükken kendisine ninni söylenen annelerin, kendi çocuklarına ninni söylemeyi tercih ettikleri bulunmuştur. Esteve-Faubel ve arkadaşları da (2014) ninnilerin geleneksel olarak çocukluk şarkılarının önemli bir bölümü olarak görüldüğünü ancak, çocukların ninni söylemediğini, ninnilerin doğrudan alıcısı olduklarını vurgulamıştır.

Anneler, çocuklarına ninni seçerken sözcüklerin anlamlarına, çocuğa göre olup olmadığına, çocuğuna duygusal ve ruhsal olarak iyi gelmesine, çocuğunun yaşına uygun olup olmamasına dikkat ettikleri yönünde görüş bildirmiştir. Vicente ve arkadaşları (2020) tarafından yapılan araştırmada ninnilerin biçim ve içerik açısından sürekli gelişen ve çok yönlü bir yapısının bulunmakta olduğu, çağdaş ve geleneksel ninnilerin içerikleri arasında, zaman ve kültürdeki farklılıklardan bağımsız olarak çocuğun ve annenin iç dünyasından beslendiği vurgulanmaktadır. Fancourt ve Perkins (2017) de araştırmalarında şarkı söylemenin anne açısından önemine değinerek anne-bebek bağı ve annenin olumlu duygulanımını artırdığını; annenin olumsuz duygulanım ve kaygısını ise önemli ölçüde azalttığını saptamıştır.

Annelerin ninni söylerken çoğunlukla ses tonlarına dikkat etmeleri bebeklerinin duygu durumlarını düzenlemeye çalışmaları ile yorumlanabilir. Türkmen ve Arslan (2016) annelerin ninni seçiminde kullanılan kelimelerin anlaşılır olmasına (%89), sade-akıcı olmasına (%7,3) yüksek düzeyde dikkat ettiklerini bulmuştur. Dünyanın dört bir yanındaki anneler, bebeklerinin ruh hallerini ve uyarılmalarını düzenlemek için onlara şarkılar söylemektedir. Bu noktada ninniler ve oyun şarkıları üslup bakımından farklılık göstermekte ve kendine özgü amaçları bulunmaktadır. Anneler, bebekleri yatıştırmak ve sakinleştirmek için ninniler söylerken ve bebekleri meşgul etmek ve heyecanlandırmak için şarkılar çalabilmektedir (Cirelli ve ark., 2020). Rock ve arkadaşları (1999) yaptığı araştırmada şarkı söyleme ve ninnilerin, bebeklerin durumlarını düzenlemek ve duygusal bilgileri iletmek için de

kullanılabileceğini belirtmiştir. Aynı araştırmada annelerin kullandığı şarkıların oyun temelli yorumlamaları daha canlı, daha ritmik ve canlandırıcı özelliklere sahipken ninni tarzı yorumlamaları daha yumuşak, akıcı ve yatıştırıcı olarak belirlenmiştir. Bebeklerin ise ninni tarzı şarkılar sırasında dikkatlerini daha çok kendilerine yönelttikleri, içe döndükleri; oyun şarkıları sırasında ise daha çok dış dünyaya odakladıkları bilinmektedir. Ninni söylemenin farklı yerlerde ve kültürlerde farklı uygulama ve yöntemleri de bulunmaktadır. Hindistan'da çeşitli Bollywood filmleri için bestelenen ninniler de oldukça popüler olup annelerin veya bakım verenlerin ninnilerdeki ifadeleri bebeğin ruh haline göre seslendirdiği tespit edilmiştir. Bir ailenin yaşam düzeni, ekonomik ve sosyal durumu, öznel iyi oluşu ninni söylemelerini etkileyen belli başlı etkenlerdir. Bunun yanında şehirleşme, modern elektrikli aletlerin, tüketici teknolojilerinin ve medyanın etkisi tüm dünyada ninni söylemenin değişen uygulamalarına dahil edilebilir (Pathak ve Mishra, 2017).

Anneler; uykuya hazırlıkta, çocuğundaki saldırganlığı kontrol etmek istediğinde, sevgisini göstermek istediğinde ninni söylediğini ifade etmiştir. Türkmen ve Arslan (2016) araştırmasında annelerin çocukları uykuya hazırlama aşamasında sıklıkla uyguladıkları yöntemlerin başında ninni söylemenin geldiğini vurgulamıştır. Mackinlay ve arkadaşlarının (2015) yaptığı çalışmada anneler, bebeklerine şarkı söylemenin, bebeklerini gece uykusuna hazırlama görevinin üstesinden gelmelerine yardımcı olduğunu; rahatlatıcı, yatıştırıcı olduğu ve streslerini yönetmeye yardım ettiği için ninni söylemeyi aktif olarak kullandıklarını belirtmiştir. Ayrıca ninnilerin kendilerini yapmak zorunda oldukları diğer işlerden uzaklaştırdığını, dikkatlerini doğrudan bebeklerine ve yatma vakti etkinliğine odaklanma fırsatı verdiğini ifade etmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışma sonucunda ninnilerin çocuk gelişimi ve kültürel aktarım bağlamında önemli olduğu ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda ninni geleneğinin yaşatılması önemli görülmektedir. Ninninin anneler tarafından özellikle çocukları sakinleştirici bir etmen olarak görülmesi nedeniyle, ninninin çocuk yetiştirmede kullanılması ile ilgili anne adaylarına ve annelere yönelik farkındalık kazandırma çalışmalarının yapılması, ninnilerin

çocuğu sakinleştirmeye yönelik kolaylaştırıcı bir aracı olması nedeniyle anneler tarafından etkin kullanılabilmesine imkan sağlayacak farkındalık çalışmalarının yapılması önerilebilir. Hızla teknolojinin yaygınlaştığı dünyada kültürel aktarımın boyutları değişse de annelerden anneannelerden öğrenilen ninnilerin kalıcı çevrimiçi çalışmalarla geleceğe aktarmaya yönelik çalışmalar yapılabilir. Bu anlamda çocukların sağlığı ve gelişiminde etkin rol oynayan çocuk gelişimcilerin ailelere verdikleri danışmanlıklarda, müdahale programlarında ninnilere daha fazla yer vermesi ve annelerin bu konuda bilgilendirilmesi ve ninni söylemeye teşvik edilmesi önemli görülmektedir. Bu doğrultuda çocuk gelişimcilere ninniler konusunda eğitimler verilebilir. Ninni söylemenin uzun dönemli etkisine yönelik bölgesel düzeyde disiplinlerarası çalışmalar planlanarak yapılabilir.

KAYNAKÇA

Akyol K, P. (2014). Kültürel değişme ve teknolojinin etkisiyle şekillenen günümüz ninnileri ve ninni dinletme geleneği. *Bilig*, (69), 127-142.

Cirelli, L. K., Jurewicz, Z. B., and Trehub, S. E. (2020). Effects of maternal singing style on mother–infant arousal and behavior. *Journal of cognitive neuroscience*, 32(7), 1213-1220.

Coşkun, N.Ç. (2013). Türk ninnilerine işlevsel yaklaşım. *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 8(4), 499-513.

Creswell, J. W. (2013). Araştırma deseni (Çev Ed: Demir, S. B.). Ankara: Eğiten Kitap.

Esteve-Faubel, J. M., Esteve-Faubel, R. P., Cavia-Naya, V., and Benlloch, M. T. O. (2014). Women’s songs: The lullaby in the spanish autonomous region of Valencia. *Western Folklore*, 73(1), 69-116.

Fancourt, D., and Perkins, R. (2017). The impact of maternal singing on glucocorticoids, cytokines, anxiety, affect and mother–infant bonding. *Psychoneuroendocrinology*, 83(5), 83-83.

Gelişli, Y., and Yazıcı, E. (2016). Ninniler ve çocuk eğitimindeki önemi. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1),1-7.

Güneş, F. (2010). Ninnilerin Çocukların Dil ve Zihinsel Gelişimine Etkisi. *Journal of World of Turks*. 2, 27-38.

Karaca, S., ve Öngün, E. (2017). Ninnilerle büyüme. *JAREN/Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 3(Supp: 1), 28-32.

Karakaya, Y. (2004). “Göstergebilimsel açıdan ninniler”. *Milli Folklor*. 61, 44-58.

Kırcı Uğurlu, E. (2014). Kültürel bellek aktarıcısı olarak ninni. *Milli Folklor Dergisi*. 102, 43-52.

Mackinlay, E., Baker, F., and Westerman, N. (2015). Becoming a ‘good enough’mother: The importance of singing for baby, singing for self. *The Social World Around The Baby* Ijbpe, 2, 2, 26-29.

Ntuli, C. D. D. (2013). Children’s oral poetry: A reflection on the role of imilolozelo (lullabies) as art performance in zulu. *Muziki*, 10(1), 13-23.

Pathak, V., and Mishra, S. (2017). Psychological effect of lullabies in child development. *Indian Journal of Positive Psychology*, 8(4), 677-680.

Querleu D, Renard X, Versyp F, Paris-Delrue L, Crèpin G. (1988). Fetal hearing. *Eur J Obstet Gynecol Reprod Biol*. 28(3),191-212.

Raposo, M., and Vieira, M. H. (2012). Traditional portuguese lullabies: what do they sing about. *Revista Música Hodie, Goiânia*, 12 (1), 204-214.

Rock, A. M., Trainor, L. J., and Addison, T. L. (1999). Distinctive messages in infant-directed lullabies and play songs. *Developmental psychology*, 35(2), 527-553.

Sohmer H, Perez R, Sichel JY, Priner R, Freeman S. (2001) The pathway enabling external sounds to reach and excite the fetal inner ear. *Audiol Neurootol*. 6(3), 109-16.

Toker S. (2011). Türkçe'nin anadili olarak öğretiminde ninni ve tekerlemelerin yeri. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*.1(1), 25-9.

Türkmen, A. S., ve Arslan, G. (2016). Konya ili Selçuklu ilçesinde 0-3 yaş grubu çocuğa sahip annelerin ninni söylemeye ilişkin görüş ve uygulamalarının belirlenmesi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 6(2), 113-118.

Vicente, H. T., Grasina, A. A. G., Vieira, C. P., and Farate, C. (2020). Lullabies and unconscious maternal phantasies: An exploratory and comparative study of traditional and contemporary songs. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 17(4), 328-344.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *Spss uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DİJİTAL REFAH DEVLETLERİNİN İNSAN HAKLARI VE SOSYAL ADALET BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ: SOSYAL YARDIM VE HİZMETLERİN DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜNDE ORTAYA ÇIKAN ETİK MESELELER

Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ¹

Öz

Bu çalışmada, dijital refah devletlerinin sosyal koruma sistemlerince planlanıp uygulanan sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesinin ortaya çıkardığı sonuçlar, insan hakları bağlamında tartışmaya açılmaktadır. Çalışmada yer verilen insan hakları ve sosyal adalet kavramları için çağımızın önemli filozofları arasında yer alan Ioanna Kuçuradi tarafından ortaya konan kuramsal çerçeve temel alınmıştır. Çalışmada, dijital refah devletlerinin ayırt edici özelliklerine değinildikten sonra, sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleşme ihtiyacının dayandırıldığı avantajlar ile bu değişime içkin kılınmış olan finansal hedeflerin görünür kılınmasına çalışılmaktadır. Böylece günümüz refah devletlerinde sunulan sosyal yardım ve hizmetlerde yaşanan dijitalleşme ile insan haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanması idealinin çağın gereklerine uygun bir yenilikle sürdürülmesine mi yoksa finansal hizmet sağlayıcısı kurumların sağladıkları yararın artırılmasına mı hizmet edildiği sorusuna yanıt aranmaya çalışılmaktadır. Çalışmanın sonunda, çağımız bilgi toplumlarının içinde yer aldığı refah devletlerinin dijital dönüşümünün, sosyal yardım ve hizmetler aracılığıyla aşırı yoksulların dahi finansal hizmetlerle ilişkilendirilerek, finansal sermayenin korunmasına hizmet edecek türde bir dönüşüm olmaması, aksine Toplum 5.0 hedefleriyle örtüşen bir refah toplumunda her bir kişinin insan haklarının korunmasına ve en nihayetinde sosyal adaletin sağlanmasına katkı sunması gereğinin altı çizilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital refah devleti, Sosyal koruma, Sosyal yardımlar, Sosyal hizmetler, İnsan hakları ve sosyal adalet.

¹Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, E-posta: sanemozge@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5990-4480

ÖZATEŞ GELMEZ, Ö S. (2022).Dijital Refah Devletlerinin İnsan Hakları ve Sosyal Adalet Bağlamında Değerlendirilmesi: Sosyal Yardım ve Hizmetlerin Dijital Dönüşümünde Ortaya Çıkan Etik Meseleler. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22 (57), 797-824. DOI:10.21560/spcd.vi.1053508

EVALUATION OF DIGITAL WELFARE STATES IN THE CONTEXT OF HUMAN RIGHTS AND SOCIAL JUSTICE: ETHICAL ISSUES IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF SOCIAL ASSISTANCE AND SERVICES

Abstract

This study evaluates the consequences of the digitization of social assistance and services in the context of human rights, planned and implemented by the social protection systems of digital welfare states. For the concepts of human rights and social justice included in the study, the theoretical framework put forward by Ioanna Kuçuradi, one of the important philosophers of our age, is based. In the study, after mentioning the distinctive features of digital welfare states, it is tried to make visible the advantages brought forward and the financial goals underlying the digitization of social assistance and services. Thus, an answer is sought to the question of the digitization of social assistance and services whether to offer will serve to maintain the ideal of protecting human rights and ensuring social justice in today's welfare states or to increase the benefit provided by financial service providers. At the end of the study, it is emphasized that the digital transformation of the welfare states of today's information societies should not be a transformation that serves to protect financial capital by connecting even the extreme poorest to financial services through social assistance and services. It is emphasized that this digital transformation should contribute to the protection of human rights and social justice for all in a welfare society that is aligned with the goals of Society 5.0.

Key Words: *Digital welfare state, Social protection, Social assistance, Social services, Human rights and social justice.*

GİRİŞ

Sosyal korumanın en önemli bileşenlerinden birini oluşturan sosyal yardım ve hizmetler, insanların insan olmak bakımından doğuştan sahip olduğu hakların -insan haklarının- korunmasında son derece önemli bir işleve sahiptir. Zira İoanna Kuçuradi'nin (2007) tanımladığı üzere insan haklarının bir bölümü insanın, yalnızca insana özgü olanaklarının geliştirilebilmesiyle doğrudan ilgilidir. Kuçuradi'ye (2007) göre çalışma, bakım, sağlık, barınma, beslenme ve eğitim gibi insan haklarının korunabilmesi için devlet tarafından bazı koruma mekanizmalarının hayata geçirilmesi gerekir. Öyle ki devletin, sosyal ve ekonomik hakların da içinde yer aldığı yurttaşlık haklarını tanıyan mekanizmalar olan yasaları ve kurumları oluştururken, sözü edilen insan haklarıyla bağlantısını kurması ve insanların yalnızca insan olmak bakımından sahip olduğu değeri koruyacak olan insan haklarının, her bir insan için eşit biçimde korunmasını amaçlaması gerekmektedir (Kuçuradi, 2007). Sosyal adaletsizliğin, gelir dağılımındaki eşitsizliğe indirgenmesini eleştiren Kuçuradi (2007), sosyal adaletsizliğin bir ülkede yalnızca varlıkların değil, yokların da eşit paylaşılmadığı ve çalışma, bakım, sağlık, barınma, beslenme ve eğitim gibi insan haklarının, tüm yurttaşlar için eşit biçimde korunmadığı somut durum olduğunun altını çizer. Bu nedenle bir ülkede yurttaşlık hakları yasalarla tanınırken, yurttaşların eşitliğinin hesaba katılması, sözü edilen insan haklarının korunmasının amaçlanması sosyal adaletin sağlanması için bir gerekliliktir (Kuçuradi, 2007). Sosyal adaletin sağlanması doğrultusunda planlanması ve uygulanması gereken sosyal haklar arasında refah devletleri tarafından sunulan sosyal yardım ve sosyal hizmetler de yer almaktadır.¹ Bu yönüyle sosyal yardım ve hizmetler, refah devletleri açısından sosyal koruma bileşenleri arasında görmezden gelinemeyecek denli önemli bir yere sahiptir.

Bismark Almanya'sında 1800'lü yılların sonlarında başlatılan sosyal sigorta uygulamalarıyla şekillenmeye başlayan refah devletlerinin gelişiminin ve dönüşümünün bugün geldiği noktada artık "dijital refah devletleri"nden söz edilmektedir. Yapay zeka (AI), robotik, büyük veri, nesnelerin interneti (IoT)

¹ Sosyal haklar; ekonomik, siyasal ve kültürel haklarla birlikte yurttaşlık haklarını oluşturmaktadır (Kuçuradi, 2007). Sosyal haklar, yalnızca sosyal yardımlar ve sosyal hizmetlerden oluşmamakta emeklilik, sosyal sigorta, sosyal güvenlik, örgütlenme, toplu sözleşme vb. hakları da içermektedir. Bununla birlikte kapsam itibarıyla bu çalışmada, sosyal haklardan yalnızca sosyal yardım ve sosyal hizmetlere değinilmektedir.

gibi yeni teknolojilerin insan yaşamında oldukça büyük ve vazgeçilmez bir yer edindiği çağımızın bilgi toplumları, refah devletleri tarafından sunulan pek çok yardım ve hizmetin dijitalleştirilmesine tanıklık etmektedir.

Dijitalleştirilen sosyal yardım ve hizmetlerin planlanması ve uygulanmasında da, sosyal koruma sistemleriyle ulaşılmak istenen yoksulluğun ortadan kaldırılması, insan haklarının korunması, sosyal içerme, sosyal adalet gibi hedeflerin öncelenmesi gerekmektedir. Zira Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından yapılan tanıtımda da vurgulandığı üzere, sosyal koruma sistemlerinden, tüm insanları, özellikle de en savunmasız ve dezavantajlı kılınmış olanları, hayatları boyunca yoksulluğa ve sosyal dışlanmaya karşı koruyacak ekonomik, çevresel ve sosyal bir dizi politika ve programlar ortaya koymaları beklenir (2017: 6). Dijital refah devletlerinin, sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesiyle birlikte sosyal koruma sistemlerinin de sözü edilen varlık amacına uygun olarak insan haklarının korunması, sosyal adaletin sağlanması ve sosyal dışlanmanın ortadan kaldırılması hedeflerine daha hızlı ulaşması ve “insan merkezli bir yaklaşımı hedefleyen bilgi toplumunun -Toplum 5.0’ın- yaratılabilmesi” (BTK, t.y.: 4) mümkün olabilecektir. Çağımızda süregelen sosyal sorunların çözülmesini hedefleyen Toplum 5.0 ile birlikte refah devletlerinin, sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin talebin hızla analiz edilerek ihtiyaca yanıt olacak biçimde zamanında sunulması için sosyal koruma sistemlerini dijitalleşme ekseninde yeniden inşa etmeye başlayacakları ve böylece Birleşmiş Milletler tarafından belirlenen Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden “yoksulluğun önlenmesi”, “sağlık ve kaliteli yaşam”, “nitelikli eğitim”, “eşitsizliklerin azaltılması”, “barış ve adaletin tesisi” hedeflerinin gerçekleştirilmesine küresel ölçekte katkıda bulunulacağı belirtilmektedir (Keidanren, 2018: 19).

Bu çalışmada öncelikle dijital refah devletlerinin sosyal koruma sistemlerinde tanımlanan sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesine örnek oluşturan mevcut uygulamalar ve dijitalleşme ihtiyacının dayandırıldığı avantajlar tartışmaya açılmaktadır. Ardından dijitalleşme sürecinde refah devletlerinin ve sosyal koruma sistemlerinin finansal kaygılarla inşa edilmesinin, insan hakları ve sosyal adalet ilkelerinden uzaklaşılması bakımından taşıdığı riske mercek tutulmaktadır. Bu bağlamda sosyal yardım

ve sosyal hizmetlerde yaşanan dijitalleşmeyle ortaya çıkan tablo, bu yardım ve hizmetlerden yararlanan yurttaşların karşı karşıya kaldığı hak ihlalleri odağında değerlendirilmektedir. Çalışma, insan haklarını koruyan ve sosyal adaletin sağlanmasını hedefleyen sosyal koruma sistemlerinin inşasının, yeni teknolojilerin kullanımıyla mümkün olabileceği ancak önceliklerin gözden geçirilmesi gerektiğine ilişkin tartışmayla sonuçlandırılmaktadır.

YENİ TEKNOLOJİLERLE BÜTÜNLEŞEN REFAH DEVLETLERİNİN YENİ İMAJI: DİJİTAL REFAH DEVLETLERİ

2000’li yıllarda sosyal koruma sistemlerine yeni teknolojilerin entegre edilmesiyle başlayan refah devletlerinin dijital dönüşümünde, sosyal yardım ve hizmetlerin de dijital araçlarla sunumunu norm haline getirilmiştir. Toplum 5.0’in içinde yer aldığı refah devletlerinin technorm² olarak tanımlanabilecek bu yeni sistemde, sosyal yardım ve hizmetlerin sunulması sürecinin -başvuruların yapılması, bu başvuruların değerlendirilmesi ve değerlendirmelerin karara bağlanması vb.- her aşamasında dijital araçlar kullanılmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları Özel Raportörü Philip Alston (2019) tarafından “dijital refah devletleri” olarak tanımlanan 2000’li yılların refah devletlerinde kişilerin profilini çıkaran, kimliklerini doğrulayan, verilerini toplayan, analiz eden, depolayan ve kullanılmasını sağlayan otomasyon sistemleri, potansiyel hilekarlık riskini belirleyen algoritmalar gibi dijital araçlar, sosyal koruma sistemlerinde artık yaygın biçimde kullanılmaktadır (Carter vd., 2019: 40). Dolayısıyla dijital refah devletlerinin en belirleyici özelliğinin, sosyal koruma sistemlerinin yeni teknolojilerle entegre edilerek sosyal yardım ve hizmetlerin de dijital araçlarla sunulması olduğu söylenebilir.

Son yıllarda, sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesinin kaçınılmaz olduğu söylemleri daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Bu söylemler genellikle, dijitalleşmeyle birlikte sosyal koruma sistemlerinin kapsayıcılığının genişlediği, sosyal yardım ve hizmetlerin maliyetinin azaltılarak verimliliğinin artırıldığı gibi kamusal açıdan sağlandığı iddia edilen faydalar üzerinden

² Technorm kavramı, dijital refah devletlerinin sosyal koruma sistemlerinde yeni teknolojilerin entegrasyonuyla ortaya çıkan yeni norm sistemini ifade etmek için bu makalenin yazarı tarafından üretilmiştir.

temellendirilmektedir. Sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesiyle yurttaşların değişen koşul ve ihtiyaçlarına uygun olan programlar arasında geçiş yapabilmenin kolaylaştırıldığı, işsizlik, engellilik, çocuk sahibi olmak veya yaşlılık gibi yaşam döngüsü şoklarına, stres faktörlerine veya doğal afet, çatışma gibi büyük krizlere yanıt olacak müdahalelerin hızla yapılabilmesinin önünün açıldığı da (Barca ve Chirchir, 2019: 5) sıklıkla ifade edilmektedir. Ayrıca dijitalleştirilmiş sosyal yardım ve hizmetler arasında koordinasyonu destekleyecek şekilde kullanılan dijital araçların verilerin, doğru bilgiye dönüştürülerek sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda hata payının, yolsuzlukların ve “hilekarlığın” azaltılmasına da katkı sağladığı (Pasi ve Misuraca, 2020: 168) belirtilmektedir.

Dijitalleştirilen sosyal yardım ve hizmetlerin, özellikle bu yardım ve hizmetlerden yararlanan ya da yararlanacak olan yurttaşlar açısından pek çok faydayı beraberinde getirdiği de iddia edilmektedir. Sosyal yardım ve hizmetler kapsamında bilhassa devletten kişilere yapılan ödemelerin (government-to-person (G2P) payments) dijitalleştirilmesiyle, bu ödemeleri almak için kişilerin sırada beklemek zorunda kalmamaları nedeniyle zamandan, seyahat etmek zorunda kalmamaları nedeniyle ise ulaşım maliyetinden tasarruf edebildikleri (Barca ve Chirchir, 2019: 6) ifade edilmektedir. Dijitalleşme sayesinde özellikle kırsal ya da ulaşılması zor bölgelerde yaşayan kişilerin sosyal yardım ve hizmetlere erişiminin kolaylaştığı, yol ve hava koşullarından kaynaklanan gecikmelerin ve ödeme zamanına ilişkin belirsizliklerin azaltılarak sosyal yardım ve hizmetlerin öngörülebilirliğinin ve güvenilirliğinin artırıldığı ve böylece yurttaşların daha uzun vadeli planlar yapabildiği (Hare ve Parekh, 2020) belirtilmektedir. Dijitalleşmenin, sosyal yardım ve hizmetlere başvuru sırasında istenen belgelerin azaltılmasını ve başvuru süreçlerinin basitleşmesini sağlayarak, yurttaşların bu yardım ve hizmetlere başvurmalarını kolaylaştırdığı (Pasi ve Misuraca, 2020: 168) da ifade edilmektedir. Son olarak dijitalleşmenin, başvuru süreçlerinde olduğu kadar kişilerin sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin geri bildirimlerini, şikayetlerini ve itirazlarını bildirmelerini de yurttaş katılımını artıracak ölçüde kolaylaştırdığı (Zimmerman vd., 2020: 6) sayılan avantajlar arasında yer almaktadır.

Sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleşmesinin genel evrak işlerinin, izleme ve değerlendirme de dahil olmak üzere birden fazla planın, raporlamanın ve diğer manuel ve zaman alıcı faaliyetlerin azaltılmasını sağlayarak bu alanda çalışan meslek elemanlarının iş yükünün hafifletilmesine katkı sağladığı belirtilmektedir (Barca ve Chirchir, 2019: 5). Dijital araçlarla sunulan sosyal yardım ve hizmetler için yapılan değerlendirmelerin ve alınan kararların gerekçesinin yurttaşlar, sivil toplum, devlet ve fon sağlayıcısı kurumlar açısından daha anlaşılır olduğunun, dijitalleştirilen sosyal yardım ve hizmetlerin objektif ve karşılaştırılabilir bilgilere dayalı olarak bir dizi ortak standart, kural ve ilke etrafında sunulmasının, hesap verebilirlik ve şeffaflıkla refah devletlerinin demokratik yönetişimine katkı sağladığı değerlendirilmesinde bulunmaktadır (Pasi ve Misuraca, 2020: 168).

Özetle refah devletlerinde 2000'li yıllarda başlanan dijital dönüşüm ile hayata geçirilen sosyal yardım ve hizmetlere ilişkin değerlendirmeler, dijitalleşmeyle sağlanacak kamu yararının özellikle sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanan yurttaşların yaşamlarına ve bu alanda çalışan meslek elemanlarının mesleki uygulamalarına yansımalarının oldukça olumlu olacağına dair öngörülerini içermektedir. Ülkelerin teknolojik alt yapılarına göre farklılaşan düzeylerde de olsa günümüzde refah devletlerinin planlandığı ve uyguladığı farklı sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunun dijitalleştirilmesi mümkün görünmektedir. Bununla birlikte sosyal koruma sistemlerinin dijitalleştirilmesinin kaçınılmaz olduğu ve dijitalleştirilmiş sosyal yardım ve hizmetlerin kamuya sağladığı avantajlara ilişkin tartışmaların odağını ekseriyetle, devletten kişilere yapılan ödemeler oluşturmaktadır. Sonraki bölümde, devletten kişilere yapılan ödemelerin, dijitalleştirilmesi gereken öncelikli sosyal yardım ve hizmetler arasında olması gerektiğine ilişkin yaygın kabul tartışmaya açılmaktadır.

Devletten Kişilere Yapılan Ödemelerin Dijitalleştirilmesi

Dijital refah devletlerinde, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanan yurttaşların finansal hizmet sağlayıcısı kurumlar, finansal katılım, finansal yeterlilik gibi kavramlara aşına kılınması ve dahası, aşırı yoksulların dahi finansal hizmetlerle ilişkilendirilmesine yönelik hedeflerin benimsenmiş olması dikkate değerdir. Dünya Bankası, sosyal yardım ve hizmetler kapsamında bilhassa devletten kişilere yapılan ödemelerin doğrudan bir bankaya veya

sağlayan dijital yöntemlerin yaygınlaşmasının, yurttaşlar ile bankalar, fon veren kuruluşlar, yatırımcılar gibi resmi finansal hizmet sağlayıcıları arasında ilişki kurarak, finansal katılımı daha fazla teşvik edeceğini belirtmektedir (World Bank Group, 2018: 34). Birleşmiş Milletler Sermaye Kalkınma Fonu (UNCDF, 2017) tarafından hazırlanan bir raporda da, devletten kişilere yapılan ödemelerin giderek artan bir şekilde finansal katılım stratejileri ve sonuçlarıyla ilişkilendirildiğine dikkat çekilmiş ve 2011 yılında Fiji Sosyal Hizmet Departmanı tarafından başlatılan uygulamayla sosyal yardım alan yaklaşık 22.000 kişinin, tasarruf bağlantılı bir elektronik ödeme sistemine transfer edilmesinin, devletten kişilere yapılan sosyal yardım ödemelerindeki dijital dönüşümün Pasifik'teki ilk büyük ölçekli örneğini oluşturduğu belirtilmiştir. Bu yeni nesil refah devletlerinde sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesinin, savunmasız ve dezavantajlı kılınmış kişilerin resmi finansal hizmetlere erişiminin iyileştirilmesi için önemli bir fırsat sunduğu ve özellikle Afrika, Asya ve Pasifik'te yaygınlaştırılmasının desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir (Baur-Yazbeck, 2019). Yoksulluğun hafifletilmesi iddiasını taşıyan bu dönüşüme karşın mevcut veriler, Fiji'de kayda değer bir iyileşmenin yaşanmadığını göstermektedir. Dünya Bankası'nın 2020 yılında yayınladığı rapora göre Fiji GSYİH'sının %2.3'ünün sağlık, %3.9'unun eğitim, %0.6'sının ise sosyal yardım için yapılan kamu harcamalarına ayrılmıştır (World Bank, 2020b). Buna karşın Dünya Bankası'nın veri tabanında yapılan dinamik sorgulamada Fiji'de günde 5,50 doların altında gelire yaşayan nüfusun 2002 yılında %42, 2019 yılında %49 olduğu görülmektedir (World Bank, t.y.). Güney Pasifik Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olan Neelesh Gounder (2021), Fiji'de yoksulluk oranlarındaki düşüşün COVID-19 pandemisinden önce durduğuna ve dahası 2013-2014'te %28.1'den 2019-2020'de %29.9'a yükseldiğine dikkat çekmektedir. Gounder (2021) tarafından altı çizilen bir başka çarpıcı husus da yoksulluk içinde yaşayan nüfusun yaklaşık %62'sinin kırsal kesimde yaşamakta olduğudur. Bu anlamda kırsal nüfusun önemli bir bölümünün halen dezavantajlı konumda olduğu görülmektedir. Fiji'nin son altı yıldaki ekonomik performansının daha fazla insanı yoksulluktan kurtarmaya yetmediği gibi, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nden biri olan yoksulluğu azaltma hedefini de tutturmanın çok uzağında olduğu görülmektedir (Gounder, 2021).

2020'nin başlarında Dünya Bankası Grubu, Bill Gates ve Melinda French-Gates Vakfı ortaklığında başlattıkları G2PX Girişimi ile daha iyi, daha hızlı ve daha şeffaf sunulması için devletten kişilere yapılan sosyal yardım ödemelerinin dijitalleştirilmesini küresel ölçekte destekleyeceklerini duyurmuştur. Dünya Bankası Grubu söz konusu desteği, kamu sektörü maaşları, emekli maaşları, sosyal yardım programları vb. aracılığıyla dünya üzerindeki yetişkinlerin yaklaşık dörtte birine devletten ödeme yapıldığı, gelişmekte olan ülkelerin bu tür programlar için GSYİH'nin ortalama %1.5'ini harcadıkları ve dolayısıyla sahtekarlık, yolsuzluk gibi sızıntılara açık olabilecek bu alanda, dijitalleşmeyle sağlanacak küçük verimlilik kazanımlarının dahi, ülkeler için olumlu mali etkilerinin olacağı yollu argümanlarla temellendirmiştir. Bununla birlikte devletten kişilere yapılan ödemeler için şimdiye kadar kullanılan dijital araçların; hesapların, genellikle hareketsiz olması ve yalnızca devletten kişilere yapılan sosyal yardım ödemelerinin çekilmesi için kullanılması nedeniyle finansal katılımın tam anlamıyla sağlanması bakımından yetersiz kaldığını, dijitalleşmeyi kişilerin seçimini teşvik etme çabalarıyla bütünleştiren ve uzun vadeli sonuçlar üzerinde daha büyük etkisi olan modellere doğru ilerletmeyi hedeflediklerini belirtmişlerdir (World Bank, 2021).

Dijital ödeme yetenekleri ilerledikçe, devletlerin giderek artan bir şekilde sosyal yardım ödemelerini doğrudan yurttaşların hesaplarına gönderdiğine ancak devletten kişilere yapılan ödemelerin dijitalleştirilmesine yönelik bu girişimlerin, kişilere, ödemelerini nereden ve nasıl alacakları konusunda daha fazla kontrol ve söz hakkı veren sistemlerle modernize edilmesine ihtiyaç olduğunun altı çizilmektedir. Bunun yapılabilmesi için yurttaşların finansal yeterliliklerinin geliştirilerek, tek bir hesaptan, birden fazla ödeme alabilmelerinin ve kendilerine en uygun hizmet noktasından bu hesaba erişebilmelerinin sağlanması önerilmektedir. Yurttaşların finansal hizmet sağlayıcısı kurumlar ile ilişkisinin derinleştirilerek, daha fazla finansal hizmete erişme isteğinin artırılması da öneriler arasında yer almaktadır. Son olarak finansal hizmet sağlayıcısı kurumlar arasındaki rekabetin geliştirilerek, devletten kişilere yapılan ödemelerle ilgili işleri almak için devlet sözleşmelerini takip etmek yerine, yurttaşların güvenini kazanmak için çalışmalarının teşvik edilmesinin de yurttaşlara sunulan sosyal yardım ve hizmetlerin kalitesini artıracığı belirtilmektedir (Baur-Yazbeck vd., 2019a: 6).

Pakistan ve Kolombiyada gerçekleştirilen bir analizde, devletten kişilere yapılan sosyal yardım ödemelerinin, finansal hizmet sağlayıcısı kurumlar aracılığıyla yapılmasının, beklenen düzeyde finansal katılımı sonuçlanmadığı zira yurttaşların yardım kapsamında aldıkları tüm parayı bir kerede çektikleri ve ödeme aldıkları hesabı, aldıkları fonları biriktirmek veya başka bir finansal işlem yapmak için kullanmadıkları ortaya çıkartılmıştır (Stuart, 2016: 5). Bunun temel nedenleri arasında ise yararlanıcıların, hesaplarında para bırakabileceklerini bilmemeleri, genellikle aldıkları yardımın tümüne ihtiyaç duymaları, daha kolay erişebildikleri için parayı evde tutmayı tercih etmeleri, hesaplarında bırakabilecekleri paranın hesapta kalacağına güvenmemeleri gibi nedenlerin yattığı bulunmuştur (Stuart, 2016: 5). Bu ve benzeri araştırma sonuçlarından hareketle aralarında UNCDF, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve Afrika Kalkınma Bankasının da yer aldığı otuz aşkın kalkınma kuruluşunun küresel ortaklığıyla Yoksullara Yardım İçin Danışma Grubu (Consultative Group to Assist the Poor- CGAP) oluşturulmuştur. CGAP (2021), yoksulların paralarını nasıl yönetecekleri konusunda daha elverişli fırsatlara sahip olduklarında, zaman içinde gelir ve tüketim düzeylerinin artacağını, finansal katılımın, yoksulluğu azaltmak ve Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine ulaşmak için önemli bir etkinleştirici olacağını varsaymaktadır. CGAP (2021), bu varsayım üzerine geliştirdiği 2018-2023 dönemini kapsayan beş yıllık strateji ile dijital finansal sistemlerin yaygınlaştırılması için çalışmalar yürütmektedir.

2016 yılında, Bangladeş'in İnovasyona Erişim Girişimi tarafından devletten kişilere yapılan sosyal yardım ödemelerinin transferini iyileştirmek hedefiyle geliştirilen uygulamayla, sosyal yardım ödemelerinin, birden fazla finansal hizmet sağlayıcısı kurum bünyesinde açılan hesaplara aktarılması mümkün hale getirilmiş, yurttaşların finansal hizmet sağlayıcısını ve erişim noktasını seçmelerine, koşulları değiştiğinde veya daha iyi bir hizmet keşfettiklerinde sağlayıcılarını değiştirmelerine olanak tanınmıştır. Bu uygulamayla finansal hizmet sağlayıcısı kurumların "müşterileri için rekabet etmeleri" gerektiğinin zira bu kurumların, ülkenin yıllık 150 milyon dolarlık sosyal yardım ödeme hacminin bir kısmını elinde tutabilmek için "müşterilerin güvenini ve ilgisini kazanmaları ve bunu korumak zorunda olduklarının" altı çizilmektedir

(Baur- Yazbeck, 2019). Dünya Bankası'nın veri bankasında yapılan dinamik sorgulamada 2016 yılına ait en güncel göstereye göre, Bangladeş nüfusunun %84'ünün günde 5,50 doların altında gelire yaşadığı görülmektedir (World Bank, t.y.b). Buna karşın Dünya Bankası verilerine göre devlet tarafından yapılan maaş ödemeleri, hibeler, sosyal yardımlar gibi kamu harcamalarının GSYİH içindeki payı 2009 yılında %9.9 iken, 2016 yılına gelindiğinde %7.9'a gerilediği, 2018 yılında yapılan harcamaların oranının %7.5'e düştüğü, 2019 yılında pandeminin etkisiyle %8.3'e yükselen oranın, 2020 yılı itibariyle yeniden düşüşe geçerek %8.1'e gerilediği görülmektedir (World Bank, t.y.a).

CGAP tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada Zambiyada Toplumsal Kalkınma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından 2016 yılının sonlarında başlatılan yeni bir girişimle Kadınların Geçim Kaynaklarına Destek programının yararlanıcılarının, sosyal yardımlarını hangi sağlayıcıdan ve ne tür bir hesaptan almak istediklerine kendilerinin karar vermesinin önünün açıldığı aktarılmıştır. Çalışmada, 2017 yılının sonunda Zambiyada ödemelerin bu yeni yaklaşımla ticari banka hesaplarına, mobil cüzdanlara, ATM kartlarına ve postane hesaplarına aktarıldığı, 2018 yılının sonunda 12.748 kadının sisteme kayıt yaptırdığı ve 12.084 kadının, ödemelerini yeni dijital araçlarla aldığı belirtilmiştir (Baur-Yazbeck vd., 2019b). Çalışmanın yazarları, bu dijital dönüşümü, mevcut sistemle devam etmenin lojistik zorluklarının fark edilmesi ve büyük ölçüde finansal olarak dışlanmış bir nüfus için dijital transfer sistemine geçişin ek faydalarının görülmesiyle açıklamışlardır (Baur-Yazbeck vd., 2019b). Bununla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşayan kadınlar, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle erkeklere kıyasla önemli ölçüde daha düşük dijital katılım oranlarına sahiptir (Antonio ve Tuffley, 2014). Küresel olarak erkek nüfusunun %55'i internet kullanırken, bu oran kadınlarda %48'dir (UN-Habitat, 2021). Dünya Bankası'na (2020) göre, dijital toplumsal cinsiyet uçurumu, Güney Asya'da (%51) ve Sahra Altı Afrika'da (%37) oldukça yoğun biçimde yaşanmaya devam etmektedir (World Bank, 2020a). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD, 2019) tarafından hazırlanan "Sosyal Kurumlar ve Toplumsal Cinsiyet Endeksi" verilerine göre Zambiyada %35'lik bir oranla kaynaklara ve varlıklara erişim bakımından sosyal kurumlarda kadınlara karşı orta düzeyde bir ayrımcılığın olduğu belirtilmiştir. Raporda ayrımcı sosyal kurumların, kız çocuklarının

ve kadınların yaşamlarının tüm aşamalarında kesişerek adalete, haklara ve güçlenme fırsatlarına erişimlerini sınırlandırdığına ve seçimleri üzerindeki karar verme yetkilerini engellediğine dikkat çekilmiştir (OECD, 2019).

Özetle, devletten kişiye yapılan ödemelerin finansal hedefler öncelenerek dijitalleştirilmesi, refah devletlerinin sosyal koruma sistemlerinde, finansal hizmet sağlayıcısı kurumlara alan açılmasına hizmet ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira özellikle gelişmekte olan ülkeleri hedefleyen bu türden bir dijital dönüşümle, sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda, kişilerin temel insan haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanmasından ziyade, finansal hizmet sağlayıcısı kurumların yararının gözetildiği ve bunun açıklıkla ifade edildiği görülmektedir. Bu durum ise bir sonraki bölümde tartışılacak olan insan haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanmasıyla ilgisinde dijital refah devletleri açısından ortaya çıkan son derece ciddi etik ve politik sorunlara neden olmaktadır.

DİJİTAL REFAH DEVLETLERİNİN KÖR NOKTASI: İNSAN HAKLARI VE SOSYAL ADALET

Alston, Ekim 2019'da sunduğu raporda, dijital refah devletlerinde, sosyal korumanın doğasını bütünüyle değiştiren otomasyon sistemlerine aktarılan milyarlarca dolarlık kamu kaynağının, dezavantajlı kılınmış kişiler için daha yüksek bir yaşam standardı sağlayacak biçimde, refah bütçelerinin düzenlenmesi için kullanılmadığı uyarısında bulunmuştur. Alston, bu türden bir dijitalleşmenin ardında yatan gerçek amacın, özel şirketlerin kâr elde edebilecekleri alanları genişletmek olduğunu vurgulamaktadır. Alston, 2020 yılında yayınladığı "What the 'Digital Welfare State' Really Means for Human Rights" başlıklı makalesinde de "refahın dijitalleştirilmesinin, yurttaşların yeni teknolojilerden faydalanmasını sağlamak için tasarlanmış fedakar ve asil bir girişim olarak sunulduğunu ancak gerçekte, refah bütçelerinin ve harcamalarının kısıtlanmasına, sunulan bazı sosyal yardım ve hizmetlerin ortadan kaldırılmasına, yardım ve hizmetlerden yararlanan kişi sayısının sınırlandırılmasına yol açtığını" bir kez daha yinelemiştir (Alston, 2020).

Refah devletlerinin dijitalleştirilmesiyle birlikte, refah sorumluluğunun da devletten yurttaşlara devredildiğine (From, 2015: 63), devletin yurttaşlarına karşı sorumlu olduğuna dair anlayışın tersine çevrilerek kişilerin hak

sahibi olarak değil, başvuru sahibi olarak görüldüğüne (Alston, 2019) dikkat çekilmektedir. Dijital refah devletlerinde dezavantajlı kılınmış olan kişilerin ihtiyaçlarının sayısal verilere dönüştürülerek karşılanabileceği ve böylece genel refahın artırılabilmesi varsayımıyla yoksulluk da teknolojik yeniliklerle çözülebilecek bir soruna indirgenmektedir (McCully, 2020). Bu türden bir anlayışla sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesi, talepkâr ve müdahaleci koşulluluk biçimlerinin getirilmesine, davranışsal değişiklik hedeflerinin izlenmesine ve daha güçlü yaptırım rejimlerinin dayatılmasına hizmet etmektedir (Alston, 2019).

Jørgensen (2021) tarafından yayınlanan güncel bir makalede, sosyal koruma sitemlerince kullanılan dijital araçların, yurttaşların gözetlenmesi ve hayatlarına doğrudan müdahale edilmesi gücüne sahip olması bakımından, bunu önleyecek açık bir politika hedefi olmadığı sürece, söz konusu uygulamaların “gözetim kapitalizminin kamu sektörü versiyonuna” dönüşeceğinin altı çizilmektedir. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Enstitüsü bünyesinde gerçekleştirilen güncel bir çalışmada da dijital uygulamaların sosyal yardım ve hizmetlerin önemli bir parçası haline gelmesiyle özellikle algoritmalarca riskli bulunan kişilerin daha fazla incelemeye tabi tutulduğu, sistemsel hatalara karşı çıkılmasının zorlaştığı, hak kayıplarının yaşandığı, zaten politik olarak marjinalleştirilmiş grupların dışlanmasına ve görünmezliğine yol açtığı vurgulanmıştır (Jaspars ve Sathyamala, 2021). Örneğin Şili’de bir sosyal yardım ve hizmet programı kapsamında sunulan beslenme yardımını alabilmeleri için öğrencilerin parmak izlerini vermelerini zorunlu kılan biyometrik bir tanımlama sistemi kullanılmaya başlanmıştır. Uygulamanın yargıya taşınmasıyla verilen mahkeme kararında, reşit olmayanların biyometrik bilgilerinin alınması için ebeveynlerinin veya yasal vasilerinin rızasının aranması gerektiğine hükmedilmiştir. Ancak söz konusu karar, çocukların beslenmesinin, ebeveyn rızasının alınmasının ardından parmak izlerinin verilmesi koşuluna bağlı olması durumunu değiştirmemiştir (UN, 2019).

Bir sonraki bölümde dijitalleştirilmiş sosyal yardım ve hizmetlerin yukarıda genel hatları çizilen insan hakları ve sosyal adaletle örtüşmeyen yönleri, bu yardım ve hizmetlerden yararlananlar açısından detaylandırılmaktadır.

Dijitalleştirilmiş Sosyal Yardım ve Hizmetlerden Yararlananlar Açısından Çıkarımlar

Kişilerin, yeni teknolojilerle entegre sosyal koruma sistemlerinden dışlanması, kişisel bilgilerinin finansal hizmet sağlayıcısı kurumların hizmetine sunulması, gözetilmesi, kriminalleştirilmesi, dijital araçlardan kaynaklanan hatalar ve teknik sorunlar nedeniyle sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanamaması dijital refah devletlerinde ortaya çıkan yeni insan hakları ihlalleri ve sosyal adaletsizlik biçimlerini oluşturmaktadır.

Dijital refah devletlerinde, eski sosyal dışlanma biçimleri hafifletilemediği gibi, dijital eşitsizlik, dijital dışlanma gibi yeni sosyal dışlanma biçimleri de ortaya çıkmaktadır. Zira pek çok ülkenin, dijital dönüşümlerin liderlerine dönüşme veya diğer ülkelerde yapılan değişiklikleri yakalama konusunda sergiledikleri rekabetçi politikalar, yeni teknolojileri nasıl kullanacağını henüz bilmeyen yurttaşlar için dışlanma ve marjinalleştirilme riskinin görmezden gelinmesine neden olabilmektedir (Wong vd., 2009, s. 765). İnternet bağlantısı, internet özellikli cihazlar ve dijital okuryazarlık becerileri dahil olmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimi olan ve bunları kullananlar ile olmayanlar arasındaki fark olarak tanımlanan dijital uçurum, küresel bir olgudur (UN-Habitat, 2021). Dünya genelinde yaklaşık 150 ülkenin ekonomik düzeyine ve eğitim standardına göre dijital eşitsizliği açıklamayı amaçlayan bir araştırmada, daha fazla insanın cep telefonu ve internet kullanması nedeniyle, dijital uçurumun azalmaya başlamasına rağmen, teknik bir yeniliğin, bir sosyal grup içindeki bireylerin günlük yaşamlarında benimsenme hızı olan teknoloji penetrasyon oranları, eğitim düzeyi ve ortalama gelir arasındaki ilişki ile açıklanan yüksek düzeyde bir dijital eşitsizliğin dünya genelinde mevcut olduğu görülmüştür (Ünver, 2017). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na (UNDP, 2021) göre küresel olarak 3,7 milyar insan ya internet hizmeti verilmeyen alanlarda yaşamakta ya da kapsama alanlarında yaşamakla birlikte yüksek maliyetler ve/veya dijital beceri eksikliği nedeniyle internete erişememektedir ve bu insanların büyük çoğunluğu, yalnızca dört kişiden birinin internet kullandığı en az gelişmiş ülkelerde yaşamaktadır. Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (UN-Habitat, 2021), gelişmiş ülkelerde insanların %87'sinin internet kullanırken, gelişmekte olan ülkelerde

bu oranın %44 olduğuna, Afrika'da nüfusun %23'ünün, Doğu Avrupada ise nüfusun %11'inin internete erişimden yoksun olduğuna dikkat çekmektedir. En az gelişmiş ülkelerde kırsal nüfusun %17'si kapsama alanının dışındadır, gelişmiş ülkelerde ise kırsal hanelerin %19'unun, kentsel hanelerin %13'ünün internet bağlantısı bulunmamaktadır (UN-Habitat, 2021). Küresel olarak kentsel hanelerin %28'inin internet bağlantısı, %37'sinin ise bilgisayara erişimi bulunmazken, kentsel bölgelerde yaşayan yaşlıların %27'sinin internet bağlantısından yoksun olduğunun, yaşlıların yanı sıra bu anlamda en savunmasız olanların sağlık sorunu yaşayanlar ile düşük ekonomik durumda olanlar olduğunun altı çizilmektedir (UN-Habitat, 2021).

Ancak internet ve bilgisayar erişimini tek başına teşvik etmek, eşitsizliklerin hemen azaltılmasını garanti etmeyeceği gibi, kapsayıcı politikalar ve yönetim olmaksızın dijital teknolojilerin yaygınlaşması, ülkelerdeki kırsal ve kentsel ayrımın temsil ettiği gibi eşitsizlikleri pekiştirme tehlikesi taşımaktadır (UDES, 2022). Afrika genelinde 1 GB internet bedeli, ortalama maaşın %7.12'si kadardır, bazı az gelişmiş ülkelerde 1 GB internet bedeli, ortalama maaşın %20'sine kadar yükselmektedir (UN-Habitat, 2021). Amerika Birleşik Devletleri'nde COVID-19 pandemisi sırasında düşük gelirli aileler arasında yapılan bir araştırmada dijital eşitsizlikten en çok siyahi, İspanyol ve düşük gelirli ailelerin etkilendiği, yedi çocuktan birinin evinde internet erişimi olmadığı, evinde bilgisayarları ve internet erişimi olan ailelerin çoğunluğunun yetersiz bağlantı sorunu yaşadığı, birçok ailenin internet erişiminden yoksun olmasının birincil nedeninin maliyet olduğu ve düşük gelirli bir ailenin bilgisayarı olduğu halde arızalandığında onarımları karşılayamadığı, internet bağlantılarının ise diğer faturalara öncelik vermek zorunda kaldığı için kesintiye uğradığı ve sonuç olarak düşük gelirli aileler arasında dijital eşitsizliklerin sürdüğü rapor edilmiştir (Katz ve Rideout, 2021).

Sosyal dışlanmayla mücadelede refah devletlerinin en etkili araçlarından olan sosyal koruma sistemlerine yeni teknolojilerin entegrasyonu sırasında değerlendirilmesi gereken konuların başında, sosyal yardım ve hizmetlere en çok ihtiyaç duyabilecek yaşlılar, engelliler, kadınlar, kırsal bölgelerde yaşayanlar gibi grupların sosyal dışlanma riski gelmelidir (Rutkowski vd., 2020). Lena Dominelli'nin dikkat çektiği gibi yeni teknolojilerin kullanımının

insanlar arasında eşit olmayan düzeylerde yaygınlaşması, dijitalleştirilmiş sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda insan hakları ve sosyal adaletle ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (2021, s. 11). Özellikle sosyal yardım ve hizmetlere başvuru sürecinin tüm yönleriyle dijital araçlarla yapılması, dijital okuryazarlık becerilerinden yoksun ya da bu becerileri kısıtlı olanlar ile gerekli teknolojik olanaklara sahip olmayanlar için bu yardım ve hizmetlere erişiminin önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır (McCully, 2020). Bu nedenle, dijital çağdaki savunmasız grupların yalnızca eğitim, sağlık ve istihdam gibi refah hizmetlerine erişimi olmayanlarla sınırlı olmadığı, internet erişimi olmayanlar ile dijital becerilerden yoksun olanların, dijitalleştirilmiş sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanırken ayrımcılığa uğradığı ve bu anlamda dijital refah devletlerinin yeni dışlananları olduğu vurgulanmaktadır (Larasati vd., 2022).

Güney Kore, Hong Kong, Tayvan ve Singapur üzerine yapılan bir analizde yaşlıların, engellilerin ve eğitim düzeyi düşük kişilerin yeni bilgi toplumuna katılımlarının önünde büyük engeller olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Wong vd., 2009, s. 765). OECD (2017) tarafından hazırlanan bir raporda da ülkeler ve sosyal gruplar arasında, bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımının eşitsiz dağılımına dikkat çekilerek özellikle yaşlılar ve daha az eğitimlilerin, bu konuda sosyal dışlanma riski yaşadığı belirtilmiştir. Hindistan'da ise pek çok yoksul kadın, akıllı telefonu ya da internet bağlantısı olmadığı için COVID-19 pandemisi sürecinde başlatılan sosyal yardım programı kapsamında hesaplarına yatırılan sosyal yardım ödemelerinden haberdar olamamıştır (Gentilini vd., 2021). Norveç Çalışma ve Refah İdaresi bünyesinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanması gereken savunmasız ve dezavantajlı kılınmış kişilerin, dijital araçlarla başarılı bir şekilde belirlenip belirlenmediğinin veya dijital dönüşüm nedeniyle bu kişilerin dışlanma veya mağdur edilme riski altında olup olmadığının değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu vurgulanmışlardır (Zhu ve Andersen, 2020, s. 11). Araştırmaya katılan uzmanlar, dijital becerilerden yoksun olanlar ile teknoloji kullanımlarını engelleyen fiziksel ya da sosyal sağlık sorunları olanların dijital dışlanma yaşamasına yol açabileceği endişesini dile getirmişlerdir (Zhu ve Andersen, 2020, s. 11).

Brezilya'da COVID-19 pandemisinin ardından verileri kontrol etmek, sahtekârlıkları önlemek, uygunluk analizini otomatikleştirmek, kayıt sürecini dijitalleştirmek ve kamu harcamalarında tasarruf etmek amacıyla dijital bir acil nakit transferi programı (Auxílio Emergencial) uygulamaya konmuştur. Söz konusu program üzerine Lima Silva (2022) tarafından yapılan oldukça yeni bir araştırmada uygulamanın sosyal hizmet uzmanlarının müdahalesine izin vermediği, çevrimiçi ve yüz yüze uzun bekleme kuyruklarına yol açtığı, verilen karara itiraz etmeyi zorlaştırdığı, yardımın neden iptal edildiğinin veya reddedildiğinin anlaşılmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda ayrıca uygulamanın, yardımı alanların alınan nakdi yardımı istedikleri gibi kullanmasını engellediği ve yardımı iade etme endişesi yarattığı, kişilerin kendi kaderini tayin hakkını zayıflattığı ve bu haliyle yoksulluğu ve eşitsizliği artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Lima Silva, 2022)

Temel bir insan hakkı olarak mahremiyet hakkının korunması, dijital refah devletlerinde kişisel bilgilerin gizliliği ve güvenliği için güçlü kurumsal, yasal ve teknik önlemlerin oluşturulmasını gerektirmektedir (Rutkowski vd., 2020). Özellikle güçlü bir veri koruma sistemi oluşturulmaksızın sosyal yardım ve hizmetlere başvurular sırasında yurttaşlardan dijital olarak alınan kişisel bilgilerin gizliliği ve güvenliğine (Hare ve Parekh, 2020), verilerin hacklenmesine, veri tabanlarının diğer departmanlarla bağlantılandırılması sırasında veri kaybı yaşanmasına ya da kişisel verilerin kötüye kullanımına (Barca ve Chirchir, 2019, s. 7) dair endişeler bulunmaktadır. Hong Zhu ve Synnove Andersen de (2020, s. 11) benzeri endişelerin, doğrudan bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından taşındığını ortaya çıkartmışlardır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles kentinde 2013 yılından bu yana Evsizlere Hizmet Kurumu tarafından gerçekleştirilen bir uygulama, kişisel bilgilerin gizliliği ve güvenliğiyle ilgili insan hakları ihlallerinin varabileceği uç örneklerden birini ortaya koymaktadır. Uygulama kapsamında sosyal hizmet uzmanları tarafından evsiz kişilerle yapılan görüşmelerde kullanılan ve içinde seks işçiliği yapıp yapmadıkları, ilaç çalıp çalmadıkları, polisle ne sıklıkta iletişim kurdukları gibi soruların da yer aldığı anket aracılığıyla toplanan veriler, veri tabanında depolanmakta ve bir algoritma aracılığıyla evsiz kişilere, bir güvenlik açığı puanı verilmektedir. Söz konusu uygulama evsiz kişilerin,

barınma hakkını koruyacak sosyal yardım ve hizmetlere erişebilmek için temel bir insan hakkı olan mahremiyet hakkından vazgeçmeye zorlanmaları nedeniyle eleştirilmektedir (Alston, 2017).

Sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanan yurttaşlardan alınan kişisel bilgilerin, refah devletlerinin dijitalleşmesiyle birlikte sürece dahil olan finansal hizmet sağlayıcısı kurumların kullanımına açılmış olması, insan hakları bağlamında değerlendirilmesi gereken tartışmalı bir diğer uygulamadır. Örneğin Singapur'da çeşitli devlet kurumlarından doğrulanmış 100'den fazla kişisel veri ögesini içeren Ulusal Dijital Kimlik programı ile yurttaşların kişisel bilgilerini, otomatik olarak doldurabilmelerine olanak sağlanmaktadır. Ancak aynı kaynaktan aktarıldığı üzere Mart 2020 itibariyle veri tabanına kayıtlı kişilerin adı, kimlik numarası, doğum tarihi, uyruğu ve ikamet adresleri gibi bilgiler, fiziksel belgeler edinmeleri gerekmeden "müşteri durum tespitini³" gerçekleştirebilmeleri için ülkedeki 60'tan fazla finansal hizmet sağlayıcısı kurumun kullanımına açılmıştır (Jenik vd., 2020, s. 8).

Alston (2019), "zombi benzeri bir dijital refah distopyası" olarak tanımladığı bu yeni sistemde, özel sektörün refah devleti alanlarında başat rol oynadığına ve büyük teknoloji şirketlerinin de neredeyse "insan haklarından arındırılmış bir bölgede" denetimsiz bir biçimde faaliyet gösterdiğine, savunmasız ve dezavantajlı kılınmış kişilere zarar verdiğine ve temel ihtiyaçlarından yoksun bıraktığına dikkat çekmektedir. Alston (2019), bu dönemin refah devletlerinde sosyal yardım ve hizmetler kapsamında yapılan ödemelerin alınabileceği akıllı banka kartları gibi veri odaklı dijitalleştirilmiş araçların kullanımının, en yoksul, en savunmasız ve dezavantajlı kılınmış olan kişiler başta olmak üzere, bu yardım ve hizmetlerden yararlanan yurttaşların izlenmesi, gözetilmesi ve cezalandırılması için kullanıldığını vurgulamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallıkta hayata geçirilen uygulamaların ortaya çıkardığı sonuçlar, Alston'un bu savını doğrular niteliktedir. Zira Amerika Birleşik Devletleri'nin Maine eyaletinde, elektronik yardım transfer kartları aracılığıyla içki ve sigara dükkanlarından yapılan harcamalar, sosyal yardım harcamalarının yalnızca %0.03'ünü oluşturmasına rağmen, Maine

³ Müşteri Durum Tespiti (customer due diligence, CDD), kara para aklama ve terörizmin finansmanı ile mücadele (AML/CFT) kapsamında finansal hizmet sağlayıcıları için müşterileri hakkında risk değerlendirmesi yapmalarına olanak sağlamak üzere kullanılmaktadır.

Valisi tarafından sosyal yardım alan kişilerin içki, sigara satın almak ve şans oyunları oynamak için vergi mükelleflerini dolandırdıkları yönünde bir tablo çizmek ve söz konusu sosyal yardımları törpülemek için kullanılmıştır (McCully, 2020). Birleşik Krallık'ta sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleşmesi sürecinde pek çok yoksulun ve dezavantajlı kılınmış insanın dijital becerileri bulunmadığı, nüfusun %16'sının çevrimiçi bir formu dahi doldurma becerisine sahip olmadığı, yine nüfusun önemli bir bölümünün evinde internet erişimi olmadığı göz ardı edilmiştir (Jaspars ve Sathyamala, 2021). Birleşik Krallık'ta sığınmacılara yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda kullanılan dijital kartın (ASPEN Card), sığınmacıların nerede olduklarını takip etmek ve kendileri için belirlenen bölgelerin dışına çıktıklarında cezalandırmak için kullanıldığına ilişkin eleştiriler bulunmaktadır (McCully, 2020). Zira kartı elde edebilmek, gözetim şartının kabulüne bağlıdır ve sözleşmede harcamaların izlendiği, sığınmacıların paralarını harcama biçimlerinin kendilerine karşı hukuki olarak kullanılabileceğini açıkça belirtilmektedir (Tillyard, 2019). Yine İngiltere'de çocuk bakım sistemine giren çocukların ortak özellikleri belirlendikten sonra, aynı özellikleri paylaşan diğer çocukları saptamak üzere geliştirilen dijital profil oluşturma sistemi, çocuk ihmal ve istismarı potansiyeli taşıyan aileleri tespit etmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (McIntyre ve Pegg, 2018; Pegg ve McIntyre, 2018). Hollanda'da ise Sistem Risk Göstergesi (SyRI) isimli bir uygulamayla, farklı kamu kurumları tarafından toplanan ve daha önce ayrı veri tabanlarında tutulan kişisel veriler bir araya getirilerek, merkezi ve yerel makamlara bu verileri paylaşma ve analiz etme konusunda geniş yetkiler tanınmıştır. Esas amacın, sosyal yardım hilekarlığının tespit edilmesi olduğu belirtilen uygulamayla, özellikle yoksulların ve dezavantajlı kılınmış insanların yaşadığı mahallelerde risk göstergelerine sahip bir algoritma kullanarak, belirli mahallelerde yaşayan herkes herhangi bir somut suç şüphesi olmaksızın potansiyel olarak sahtekarlık iddiasıyla, dijital olarak hedef alınmış ve gözetlemiştir (Bekker, 2020). 5 Şubat 2020 tarihinde Lahey Bölge Mahkemesi tarafından söz konusu uygulamanın dışlanmaya, ayrımcılığa ve etiketlemeye yol açtığı için durdurulması kararı verilmiş ve bu karar, sadece Hollanda özelinde değil, tüm dünya ülkeleri açısından, dijital refah sistemlerinin odağında insan haklarının korunması amacının taşınması gerektiğini gösteren güçlü hukuki bir emsal olarak değerlendirilmiştir (van Veen, 2020).

Hindistan'da 2009 yılından bu yana sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanmak üzere başvuran herkesin kayıtlı olması gereken, on iki haneli kişiye özel bir kimlik numarası ile biyometrik ve demografik verileri içeren Aadhaar isimli uygulamaya bağlı olarak yaşanan bankacılık altyapısı eksikliği, Aadhaar'a kayıt olmada yaşanan zorluklar, zayıf ağ bağlantısı gibi sorunların (Sharma ve Nair 2016) gösterdiği üzere, sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesiyle birlikte hatalı, eksik veya doğrulanmamış bilgiler, söz konusu yardım ve hizmetlere ihtiyaç duyan pek çok kişinin bunlardan yararlanamamasına ya da yardım ve hizmetlerin kesilmesine yol açabilmektedir. Hindistan'ın Jharkhand kentinde, olağan şartlarda sosyal yardım ödemelerini alması gereken çok sayıda kişi, Aadhaar'a kayıtlı olmaması nedeniyle sosyal yardım ve hizmetlerden yoksun kalmıştır. Aadhaar'ın kullanımıyla ilgili ortaya çıkan teknik zorluklar ya da eşleşmeyen parmak izleri, kayıp hesaplar gibi hatalar, yurttaşların hakları olan sosyal yardım ve hizmetlere erişiminin önünde engel oluşturmaktadır. Hindistan'da sosyal yardım ve hizmetlerle temel ihtiyaçlarını karşılayabilen aşırı yoksul kişilerin, yardımlardan yararlanamaması nedeniyle açlığa bağlı ölümlerin yaşandığı bildirilmektedir (Ratcliffe, 2019). Konuyla ilgili Hindistan'da gerçekleştirilen güncel bir araştırmada Aadhaar tabanlı işlemlerin tek başına ölçülebilir bir faydasının olmadığı, yararlanıcılar için ortalama işlem maliyetlerini artırdığı, Aadhaar ile ilişkilendirilmiş kimlikleri olmayan bir nüfusun sosyal yardımlara erişimini ortadan kaldırdığı ve bu anlamda 1.5 ila 2 milyon yararlanıcının dışlanmasına neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Muralidharan vd., 2021).

Alston (2019), sosyal yardım ve hizmetlerin sunumunda algoritmaların ve yapay zekanın kullanılması yoluyla otomatik karar vermenin getirilmesinin de, bazı yurttaşların ihtiyaç duydukları bakım ve yardımı sağlamanın vazgeçilmez bileşenleri olabilecek insan takdirinin, etkileşimin ve özenin sosyal koruma sistemlerinin dışında bırakılması sorununa yol açtığı altını çizmektedir. Sosyal yardım ve hizmetlerden yararlanma sürecinde yurttaşlar ile meslek elemanları arasında kurulan gerçek kişi ilişkilerinin yerini dijital araçların alması, sosyal yardım ve hizmetleri sunanlar ile bu yardım ve hizmetlerden yararlananlar arasındaki ilişkinin de dijitalleşmesine neden olmaktadır. Giderek daha fazla biçimde dijitalleşen uygunluk ve ihtiyaç değerlendirmeleri, karar verme süreçlerinde kişinin sosyal koruma sisteminde sağlanan faydalara

hak kazanıp kazanmadığına odaklanmaktadır. Böylece meslek elemanı tarafından yapılan mesleki değerlendirmedeki titizlik, esnek olmayan kural tabanlı kod ve performans ölçütleriyle yer değiştirmekte, kişilerin verilerini işleyen algoritmik ve istatistiksel modeller üzerinden ne tür yardım ve hizmetlere ihtiyaç duyabilecekleri belirlenmeye çalışılmaktadır (McCully, 2020). Zhu ve Andersen (2020, s. 11) tarafından yapılan araştırmaya katılan sosyal hizmet uzmanlarının pek çoğu, yurttaşlarla yüz yüze etkileşimi tercih ettiklerini, yalnızca bilgi paylaşımında ve randevuların rezervasyonunda yararlı olduğunu belirttikleri dijital araçların, hassas ve empatik iletişim ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir. Lupita Svensson'un (2019, s. 358), İsveç'te sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarıyla gerçekleştirdiği araştırma sonucunda, dijital otomasyon sistemi tarafından kuralların eşit olarak uygulanmış olmasının, objektif uygulandığı anlamına gelmeyebileceğinin, sosyal yardım ve hizmetlerin, profesyonel bir karar vermeye mi yoksa bir dizi algoritmaya dayalı basitleştirilmiş bir karar verme sürecine mi dayanması gerektiği sorusunun yanıtlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Svensson (2019, s. 359), ülkede uygulanan Sosyal Hizmetler Yasası'nın çizdiği yasal çerçevenin, münferit vakalarda profesyonel değerlendirmelere olanak sağladığını, bu nedenle aynı gelir ve giderlere sahip kişiler için farklı kararlar verilebilmesinin yasal dayanağını oluşturduğunu ancak dijital araçlarla bu tür bir değerlendirmenin yapılabilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır. Araştırma sonucunda bu durumun, mesleki uygulamanın kapsamını daraltarak yurttaşların, insan-dışlaştırılmasına ve bürokrasinin, sosyal hizmet alanına giderek daha fazla hakim olmasına yol açtığına işaret etmiştir (Svensson, 2019, s. 360).

SONUÇ

Toplum 5.0 olarak tanımlanan çağımız bilgi toplumlarının refahının geliştirilebilmesi için yanıtlanması gereken temel soru, sosyal koruma sistemlerinin önemli bir bileşeni olan sosyal yardım ve hizmetlerin dijitalleştirilmesinin, insan haklarının korunmasına ve sosyal adaletin sağlanmasına nasıl hizmet edebileceği? sorusudur.

Refah devletlerinin önünde, insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri bağlamında dijital dönüşüm sonunda varılabilecek birbirine bütünüyle zıt iki

durak bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde, yeni teknolojilerin entegre edildiği sosyal koruma sistemleriyle, refah devletlerinin varlık sebebini oluşturan ve yalnızca tüm yurttaşların insan haklarının korunmasıyla varılabilecek olan, sosyal içermenin ve sosyal adaletin başarılması ideali yer almaktadır. Ancak bu, Lima Silva'nın (2022) dikkat çektiği üzere etik ve sosyal adalet kaygıları içinde programların tasarlanması ve hayata geçirilmesi ile mümkün olabilir.

Diğer durakta ise finansal hizmet sağlayıcısı kurumların varlık alanını teknoloji dolayımıyla genişlettiği refah devletlerinde, sosyal yardım ve hizmetlerin, insanların değerinin korunmasına değil, finansal sermayenin korunmasına yönelik planlanması ve uygulanması hedefinin tutturulması bulunur. Oslo Üniversitesi'nde Bilgi Sistemleri programında öğretim üyesi olan Silvia Masiero (2021), dijitalleşmenin refah stratejisinin parçası haline getirilirken hak ihlalleri bakımından olumsuz sonuçlarının göz önünde bulundurulmaması halinde mücadele etmek üzere tasarlandıkları iddia edilen risk durumlarını pekiştirmekle sonuçlanabileceğine dikkat çekmektedir.

Yeni bilgi toplumu olan, Toplum 5.0'ın içinde yer aldığı dijital refah devletlerinin sosyal koruma sistemlerine, yeni teknolojilerin entegre edilmesiyle birlikte, technorm hakim norm sistemine dönüşmüştür. Bu nedenle günümüzde, yeni teknolojilere direnç göstermek değil, bu teknolojilerle hayatın her alanına giren dijital araçların, her bir kişinin insan haklarının korunmasına hizmet edecek biçimde kullanılması için çabalamak önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla esas olarak, sosyal koruma sistemleri yeni teknolojilerle entegre edilirken, dijitalleştirilen sosyal yardım ve hizmetlere dair bilinçli etik ve politik bir seçim olarak, insan haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanması hedefinin dijital refah devletlerince öncelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle Alston'un (2019) işaret ettiği gibi "sahtekar ve hak etmeyen yoksullar saplantısından ve insanların, sosyal korumayı hak ettiklerini göstermeleri talebinden vazgeçilmesi ve yeni teknolojilerin, milyonlarca insanı mutsuz etmek için değil, herkesin insan haklarının korunmasına yönelik bir araç olarak kullanılması gerekmektedir."

İnsanların değerini koruyacak ve refahını yükseltecek bu türden bir önceliklendirme için Dünya Bankası gibi kuruluşların, "kişilerin genel dijital finansal yeterlilik seviyelerinin düşük olması halinde, devletten kişilere

yapılan sosyal yardım ödemelerinin dijitalleştirilmiş olmasının istenen sonuca ulaşmayacak olması nedeniyle, sosyal yardım ödemelerini dijital araçlarla alan kişilere özel finansal eğitimler verilmesi” (World Bank Group, 2018) gibi refah devletleri üzerinde baskı yaratan tavsiyelerde bulunmak yerine, -Alston’un Aşırı Yoksulluk ve İnsan Hakları raporunda cesaretle ifade ettiği gibi- dünya üzerindeki tüm insanlara borçlu olunan insan haklarının korunması için politika ve uygulamalarını gözden geçirmeleri gerektiğinin hatırlatılması gitgide daha fazla önemli hale gelmektedir. Zira dijital refah devletlerinde sunulan sosyal yardım ve hizmetlerin temelinde, insan haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanması idealinin yer almaması, sosyal koruma sistemleriyle hakları korunması gereken kişiler -yani dünyadaki insanların büyük çoğunluğu- açısından yeni insan hakları ihlallerinin ve sosyal adaletsizliklerin ortaya çıkması riskini taşımaktadır. Bu sorunların önlenmesi için refah devletleri tarafından insan haklarını koruyacak türde ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel haklardan oluşan yurttaşlık haklarının tanınması gerektiği gerçeği, çağımızın bilgi toplumları için de geçerliliğini sürdürmektedir. Bu bağlamda sosyal yardım ve hizmetlerin; çalışma, bakım, sağlık, barınma, beslenme ve eğitim gibi insan haklarının korunmasında önemli bir yeri olan sosyal haklar olarak kabul edilmesi, gerçekleştirilecek planlama ve uygulamalarda bu kabulün dikkate alınması önemlidir. Refah devletlerinin dijital dönüşümünde finansal hizmet sağlayıcısı kurumlara alan açmak yerine, tüm yurttaşların dijital becerilerinin artırılması “Toplum 5.0’in, toplumsal kalkınmanın sağlandığı ve sosyal sorunların çözüldüğü insan merkezli bir toplum oluşturma hedefiyle” de (Büyükgöze ve Dereli, 2019) örtüşecektir.

Sonuç olarak günümüz refah devletlerinin belirleyici özelliği haline gelmiş olan dijitalleşmenin, sosyal koruma sistemlerince planlanıp uygulanan sosyal yardım ve hizmetler bağlamında ortaya çıkardığı sonuçların dikkatli biçimde değerlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Konuya ilişkin gerçekleştirilecek nicel ve nitel araştırmalarla, insan haklarının korunmasında önemli bir rol oynayan sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin dijitalleştirilmesinin, insan hakları ve sosyal adalet açısından ortaya çıkarttığı risklerin incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Antonio, A., and D. Tuffley (2014) “The Gender Digital Divide in Developing Countries”, *Future Internet*, 6, 4, 673-687.

Alston, P. (2017) “Statement on Visit to the USA, by Professor Philip Alston, United Nations Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights”, <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=22533>, indirilme tarihi: 15 Ekim 2019.

Alston, P. (2019) *Extreme Poverty and Human Rights: Note/by the Secretary-general*, Washington DC: United Nations General Assembly.

Alston, P. (2020) “What the ‘Digital Welfare State’ Really Means for Human Rights”, <https://www.openglobalrights.org/digital-welfare-state-and-what-it-means-for-human-rights/>, indirilme tarihi: 08 Ocak 2020.

Barca, V., and R. Chirchir (2019) *Building an Integrated and Digital Social Protection Information System*, Bonn: GIZ/DFID.

Baur-Yazbeck, S. (2019) “A New Generation of Government-to-Person Payments is Emerging”, <https://www.cgap.org/blog/new-generation-government-person-payments-emerging>, indirilme tarihi: 01 Ekim 2020.

Baur-Yazbeck, S., G. Chen, and J. Roest (2019a) *The Future of G2P Payments: Expanding Customer Choice*, Washington DC: CGAP.

Baur-Yazbeck, S., C. Kilfoil, and I. Botea (2019b) *The Future of G2P Payments: Expanding Customer Choice in Zambia*, Washington DC: World Bank Group & CGAP.

Bekker, S. (2020) “Digital Welfare States: Boundaries and Opportunities”, <https://socialeurope.eu/digital-welfare-states-boundaries-and-opportunities>, İndirilme tarihi: 21 Haziran 2021.

BTK (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu Sektörel Araştırma ve Strateji Geliştirme Dairesi) (t.y.) *Toplum 5.0*, <https://www.btk.gov.tr/uploads/pages/arastirma-raporlari/toplum-5-0-arastirma-raporu.pdf>, İndirilme tarihi: 03 Haziran 2021.

Büyükgöze, S., ve E. Dereli (2019) “Toplum 5.0 ve Dijital Sağlık” VI. Uluslararası Bilimsel ve Mesleki Çalışmalar Kongresi’nde sunulmuş bildiri, Ankara, 07-11 Kasım.

Carter, B., K. Roelen, S. Enfield, S., and W. Avis (2019) *Social Protection Topic Guide, K4D Emerging Issues Report*, Brighton: Institute of Development Studies.

CGAP (Consultative Group to Assist the Poor) (2021) “About CGAP”, <https://www.cgap.org/about>, indirilme tarihi: 01 Temmuz 2021.

Dominelli, L. (2021) “A Green Social Work Perspective on Social Work during the Time of COVID-19”, *International Journal of Social Welfare*, 30, 1, 7-16.

FAO (Food and Agriculture Organization) (2017) *FAO's Social Protection Framework: Enhancing Food Security, Nutrition and Rural Development Outcomes for All*, Rome: FAO.

From, D. M. (2015) “With a Little Help From a... Machine. Digital Welfare Technology and Sustainable Human Welfare”, *The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 14, 2, 52-64.

Gentilini, Ugo et al. (2021) “Social protection and jobs responses to COVID-19”, <https://documents1.worldbank.org/curated/en/281531621024684216/pdf/Social-Protection-and-Jobs-Responses-to-COVID-19-A-Real-Time-Review-of-Country-Measures-May-14-2021.pdf>, indirilme tarihi: 14 Haziran 2021.

Gounder, N. (2021) “No Poverty Reduction in Fiji over The Last Six Years”, <https://devpolicy.org/no-poverty-reduction-in-fiji-over-the-last-six-years-2020210216-2/>, indirilme tarihi: 10 Haziran 2022.

Hare, A., and N. Parekh (2020) “Should Government Payments Be Digitized?”, <https://www.povertyactionlab.org/blog/10-13-20/should-government-payments-be-digitized>, İndirilme tarihi: 13 Haziran 2021.

Jaspars, S., and C. Sathyamala (2021) “Digital Bodies and Digitalised Welfare: North-South Linkages in The Politics of Food Assistance and Social Welfare”, Working Paper No. 687. The International Institute of Social Studies.

Jørgensen, R. F. (2021) “Data and Rights in The Digital Welfare State: The Case Of Denmark”, *Information, Communication & Society*, 1-16. Katz, V., and V. Rideout (2021) *Lower-Income Families During the COVID-19 Pandemic, USA: New America & Rutgers University*.

Keidanren (2018) *Society 5.0: Co-Creating the Future*, Tokyo: Keidanren.

Kuçuradi, İ. (2007) *İnsan Hakları Kavramları ve Sorunları*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.

Larasati, Z. W., T. K., Yuda, and A. R. Syafa'at (2022) “Digital Welfare State And Problem Arising: An Exploration And Future Research Agenda”, *International Journal of Sociology and Social Policy*, (ahead-of-print).

Lima Silva (2022) ‘It wasn't meant to be mine, yea?’ – The impacts of automation on the Brazilian Welfare State: A Case Study of The COVID-19 Data-driven Emergency Aid Auxílio Emergencial, London: London School of Economics and Political Science.

Masiero, S. (2021) "Good Welfare, Bad Platforms? The Risks of Centralized Digital Identity Systems", <https://points.datasociety.net/good-welfare-bad-platforms-d65b412d962e>, İndirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

McCully, J. (2020) "What is the Digital Welfare State?", <https://digitalfreedomfund.org/explainer-what-is-the-digital-welfare-state/>, İndirilme tarihi: 15 Eylül 2021.

McIntyre, N., and D. Pegg (2018) "Councils Use 377,000 People's Data in Efforts to Predict Child Abuse", <https://www.theguardian.com/society/2018/sep/16/councils-use-377000-peoples-data-in-efforts-to-predict-child-abuse>, İndirilme tarihi: 16 Eylül 2019.

Muralidharan, K., P. Niehaus, and S. Sukhtankar (2021) "Identity Verification Standards in Welfare Programs: Experimental Evidence from India", NBER Working Paper Series. Working Paper No. 26744. National Bureau of Economic Research.

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2017) OECD Digital Economy Outlook 2017, Paris: OECD Publishing.

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2019) SIGI 2019 Global Report: Transforming Challenges into Opportunities, Social Institutions and Gender Index, Paris: OECD Publishing.

Pasi, G., and G. Misuraca (2020) "Welfare 2.0: Future Scenarios of Social Protection Systems in the Digital Age", Policy Design and Practice, 3, 2, 163-176.

Pegg, D., and N. McIntyre (2018) "Child Abuse Algorithms: From Science Fiction to Cost-cutting Reality", <https://www.theguardian.com/society/2018/sep/16/child-abuse-algorithms-from-science-fiction-to-cost-cutting-reality>, indirilme tarihi: 16 Eylül 2019.

Ratcliffe, R. (2019) "How a Glitch in India's Biometric Welfare System Can Be Lethal", <http://www.richardhartley.com/2019/10/how-a-glitch-in-indias-biometric-welfare-system-can-lead-to-starvation/>, İndirilme tarihi: 16 Eylül 2020.

Rutkowski, M., A. G. Mora, G. L. Bull, B. Guermazi, and C. Grown (2020) "Responding to Crisis with Digital Payments for Social Protection: Short-Term Measures with Long-Term Benefits", <https://blogs.worldbank.org/voices/responding-crisis-digital-payments-social-protection-short-term-measures-long-term-benefits>, İndirilme tarihi: 16 Eylül 2021.

Sharma, M. and S. Nair (2016) "Digital Social Payments in India: Can The Challenges Be Overcome?", <https://www.cgap.org/blog/digital-social-payments-india-can-challenges-be-overcome>, indirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

Stuart, G. (2016) Government to Person Transfers: On-Ramp to Financial Inclusion?, Washington DC: Center for Financial Inclusion.

Svensson, L. (2019) “Automatisering–Till Nytt Eller Fördärv?”, *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 26, 3-4, 341-362.

Tillyard, G. (2019) ‘Big Brother Says “No”: Surveillance and Income Management of Asylum Seekers through The UK ASPEN Card’, <https://www.opendemocracy.net/en/digitaliberties/big-brother-says-no-surveillance-and-income-management-of-asy>, indirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

UN (United Nations) (2019) “Extreme Poverty and Digital Welfare: New Report from UN Special Rapporteur on Extreme Poverty Raises Alarm about the Rise of a Digital Welfare Dystopia”, <https://www.apc.org/en/news/extreme-poverty-and-digital-welfare-new-report-un-special-rapporteur-extreme-poverty-raises>, İndirilme tarihi: 25 Kasım 2020.

UNCDF (United Nations Capital Development Fund) (2017) “Government-to-Person (G2P) Payments”, <https://www.uncdf.org/article/631/government-to-person-g2p-payments-migration>, İndirilme tarihi: 25 Kasım 2020.

UNDESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs Social Inclusion) (2022) “Reducing Inequalities through Digital Public Goods and Youth Collaboration for the SDGs”, <https://www.un.org/development/desa/dspd/2022/01/digital-public-goods-and-youth-collaboration-for-the-sdgs/>, indirilme tarihi: 25 Haziran 2022.

UNDP (United Nations Development Programme) (2021) “How Do We Make Sure That Digital Doesn’t Become The New Face of Inequality”, <https://www.undp.org/digital/news/how-do-we-make-sure-digital-doesnt-become-new-face-inequality>, İndirilme tarihi: 25 Haziran 2022.

United Nations Human Settlements Programme (UN-Habitat) (2021) *Addressing the Taking Action towards Digital Inclusion*, Nairobi: UN-Habitat.

Ünver, H. (2017) “Measuring The Global Information Society–Explaining Digital Inequality by Economic Level and Education Standard”, *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 173, 1, 1-20.

Van Veen, C. (2020) “Landmark Judgment from The Netherlands on Digital Welfare States and Human Rights”, <https://www.openglobalrights.org/landmark-judgment-from-netherlands-on-digital-welfare>, İndirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

Wong, Y. C., J. Y. C. Fung, C. K. Law, J. C. Y. Lam, and V. W. P. Lee (2009) “Tackling the Digital Divide”, *British Journal of Social Work*, 39, 4, 754-767.

World Bank (t.y.a) “Expense (% of GDP)” <https://data.worldbank.org/indicator/GC.XPN.TOTL.GD.ZS?view=chart&locations=BD>, İndirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

WorldBank(t.y.b)“PovertyHeadcountRatioat\$5.50aday(2011PPP)(%ofpopulation)”
<https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.UMIC?end=2019&locations=FJ-BD&start=1983&view=chart>, indirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

World Bank (2020a) “Closing the Digital Gender Gap: Why Now Should Have Been Yesterday”, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/09/closing-the-digital-gender-gap-why-now-should-have-been-yesterday>, indirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

World Bank (2020b) “Human Capital Project - October 2020”, https://databank.worldbank.org/data/download/hci/HCI_2pager_FJI.pdf?cid=GGH_e_hcpexternal_ext, indirilme tarihi: 22 Haziran 2022.

World Bank (2021) “G2PX: Digitizing Government-To-Person Payments”, <https://www.worldbank.org/en/programs/g2px>, indirilme tarihi: 01 Temmuz 2021.

World Bank Group (2018) Integrating Financial Capability into Government Cash Transfer Programs. Washington DC: World Bank.

Zimmerman, J. M., M. A. May, E. Kellison, and J. Klugman (2020) Digital Cash Transfers in the Time of COVID-19: Opportunities and Considerations for Women’s Inclusion and Empowerment. Washington DC: World Bank Group.

Zhu, H., and S. T. Andersen (2020) “ICT-Mediated Social Work Practice and Innovation: Professionals’ Experiences in the Norwegian Labour and Welfare Administration”, Nordic Social Work Research.

AİLE MAHKEMELERİNDE GÖREV YAPAN SOSYAL ÇALIŞMACILARIN BOŞANMA OLGUSUNA İLİŞKİN DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA*

Tuğba YÜCE¹
Ömer Miraç YAMAN²

Öz

Bu araştırma, yaptıkları işin içeriği gereği sürekli olarak boşanma olgusunu deneyimlemekte olan veya deneyimlemiş ailelerle çalışan ve aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacıların, çalışma sürecinde edindikleri deneyimler çerçevesinde boşanma olgusuna ilişkin düşüncelerini, görüş ve önerilerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı bu araştırma kapsamında İstanbul iline bağlı adliyelerde en az bir yıldır görev yapan 24 sosyal çalışmacı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Saha araştırmasından elde edilen veriler 3 ana tema ve onların altında yer alan alt temalar çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular incelendiğinde; verilerin, sosyal çalışmacıların boşanma hakkındaki düşünceleri, çiftleri boşanmaya götüren sebeplerin neler olduğuna dair görüşleri, boşanmaların azalmasında topluma ve devlete ne gibi görevler düştüğüne ilişkin ifadelerini içeren başlıklar altında toplandığı görülmüştür. Yapılan araştırmada, sosyal çalışmacıların boşanmayı doğal ve olağan bir süreç olarak niteledikleri, boşanma nedenlerinde ilk üç sıraya ailelerin müdahalesi, sadakatsizlik ve iletişim eksikliğini koydukları anlaşılmış; boşanmaların azalması için geniş aile ve sosyal çevrenin çiftlerin evliliğine ilişkin olumsuz müdahalelerden kaçınmalarının, birlikteliğin her döneminde çiftlerin profesyonel destek almalarının ve topluma yönelik bilinçlendirme çalışmaları yapılmasının önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarıyla ilişkili olarak; aile ve evlilik kurumunun sağlıklı bir yapıya kavuşması ve olumlu bir gidişat sergilemesi için bireylere, topluma ve devlete yönelik öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Aile mahkemesi, Sosyal çalışmacı, Boşanma olgusu.*

* Bu çalışma Prof. Dr. Ömer Miraç YAMAN danışmanlığında Tuğba YÜCE'nin yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹Sosyal Çalışmacı, Adalet Bakanlığı, E-posta: tugbayuce66@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6168-1047

²Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, E-posta: omermirac@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9989-8575

YÜCE, T., YAMAN, Ö. M. (2022). Aile Mahkemelerinde Görev Yapan Sosyal Çalışmacıların Boşanma Olgusuna İlişkin Düşünceleri Üzerine Nitel Bir Araştırma. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22 (57), 825-862. DOI:10.21560/spcd.vi.990349

A QUALITATIVE RESEARCH ON THE OPINIONS OF THE SOCIAL WORKERS EMPLOYED IN FAMILY COURTS ON THE PHENOMENON OF DIVORCE

Abstract

This study was carried out in order to reveal the thoughts, opinions and suggestions of the social workers, who work with families who are constantly experiencing or have experienced the phenomenon of divorce due to the content of their work, and who work in family courts, within the framework of their experiences during the working process. The qualitative research patterns were used in this study, and under the study, in-depth interviews were made with 24 social workers who have served at least for one year in the courthouses affiliated to Istanbul province. The findings obtained from the field survey were handled around 3 main themes. When the findings obtained in the research are examined; It was seen that the data were collected under the headings of social workers' opinions about divorce, their views on the reasons that led couples to divorce, their statements about the duties of society and the state in reducing divorces. In this research, it was understood that social workers describe divorce as a natural and normal way, and they put family intervention, infidelity and lack of communication in the top three reasons of divorce. It has been concluded that, avoiding the negative interventions of the extended family and social environment related to the marriage of couples, receiving professional support during every period of the marriage and carrying out awareness-raising activities for the society is important in order to reduce divorces. Based on the results of the study, suggestions were made the individuals, community and state for ensuring that the family and conjugal union has a healthy pattern and makes positive progress.

Key Words : *Family court, Social worker, Divorce phenomenon.*

GİRİŞ

1.Boşanma

Aile, evlilik bağı ile kurulur. Bu bağı kuran bireylerin evliliklerinin sağlam temellere dayanması için evlilik öncesinde; birbirleri hakkında yeterli derecede bilgi edinmeleri, birbirlerine denk olup aynı zamanda benzer beklentilere sahip olmaları, birbirlerini her yönden değerlendirerek, etki ve yönlendirme altında kalmadan evliliğe karar vermiş olmaları, kuracakları ortak hayat hakkındaki temel konularda anlaşmaya varmaları ve duygusal açıdan birbirlerine yakın olmaları gerekmektedir (Battal, 2008, ss.48-52). Evlilik kurumuna adım atıldıktan sonra ise; aile bireylerinin rollerinin açık bir şekilde belirlenmiş olması, üyeler arasında sağlıklı iletişim ve etkileşimin kurulması (Nazlı, 2012, ss.25-27) ailede sevgi, saygı ve güven ortamının hâkim olması, belirlenen sınırlar dâhilinde hareket edilmesi (Gladding, 2002, s.32), cinsel ilişkide uyumun yakalanması, eşlerin beden ve ruh sağlıklarının yerinde olması gerekmektedir (Başaran, 2013, ss.156-157). Bir evliliği başlatmak ve bir ilişkiyi sürdürmek için gerekli olan bu durumlara sahip olunmadan evliliğe başlamak evliliğin sağlıklı bir şekilde yürütmesine engel olmakta, birlikteliklerin mutsuz bir biçimde devam etmesine veya boşanmayla sonuçlanmasına yol açabilmektedir. Normal şartlarda hiçbir insan boşanmak için evliliğe adım atmaz ancak çiftlerin evlilik kurumuna adapte olamaması, mizaç farklılıkları, evliliğin getirmiş olduğu sorumluluğu kaldıramama gibi nedenler çiftler arasında çatışmalara neden olabilmekte, bu çatışmaların çözüme kavuşturulamaması halinde ise aile tamamen özelliğini ve işlevlerini kaybederek, huzursuzluk ve güvensizliğin adresi haline gelebilmektedir (Bayer, 2018, s.226). Bu denli kötü bir gidişat sergileyen evliliklerde boşanma, hem çiftler hem de varsa çocuklar açısından daha iyi bir çözüm olabilmekte, aile üyelerinin böylesi bir kötü gidişat gösteren evliliğin yol açtığı sorunlardan daha az hasarla çıkıp geri kalan hayatlarını daha sakin, huzurlu ve üretken geçirmelerine vesile olabilmektedir (Amato, 2000, s.1282; Zastrow, 2010, s.264; Timurturkan, 2018, s.213).

Henüz birçok Avrupa ülkesine kıyasla çok düşük olduğu görülmekle birlikte; boşanmalar, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de giderek artan oranlarda yaşanmaktadır. Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu tarafından

yapılan araştırmada 2001 yılında binde 1.41 olan kaba boşanma hızı 2011 yılına gelindiğinde binde 1.62, 2021 yılına gelindiğinde ise binde 2.07 olarak gerçekleşmiştir (Boşanma İstatistikleri, 2021). Türkiye’de boşanmaların genel özelliklerine baktığımızda; evliliklerdeki en riskli dönemin evliliğin ilk 5 yılında olduğu, boşanma oranları ile eğitim durumu arasında doğru orantının bulunduğu, boşanmaların en fazla büyükşehirlerde gerçekleştiği, boşanmaların en çok 26-35 yaş aralığında görüldüğü dikkat çekmektedir (Ayhan, 2018, ss.15-17). Ayrıca evlilik oranlarındaki en yüksek rakam 2008 yılında görülmüş; bu tarihten itibaren evlilikler azalmış; boşanma oranları ise periyodik olarak artmıştır (Çapcıoğlu, 2018, s.28).

2.Boşanmaya Neden Olan Etkenler

Boşanmanın; sosyal, kültürel, dinsel, ekonomik ve psikolojik nedenleri bulunmaktadır (Yıldırım, 2005, s.235; Ersöz, 2011, s.252; Kır ve Bülbül, 2012, ss.100-101). Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2011: ss. 229-232) tarafından yapılan “Türkiye’de Aile Yapısı Araştırması”na göre Türkiye genelinde en önemli boşanma nedeninin “sorumsuz ve ilgisiz davranma” olduğu görülmektedir. Bunu ise sırası ile “evin ekonomik olarak geçimini sağlayamama” ve “eşini aldatma” faktörleri takip etmektedir. Boşanma nedenleri cinsiyet açısından kıyaslandığında ise yine kadınlar ve erkeklerde benzer oranlarda en önemli boşanma nedeninin “sorumsuz ve ilgisiz davranma” olduğu dikkat çekmektedir. Kadınlar ikinci sırada boşanma nedeni olarak “dayak/kötü muamele”yi belirtirken “aldatma” ise kadınlar için üçüncü sırada yer alan boşanma nedenidir. Erkeklerde ise boşanma nedeni olarak ikinci sırada “eşlerin ailelerine karşı saygısız davranması” yer alırken üçüncü sırada “eşin ailesinin aile içi ilişkilere karışması” bulunmaktadır.

Yapılan literatür taraması sonucunda çiftleri boşanmaya götüren diğer nedenler arasında; ailelerin evliliğe müdahalesi, şiddet (Yıldırım, 2004, ss.61-76), kötü alışkanlıklar (Amato ve Previti, 2003), evin geçiminin sağlanamaması (Coontz, 2007, s.9), sadakatsizlik (Shackelford vd., 2008), cinsel sorunlar (Abalı, 2006, s.51), iletişim eksikliği (Ergin, 2004, s.179), çiftler arasında paylaşımın bulunmaması (Özgüven, 2001, s.309), farklılıklara sahip olma (Levinger, 1970, ss.114-118), ruhsal problemler (Erkal, 2006, s.118), evlenen bireyler arasındaki yaş farkının fazla olması (Arıkan, 1996, s.64) kadınların

toplumdaki statüsünün artması (Nevid, 2009, s.386) ve toplumda boşanmanın daha fazla kabul görmeye başlaması (Zastrow, 2010, s.264) yer almaktadır. Yine aynı şekilde; bireylerin isteksiz bir şekilde evliliğe zorlanması, evlilikten umduğunu bulamama, sorumsuz ve ilgisiz davranma, erkek ile kadın arasında her açıdan aşırı bir dengesizliğin var olması, bekârlığın daha cazip gelmesi, daha iyi imkânlarla sahip kişilere özenme, çiftlerin birbirlerinin yakınlarına yönelik tutumları da çiftleri boşanmaya götüren diğer önemli etkenlerdir (Ayhan, 2018, ss.24-28).

3.Boşanmada Sosyal Hizmet Müdahalesi

Boşanmanın günümüzde yaygın bir toplumsal olgu haline gelmesiyle birlikte boşanmakta olan ve boşanmış ailelerle çalışmak sosyal hizmet uygulamasının kaçınılmaz bir parçası haline gelmiştir (Lau, 2003: s.81). Boşanma sürecinde gerçekleştirilecek olan sosyal hizmet müdahalesini genelci yaklaşım çerçevesinde mikro, mezzo ve makro düzeylerde ele aldığımızda sosyal hizmet disiplini mikro boyutta sosyal hizmet yardımına ihtiyaç duyan birey ve aileye sosyal hizmet müdahalesi uygularken; mezzo boyutta ailenin diğer sistemlerle kurduğu ilişkileri ele almak ve uygun sosyal destek mekanizmalarını harekete geçirmek gibi bir görev üstlenmektedir. Makro boyutta ise koruyucu ve önleyici düzeyde çalışmalar yürütmektedir (Thompson, 2013: ss.36-37).

3.1.Ailelerle Sosyal Hizmet

Bireylerin yaşamları boyunca karşılaştığı sorunların büyük bir kısmında üyesi olduğu ailenin etkileri hâkimdir (Duyan, 2012, s.263) çünkü aile dinamik ve etkileşim içerisinde olan bir sistemdir. Aile bireylerinden birinde görülen herhangi bir değişiklik diğer tüm üyelerin yaşamlarına da etki eder (Mitranı ve Perez, 2003, s.180; Zastrow, 2014, s.104). Bu nedenle ailede meydana gelen bir kriz tüm aile üyelerine müdahaleyi gerekli kılmakta ve bu durum sosyal hizmete duyulan ihtiyacı artırmaktadır çünkü sosyal hizmetin aileye yönelik müdahalesi olarak ifade edilen “aile sosyal hizmeti” bir sistem olarak ailenin ve aile sistemi içerisindeki tüm üyelerin karşı karşıya kaldıkları sorunların çözümüne odaklanarak aileyi geliştirmek ve güçlendirmek için gerçekleştirilen bütün müdahale ve uygulamaları içermektedir. (Özden, 2018, ss.87-94). Ailelerle sosyal hizmetin temel amacı; aile bireylerinin gelişimsel ve duygusal ihtiyaçlarını yetkin bir şekilde karşılamayı öğrenerek güçlenmesi

ve işlevselliğini artırması için ailelere yardımcı olmak, rehberlik etmek, danışmanlık vermek ve ailelerin tedavi ve rehabilitasyonlarını sağlamaktır (Gilligan, 2004; Duyan, 2012, s.265; Çamur Duyan, 2016, s.79).

Aileleri sosyal çalışmacılarla bir araya getiren birçok sorun vardır. Boşanma da bu sorunlardan bir tanesidir. Boşanma sürecinin hem çiftler hem de çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini dikkate aldığımızda boşanmayı bir kriz durumu olarak nitelendirebiliriz. Boşanma öncesi, boşanma esnası ve boşanma sonrası olmak üzere her döneminde farklı bir kriz durumunun baş gösterdiği boşanma sürecinde üç dönem içerisinde de sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyulmaktadır.

3.2.Boşanma Sürecinde Sosyal Çalışmacıların Rollerini

Sosyal çalışmacılar boşanma öncesi süreçte aile ilişkilerini düzenleyici ve olumlu eş olma özelliklerini geliştirici bir müdahale planı yapma, özellikle ailede şiddet öyküsünün varlığı durumunda şiddete maruz kalan kişilerin koruma altına alınmasını ve barınma hizmetlerinden yararlandırılmasını sağlama ve şiddet uygulayan kişinin sahip olduğu sorunlara ilişkin tedavi planı oluşturma ve ilgili kurum/kuruluşlarla iş birliği içerisinde hareket ederek vakanın sağaltımını sağlama gibi roller üstlenmektedir (Yıldırım ve Baydur, 2017, ss.303-306).

Boşanma aşamasında bireylerin yaşadıkları sorunların çözüm yoluna kavuşturulmasında Aile Mahkemeleri devreye girmekte ve sosyal çalışmacılar bu aşamada sosyal hizmetin aileye ilişkin faaliyetlerini gerçekleştirerek ailelerin sahip oldukları problemlerin ortadan kaldırılmasında aktif olarak rol üstlenmektedirler. Bu süreçte sosyal çalışmacılar; bireylerin kendi kontrolleri dışında meydana gelen maddi ve manevi yoksunlukların ortadan kaldırılması ve sosyal sorunların çözüme kavuşturulmasında diğer meslek elemanları ile ekip çalışması yapan (Özel ve Tatar, 2008, s.59; Maschi vd., 2009: s.3), bireylerin özgeçmişleri ve aile bilgilerini, içinde buldukları sosyal, kültürel, psikolojik ve ekonomik özelliklerini araştırarak (Fernandez ve Veshinski, 2004, s.201; Martindale, 2007, ss.73-74) yaptıkları (ev, okul, komşu vb.) incelemelerle bireyleri sosyal çevresi içerisinde değerlendirip sürece katkıda bulunan, bireylerin yaşadıkları sorunların nedenleri, etkileri ve sonuçlarını araştırıp analiz ederek sosyal inceleme raporu hazırlayan, sorunu olan aile üyelerinin

sorunlarının giderilmesine yardımcı olmak için sosyal kişisel çalışma ve sosyal grup çalışması gibi mesleki uygulamaları gerçekleştiren (Atamtürk, 2010, s.13), uyuşmazlıkların çözümü noktasında arabuluculuk faaliyetlerinde bulunan kişilerdir (Barker ve Branson, 2000, s.17; Ashford, 2015, ss.149-151).

Boşanma sonrasındaki süreçte ise; sosyal çalışmacılar, güçlendirme yaklaşımını odak alarak bireyin çevresindeki kaynakların farkına varması ve bu kaynaklardan faydalanması için müdahale planı oluşturma ve yaşama yeniden uyumlarını sağlamak için rehabilitasyon çalışmaları yapma gibi görevler üstlenmektedirler (Yıldırım ve Baydur, 2017, ss.303-306).

Yapılan açıklamalardan anlaşıldığı üzere sosyal çalışmacılar, boşanma sürecinin her aşamasında aktif olarak faaliyet göstermekte ve sorunların ortaya çıkarılması/çözümü noktasında boşanmakta olan veya boşanmış çiftlerle birebir etkileşim içerisinde bulunmaktadır.

4.Araştırmanın Özgünlüğü

İlgili alan yazın tarandığında boşanmanın nedenlerini, sonuçlarını ve hukuki yönünü inceleyen birçok araştırmanın olduğu görülmekle birlikte yapılan çalışmaların çoğunda araştırmanın öznesi olarak boşanmış bireylere, onların çocuklarına ya da halktan insanlara yer verildiği gözlenmiştir. Boşanma olgusuna mesleki bakış açısı ile bakan, boşanmış bireylerle etkileşime girerek konuya ilişkin tecrübe edinen kişilerin görüş ve önerilerinin boşanma olgusunun, nedenlerinin ve sonuçlarının daha iyi anlaşılmasını ve bunlara ilişkin çözüm yolları üretilip hizmet sunulmasını kolaylaştıracağı düşüncesinden hareketle bu çalışmada araştırma öznesi olarak aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacılara yer verilmiştir.

Aile mahkemelerinde sosyal çalışmacıların hizmet sunduğu grup, evliliklerini sağlıklı bir şekilde yürütemeyen, aralarında çekişmelerin yaşandığı, boşanma olgusunu deneyimlemiş veya deneyimlemekte olan bir kitleden oluşmaktadır. Bu durum ise sosyal çalışmacılara, yaptıkları görüşmeler esnasında boşanma olgusunu canlı örnekler üzerinden gözleme ve bu konuda ayrıntılı bilgi elde etme fırsatı sunmaktadır. Bu doğrultuda yapılan çalışma ile gözlemledikleri vakalar üzerinden boşanma olgusuna ilişkin belirli bir bilgi birikimine sahip olan sosyal çalışmacıların boşanma konusundaki düşünceleri, görüş ve önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylelikle

diğer araştırmalardan farklı olarak; sosyal çalışmacıların birebir tanıklığı ile boşanma olgusunun mesleki bakış açısı ile yorumlanması hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Yapılan araştırmada nitel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmada temel amaç; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı nitel veri oluşturma yöntemleri kullanılarak kişilerin bakış açılarının, dünyayı nasıl algıladıklarının ve ne gibi deneyimler yaşadıklarının kavranmaya çalışılmasıdır (Merriam, 2013, s.13; Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.41). Yapılan araştırmada ise aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacıların boşanma olgusuna ilişkin bakış açılarının derinlemesine incelenmesi ve böylelikle algı, duygu ve düşüncelerinin ortaya çıkarılması amaçlandığından nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Araştırılan konunun daha derinlemesine incelenmesi için ise nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji yaklaşımı ile araştırmacı; bireylerin belirli bir fenomen veya kavrama ilişkin anlayışlarını, duygularını, olaylara yükledikleri anlamları kendi bakış açılarıyla nasıl ifade ettiklerini ve deneyimlediklerini incelemektedir (Rose vd., 1995, s.1124).

Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak nitel araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerinden biri olan derinlemesine mülakat tekniği tercih edilmiştir. Yapılan mülakatlar esnasında ise yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Bu yöntem ne tam yapılandırılmış görüşmeler kadar katı ne de yapılandırılmamış görüşmeler kadar esnektir; iki uç arasında yer almaktadır (Karasar, 2013, ss.167-168). Araştırmacı kaba hatlarıyla bir yol haritasına sahiptir ve bu harita sayesinde katılımcıya farklı sorular sorarak konunun değişik boyutlarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Altunışık vd., 2017, s.101). Görüşme formunun hazırlanması aşamasında bireylerin sosyo-demografik bilgilerini edinmeye yönelik sorulara ve araştırılan konu hakkında derinlemesine bilgi edinmeye yönelik sorulara yer verilerek 36 soruluk bir havuz oluşturulmuştur. Görüşme formunun, soruna uygun ve araştırmanın amacına yönelik olabilmesi için uzman görüş ve önerilerinden yararlanılmıştır. Alanında uzman kişilerin araştırma sorularına yönelik görüş ve önerileri

alındıktan sonra görüşme soruları yeniden düzenlenerek 27 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Formda yer alan soruların anlaşılmasında ve yanıtlanmasında herhangi bir sorun olup olmadığını ortaya koymak için ise 2 sosyal çalışmacı ile ön görüşme gerçekleştirilmiştir. Yapılan ön görüşmeler sırasında katılımcılar tarafından anlaşılması ve yanıtlanması güç olan 2 soru görüşme formundan çıkarılmış ve forma son şekli verilerek 25 sorudan oluşan yeni form oluşturulmuştur.

Araştırma Sahası

Araştırma 10.03.2020 ile 25.06.2020 tarihleri arasında İstanbul ilinde yapılmıştır. Araştırma bölgesi olarak İstanbul ilinin seçilmesinde; İstanbul ilinin Türkiye'nin toplam nüfusunun beşte birini kapsaması sebebi ile en fazla kültürel çeşitliliğe sahip il olması, böylelikle de katılımcılara farklı konuları içeren vakaları bir arada görme imkânı sunarak katılımcıların alanlarında daha fazla deneyim kazanmalarına olanak sağlaması, yine nüfus çokluğu nedeniyle diğer illere oranla daha fazla sosyal çalışmacıyı bünyesinde barındırması gibi sebepler etkili olmuştur.

Araştırma Grubu

Araştırma grubunun belirlenmesi aşamasında nitel araştırmalarda kullanılan amaçlı örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada amaçlı örneklem türlerinden ise kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örneklemede temel yöntem, ilk olarak araştırmanın amacına uygun olarak seçilmiş birkaç kişiyi belirleyip sonra onlarla görüşme yapmaktır. Devamında ise görüşme yapılan bu katılımcılara kendilerinin de sahip olduğu özelliklere sahip kişilerin isimleri sorularak birinden diğerine yönlendirme yapılacak şekilde bir katılımcı zinciri oluşturulur (Berg ve Lune, 2015, ss.71-72). Yapılan araştırmada da araştırmanın başlangıç aşamasında ulaşılan katılımcılardan tanıdıkları başka sosyal çalışmacıların iletişim numaraları istenmiş olup; elde edilen iletişim numaraları ile diğer katılımcılarla iletişime geçilerek onların da araştırmaya dâhil olmaları sağlanmış ve süreç bu şekilde ilerlemiştir. Araştırmaya 16 kadın ve 8 erkek sosyal çalışmacı katılmıştır. Araştırmaya katılan kadın ve erkek sosyal çalışmacı sayılarındaki dengesizlik araştırma bölgesi olarak seçilen adliyelerde aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacıların çoğunluğunu kadınların oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Katılımcıların 13 tanesi lisans, 9 tanesi ise yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların yaş aralığı 26 ile 47 arasında değişkenlik göstermektedir. Katılımcılar aile mahkemelerinde en az 1,5 yıl en fazla ise 13 yıllık çalışma deneyimine sahiplerdir. Katılımcılardan 12 kişi bekâr 12 kişi ise evlidir. Bütün katılımcılar evliliklerini severek ve kendi istekleri doğrultusunda yapmışlardır. Katılımcılar en az 24 en fazla 35 yaşında evlenmişlerdir. Evlilik deneyimleri ise 6 ay ile 15 yıl arasında değişkenlik göstermektedir. Evli olan 12 katılımcıdan 4 tanesinin çocuğu bulunmamaktadır. 6 tanesi 1 çocuğa sahip olmakla birlikte; 2 tanesinin de 2 çocuğu bulunmaktadır.

Araştırmanın Veri Analizi

Araştırma sonuçları betimsel analiz yöntemi ile değerlendirilmiştir. Betimsel analiz yönteminde veriler, daha önceden oluşturulmuş temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Ayrıca katılımcıların ifadelerini daha çarpıcı yansıtmak için doğrudan alıntılar yapılabilir. Bu analizin amacı ham haldeki verileri okuyucuların anlayabileceği ve kullanabileceği bir hale getirmektir. Bu amaçla elde edilen veriler önce sistematik bir sıraya konular. Daha sonra yorumlanır ve birtakım sonuçlara ulaşılır. En son olarak ise ileriye dönük tahminlerde bulunulur (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s.240).

Araştırmada ayrıntılı bir literatür taraması sonucunda oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmaya katılmayı kabul eden 24 katılımcıya derinlemesine mülakat tekniği ile uygulanmıştır. Derinlemesine mülakatlar katılımcıların onayları doğrultusunda ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. 1 katılımcının görüşme sürecinde ses kayıt cihazının kullanılmasını onaylamaması sonucunda katılımcının kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplar, araştırmacı tarafından yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Diğer 23 katılımcı ile yapılan görüşmeler sonucunda toplam; 1216 dakikalık ses kaydı elde edilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir. Verilerin analizinde kolaylık sağlamak adına verilerin ham dökümünün tamamı nitel veri analiz programlarından biri olan MAXQDA 20 programına aktarılmıştır. Aktarılan veriler tek tek okunmuş ve yapılan okuma sonucunda 45 farklı kod elde edilmiştir. Bu kodlar üzerinden yapılan değerlendirmelerde 3 farklı tema belirlenmiştir. Araştırma bulguları ve bunlara ilişkin yorumlar aktarılırken araştırmaya katılım sağlayan sosyal çalışmacıların ifadelerine bağlı kalınmasına dikkat edilmiştir.

Araştırmanın Etiği

Yapılan araştırmada İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 10.04.2019 tarih ve 2020/15 sayılı etik onay alınmıştır. Ayrıca aile mahkemelerinde görev yapan sosyal çalışmacılarla görüşme yapabilmek için Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğünden resmi izin alınmıştır.

Nitel yöntemin kullanıldığı bu araştırmada araştırmaya dâhil edilen kişilerin ifadelerine ayrıntılı olarak yer verildiği için katılımcıların kişisel bilgilerinin korunmasına özen gösterilmiştir. Bu amaçla katılımcılarla yapılacak olan görüşmeler öncesinde araştırmanın konusu, süresi, neyi amaçladığı ve içeriğine ilişkin açıklamaların yer aldığı “Aydınlatılmış Onam Formu” aracılığı ile katılımcılardan araştırmaya katılım ve yapılan görüşmelerin kaydedilmesi konusunda rıza alınmıştır. Ayrıca katılımcıların gerçek isimleri çalışma içerisinde kullanılmamış olup her birine başka kod isimler verilmiş ve katılımcıların ifadelerinden sonra parantez içinde kod isimleri, medeni halleri ve yaşlarına ilişkin bilgiler yer almıştır.

BULGULAR

1.Boşanmaya İlişkin Düşünceler

Araştırmanın bulgular kısmı ilk olarak sosyal çalışmacıların boşanmaya ilişkin düşünceleri ana teması altında; olağan bir süreç düşüncesi ve travmatik bir süreç düşüncesi alt temalarını içerecek şekilde ele alınmıştır.

1.1.Olağan Bir Süreç Düşüncesi

Katılımcıların, evlenme gibi boşanmanın da doğal ve olağan bir süreç olduğu konusunda hemfikir oldukları görülmüştür. Katılımcılardan birinin konuya ilişkin aktarımları şu şekildedir:

“Boşanma da doğal bir süreç gibi geliyor bana. Çok büyütülüyor, çok karmaşık yaşanıyor, dünyanın sonuymuş gibi falan yaşıyorlar. Ben öyle çok görmüyorum. Nasıl evlendiysen, evlilik bir kararsa boşanma da bir karardır diye düşünüyorum.” (Hatice, 39, Evli)

Yapılan görüşmelerde; evlilikte geri dönüşü olmayan sorunların baş göstermesi durumunda boşanmanın bir gereklilik olduğuna vurgu yapılmıştır. Ayrıca insanların alttan alma, sorunların üstünü kapatma, çocuk için evliliği

devam ettirme gibi davranışlar sergilemeden evliliklerine son vermelerinin daha sağlıklı bir karar olduğunun altını çizen katılımcılardan birinin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Sorunlu bir evlilikse bence boşanılmalı. Çocuk yapayım, alttan alayım veya bir şeylere katlanayım da evlilik sürsün kesinlikle böyle bir şey olmamalı. Evliliğin ite kaka ilerletilmesi gibi bir şey mümkün değil.” (Meryem, 27, Bekâr)

Katılımcılar, evliliğin artık sürdürülemez hale gelmesi durumunda, boşanmanın olağan bir süreç olduğunu belirtmekle birlikte; insanların bazen boşanmayı eşlerine karşı bir koz ve cezalandırma aracı olarak kullandıklarına vurgu yapmışlardır. Songül bu konuya ilişkin deneyimlerini şöyle ifade etmiştir:

“Gayet normal bir süreç. Mantıklı sebepleri olduğu zaman olması gereken bir olgu ama sırf birilerine bir şeyleri kanıtlamak, birilerini uslandırmak, işte ceza vermek veya birilerinin gözünü korkutmak için yapılmaması gereken bir şey. Bazen geliyor kadın dava açıyor, boşanacağım diyor, bize kadar geliyor dosya işte arıyorum ‘Görüşmeye gel’ bana şey diyor: ‘Ya ben boşanmayacağım da aslında o akıllansın diye yaptım.’ (Songül, 26, Bekâr)

1.2. Travmatik Bir Süreç Düşüncesi

Sosyal çalışmacılar, boşanmanın olağan bir süreç olduğu kadar bu sürecin travmatik bir özelliğe sahip olduğuna da vurgu yapmışlardır:

“Boşanma travmatik bir süreç. Çok büyük sorunlar olmadan boşansanız bile çünkü tamamen hayatınızda bir şeyler değişiyor. Belki yaşadığımız ev değişiyor, şehir değişiyor, duygularımız değişiyor, insanlara karşı güven ilişkinizi sorguluyorsunuz. Aynı evde yaşadığınız birinin evden ayrılması veya sizin ayrılmanız hani bundan sonra yalnız devam edecek olma düşüncesi kaygılara neden oluyor.” (Cemile, 38, Evli)

Özellikle çocuğun varlığının süreci daha da zorlaştırdığına dikkat çekilmiştir:

“Büyük bir yıkım ya. Çok zor ya. Gerçekten zor. Bir de kadın çocukla bir başına kalıyorsa, adam ilgilenmiyorsa, para vermiyorsa kadının vay haline.” (Sibel, 39, Evli)

2.Boşanmaya Götüren Nedenler

Çalışmada ikinci ana tema olan boşanmaya götüren nedenler teması ve bu ana temaya ilişkin alt temalar olan; geniş ailenin müdahalesi, sadakatsizlik, evliliği sürdürmeye yönelik becerilerin yoksunluğu, evlilik öncesi yeterli farkındalığa sahip olmama, sağlığa bağlı problemler, toplumsal değişim ve dönüşüm ile ilgili bulgular elde edilmiştir.

2.1.Geniş Ailenin Müdahalesi

Katılımcılar, Türk toplum yapısından kaynaklı olarak; geniş ailenin, çekirdek aileye çok fazla müdahale ettiğini, bu durumun ise kişileri boşanma sürecine götürdüğünü vurgulamış; Murat ise konuya ilişkin durumu aşağıdaki gibi özetlemiştir:

“Aile büyüklerinin Türk toplumunda evliliğe çok müdahil olduğunu düşünüyorum. Aile büyüklerinin bence taraf olduklarını ve yardım ederken hani yardım etme babında bile olsa aslında sorunu çözmekten çok sorun oluşturduklarını düşünüyorum.” (Murat, 47, Bekâr)

Songül’ün şu ifadeleri evlilik sürecinde ailelerin iç içeliğini ve evliliğe müdahalesini özetler niteliktedir:

“Hani bir söz var ya işte <Türkiye>de yapılan evlilikler halay gibidir. Yurt dışında yapılan evlilikler tango gibidir. İki kişi ile yapılır.» vs. *falan.»* (Songül, 26, Bekâr)

2.2.Sadakatsizlik

Katılımcılar, gördükleri vakalarda aldatma hikâyelerine çok sık rastladıklarını, özellikle son yıllarda bu durumun daha da artış gösterdiğini, kadın erkek ayrımı olmaksızın her iki cinsiyette de aldatma oranlarının azımsanamayacak oranlarda olduğunu vurgulamışlardır. Aynur’un bu konu

hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“Son zamanlarda hep bir aldatma, hep bir üçüncü kişi nedeniyle boşanmalar arttı. Kadın, erkek fark etmiyor.” (Aynur, 37, Bekâr)

Yapılan görüşmeler, teknoloji çağına geçiş ve kitle iletişim araçlarının daha ulaşılabilir hale gelmesi ile insanların birbirleriyle daha fazla rekabet içerisine girdiğini ve sosyal medya aracılığı ile çiftlerin “gerçek olmayan” ancak “ideal olan”ı güncel olarak takip ettiklerini göstermektedir. Yaşanan bu durum ise, insanların evlilikten beklentilerinin artmasına sebebiyet vermektedir. Katılımcılardan birinin bu konuya ilişkin aktarımlarına aşağıda yer verilmiştir:

“Modern dünya eşinizi öyle bir baskı altına almış ki kredilere boğmuş. Dolayısıyla eve gelirken iki kilo domatesle geliyor ama sosyal medyada bir görüyorsunuz kadın öyle bir sofraya paylaşıyor ki ‘Kocuşimle ben’ yazıyor mesela gülücük. Şimdi daha iyiyi gördüğünüzde eşinizin yetersizliği gibi bir şey ortaya çıkıyor. Daha yeterli eşler var ve hepsi orda bekliyorlar ben onlara ‘merhaba’ yazsam onlar da bana ‘merhaba’ yazacak falan gibi.” (Ahmet, 31, Evli)

2.3. Evliliği Sürdürmeye Yönelik Becerilerin Yoksunluğu

Çiftler arasında sağlıklı iletişim kurulamamasının ve paylaşımın bulunmamasının, çiftleri boşanmaya götüren önemli sebeplerden olduğuna dikkat çeken katılımcılardan biri konuya ilişkin düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Paylaşım, sosyal paylaşım, duygusal paylaşım eksikliği. Hani sosyal bir etkinlikteki paylaşım olmasa bile iletişim eksikliği, konuşmuyorlar, hepsi birbirinden bir haber.” (Aynur, 37, Bekâr)

Çiftleri boşanma aşamasına getiren bir diğer önemli sebebin; tahammülsüzlük olduğuna, insanların artık eskiye oranla birbirlerine karşı tahammül seviyelerinin azaldığına vurgu yapan katılımcılardan biri konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde özetlemiştir:

“Bir ilişkide sorun olmazsa olmazdır. Tartışma olmayan bir ilişkide bir şeyler yolunda gitmiyordur bence çünkü her insan birbirinden farklı. Çatışma yaşanmalı ki çarklar yerine oturabilsin. O çarklar sürtünmek zorunda ama insanlar bunu sorun olarak görüyor ve baş etmek istemiyorlar. Yani tahammülsüzlük var.” (Hülya, 29, Evli)

Yine evlilikte üstünlük kurma çabalarının, çiftleri boşanma sürecine götüreceğine dair görüşler öne sürülmüştür:

“Tek tarafın daha baskın olmaya çalışması. Evlilik içinde de böyle baskın olmaya çalışmak. Diğer tarafı sürekli yönlendirmeye çalışmak da bence boşanmaya iten sebeplerden.” (Esra, 29, Evli)

Evliliğin getirmiş olduğu sorumluluğu kaldıramama ve sorumluluklardan kaçışın, çiftler arasında sorunlara yol açtığı ve bu durumun da boşanmaları artırdığına dair açıklamalar yapan katılımcılardan birinin konuya ilişkin ifadeleri aşağıdaki gibidir:

“Evliliğin getirdiği manevi sorumlulukları bireyler kaldıramıyor artık. Evlenmeden önce beraber gezip tozup dolaştıktan sonra eve geliyorlardı. İki farklı hayat yaşayıp telefonda konuşup tekrardan yatıyorlardı ama aynı evin içine girdikten sonra bu evin geçimidir, beraber birbirlerini dinlemedir, iletişimdir, konuşmadır vesairedir bunları artık pratik yaşama döktükleri zaman bu tarz sorunlar yaşamaya başladılar.” (Bayram, 37, Evli)

Evliliğin sorumluluğunu kaldıramamada olduğu gibi; çocuk sahibi olduktan sonra, çocuğun sorumluluğunu kaldıramama durumu da çiftler arasında sorunlara yol açmakta; bu nedenle çocuk da bazen boşanmada etkin bir rol oynamaktadır. Katılımcılardan birinin bu konu hakkındaki fikirleri şu şekildedir:

“Çocuk bazen boşanma sebebi olabiliyor. Her iki taraf da sorumsuzsa her iki taraf da o çocuğun sorumluluğunu alamadıysa bu da bir boşanma sebebi.” (Songül, 26, Bekâr)

2.4.Evlilik Öncesi Yeterli Farkındalığa Sahip Olamama

Birbirini yeterince tanımadan, acele bir kararla yapılan evliliklerin boşanmayla sonuçlandığı görüşünde olan katılımcılardan biri konu hakkındaki düşüncelerini şu cümlelerle açıklamaktadır:

“Çok kolay evleniyor herkes bence. Yani şimdi belli bir kriter belirliyoruz, sonuçta kendimizi tanıyoruz. Neye katlanıp neye katlanmayacağımızı biliyoruz. Eğer bunu göz ardı ediyorsak, nasıl olsa bir şekilde yürür kafasındaysak o yürümüyor işte çünkü

o insanla 24 saat ve bir ömür bir aradasın. O insana bir gün katlanıyorsun, iki gün katlanıyorsun. Bir yerde bu tıkanıp patlak veriyor.” (Meryem, 27, Bekâr)

Evlilik konusunda yeterli olgunluğa erişmeden ve hazır olmadan, toplum baskısı ile yapılan evliliklerin boşanmayla sonuçlandığı dile getiren katılımcılardan birinin konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Evlendenin toplumsal bir zorunluluk gibi algılanmasından, zamanı geldi artık hadi evlen veya şöyle biriyle bir iki kelime konuştun diye o ilişkinin evliliğe gitmesi zorunluluğu gibi sebeplerle doğru insanlarla evlilik yapamamış olmak. Çok hazır olmadan, olgunlaşmadan evlenmek.” (Hatice, 39, Evli)

Çiftler arasında var olan birtakım farklılıkların (kültür, düşünce, hayata bakış, kişilik özellikleri, eğitim, kazanç vb.) belli bir süreden sonra evlilikte sorun teşkil edebildiği, bu sorunların ise çözüme kavuşturulmadığında çiftleri boşanmaya götürdüğü görülmüştür:

“Kendilerinin ifade ettiklerine göre kültür farklılığı, düşünce farklılığı, hayata bakış açısı hani bunların farklılığı boşanmaya itiyor.” (Ayşe, 30, Evli)

“Birinin istediğini biri istemeyince, başka fikirde olunca insan, her şeyde sorun çıkıyor yani yediğin yemekte, içtiğin çayda, baktığın televizyon programında, işte odanı havalandırıp havalandırmamanda dahi.” (Meryem, 27, Bekâr)

“Taraflar arasındaki eğitim farkı, kazanç farklılığı daha çok boşanmayı artırıyor.” (Esra, 29, Evli)

Evlilik beklentilerinin uyuşmaması, ortak noktada buluşamama ve evlilikten umduğunu bulamama gibi durumların, çiftleri boşanma aşamasına götürdüğü düşüncesinde olan uzmanlardan biri bu konudaki fikirlerini örneklere dayandırarak aşağıdaki gibi izah etmiştir:

“Çiftler birbirini tanıyarak evlenmedikleri için hayattan beklentileri çok farklı olabiliyor. Bir arkadaş görüşme yaparken taraflardan adam şöyle demiş: ‹Düşünebiliyor musunuz ben evlenirken eşimi kitap okuyan, entelektüel, gezmeyi, doğayı seven bir insan olarak görerek evlendim. Bizimki evlendikten bir yıl sonra komşularıyla

pasta yiyen, kısır yiyen bir kadın çıktı. Ben böyle biriyle evlenmek istemedim. Hayata bu açıdan bakan biriyle de evliliğimi sürdürmek istemiyorum.’ Ben mesela o zaman daha yeni başlamıştım. Ya dedim yani çok saçma adamın söylediği şeye bakar mısın kısır, börek yediği için boşanmak isteyen bir adam biraz saçma geldi. Üstelik çocuk var falan ama şöyle bir durum var adamın evlilikten beklentisi, eşten beklentisi o değilmiş. Ben burada adamı suçlayarak hata yapmışım.” (Songül, 26, Bekâr)

2.5.Sağlığa Bağlı Problemler

Ruhsal problemlerin çiftleri boşanmaya götüren nedenlerden olabildiğine vurgu yapılmıştır. Elif, konuya ilişkin görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Yani bireyin genetik özelliklerinden kaynaklanan veya yaşamsal krizlerden kaynaklanan ruhsal sıkıntıları da boşanmaya götürebiliyor.” (Elif, 27, Bekâr)

Evlilikte cinsel hayatın çok önemli olduğu, cinsel anlamda birbiri ile uyum sağlayamama ve yaşanan cinsel sorunların çiftler arasında büyük sorunlara yol açtığı böylelikle boşanmaların temellerinin atıldığı anlaşılmıştır. Hülya'nın konu hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“Cinsel yaşamın çok önemli olduğunu düşünüyorum çünkü birçok görüşmede yani bunu oranlarsak belki yarı yarıyadan fazla çıkar cinsel sorunların çok fazla olduğunu düşünüyorum çünkü görüşmeler günlük sorunlarla başlıyo biraz eşelediğinizde aslında o insanların cinsel sorunları olduğunu görüyorsunuz.” (Hülya, 29, Evli)

Yine, şiddet türleri ve kötü alışkanlıkların da çiftleri boşanmaya götüren önemli sebeplerden olduğuna vurgu yapılmıştır:

“Aile içi şiddet, duygusal şiddet, fiziksel şiddet, cinsel şiddet, ekonomik şiddet genele baktığımız zaman bu başlıkları söyleyebilirim.” (Murat, 47, Bekâr)

“İşte alkol, madde bağımlılığı nedeniyle de çok fazla oluyor yani evliliğin başından beri mesela alkol tüketen bir insan bir noktadan sonra alkolik olma boyutuna geliyor ve o aile birliğini zedeleyebiliyor.” (Gülsüm, 27, Bekâr)

2.6. Toplumsal Değişim ve Dönüşüm

Kadınların, eskiye oranla çalışma hayatında daha fazla yer edinerek kendi ayakları üzerinde durabilmelerinin ve ekonomik anlamda özgürleşmelerinin, kötü gidişat gösteren bir evliliği daha kolay sonlandırabilmelerini sağlamaktadır. Katılımcılardan birinin bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

“Kadınların iş hayatına atılmadan önceki dönemlerde sırf maddi sebeplerle evliliği devam ettirdiklerini, boşanmaktan kaçındıklarını biliyoruz çünkü eğer boşanırsa maddi durumu yok veya işte kadınlara verilen yine o ‘kan kusan da kızılık şerbeti içtim diyeceksin’ veya ‘kefeninle döneceksin’ vesaire anlayışlarından kadının eve dönememesi. Artık o anlayışların kadının çalışma yaşamına atılması ile kırılması.” (Zeliha, 26, Bekâr)

Eskiden boşanma olgusunun toplumda hoş karşılanmadığı, boşanan insanların toplum tarafından dışlandığı ancak toplumsal yapının değişip dönüşmesi ile toplumun boşanmaya ilişkin algısının olumlu yöne doğru evirildiği, böylelikle insanların daha kolay boşanma kararı alabildiği, bu durumun da boşanma oranlarının artışında etkili olduğunu dile getiren uzmanlardan Ali, konu hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Önceden insanlar neden boşanamıyordu daha fazla baskı ve tahakküm altındaydı. Kendi ayakları üzerinde duramıyordu. Eğer o sistemden çıkarsa kendisini yaşatabilecek bir sisteme ulaşamıyorsa orda kalmaya mahkûmdur. Mahkûm oluşu üzerinden aslında insanlar boşanamıyordu... ama şuanda yavaş yavaş toplumsal yapı içerisinde de bu değer yargıları içerisinde de bir değişim ufaktan ufaktan geliştiği veya dönüştüğü için insanlar daha rahat çıkabiliyor.” (Ali, 37, Evli)

3. Evlilik Birliğinin Devamlılığı için Yapılması Gerekenler

Bu kısımda araştırmanın üçüncü ana teması olan evlilik birliğinin devamlılığı için yapılması gerekenler başlığı altında yer alan destekleyici bir tutuma sahip olma, profesyonel destek alınması ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması alt temalarına ilişkin bilgilere yer verilecektir.

3.1. Destekleyici Bir Tutuma Sahip Olma

Katılımcıların ifadelerine göre; evlilik birliğinin devamlılığının sağlanması için öncelikle ailelerin yapıcı olması, çocuklarının artık büyüdüğünü kabullenerek hareket etmesi, sorun üreten değil sorun çözen bir rol üstlenmesi ve çocuklarının evliliğine çok fazla müdahil olmaması gerekmektedir:

“Ailelerin de bence çocuklarına destek olması gerekiyor evlilik sürecinde. Onların bir sorunu olduğunda sorunu ateşlemek yerine arabulucu olmaları gerekiyor.” (Fadime, 28, Bekâr)

“İşte aman oğlum kendini ezdirme, aman kızım kendini ezdirme gibi yönlendirecek şeyler değil de biraz daha ailelerin yapıcı olması lazım.” (Hülya, 29, Evli)

Boşanmaların azalması için; küçük yaşta, belli bir olgunluğa erişmeden ve kendini evliliğe hazır hissetmeden, baskı altında yapılan evliliklere karşı çıkmanın ve bu tarz evlilikleri önlemenin, topluma düşen görevler arasında yer aldığına dikkat çekilmiştir. Songül'ün konuya ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Eşlerin belli bir olgunluğa eriştikten, işte flört, sevgililik hayatı olarak bunları yaşarsın yaşamazsın senin tercihindir ama bunları içinde hallettikten sonra evlenmelerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum.” (Songül, 26, Bekâr)

Hülya, toplumun çiftlerin evliliğine ilişkin olumsuz söylem ve eylemlerden kaçınması gerektiğini şu sözleriyle açıklamıştır:

“Bir çift evlendi. Bu insanlar çocuk sahibi olmak istemiyor olabilirler. Toplum onlara ‘Hani çocuk nerde çocuk.’ çift mutlu huzurlu ‘Eee hiç kavga etmiyor musunuz?’ kavga etmiş komşular sesleniyor işte ‘Niye kavga ettiniz.’ Arkadaşım sizene. Yani evliliğin içine dahil olmaması lazım bu insanların.» (Hülya, 29, Evli)

Katılımcılardan Ali, sağlam temellere dayalı evliliklerin yapılabilmesi ve bu sayede de boşanmaların azalması için en başta cinsellik olmak üzere insanların evliliğe ilişkin belli konularda baskılanmaması gerektiğinin altını çizmiştir. İnsanların üzerlerinde baskı hissetmemesi durumunda evliliğe ilişkin daha doğru kararlar verebileceklerini şu sözleri ile açıklamıştır:

“En başta cinselliğin baskılanmaması gerekiyor. Bir çok insanın evliliğe girme nedenlerinden bir tanesi aslında cinselliğini özgürce yaşayabilme arzusu. Onun dışında sevgilisiyle beraber el ele, kol kola dolaşamıyo bir kısım *insan. Birlikte bir şey paylaşamıyor. O kültürün farklılaşması gerekiyor. Bunu yaşayabildiği zaman insanlar birlikte yol alacağı insanı daha iyi seçme şansları artacaktır.*” (Ali, 37, Evli)

3.2. Profesyonel Destek Alınması

Evlilikte soruna neden olan etkenlerin ortaya çıkarılıp onlara yönelik çözüm yolları üretilebilmesi için gerekli durumlarda, çiftlerin profesyonel anlamda uzman desteğinden yararlanmaları gerektiğine vurgu yapan katılımcılardan birinin konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

“*Birey olarak da evlilikte yaşadıkları bir sorun olduğunda uzmanlardan yardım almaları lazım. Bunu ben deli miyim diye genelde nitelendirdikleri için psikolojik destek almıyorlar bence buna yönlendirilmesi lazım.*” (Hüseyin, 41, Evli)

Araştırmaya katılım sağlayan sosyal çalışmacılara, boşanmaların azalmasında devlete düşen görevler sorulduğunda; katılımcılar, evliliğin ne gibi sorumluluklar getireceği, evlilikte ne gibi sorunlarla karşılaşılabileceği, sorunlar karşısında nasıl çözüm yolları üretilebileceğine ilişkin çiftlere evlilik öncesi çift danışmanlığı verilmesinin, verilen eğitim sırasında ise; çiftlerin birbirlerini yeterince tanıyıp tanımadıklarını ve evliliğe hazır olup olmadıklarını düşünmelerini sağlayıcı bir ön çalışmanın yapılmasının, boşanmaların azalmasında önemli bir rol oynayacağı konusunda hemfikirlerdir. Katılımcılardan birinin bu konuya ilişkin aktarımlarına aşağıda yer verilmiştir:

“*Nasıl evlenirken işte sağlık testleri filan yapılıyor bence kesinlikle evlenmeden önce bir işte belediyenin olur, devletin olur, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının olur bir çift görüşmesi, bireysel bir görüşme yapılmalı yani. O kişiler uzmanla yapacağı görüşmeden sonra bir durup düşünebilmeli. Gerçekten ben hazır mıyım, istiyor muyum, doğru bir evlilik mi, doğru bir karar mı diye.*” (Aynur, 37, Evli)

Bireylerin, evliliklerinin her aşamasında destek alabilecekleri ve kolay ulaşılabilecekleri ücretsiz Aile Danışma Merkezlerinin yaygınlaştırılmasının hem evliliğin sağlıklı şekilde yürütmesine hem de boşanmaların azalmasına katkı sağlayacağı vurgusu yapan katılımcılardan birinin konu hakkındaki açıklamaları şu şekildedir:

“Boşanma süreci danışmanlığı, aile danışmanlığı bunlar bizim asıl en önemli şeylerimiz. Şuan birçok özel alanda bunlar var. Bunların devlette yaygınlaştırılması olabilir. Mesela şuanda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde bu var ancak bunu yapan kişiler orda çalışan uzmanlar veya ASDEP personelleri. Bunun için ayrıca bir birimin, sadece bu işle ilgilenen, enerjisini motivasyonunu buna aktarabilecek uzmanların bu işi yapması taraflara çok büyük katkı sağlar diye düşünüyorum.” (Zeliha, 26, Bekâr)

Katılımcılar, Aile Danışma Merkezlerinin boşanmaların azalmasında büyük önem ifade ettiğini belirtmekle birlikte; bu merkezlere gelen insanlara danışmanlık verecek olan kişilerin de belli eğitimlerden geçmiş alanında uzman kişiler olması gerektiğini, aksi takdirde insanlara yarar sağlamak yerine zarar verebileceklerini ifade etmişlerdir. Hülya konu hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Aile danışmanlığında niteliksiz insanlar var... ‘Aile danışmanımız bize artık sizden olmaz boşanın dedi.’ diye gelen birçok görüşmecimiz var. Yönlendiricilerin de ciddi bir eğitim alması gerekiyor.” (Hülya, 29, Evli)

3.3. Bilinçlendirme Çalışmalarının Yapılması

Boşanmaların azalmasında; küçüklükten başlayarak bilinçli nesiller yetiştirmenin ve toplumsal cinsiyet algısının değiştirilmesinin önemli faktörlerden biri olduğuna vurgu yapan katılımcılardan birinin konuya ilişkin ifadeleri şu şekildedir:

“Bir kere çocuğu eğitirken başlayacaksın. Hani ben batıda çok video izledim bu çocuk eğitimi ile ilgili veya okuduğum da oldu. Onların en sevdiğim özellikleri çocuğa cinsiyet kavramını kazandırıyor ama kızı erkeğe üstün, erkeği de kıza üstün kılmayarak kazandırıyor. Bunun çok önemli olduğunu düşünüyorum ve maalesef toplum

normlarının değişmesi gerektiğine inanıyorum. Şu algı olmamalı bir kıza sen buradan gelinlikle çıkıyorsun oradan kefenle çıkacaksın mantığı olmamalı. Zaten 1-0 başlamış çocukken. 2-0 da oradan başlıyor.” (Songül, 26, Bekâr)

Katılımcılar, çiftlerin evlilik öncesi bir testten geçirilerek evliliğe uygun olup olmadıkları araştırıldıktan sonra kontrollü evliliklerin yapılmasının, boşanmaların azalmasına katkı sağlayacağı yönündeki fikirlerini şu şekilde açıklamışlardır:

“Boşanmaların azalması için kişileri evlenmeden önce belli bir sürece tabi tutmak. O süreci başarılı bir şekilde geçemeyen kişilerin evlenmesine devlet olarak izin vermemek veya işte kişiler çocuk sahibi olmak istediklerinde bunu bir ehliyet neticesinde bir çocuğu dünyaya getirebilmeleri gibi şeyler söyleyebilirim.” (Mustafa, 29, Evli)

Boşanmaların azalması için toplumun evlilik ve aile kurumuna ilişkin algısında köklü bir değişikliğe gidilmesinin; bunun için de devletin çeşitli eğitimlerle toplumu bilinçlendirmesinin gerekli olduğu görülmüştür. Aynur’un konu hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“Sadece çiftlerle ilgili değil bireysel olarak da bir insanın hayatında hiç kimse yoksa da neden evlenmek istiyor, neden aile kurmak istiyor, bunu yapabilir mi, yapamaz mı hani bireysel de kişilerin kendisini sorgulayabileceği bir şeylerin yapılması gerekiyor. Bu dediğim gibi hani eğitimler filan olabilir. Bilinçlendirme çalışmaları olabilir.” (Aynur, 37, Bekâr)

Hayriye, insanların hayatlarının büyük kısmını geçirdiği ve hayatlarının şekillenmesine önemli derecede katkı sunan okullarda; çocuklara, evlilik ve aile konusu ile ilgili eğitim sistemine yedirilen, temelden başlayarak eğitimlerin verilmesinin boşanma oranlarının azalmasında önemli rol oynayacağını şu cümlelerle açıklamıştır:

“Eğitim okulda başlar ilk anne ve baba dışındaki, o yüzden öğretmenlerin bu konuda bir şey yapmasını isterim çünkü hayatımızın bir çoğu okulda geçiyor ve eğitimi orada alıyoruz.”

İnsan davranışını orada öğreniyoruz. Hayatımıza hiç girmediği kadar insan giriyor orada... Yani çok temelden başlayan bir eğitim olması gerekiyor.” (Hayriye, 27, Bekâr)

Televizyon programları, sosyal medya uygulamaları ve sosyal ağlar insanları yönlendirmede etkili araçlardır. Buralarda evlilik ve aile kurumuna ilişkin olumlu mesajların yanında olumsuz birçok mesaja da yer verilmektedir. Bu nedenle televizyon programları ve medya aracılığıyla insanlara örnek olacak kişi ve programların daha özenli seçilmesi ve içeriğinin denetlenmesinde devletin aktif rol oynaması gerekmektedir. Katılımcılardan biri bu konudaki düşüncelerini şu şekilde aktarmıştır:

“Devletin yapabileceği en önemli şey belki bu dizilerdeki evlilik konusundaki yanlış gösterilen şeyler onlar durdurulabilir çünkü gerçekten topluma çok büyük örnek oluyor.” (Songül, 26, Bekâr)

TARTIŞMA

Yapılan çalışma ile gözlemledikleri vakalar üzerinden boşanma olgusuna ilişkin belirli bir bilgi birikimine sahip olan sosyal çalışmacıların boşanma konusundaki düşünceleri, görüş ve önerileri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Görüşme yapılan sosyal çalışmacıların büyük çoğunluğu; evlenme gibi boşanmanın da gayet olağan ve doğal bir süreç olduğu, evlilikte geri dönüşü olmayan sorunların baş göstermesi, çiftlerin artık hiçbir konuda anlaşamaması, birbirleri ile sağlıklı iletişim kuramaması gibi hallerde ise boşanmanın bir gereklilik olduğu düşüncesine sahiptir. Evlilik sürecinde yaşanan sorun alanlarına ilişkin bütün yollar denenip yine de çözüme ulaşılamaması ve evliliğin artık kurtarılamayacak bir noktaya gelmesi durumunda “son seçenek” olarak boşanma yoluna başvurulması gerektiği görüşünde olanlar ise, boşanmanın olağan bir süreç ve gereklilik olduğu vurgusunu yapanlara kıyasla daha azdır. Araştırma sonuçlarının tersine Arıkan’ın (1996, s.114) “Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları” araştırmasında ise; “boşanmanın ancak evliliği kurtarmaya yönelik tüm çabalar başarısız olduktan sonra onaylanması” (%92,4) görüşüne katılanların, “boşanma istendiğinde kabul edilmelidir” (%66,0), görüşüne katılanlara oranla daha fazla olduğu bulunmuştur. Yapılan araştırma sonuçları ile Arıkan’ın (1996) araştırma sonuçları arasındaki farklılığın ise, Arıkan’ın araştırmasının her eğitim düzeyinden insanın katılımıyla gerçekleşmesinden;

yapılan araştırmanın ise belirli bir eğitim düzeyinin üstündeki kişilerin katılımcı olarak seçilmesinden kaynaklı olabileceği düşünülmüştür. Bu düşüncenin doğruluğu, Arıkan'ın (1996, s.128) araştırmasında “Boşanma istendiğinde kabul edilmelidir.” görüşünü kabul edenlerin eğitim düzeyine göre oranlarına bakıldığında anlaşılmaktadır. Oranlara bakıldığında; okuryazar olmayanlarla yalnızca okuryazar olanların %43,9'u, ilkokul mezunlarının %65,2'si, lise mezunlarının ise %68'i bu görüşe katılmaktadır. Üniversite mezunları arasında boşanmanın istendiğinde kabul edilmesi gerektiğini düşünenler ise tamama yakın orandadır (%81). Yine yapılan araştırmaya katılım sağlayan bütün sosyal çalışmacıların, gelir getiren bir işte çalışmalarının ve kendi ayakları üzerinde durabilmelerinin de boşanmaya bakışlarının şekillenmesinde büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu düşüncüyü destekler nitelikte Kara ve Doğan (2018, s.59) yaptıkları çalışmada kişinin çalışma hayatı içerisinde olmasının hayata bakışında ve evliliği tanımlamasında büyük önem ifade ettiğini, gelir getiren herhangi bir işte çalışmayan katılımcıların çalışan ve maddi imkanlara sahip katılımcılara oranla boşanmaya korkarak yaklaştıkları, çalışan katılımcıların boşanma konusunda daha cesur davrandıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde sosyal çalışmacılar, boşanma nedenlerinde ilk sıraya ailelerin müdahalesini koymuşlardır. Yine sadakatsizlik ve iletişim eksikliği de görüşme yapılan sosyal çalışmacıların sıklıkla vurguladığı boşanma nedenleri arasında yer almaktadır. Bunları ise sırasıyla; çiftler arasında paylaşımın bulunmaması, cinsel sorunlar, farklılıklara sahip olma, şiddet, kötü alışkanlıklar, toplum baskısı ile evlenme, üstünlük kurma çabası ve ruhsal problemlerin takip ettiğine sosyal çalışmacılar tarafından dikkat çekilmiştir. Ayrıca araştırmaya katılım sağlayan sosyal çalışmacılara evlilikte nelerin eksikliğini çiftleri boşanma aşamasına götürdüğü sorusu sorulduğunda ise; sevgi ve saygı eksikliğini ilk sırada belirtmişler ve bunların yanında güven duygusunun eksikliği, ilgi eksikliği, düşünce ve inançlar ile insani, ahlaki, dini ve kültürel değerlere saygı noktasındaki eksiklikler, benmerkezcilik ve empati eksikliğini de çiftleri boşanmaya götüren kilit noktalardan olduğuna vurgu yapılmıştır. Yapılan araştırma sonuçlarını destekler nitelikte; 2014 yılında yapılan Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırmasında da en sık rastlanan boşanma nedeni yakın çevrenin evliliğe müdahalesidir (%40). Bu gerekçeleri

ise; sevgisizlik ve saygı eksikliği gibi duygusal ilişkiye dair sorunlar (%38), aldatma (%35), ekonomik kökenli sorunlar (%34) ve şiddet (%34) takip etmektedir. Eski eşinin veya kendisinin alkol, sigara, kumar ve uyuşturucu gibi kötü alışkanlıkları (%31), yaşam tarzı (%25) veya değerleri (%20) nedeniyle evliliğinin sona erdiğini belirtenlerin oranı da araştırma sonuçlarına göre azımsanmayacak düzeydedir (TBNA, 2014, ss.70-91). Hawkins, Willoughby ve Doherty (2012, s.458) tarafından yapılan çalışmada da boşanmaya sebebiyet veren nedenler arasında ilk sıralarda iletişimsizlik (%53), sadakatsizlik (%37), ilgi eksikliği (%34) gibi faktörler yer almaktadır.

Son yıllarda insanların hayatında önemli bir yer edinen internet ve onun sağladığı olanaklarla artan sosyal ilişkiler ağı, kişilerin birbirleri ve sosyal çevresi ile olan ilişkilerine yeni anlamlar katmakta, bazı durumlarda ise mevcut ilişkilere karşı potansiyel bir tehdit olabilmektedir (McDaniel vd., 2012, ss.88-89; Şentürk Dızman, 2019, s.551). Yapılan çalışmada da boşanmayı artıran başlıca etkenlerden birinin sosyal medya olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları ile benzer şekilde, Kalaman ve Çelik (2019, ss.439-442) tarafından 60 katılımcı ile yapılan çalışmada, sosyal medya kullanımının eşler arasında bir soruna neden olup olmadığı incelenmiş ve toplam 33 katılımcı, sosyal medyanın eşleriyle aralarında soruna neden olduğunu ifade etmişlerdir. Yine aynı çalışmada evli çiftlerin sosyal medyayı bir tehdit olarak görüp görmedikleri incelendiğinde, toplam 30 katılımcının sosyal medyayı evliliklerde tehdit olarak gördüğü ortaya çıkmıştır. Saleh ve Mukhtar (2015, s.57) tarafından yapılan çalışmada da sosyal medya kullanımı ile boşanma arasında ilişki olduğu ve katılımcıların %79'unun sosyal medyanın aldatmaya yol açabileceğini kabul ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma sonucunda, sosyal medyanın yanında; kadının ekonomik özgürlüğe sahip olması, tahammülsüzlük, evliliğin ve çocuğun sorumluluğunu kaldıramama, evlilikten beklentilerin karşılanmaması, evliliklerin birbirini yeterince tanımadan yapılması, toplumun boşanmaya ilişkin algısının değişmesinin de boşanmayı artırıcı etkenlerden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma sonuçları ile uyumlu olarak Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırmasında da (2014, s.75) ev içi görev ve sorumluluklarını yerine getirmeme (%29), çocukla ilgili sorunlar (%17,8), evlilik öncesi eşini yeteri kadar tanımama (%15,1) gibi faktörlerin boşanmayı artırıcı önemli etkenler

olduğu bulunmuştur. Yine benzer şekilde Uğur (2014, s.304) tarafından 21 akademisyen kadın ile yapılan araştırmada, boşanmayı artırıcı etkenler ile ilgili en önemli bulgulardan biri “evlilikten beklentilerin karşılanmaması”dır. Demirel (2020, s.211) tarafından yapılan çalışmada ise, değişen toplumsal yapı ile beraber kadınların iş hayatına girerek ekonomik özgürlüğe sahip olmalarının boşanma oranlarını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer araştırmalar da bu durumu desteklemektedir (Booth ve White, 1980, s.611; Kutlar vd., 2012, s.165)

Ayrıca sosyal çalışmacılar, alandan edindikleri tecrübeler doğrutusunda boşanma aşamasında olan çiftlere birtakım tavsiyelerde bulunmuşlardır. Buna göre; sosyal çalışmacılar, çiftlerin boşanma sürecini başlatmadan önce sorunlarını çözmek adına evlilik danışmanlığı almalarının, alınan danışmanlık sonrasında evlilikleri ile ilgili gerekli değerlendirmeyi yaptıktan sonra karar vermelerinin doğru olacağı görüşündedirler. Nitekim Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının faaliyet raporları da bakanlık tarafından aile danışmanlığı hizmeti kapsamında sunulan aile ve boşanma süreci danışmanlığı hizmetinin boşanmaların azalmasında etkili olduğunu göstermektedir. 2014 yılı faaliyet raporunda danışmanlık hizmeti almak üzere başvuruda bulunan 1495 çiftten 510’unun boşanmaktan vazgeçtiği belirtilmiştir. Bu sonuç çiftlerin ilişkileri hakkında bir danışmanla görüşmelerinin önemini ortaya koymaktadır (<https://ailevecalisma.gov.tr/media/36156/2014-yili-faaliyet-raporu.pdf>). Ayrıca birçok araştırmada boşanmaların azalması için çiftlerin aile ve boşanma süreci danışmanlığı almaları gerektiğine ilişkin öneri getirilmiştir (Yıldırım, 2004, s.78; Arpacı vd., 2013, s.39; Binay, 2018, ss.243-246). Katılımcılar alınan danışmanlık sonrası eğer çiftler boşanmaya karar vermişlerse de boşanma sürecini birbirlerinin canını yakmadan sakın bir şekilde atlatmalarının ve çocukları olabildiğince sürecin dışında tutmalarının doğru olacağı görüşündedirler. Yapılan çeşitli çalışmalarda da araştırma sonuçlarını destekler nitelikte; boşanmanın çocuklar için zorlu bir süreç olduğunun (Geniş vd., 2019, ss.191-192), çocuğun ebeveynleri arasındaki çatışmalara maruz kalmasının, ebeveyn tutumlarındaki eksiklik ve tutarsızlıkların bu süreci daha da zorlaştırdığının ve çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmesine neden olduğunun altı çizilmektedir (Sahler, 1987, s.59; Saygılı, 2005, s.55; Gaulier vd., 2017, s.12).

Sosyal çalışmacılara boşanmaların azalmasında topluma düşen görevler sorulduğunda; katılımcıların büyük çoğunluğunun, çiftlerin ailelerinin yapması veya sergilemesi gereken davranışlara ilişkin beyanlarda bulunduğu görülmüştür. Sosyal çalışmacıların ifadelerine göre; boşanmaların azalması için öncelikle, ailelerin yapıcı olması ve çocuklarının evliliğine çok fazla müdahil olmaması gerekmektedir. Özügürlü (2006, ss.201-219) tarafından yapılan çalışmada aile büyüklerinin evliliğe müdahalede bulunmasından şikayetçi olan katılımcıların oranı %56 olarak bulunmuştur. Boşanma Nedenleri Araştırmasında (2009) ailelerin evliliklerine müdahalesinin kadınlar %49, erkekler ise %46 oranında olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde yapılan birçok literatür araştırması da durumu destekler niteliktedir (Sürerbiçer, 2008, s.15; Köroğlu, 2013, s.58; Tarhanacı, 2017, ss.107-117; Bayer, 2018, ss.221-222; Yıldırım, 2020, ss.20-22).

Evlilikte soruna neden olan etkenlerin ortaya çıkarılıp onlara yönelik çözüm yolları üretilebilmesi için gerekli durumlarda çiftlerin profesyonel anlamda uzman desteğinden yararlanmalarının, boşanmaların azalmasında bir diğer önemli unsur olduğuna vurgu yapılmıştır. Nitekim ülkemizde çiftlerin profesyonel destekten yararlanma yoluna gitmeleri düşük oranlardadır. Yapılan araştırmalar da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Çiçek (2014, ss.180-181) tarafından yapılan çalışmada katılımcılara boşanma öncesi süreçte evlilikte yaşanan sorunların çözümüne yönelik nereye veya kime başvurulduğu sorusu yöneltilmiş, katılımcıların çoğunluğu ilk başvurdukları kişilerin aileleri olduğunu söylemişlerdir (%42,9). Hiçbir yere başvurmadığını, sorunu kendi kendine halletmeye çalıştığını belirtenler ikinci sıradadır (%29,4). Katılımcıların psikolog veya aile ve evlilik danışmanı gibi uzmanlardan aldıkları profesyonel desteğin ise oldukça düşük düzeyde (%3,4) olduğu görülmüştür.

Boşanmaların azalması için; küçük yaşta, belli bir olgunluğa erişmeden ve kendini evliliğe hazır hissetmeden, baskı altında yapılan evliliklere karşı çıkmanın ve bu tarz evlilikleri önlemenin topluma düşen görevler arasında yer aldığına vurgu yapılmıştır. Evliliğin gerçekleştirildiği yaş boşanma nedenleri için önemli veriler vermektedir çünkü erken yaşta ve belirli bir olgunluğa erişmeden yapılan evliliklerin boşanmalarda etkili olduğuna dikkat çeken araştırmalar mevcuttur (Clarke-Steward ve Brentano, 2006, s.50; Köroğlu, 2013, s.58; Köroğlu, 2013, s.58; Eyo, 2018, s.174).

Kişilerin bireysel beklenti içerisine girmemesi ve evliliğe ilişkin beklentilerinin ne olduğunu bilerek, bilinçli bir şekilde evliliğe adım atmasının, boşanmaların azalmasında etkin rol oynadığı sosyal çalışmacıların ifadelerinden anlaşılmıştır. Nitekim evlilik kurumuna çeşitli beklentilerle adım atan ancak evlilikten umduğunu bulamayan kişilerin, evliliklerinde çeşitli problemler yaşayacağını ve bu problemleri çözememeleri halinde ise boşanma yoluna başvuracaklarını öngörebiliriz. Çiçek (2014, s.186) tarafından yapılan çalışma da bu öngörüü destekler niteliktedir. Yapılan araştırmaya göre, katılımcıların %55,4'ü beklentilerin karşılanmamasını boşanma gerekçesi olarak belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılım sağlayan sosyal çalışmacılara boşanmaların azalmasında devlete düşen görevler sorulduğunda; sosyal çalışmacıların, evliliğin çiftlere ne gibi sorumluluklar getireceği, evlilikte ne gibi sorunlarla karşılaşılabilceği, sorunlar karşısında nasıl çözüm yolları üretilebileceğine dair çiftlere bilgilendirme ve bilinçlendirme amaçlı evlilik öncesi çift danışmanlığı verilmesinin, verilen danışmanlık sırasında ise çiftlerin birbirlerini yeterince tanıyıp tanımadıklarını ve evliliğe hazır olup olmadıklarını düşünmelerini sağlayıcı bir ön çalışmanın yapılmasının boşanmaların azalmasında önemli bir rol oynayacağı konusunda hemfikir oldukları anlaşılmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalarda da bireylerin, evlilik yaşamı hakkında; çoğunlukla arkadaşlarından, ailesinden, evli çiftleri gözlemleyerek veya televizyon programları vasıtasıyla bilgi edindikleri, uzman kişilere başvurma oranlarının oldukça düşük olduğu görülmüştür (Hamamcı vd., 2011, s.38; İnan Kırmızıgül, 2014, s.32) Ayrıca yine yapılan araştırmalarda katılımcıların çoğunluğunun evlilik öncesi danışmanlık alma konusuna olumlu yaklaştıkları sonucuna ulaşılmıştır (İnan Kırmızıgül, 2014, s.32).

Ekonomik kökenli sorunların, boşanmayla sonuçlanabilen sorunlara yol açtığı, bu nedenle boşanmaların azalma yönünde bir ivme kazanabilmesi için öncelikle insanların ekonomik refah seviyelerinin yükseltilmesi gerektiği tespit edilmiştir. Bu konuda yapılan araştırma sonuçları da ekonomik sorunların boşanma sebepleri arasında yer aldığını göstermektedir (Arıkan, 1996, ss.265-267; ASAGEM, 2011, s.231; Campbell, 2012, ss.181-183; Doğan, 2016, ss.999-1000).

SONUÇ

Araştırma sonuçlarına göre sosyal çalışmacıların boşanmayı tıpkı evlilik gibi doğal ve gerekli durumlarda olması gereken bir olgu olarak niteledikleri görülmüştür. Boşanmayı son seçenek olarak gören toplumdaki genel algının tersine sosyal çalışmacıların boşanma sürecini olağan bir süreç olarak görmelerinde belli bir eğitim seviyesine sahip olmalarının, kendi ayakları üzerinde durabilmelerinin ve çalışma sürecinde boşanmakta olan veya boşanmış çiftlerle yaptıkları görüşme ve gözlemler sonucunda boşanma olgusuna ilişkin daha ayrıntılı bir bilgi birikimine sahip olmalarının etkili olduğu düşünülmektedir.

Boşanma nedenlerinde sosyal çalışmacıların dikkat çektiği ilk konunun geniş ailenin evliliğe müdahalesi olduğu tespit edilmiştir. Evlilikte yaşanan problemlerin en temel etkenlerinin başında ailelerin çiftlerin evliliklerine müdahalesi gelmektedir. Ev içinde yaşanan sorunlara ailelerin de dâhil edilmesi eşler arasındaki çatışmanın artmasına ve evliliklerin sonlanmasına yol açabilmektedir. Modernleşme süreci ile birlikte evliliğe üçüncü kişilerin müdahalesine karşı çıkma durumunda artış yaşansa da sosyal çalışmacılarla yapılan görüşmeler ülkemizde hala geleneksel aile yapılarının evlilikler üzerinde baskın bir role sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca sosyal çalışmacılar, özellikle son yıllardaki teknolojik gelişmeler ve onun sağladığı sosyal ilişki ağlarının boşanma nedenlerinde sadakatsizliğin geçmişe oranla daha ön sıralarda yer almasına sebebiyet verdiğine ve sosyal medya kullanımının evlilikler açısından bir tehdit oluşturabildiğine vurgu yapmışlardır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bilgi çağına geçişle birlikte insanların teknolojiye ulaşımı ve onun sağladığı olanaklardan faydalanma durumu artarken; bir yandan da kolay ulaşım ve erişim olanağının evlilik ve aile yapılarının temelinden sarsılmasına yol açtığı söylenebilir.

Boşanma nedeni olarak üzerinde durulan bir başka konu ise evliliği sürdürmeye yönelik birtakım becerilerden yoksunluktur. Bunların başında ise çiftler arasında sağlıklı iletişim kurulamamasının geldiği görülmüştür. Evlilik kurumunun devamlılığının sağlanmasında önem arz eden unsurların başında kişilerin birbirleri ile sağlıklı iletişim kurmaları gelmektedir. Temeli sağlıklı iletişim ile atılmamış herhangi bir birlikteliğin uzun süre varlık gösteremeyeceği

düşüncesinden hareketle, evlilik kurumunun da sağlıklı iletişimin hüküm sürdüğü bir birliktelikte boşanma ile noktalanacağı öngörülebilir. Aynı şekilde sosyal çalışmacılar tarafından vurgulanan evlilikte tahammülsüzlük, üstünlük kurma çabası, evliliğin sorumluluğunu kaldıramama gibi durumların da çiftler arasında çatışmalara neden olarak boşanma aşamasına gelinmesinde etkili oldukları söylenebilir.

Çiftlerin birbirlerini yeterince tanımadan ya da toplum baskısının etkisi ile yeterli olgunluğa erişmeden, evlilik için sorun teşkil edebilecek birtakım farklılıkları göz ardı ederek evlenmelerinin de boşanmalara sebebiyet verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle evlilik öncesinde, evliliğin devamlılığını tehlikeye atacak hususlara ilişkin yeterince değerlendirme yapılmadan ve farkındalık sahibi olunmadan yapılan evliliklerin boşanmaya yol açtığı tespiti yapılabilir.

Evliliğin sürdürülebilirliğini sağlamak için başta ailelerin çiftlerin evliliğini destekleyici şekilde hareket etmelerinin, sosyal çevrenin çiftlerin evliliğine ilişkin olumsuz söylem ve eylemlerden kaçınmalarının, çiftlerin doğru karar verebilmeleri için çiftler üzerinde baskı ve tahakküm kurulmamasının önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Boşanma nedenlerinde de üçüncü kişilerin evliliğe müdahalesinin boşanmaları artırdığı sonucundan hareketle çiftlerin iletişim halinde olduğu kişilerin evliliğe olumsuz etki edecek müdahaleleri ne kadar azalır evliliğin sürdürülebilirliğinin de o kadar artacağını söyleyebiliriz. Yine evlilik öncesi süreçte ve evlilik sürecinde çiftlere profesyonel destek sağlamanın, temelden başlayarak evlilik ve aile kurumuna ilişkin toplumun bilinçlenmesini sağlayacak faaliyetlerde bulunmanın da evlilik kurumunun devamlılığını sağlamada önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Profesyonel desteğin ve yapılacak bilinçlendirme çalışmalarının hem çiftlere hem de onların sosyal çevrelerine farkındalık oluşturma anlamında katkı sağlayacağı göz önünde bulundurulduğunda evliliğin sağlıklı bir temele dayalı olarak kurulması ve sürdürülmesinde bireylerin, onların sosyal çevresinin ve toplumun olduğu kadar devletin de üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi gerekmektedir.

ÖNERİLER

Problem çözme becerisi, çatışma yönetimi, iletişim becerileri, üreme sağlığı-cinsel sağlık, evlilik rolleri, aile planlaması, evlilik hazırlığı, aile ekonomisinin yönetimi gibi evliliğin sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz eden konularda yaşanan aksaklıkların, çiftleri boşanma sürecine götürebildiği araştırma sonucundan anlaşılacakla birlikte; sayılan konuları da içerecek şekilde, Evlilik Öncesi Çift Danışmanlığının devlet tarafından tüm çiftlere zorunlu ve ücretsiz olarak verilmesinin, daha sağlam ve mutlu birlikteliklere adım atılması için önemli olduğu düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda çiftlerin evlilik öncesi süreçte ve evlilik sürecinde profesyonel anlamda uzman desteğinden yararlanmalarının boşanmaların azalmasında önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Buna istinaden çeşitli konularda profesyonel desteğe ihtiyaç duyan çiftlerin, profesyonel destek alabilmeleri için Aile Danışma Merkezleri yaygınlaştırılmalı ve herkesin ulaşılabilirliğini sağlamak adına bu merkezlerdeki hizmetler sosyal güvence kapsamına alınmalıdır. Aynı zamanda bu merkezlere gelen insanlara danışmanlık verecek olan kişilerin de belli eğitimlerden geçmiş, alanında uzman kişiler olması gerekmektedir. Ayrıca, danışmanlık alan kişilerin fayda sağlaması için Aile Danışmanlığı uygulaması üniversitelerin yüksek lisans ve doktora programlarında yaygınlaştırılmalıdır.

Yine kök ailelerin evliliğe müdahalesinin, belli bir olgunluğa erişmeden bilinçsizce ve toplum baskısı ile yapılan evliliklerin, iletişim eksikliğinin, evlilikten beklentilerin karşılanmamasının ve evliliğin sorumluluğunu kaldıramamanın boşanma oranlarının artmasında etkili olduğu araştırma sonucunda anlaşıldığından; toplumu bu konularda bilinçlendirmek adına alanında uzman kişilerce çeşitli eğitim seminerleri, paneller, sempozyumlar ve eğitim programları düzenlenmelidir.

Ayrıca sosyal medyanın çiftlerin birliktelikleri üzerinde yadsınamaz şekilde olumsuz bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçtan yola çıkarak, çiftlere yerel yönetimler ve ilgili eğitim kurumları tarafından sağlıklı internet ve sosyal medya kullanımı konulu eğitim programlarının hazırlanarak sosyal medyanın ilişkilere ne denli olumsuz etkileri olduğu konusunda çiftlerin farkındalığı artırılmalıdır. Ayrıca medyanın aile üzerindeki etkisini olumlu

yöne çevirmek için aile kültürünü cazip hale getiren televizyon programlarına yer verilmelidir. Bu programlarda eş ve çocukların aile kurumu içerisindeki sorumlulukları, aile bağları ve ilişkileri hakkında bilgilendirici ve bilinçlendirici eğitim çalışmaları da yapılmalıdır.

Günümüz koşullarında pek mümkün gözükmesine de daha sağlam temelli evliliklerin yapılabilmesi için belli değerlendirme aşamalarından geçerek kontrollü bir biçimde evliliklerin gerçekleştirilmesinin bireylerin uzun vadede iyiliklerine olacağı düşünülmektedir.

Önceleri ailenin fonksiyonlarından biri olan eğitim fonksiyonu, toplumsal değişim ve dönüşümlerle birlikte ailenin fonksiyonlarından biri olmaktan çıkmış ve devlet çocuğun örgün eğitimini üstlenir hale gelmiştir. Ayrıca çocuğun okula başlangıcı ile okulu bitirişi arasındaki zaman dilimi daha da uzayarak (Ottaway, 1968, s.159) okul, çocukların hayatının büyük bir bölümünde yer eder olmuştur. Buradan hareketle, toplumun algısını kökten değiştirebilmek için çocukluktan başlayarak evlilik ve aile kurumuna ilişkin çeşitli eğitimlerin okullarda öğretmenler aracılığıyla verilmesi gerekmektedir. Benzer şekilde çocuklarda olduğu gibi toplumun evlilik ve aile kurumuna ilişkin algısında köklü bir değişikliğe gidilebilmesi için de devletin çeşitli eğitimlerle toplumu bilinçlendirmesinin boşanmaların azalmasında ve sağlıklı bir evlilik ve aile kurumu için önemli olduğu düşünülmüştür.

KAYNAKÇA

2003 tarih ve 4787 Sayılı Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun.

Abalı, S. (2006). Boşanmak İçin Başvuran Kadınların Evlilikteki Cinsel Yaşamlarını Boşanma Nedeni Olarak Görme Durumları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Altunışık, R., Coşkun, R. ve Yıldırım, E. (2017). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Amato, P. R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*. 62, 1269-1287.

Amato, P. R., and Previti, D. (2003). People's Reasons for Divorcing Gender, Social Class, The Life Course and Adjustment. *Journal of Family Issues*. 24 (5), 602-626.

Arıkan, Ç. (1996). Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması. Ankara. T.C Başbakanlık ve Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı.

Arpacı, F., Tokyürek, Ş. ve Şanlı N. (2013). Boşanmaların Azaltılması ve Ailenin Korunmasına Yönelik Görüşler. *Uluslararası Aile Çocuk ve Eğitim Dergisi*. 1 (2), 36-55.

Ashford, J.B. (2015). The Changing Face of Forensic Social Work Practice: An Overview. Part XIV Forensic Social Work. (Ed. Corcoran, K and Roberts, A. R.) *Social Worker's Desk References-3rd Edition*. Oxford University Press. USA.

Atamtürk, E. (2010). Aile Mahkemeleri Uygulamalarında Yaşanan Sorunların Aile Mahkemesi Uzmanlarının Tükenmişlik Düzeylerine ve İş Doyumlarına Etkisi. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı. Ankara.

Ayhan, S. (2018). Sebep ve Sonuçlarıyla Türkiye'de Boşanma Sorunu. *Strateji Düşünce ve Analiz Merkezi*.

Barker, R. L. ve Branson, D. M. (2000). *Forensic Social Work. Legal Aspects of Professional Practice*. Second Edition. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.

Başaran, E. (2013). Ailenin İşleyişi veya Gerçekleştirimi. İçinde Mustafa Aydın (Ed.) *Sistematik Aile Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Battal A. (2008). Boşanma Sebepleri. Bilimsel Araştırma Projesi Uygulama Sonuçları. T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü. İstanbul.

Bayer, A. (2018). Ailede Yaşanan Anlaşmazlıklar ve Çözüm Önerileri. *ANTAKİYAT/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1 (2), 215-234.

Berg, L. B. ve Lune, H. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Konya: Eğitim Kitabevi.

Binay, M. (2018). Türkiye’de Boşanma Nedenlerinin Analizi ve Alternatif Uyuşmazlık Yöntemleri. *Ombudsman Akademik*. 9, 237-267.

Booth, A. ve White, L. (1980). Thinking About Divorce. *Journal of Marriage and The Family*. 3, 605-616.

Campbell, G. (2012). Evliliğe Karşı-Bir İlişkinin Sosyal, Yasal, Ekonomik ve Psikolojik Sonuçları. (Çev. Habibe Şentürk). İstanbul: Geoaktif Yayınları.

Clarke-Steward, A. ve Brentino, C. (2006). *Divorce: Causes and Consequences*. New Haven: Yale University Press.

Coontz, S. (2007). The Origins of Modern Divorce. *Family Process*. 46 (1), 7-16.

Çapcıoğlu, İ. (2018). Sekülerleşen Toplumda Bireyselleşen Aile. *Turkish Studies*. 13 (2), 19- 34.

Çiçek, Z. (2014). Boşanmanın Sosyolojik Analizi: Denizli Kenti Örneği. Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sosyoloji Anabilim Dalı. Pamukkale Üniversitesi. Denizli.

Demirel, R. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Erkeklerin Boşanma Deneyimlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.

Doğan, Ş. (2016). Boşanma Nedenlerine Yönelik Tutumlar: Boşanmayı Artırıcı veya Engelleyici Faktörlere Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 5 (4), 991-1011.

Ergin, H. (2004). Eşler Arası İletişim Çatışmaları. Haluk Yavuzer (Editör). *Evlilik Okulu*. Birinci Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Erkal, M. E. (2006). *Sosyoloji*. (13. Baskı). İstanbul: Der Yayınları.

Ersöz, A.G. (2011). Türkiye’de Boşanma Olgusu ve Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *Sosyoloji Konferansları*. 43 (1), 249-264.

Eyo, U. E. (2018). Divorce: Causes and Effects on Children. *Asian Journal of Humanities and Social Studies*. 6 (5), 172-177.

Fernandez, M. S. ve Veshinski, S. E. (2004). *Child Custody and Divorce Assessment Strategies and Interventions*. L. Sperry içinde, *Assesment of Couples and Families, Contemporary and Cutting Edge Strategies*. Newyork: Routledge.

Gaulier, B., Margerum, J., Price, A. J., Windell, J. (2007). *Defusing The High-Conflict Divorce*. California: Impact Publishers.

Geniş, M., Toker, B. ve Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın Çocuklara Etkisi, Çocuğa Söylenmesi ve Ebeveyn Yabancılaşması: Derleme Çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 3 (3), 190-199.

Gilligan, R. (2004). Promoting Resilience in Child And Family Social Work: Issues for Social Work Practice, Education and Policy. *Social Work Education*, 23 (1), 93-104. doi:10.1080/0261547032000175728

Gladding, S. T. (2002). *Aile Terapisi: Tarihi, Kuram ve Uygulamaları*. Ed. İbrahim Keklik ve İbrahim Yıldırım. Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği.

Hamamcı, Z., Buğa, A. ve Duran, Ş. (2011). Üniversite Öğrencilerinin Evlilik Yaşantısı ile İlgili Bilgi Kaynaklarının ve Evlilik Öncesi Eğitim İhtiyaçlarının İncelenmesi. *Aile ve Toplum*. 7 (26), 33-50.

Hawkins, A. J., Willoughby, B. J. ve Doherty W. (2012). Reasons for Divorce and Openness to Marital Reconciliation. *Journal of Divorce and Remarriage*. 53 (6), 453-463.

İnan Kırmızıgül, E. (2014). *Yeni Evlenecek Çiftlerin Evliliğe Yönelik Görüşleri İle Üreme Sağlığı Bilgi ve Gereksinimleri*. Yüksek Lisans Tezi. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Hemşirelik Anabilim Dalı. Ankara.

Kalaman, S. ve Çelik, F. (2019). Türkiye'deki Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 13 (19), 424-453. DOI: 10.26466/opus.589684

Kara, B. ve Doğan, S. (2018). Türk Aile Yapısında Boşanma Nedenleri: Aksaray İli Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*. 1 (2), 48-66.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. (25. Baskı). Ankara: Nobel.

Kır, İ. ve Bülbül, Ö. (2012). İslâhiye İlçesinde Boşanma Olgusu Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9 (2), 99-122.

Köroğlu, T. (2013). *Üniversite Gençliğinin Evlilik, Aile Ve Boşanma Konusundaki Düşünce ve Görüşleri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Karabük Üniversitesi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karabük: Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

Kutlar, A., Erdem, E. ve Aydın, F. F. (2012). Kadınların İşgücüne Katılması ile Doğurganlık, Boşanma ve Ücret Haddi Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Araştırma. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*. 7 (1), 149-168.

- Lau, Y. K. (2003). A Critical Review on The Social Work Practice with Post-Divorce Families in Hong Kong. *The Hong Kong Journal of Social Work*. 37 (01), 73-84.
- Levinger, G. (1970). Marital Cohesiveness and Dissolution: An Integrative Review. *Families in Crisis*. New York: Harper and Row Publishers. 107-132.
- Martindale D. A. (2007). Model Standards of Practice for Child Custody Evaluation. *Family Court Review*. 45 (1), 70-91.
- Maschi, T., Bradley, C. ve Ward, K. (2009). *Forensic Social Work Psychosocial and Legal Issues in Diverse Practice Settings*. New York: Springer Publishing Company.
- McDaniel, B. T., Coyne, S. M. ve Holmes, E. K. (2012). New Mothers And Media Use: Associations Between Blogging, Social Networking, And Maternal Well-Being. *Maternal And Child Health Journal*. 16 (7), 1509-1517.
- Merriam S. B. (2013). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. Turan, S. (Ed.) Ankara: Nobel.
- Mitrani, V. ve Perez, M. (2003). Structural-Strategic Approaches to Couple and Family Therapy. T. W. Sexton içinde, *Handbook of Family Therapy From Strategic to Sistic to Narrativ Model*. Newyork.
- Nazlı, S. (2012). *Aile Danışmanlığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Nevid, S. J. (2009). *Psychology: Concepts and Applications*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Ottaway, A. K. C. (1968). *Education and Society: An Introduction to the Sociology of Education*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Özel, Ç. ve Tatar E. (2008). Aile Mahkemelerinin Yapısı ve Kararları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi Dergisi*. 1, 49-88.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede Yaşam ve İletişim*. Ankara: Pedrem Yayınları.
- Özügurlu, K. (2006). Eşlerde Problem Çözme. Ana – Baba Okulu (12. baskı). İçinde (201- 219). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rose, P., Beeby, J. ve Parker, D. (1995). Academic Rigour in The Lived Experience of Researchers Using Phenomenological Methods in Nursing. *Journal of Advanced Nursing*. 21 (6). 1123-1129.
- Sahler, Z. J. O. (1987). Understanding and Caring for The Child in Crisis. When Children Suffer: A Sourcebook for Ministry with Children in Crisis. Lester, A. D. (Ed.). Pennsylvania: The West-minster Press.

Saleh, M. ve Mukhtar, J. I. (2015). Social Media and Divorce Case Study of Dutse L.G.A. Jigawa State. IOSR Journal of Humanities and Social Science. 20 (5), 54-59.

Saygılı, S. (2005). Ruhen ve Bedenen Sağlıklı Çocuk Yetiştirmek. İstanbul: Hayat Yay.

Shackelford, T. K., Besser, A. and Goetz, A. T. (2008). Personality, Marital Satisfaction and Probability of Marital Infidelity. Individual Differences Research. 6 (1), 13-25.

Sürerbiçer, F. S. (2008). Boşanmış Bireylerin Deneyimlerine Göre Evlilik Eğitimi Gereksinimi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi. Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı. Yaşam Boyu Öğrenme Bilim Dalı. Ankara.

Şentürk Dızman, Z. (2019). Sosyal Medyanın Boşanmaya Etkileri. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi. 6 (4), 548-555.

Tarhanacı, M. (2017). Boşanma Avukatlarının Anlatısıyla Trabzon'da Aile ve Boşanma Olgusu. İMGELEM. 1, 89-120.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2014). Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması. İstanbul.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (ASAGEM) (2009). Boşanma Nedenleri Araştırması. Ankara: T. C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı. (ASAGEM) (2011). Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.

Thompson, N. (2013). Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak. Cankurtaran Öntaş, Ö., Hatiboğlu Eren, B. (Ed.) Ankara: Dipnot Yayınları.

Timurturkan, M. (2018), Aile Birliğinin Bozulması: Boşanma ve Yeniden Evlenme. Adak, N. (Ed.) Değişen Toplumda Değişen Aile. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Uğur, S. B. (2014). Günümüzde Kadının Boşanma Deneyimleri: Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Araştırma. Mediterranean Journal of Humanities. 4 (2), 293-326.

Yıldırım, N. (2004). Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri. Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı. 28, 59-81.

Yıldırım, A. (2005). Kişilerin Empatik Eğilimleri ile Boşanma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 22, 233-242.

Yıldırım, S. (2020). Boşanma Sebepleri Üzerine Bir Araştırma. Sosyoloji ve Psikoloji Araştırmaları. 13-43.

Yıldırım A. ve Şimşek H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. 10. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, Ş. ve Baydur, H. (2017). Boşanma Sürecinde Sosyal Hizmet Uygulamaları. İçinde Yücel, D., Gönültaş M. B. (Ed.) Adli Sosyal Hizmet: Yaklaşım ve Müdahale. Ankara: Nobel.

Zastrow, C. (2010). Sosyal Hizmete Giriş. Durdu Baran Çiftçi (Ed.). Ankara: Nika Yayınevi.

TÜRKİYE'DE AİLE EĞİTİMİ ALANINDA YAZILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Nursena ÖZTÜRK¹

Hanifi PARLAR²

Öz

İnsanların hayatlarında büyük bir rol oynayan aile kurumu yapısal özellikleri, işlevleri ve içinde bulundurduğu ilişkiler dâhil birçok konu açısından farklı yaklaşımlar tarafından yıllar boyunca incelenmiştir. Bu araştırmalar aile kurumunu incelemeye çalışmakta ve araştırmalar sonucu elde edilen bulgular uygulamalı alanlarda kullanılmaktadır. Aile danışmanlığı ve eğitimi de bu alanlardan birisidir. Ülkemizde aile kavramına verilen değer azımsanamayacak kadar çoktur. Bu çalışmada aile kurumunun eğitimi hakkında akademik alanda ne tür çalışmalar yapılmaktadır ve nelere ihtiyacımız var gibi sorulara cevap aramış olan lisansüstü tezlerin sistematik bir özetini oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi ile yöntemi ile oluşturulan bu çalışmanın amacı, Türkiye'de aile eğitimi alanında yazılmış olan lisansüstü tezlerin incelenmesidir. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi veri tabanında yapılan tarama sonucunda 1998 – 2019 yılları arası yazılan tezler çeşitli kriterlere göre gruplandırılmış ve analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda: İlk olarak en çok lisansüstü tezin eğitim bilimleri enstitüsünde hazırlandığı, ikinci olarak cinsiyet dağılımına bakıldığında en çok kadın yazarların bu konuda tez yayımladığı, üçüncü olarak tezlerin ağırlıklı olarak doçent doktor unvanına sahip bilim insanları danışmanlığında hazırlandığı, dördüncü olarak tezlerin en çok Eskişehir ve Ankara illerindeki üniversitelerde okuyan öğrenciler tarafından yazıldığı ve son olarak tezlerin en çok özel eğitim anabilim dalında gerçekleştirildiği görülmüştür. Aile danışmanlığı ve eğitiminin ülkemizde henüz 40 yıllık bir geçmişe sahip olması sebebiyle yapılan çalışmaların günümüze kadar en çok problem yaşanan alanlarda olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra, son dönemlerde aile kavramının çeşitlenmeye ve genişlemeye başlamasıyla birlikte bu ailelere gereken desteği sağlamak ve yardım etmek amacıyla bazı üniversitelerde yüksek lisans programı olarak okutulması alanın daha sistemli ve bilimsel bir geleceğe sahip olduğunu gösteriyor. Hatta yüksek lisans seviyesinden de öteye taşınarak doktora programı olarak açılması alanında uzman olmuş kişilerce yürütülecek gelecekteki çalışmalar için çok daha değerli ve sistemli bir çalışma alanı oluşması açısından göz önünde bulundurulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: *Aile, Aile eğitimi, Aile eğitim programı, İçerik analizi*

¹Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klinik Psikoloji, E-Posta: nursenaoszturk@stu.aydin.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0423-0757

²Doç. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Eğitim Bilimleri, hparlar@ticaret.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6313-6955

ÖZTÜRK, N., PARLAR, H. (2022). Türkiye'de Aile Eğitimi Alanında Yazılmış Lisansüstü Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22 (57), 863-891
DOI:10.21560/ypcd.vi.889937

THE EVALUATION OF THE POSTGRADUATE THESIS WRITTEN IN THE FIELD OF FAMILY EDUCATION IN TÜRKİYE BY CONTENT ANALYSIS METHOD

Abstract

The family notion, which plays an enormous role in people's lives, has been studied for many years through many different approaches for its structural features, functions and the relationships that it has within. These studies are utilised in investigating the family notion and the research findings are exploited in applied sciences. Family consultation and education is one of those applied sciences. The term family is given high value in Türkiye. This study is a systematic analysis of master's dissertations answering questions about what kind of academic studies are carried out about family notion and education or what is required. The aim of this qualitative content analysis study is to investigate the master's dissertations on family education in Türkiye. As a result of the survey research on the database of The Council of Higher Education within the years 1998-2019, the dissertations were grouped and analysed based on a set of criteria. As a result of the analyses, it was concluded that: Firstly the highest number of master's dissertations are studied at educational sciences Institutions, secondly as for the gender distribution, female researchers publish the most on this subject, thirdly the dissertations are mostly advised by assistant professors, fourthly dissertations are mostly written by university students in Eskişehir and Ankara, and lastly the dissertations are conducted mostly in the department of special education. Due to the fact that family consultation and education has only about 40 years of history in Türkiye, it was observed that the studies are mostly conducted on the most problematic areas. Furthermore, with the variations and expansions of the family notion, teaching this subject in universities in order to support and help these families indicates that this field has a systematic and scientific future. It must be considered that carrying those programs further than master's programs and starting PhD programs for it would create a systematic and valuable study subject in order for specialists to conduct research on this subject.

Key Words: *Family, Family education, Family education program, Content analysis*

GİRİŞ

Bireyler, belirli bir gelişim düzeyini tamamlayana kadar yani çocukluk dönemlerinde en çok aile içinde bulunurlar. Bu sebeple ailedeki eğitim daha sonraki yılların temelini oluşturur. Bizlerin ilk öğretmenleri anne babalarımızdır. Çocukluğun erken yıllarındaki eğitimin en önemli unsuru ailenin eğitilmesidir. Kılıç (2010)'a göre çocuklar doğdukları andan itibaren öğrenmeye başlarlar, bu öğrenmelere kaynaklık eden en önemli çevresel unsur ailedir. Çocuğun sosyal duygusal, zihinsel ve fiziksel yönden gelişimi ilk olarak ailede başlamaktadır. Aile, çocuğun okul başarısında ve olumlu davranışlar geliştirilmesinde rol oynarken, çocuğun sosyal ilişki kurma biçimini de belirlemede rehber olur.

Gelişen ve değişen dünyamızda her alanda olduğu gibi aile konusunda da bazı güncellemeler yaşanmaktadır. Son yıllarda çocukluğun ilk yıllarından itibaren verilen eğitimin gelecekte psikolojik olarak sağlıklı bir birey olup olunmayacağına bir belirleyicisi olduğu ve sahip olunan becerilerin geliştirilmesinde katkı sağladığı yönünde bir anlayış kabul görmeye başlamıştır. Çocukların yaşamlarında bu kadar önemli bir konuma sahip ebeveynlerin hem ebeveyn olma becerileri hem de çocuk bakımı ve eğitimi gibi konularda sahip oldukları bilgi birikimi ve yeteneklerini güncellemeleri gerekmektedir. Bu değişim ve gelişim ise en sağlıklı şekilde aile eğitimi yoluyla meydana gelir. Anne babaların çocuklarının eğitimlerine bilgi ve yardım sağlayabilmeleri için ilk olarak kendi eğitimlerini dinamik bir hale getirmeleri ve gelişime açık kişiler olmaları gerekmektedir. Anne-babalar, aile eğitim programları ile çocuk gelişimi ve eğitimi ile ilgili desteğe ihtiyaç duyabilirler. Aile eğitim programları ebeveynlere hem bu desteği sağlamakta hem de gerekli bilgileri bilgi kirliliği olmadan ailelere kazandırmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını tanımaları, onların hangi gelişim evresinde hangi durumları deneyimleyeceğini bilmesi gerekir. Çocuklarının gereksinimlerine göre hareket etmeleri, nerede, ne zaman, ne yapılacağına farkında olarak çocuklarının gelişim süreçlerine destek olmaları çok önemlidir.

Aile eğitimi, anne babalara çocuklarının gelişimlerini desteklemelerine katkı sağlamaları için uzman kişiler tarafından verilen sistemli eğitim olarak tanımlanmaktadır (Hoard ve Shepard, 2005). Aile eğitim programları

ebeveynlerin, çocuklarını yetiştirirken farkındalık sahibi olarak hareket edebilmeleri ve çocuklarının yaşamlarında mutlu olacakları seçimleri yapmalarında iyi bir yol gösterici olmalarına yardım etmektedir. Cavkaytar (2000), Aile eğitiminin temel amacının; anne babaları, anne babalığın değişik yönleriyle ilgili bilgilendirmek, bilinçlendirmek ve beceri sahibi yapmak olduğunu belirtmektedir.

Ebeveynlerin çocuklarının fiziksel, duygusal, ruhsal ve sosyal açıdan gelişimlerinin tüm evrelerinde ihtiyacı olan becerileri ve algılamaları kazanmalarına katkı sağlayan aile eğitim programlarında çeşitli yollardan yararlanılsa da temelde özdeş amaçları hedeflemektedirler. Bu hedefleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Çocuğun gelişimine yardımcı olmak,
- 2) Ailelerin anne-baba olmadaki görevlerini kazanmalarına yardım etmek,
- 3) Çocukta gerçekleşecek değişikliklerin pozitif yönde ve sürekli olmasını sağlamak,
- 4) Aile bağına sağlamlaştırmak,
- 5) Ailedeki öğrenme ortamına faydalı içerikler sağlamak,
- 6) Karşılaşabilecek sorunları önlemek ve çeşitli disiplin yöntemleri sunmak
- 7) Çocuklar eğitim hayatına başlarken onların hazırbulunuşluk seviyelerini arttırmak.

Ebeveynlerin çocuklarını aile ortamında sevgi ve güven duygusu ile kendini rahatça ifade edebileceği, serbest ve eşit bir ortamda sağlıklı birer birey olarak hayata hazırlamaları gerekmektedir. Bu sebeple anne ve babaların çocukların gelişimi ve eğitimi konusunda bilinçlendirilmeleri ve öğrendiklerini uygulayabilir seviyeye gelmeleri önemlidir.

Aile eğitim programlarına çeşitli sebeplerden dolayı gereksinim duyulmuştur. İlki, ailelerin psikolojik ve sosyal anlamda bulunduğu hayat şartlarına uyum sağlayabilme yeteneklerini arttırmak; ikincisi de çocukların eğitiminde ailenin katılımını güçlendirmektir. Gelişen dünyamızda aileler de gelişip değişmekte ve bazen bu değişim sürecinde zorluklar yaşayabilmektedir. Bu sebeple de hem duygusal alanda hem de uygulama alanında destek ve yardıma ihtiyaç

duyarlar. Aileler, içinde buldukları toplumun değer yargılarını benimseyerek çocuklarını kabiliyetli birer yetişkin olarak yetiştirebilmek için çeşitli güdülere ihtiyaç duyarlar. Bunlardan bazıları; toplumdaki diğer kabiliyetli insanlara yakınlık, diğer bakım alanlarında yeterlilik ve zor yaşam koşullarında ebeveyn olmaktır. Aile eğitim programları da bu noktada anne babaların bu ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Aile eğitim programlarına karşı artan ihtiyacın başka bir sebebi ise anne babalıkla ilgili bilgilerin kümülatif şekilde artmış olmasıdır. Bilgilerin bu denli hızlı ve karmaşık şekilde artması anne babaların çocuklarını nasıl eğitecekleri konusunda karmaşaya düşürebilir. Doğal olarak ebeveynlerde yetersizlik, beceriksizlik ve suçluluk hislerinin doğmasına sebep olabilir. Aile eğitim programları ise anne babaların çocuğun yetiştirilmesine yönelik geçmişteki bilgileri dikkate alarak ailelerin ihtiyacı olan noktalarda onlara yol gösterici olmaktadır.

Son yıllarda kadın ve erkeğin toplumdaki rolleri hakkında bilinçlenmeleri ile annelik veya babalık görevleri şeklinde son derece ilkel ayrımların olmadığı bir topluma doğru pozitif yönde ilerleme sağlamaktayız. Dolayısıyla bazı kaynaklarda babaların da çocuk bakımına ve eğitimine aktif katılımın zorunlu hale geldiği yazılsa da babaların zaten bu bakım ve eğitime aktif olarak katılıyor olması sağlıklı bir aile yapısının tartışılmaz öğelerindendir. Bu sebeple bu durumu zorunluluk olarak görmeyi aşarken, babaların daha da bilinçlenmesi ve kendilerini yetersiz gördükleri noktalarda eğitim almak için başvuracakları kaynaklara duyulan gereksinimi yine aile eğitim programları karşılamaktadır.

Son olarak aile eğitim programlarının neden önem teşkil ettiklerine göz atacak olursak; aile eğitim programları, ailelerin ebeveynlik becerilerini ve bilgilerini geliştirme, çocuk gelişimi ve ailelerin yaşadığı sorunlarla pozitif yollarla başa çıkabilme ile ilgili öğrenme deneyimlerini geliştirmeye odaklanmış programlardır (Bogenschneider ve Johnson, 2004:20).

Aileler anne baba olmayı öğrenirken aynı anda çocuklarının gelişim ve ihtiyaçlarına duyarlı olmayı da öğrenirler. Ebeveynlerin, çocuklarının ilk öğretmenleri olması ve onlarla okula başlamadan önce çok fazla zaman geçirmeleri sebebiyle çocuklarının gelişim basamaklarında oldukça önemli bir yere sahiptirler. Bu sebeple yaşamın ilk yıllarından itibaren verilecek olan aile eğitim programları bilinçli anne babalar yetiştirmek için önemlidir.

Anne baba olma becerisinden sonraki evre ise ebeveynlerin, çocuğun içinde bulunduğu çevreyi ve şartları da ayarlayabilme becerisine sahip olmalarıdır. Anne babaların çocukların gelişim ve ihtiyaçlarına duyarsız davranmaları çocukların zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bahsedilen bu duyarsızlık sosyal ve ekonomik yönden zorluk yaşayan ailelerde daha çok görülmektedir. Bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de aile eğitim programları diğer ailelere nazaran sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelere ve bu ailelerin çocuklarına ulaşmayı hedeflemektedir. Oysa bu çalışmaları toplumun her kesimine yaymak ve ulaştırmak gerekmektedir. Sosyoekonomik düzeyi düşük ailelere ulaşmaktaki amaç ise sağlık, eğitim, sosyal ve ekonomik yönden ulaşamadıkları desteğe daha hızlı ulaşım sorunlarının çözüme kavuşma sürecini hızlandırmaktır. Aile eğitim programlarının verildiği kurumlar, aileleri gerekli yerlere yönlendirdikten sonra ailelerin kendi problemlerine çözüm bulma süreçlerinde aktif bir rol oynamalarına yardımcı olmaktadır. Ek olarak Şahin ve Özbey'e göre (2007), aile eğitim programları çerçevesinde evde çocukla etkileşimde bulunan büyük kardeş, büyük anne vb. bireylerin de çocuğun eğitiminde aldıkları rolü daha sağlıklı yerine getirmeleri sağlanmaktadır. Aile eğitim programları anne-babaların eğitimle ilgili görüşleri, çocuklarına hangi tarzda yaklaştıkları, çocukların yetiştirilmesi açısından çok önemli bir yere sahiptir.

Aile eğitim programlarında, sosyo-ekonomik düzeyi düşük ailelere ek olarak, madde kullanım bozukluğu olan ailelere, tek ebeveynli ailelere, evlilik dışı çocuğa sahip olan ailelere ve küçük yaşlarda ebeveyn olmak zorunda kalmış ailelere ulaşmak da hedeflenmektedir. Bu ailelerin çocukları okullarda risk grubundaki çocuklar olarak değerlendirilmektedir. Aile eğitim programları ile risk grubunda sayılan ailelerin ekonomik zorluklarla idare etme, aile ilişkilerini güçlendirme, çevreden gelebilecek olan baskılara ve tehlikelere karşı kendilerini sağlıklı şekilde koruma yönlerinde de önemli katkılar sağlanabilir.

YÖNTEM ve MODEL

Türkiye'de aile eğitimi alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre planlanmış ve yapılmıştır. Literatür taraması yoluyla veriler toplanarak içerik analizi

yöntemiyle de tezler incelenmiştir. 'Aile eğitimi' anahtar kelime olarak belirlenmiştir. Tez türü olarak tümü seçilerek literatür kapsamlı şekilde araştırılmıştır. Bu şekilde aile eğitimi alanındaki eğilimler belirlenmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma deseni ile hazırlanan bu araştırmanın verileri doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Cohen, Manion ve Morrison (2007) bir bilimsel alanda yapılmakta olan çalışmaların içerik ve yöntem olarak analiz edilmesinin, ilgili alanda araştırma ve çalışma yapan bilim insanlarına daha sonraki çalışmalar için yol gösterici olacağını belirtmişlerdir. Bu anlamda Türkiye'de aile eğitimi çalışmalarının çok yeni başlamış olması sebebiyle günümüze kadar olan yaklaşık 25 yıllık süreçte alana dair neler yapıldığına ve alanın genel görünümünün ortaya konulmasında bu çalışmanın çok yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu temel amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Amaç

Araştırmanın amacı Türkiye'de Aile Eğitimi alanında yazılmış lisansüstü tezlerinin incelenmesidir. Bu tezler aracılığıyla aile eğitimi alanında çalışılan konuların dağılımlarına bakmayı ve sonrasında ihtiyaca göre çalışılması gereken konular hakkında fikir sahibi olmak amaçlanmıştır. Bu sebeple sırasıyla aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

Aile Eğitimi konusunda kaç adet tez yazılmıştır?

Tezlerin seviyeleri nelerdir?

Tez yazarlarının cinsiyetlerine göre dağılımı nasıldır?

Tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?

Tezlerin illere göre dağılımı nasıldır?

Tezlerin onaylandıkları üniversitelere göre dağılımı nasıldır?

Tezlerin yapıldıkları enstitülere göre dağılımı nasıldır?

Tezlerin yapıldıkları anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?

Ulaşılan tezlerin konuları nelerdir?

Tezler hangi araştırma yöntemleriyle yapılmışlardır?

Tezler hangi araştırma teknikleriyle yapılmışlardır?

Tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?

Tezlerin tez örnekleme/çalışma grubu nedir?

Tezlerde kullanılan istatistiki analizler nelerdir?

Tezlerde kullanılan kaynak türleri nelerdir?

Tez danışmanlarının cinsiyetlerine göre dağılımı nasıldır?

Tez danışmanlarının unvanlarına göre dağılımı nasıldır?

Sınırlılıklar

Bu çalışma, YÖKTEZ veri tabanına yüklenmiş lisansüstü tezler ile sınırlıdır.

Evren ve Örneklem

Literatür taraması Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi'nde yazılmış olan tezler ile yapılmıştır. Anahtar kelime kısmına "aile eğitimi" ve tez türü kısmından da tümü seçeneği işaretlenerek yapılan tarama sonucunda 28 adet teze ulaşılmıştır. Bu tezlerden 21 tanesi yüksek lisans, 5 tanesi doktora ve 3 tanesi ise tıpta uzmanlık seviyesinde yazılmıştır. 28 tezden 23 tanesi erişime açık olup, 5 tanesi yayınlanma izni olmaması sebebiyle incelemeye alınamamıştır.

Verilerin Toplanması

Çalışmada evreni oluşturması için Yüksek Öğretim Kurulu, Yayın ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın 'Ulusal Tez Merkezi' bölümünde yer alan ve yazarlarının yayınlanmasına izin verdikleri Aile Eğitimi alanında 1998 ve 2019 yılları arasında Türkiye'de yapılmış olan lisansüstü tezleri belirlenmiştir. Kasım 2020 tarihi odak alınarak, Yüksek Öğretim Kurulu, Ulusal Tez Merkezi yani "YÖKTEZ" bünyesinde toplam 28 lisansüstü tez yer almaktadır. Bu tezlerden 20 tanesi yüksek lisans seviyesinde ve 16 tanesi izinli, 5 tanesi doktora seviyesinde ve hepsi izinli, son olarak 3 tanesi tıpta uzmanlık seviyesinde ve 2 tanesi izinlidir. Bu sebeple toplam 28 tezden 23 izinli teze ulaşılmış ve izinli tezlerin tamamı örnekleme dâhil edilerek incelenmiştir. Tezler incelendikten sonra alan yazındaki benzer çalışmalar gözden geçirilerek araştırma soruları oluşturulmuştur.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada aile eğitimi alanında yazılan lisansüstü tezlerin seviyesi, yıllara göre dağılımı, yöntemi, modeli, yazıldığı enstitü, bağlı oldukları ana bilim dalı, araştırmacıların cinsiyeti, unvanları, tez danışmanlarının unvanları ve tezlerin konuları inceleme kapsamına alınmıştır. Bu incelemeler için içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. İçerik analizi tekniği, sosyal bilimler alanındaki araştırmalarda oldukça fazla kullanılan bir analiz tekniğidir. İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Analiz sonuçları frekans ve yüzde değerleri ile ifade edilmiştir. İçerik analiz türlerinde kategorisel analiz ve frekans analizi teknikleri kullanılarak yüzde ve frekans dağılımlarına göre tablo haline getirilmiştir. Kategorisel analiz sürecinden sonra verilerin kodlanması, temaların oluşturulması ve düzenlenmesi ile elde edilen bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamalarına geçilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Çalışmada belirlenen amaçlarda da belirtildiği üzere; erişime açık olan tezlerin sayısı, seviyeleri, yazarlarının cinsiyetlerine göre dağılımları incelenmiştir. Ayrıca tezlerin yazıldıkları yıllara, illere, onaylandıkları üniversitelere, enstitülere, anabilim dallarına göre dağılımına bakılmıştır. Son olarak tezlerin konuları, araştırma yöntemleri, araştırma teknikleri, veri toplama araçları, tez örnekleme/çalışma grubu, tezlerde kullanılan istatistiki analizleri, kullanılan kaynaklar ve tez danışmanlarının cinsiyetleri ile unvanlarına ilişkin analizler yapılmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda grafikler ve tablolar halinde sunulmuştur.

Aile Eğitimi Konusunda Kaç Adet Tez Yazılmıştır?

Türkiye'de aile eğitimi konusunda yazılmış ve YÖKTEZ Ulusal Tez Merkezi veri tabanına yüklenmiş toplam 28 adet tez bulunmaktadır. Tezlerden 23 tanesi erişime açıktır kalan 5 tane teze ise yayın izni sebepleri dolayısıyla ulaşılamamıştır. Bu sebepten dolayı analize dahil edilen toplam tez sayısı 23 olmuştur.

Tezlerin Yazıldıkları Seviyelere Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 1. Tezlerin Seviyelerine Göre Dağılımı

Tezlerin seviyesi	Sıklık	Yüzde
Yüksek Lisans	16	70
Doktora	5	22
Tıpta uzmanlık	2	9
Toplam	23	100

Tablo 1’de görüldüğü üzere tezlerin seviyelerinin dağılımına baktığımızda 23 tezin %70’i yüksek lisans, %22’si doktora ve %9’luk bir kısmı ise tıpta uzmanlık seviyesinde yazılmıştır.

Tez Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 2. Tez Yazarlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Yazarların cinsiyeti	Sıklık	Yüzde (%)
Kadın	18	78
Erkek	5	22
Toplam	23	100

Tablo 2’de aile eğitimi konusunda yazılan tezlerin yazarlarının cinsiyet dağılımına baktığımızda en çok %78 oranla kadın yazar olduğu, %22 oranla da erkek yazarların bu alana katkı sağladığı görülmüştür.

Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 3. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Çalışmaların yıllara göre dağılımı	Sıklık	Yüzde (%)
1998	1	4
2002	1	4
2004	1	4
2006	1	4
2008	1	4
2009	1	4
2010	2	9
2011	1	4
2012	1	4
2013	1	4
2015	3	13
2016	3	13
2017	3	13
2018	1	4
2019	2	9
Toplam	23	100

Tablo 3 incelendiğinde aile eğitimi konusunda yazılan tezlerin yıllara göre seyrek bir şekilde dağıldığını görmekteyiz. İlk onaylanan tezin 1998 yılında olması aile eğitimi konusunun ne çok eski ne de çok yeni bir alan olduğunu göstermektedir. 2015'ten sonra konuya olan ilginin arttığını ve en çok tezin ilk kez 2015'te %13 oranında yazıldığını söyleyebiliriz. Ancak son iki yılda da yine azalma söz konusu. Sonuç olarak aile eğitimi gibi önemli bir konuda ne çok yetersiz ne de makul seviyede tez olduğu düşünülmektedir. İleriki yıllarda aile eğitiminin öneminin daha iyi anlaşılacağı ve bu seviyenin artacağı öngörülmektedir.

Tezlerin İllere Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 4. Tezlerin Şehirlere Göre Dağılımı

Tezlerin illere göre dağılımı	Sıklık	Yüzde (%)
Erzurum	1	4
Eskişehir	8	34
Bolu	1	4
İstanbul	3	13
Bartın	1	4
Ankara	8	35
İzmir	1	4
Toplam	23	100

Tablo 4 incelendiğinde aile eğitimi konusunda 7 farklı ilde tez yazıldığı görülmektedir. En yoğun araştırma yapan kişilerin %35 oranla Ankara ve %34 oranla Eskişehir ilinden olduğu, Ankara ve Eskişehir'i sırasıyla İstanbul, İzmir, Erzurum, Bolu ve Bartın illerinin izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 5. Tezlerin Onaylandığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	Sıklık	Yüzde (%)
Atatürk Üniversitesi	1	4
Anadolu Üniversitesi	8	35
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	1	4
Bartın Üniversitesi	1	4
Gazi Üniversitesi	6	26
Hacettepe Üniversitesi	1	4
Ege Üniversitesi	1	4
Marmara Üniversitesi	3	13
Ankara Üniversitesi	1	4
Toplam	23	100

Tablo 5 incelendiğinde aile eğitimi konusunda en çok tezin onaylandığı üniversite olarak %35 oranla Anadolu Üniversitesi olduğu görülmektedir. İkinci olarak %26 oranla Gazi Üniversitesi, onu izleyen üniversite ise %13 ile Marmara Üniversitesidir. Geri kalan üniversiteler ise dengeli bir dağılım sergilemiştir.

Tezlerin Yapıldıkları Enstitülere Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 6. Tezlerin Yapıldıkları Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitüler	Sıklık	Yüzde (%)
Sosyal Bilimler Enstitüsü	1	4
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	19	83
Tıp Fakültesi	2	9
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	1	4
Toplam	23	100

Tablo 4 ve 5 incelendiğinde aile eğitimi konusunda yazılan tezlerin %83 oranla en çok Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nden onay aldığı görülmektedir. Bu oranları sırasıyla %9 oranla Tıp Fakültesi ve %4'er oranla Sosyal Bilimler ile Sağlık Bilimleri Enstitüleri izlemektedir.

Tezlerin Yapıldıkları Anabilim Dallarına Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 7. Tezlerin Yapıldıkları Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Anabilim dalları	Sıklık	Yüzde (%)
Özel Eğitim Anabilim Dalı	11	48
İlköğretim Anabilim Dalı	1	4
Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı	4	17
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı	2	9
Yaşam Boyu Öğrenme Anabilim Dalı	2	9
Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı	1	4
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı	1	4
Temel Eğitim Anabilim Dalı	1	4
Toplam	23	100

Tablo 7’de incelenen tezlerin yazıldıkları anabilim dallarına göre dağılımlarına bakıldığında 8 farklı anabilim dalı olduğu görülmektedir. %48 oranla en çok Özel Eğitim Anabilim Dalı’ndan tez onaylandığı görülmektedir. Onu izleyen anabilim dalları ise %17 oranla Çocuk Gelişimi ve Eğitimi anabilim dalı, %9’ar oranla Eğitim Bilimleri ile Yaşam Boyu Öğrenme anabilim dalları, son olarak %4’er oranla İlköğretim, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları ve Temel Eğitim anabilim dalları olarak analiz edilmiştir.

Ulaşılan Tezlerin Konuları Nelerdir?

Tablo 8. Ulaşılan Tezlerin Konuları

Tez	Tez konusu
1	0-18 yaş aile eğitimi veren rehber öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri (Ankara il örneği).
2	Aile eğitimine devam eden işitme kayıplı çocuk babalarının babalık deneyimlerine ilişkin algılarının incelenmesi.
3	Aile eğitiminin otizmli çocuğa sahip ailelerin Milieu öğretim tekniklerinden tepki isteme-model olmayı kullanmalarındaki etkililiği.
4	7-11 yaş aile eğitimi kurs programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi.
5	Aile eğitimi kurslarının yetişkin eğitimi bağlamında etkililiğinin değerlendirilmesi.
6	Almanya'daki zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip Türk ailelerin gereksinimleri doğrultusunda hazırlanan aile eğitimi uygulamasının etkililiği.
7	Zihin engellilere öz bakım ve ev içi becerilerinin öğretiminde bir aile eğitimi programının etkililiği.
8	Aile eğitimi programlarında eğitimcilerin ve annelerin kültürel çeşitliliğe ilişkin görüşleri.
9	Altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri ve anne baba tutumları ile çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi.
10	Serebral palsili çocukların ebeveynlerine uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri, yılmazlık ve umutsuzluk üzerindeki etkisinin incelenmesi.
11	Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin katıldıkları aile eğitimi programı sonrasında yaşam döngüsüne ilişkin görüşleri.
12	Dört altı yaş grubu çocuğa sahip annelerin aile eğitimine yönelik ihtiyaç duydukları konuların belirlenmesi.
13	Okul öncesi dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu: Uyku, mizaç, sosyal biliş, yürütücü işlevler ve gelişimsel basamakların değerlendirilmesi ve aile eğitiminin semptom değişimine etkilerinin araştırılması.
14	Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan programlara ailelerin ilgi ve katılımları ile okulöncesi eğitim kurumlarının aile eğitimine katkısı konusunda anne-baba görüşleri.
15	İşitme kayıplı çocuğu olan bir ailenin aile eğitimi sürecinin incelenmesi.
16	Çok ileri dereceli işitme kayıplı çocuğu olan işiten bir annenin etkileşim davranışlarının aile eğitimi bağlamında incelenmesi.
17	Zihin özürlü çocuklara tuvalet becerisi öğretimine yönelik aile eğitimi programının etkililiği.
18	Erken çocukluk dönemi uyku sorunları aile eğitiminin etkinliği.
19	Öğretmen performansına dayalı doğrudan öğretim yaklaşımıyla sunulan aile eğitimi hizmet içi eğitim programının etkililiği.
20	MEB aile eğitimi programının eğitim materyallerinde toplumsal cinsiyet.
21	Eve dayalı gündüz tuvalet kontrolü aile eğitimi programı'nın annelerin kurulum kaydı tutma ile gündüz tuvalet kontrolü kazandırma becerisini ve çocukların gündüz tuvalet kontrolünü kazanmasındaki etkisi.
22	Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere yönelik olarak düzenlenen aile eğitimi etkinliklerinin değerlendirilmesi.
23	Aile eğitiminin annelerin doğal dil sağaltım tekniklerini kullanmalarında etkililiği.

Tablo 8’de aile eğitimi konusunda yazılan tezlerin konuları görülmektedir. Konu açısından çeşitliliğin sağlandığı düşünülmektedir. Ancak ihtiyaca göre daha güncel konuların çalışılmamış olması da dikkat çekmektedir. Aile eğitimi ile ilgili konuların daha fazla çalışılması gerekmektedir.

Tezler Hangi Araştırma Yöntemleriyle Yapılmışlardır?

Tablo 9. Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Sıklık	Yüzde (%)
Nitel	10	43
Nicel	11	48
Karma	2	9
Toplam	23	100

Tablo 9 incelendiğinde tezlerin yazıldıkları araştırma yöntemine göre dağılımları şöyledir: tezler 3 farklı araştırma türünde yazılmışlardır. Araştırmalarda en çok %48’lik oranla nicel yöntem kullanıldığı görülmektedir. Nitel yöntem %43 ile ikinci sırada en çok kullanılan yöntem olarak öne çıkmaktadır. En az kullanılan yöntem ise %9’luk oranıyla karma yöntem olmuştur.

Tezler Hangi Araştırma Teknikleriyle Yapılmışlardır?

Tablo 10. Tezlerin Araştırma Tekniklerine Göre Dağılımı

Araştırma Tekniği	Sıklık	Yüzde (%)
Betimsel analiz ve içerik analizi	2	9
Fenomenoloji/ Görüngübilim	3	13
Genel tarama modeli	5	22
Yarı-deneysel model	1	4
Deneysel model	4	17
Eylem araştırması	2	9
Tek denekli desenler	6	26
Toplam	23	100

Tablo 10’a baktığımızda aile eğitimi alanında yazılan tezlerin toplam 7 farklı araştırma tekniği kullanılarak yazıldığını görmekteyiz. Tek denekli desenler başlığı altında toplanan ve içerisinde denekler arası çoklu yoklama modeli, beceriler arası çoklu yoklama modeli ve davranışlar arası çoklu yoklama modelini barındıran araştırma tekniği %23 oranda en çok kullanılan

teknîği oluşturuyor. %22 oranında genel tarama modeli ise ikinci en çok kullanılan teknik olmuş. Daha sonra sırasıyla %17 ile deneysel desen, %13 ile fenomenoloji, %9'ar oranla betimsel ve içerik analizi ile eylem araştırması modeli, son olarak ise %4 oranla yarı-deneysel model tezlerde kullanılan araştırma teknikleri olarak gözükmektedir.

Tezlerin Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı Nasıldır?**Tablo 11. Tezlerin Veri Toplama Araçları**

Tez No	Veri toplama aracı
1	Yarı yapılandırılmış “Eğitici Görüşme Formu”
2	Yarı-yapılandırılmış görüşmeler, yansıtılmalı araştırmacı günlükleri ve doküman incelemesi
3	Ortalama Sözce Uzunluğu Testi, TEDİL ve Tepki İsteme Model Olma Tekniği Öğretim Amaçlarını Değerlendirme Testi
4	7-11 Yaş Aile Eğitim Kursu Öğretmenlerine Yönelik Bilgi Toplama Anketi
5	Eğitimci Görüşme Formu” ve “ Kursiyer Görüşme Formu”
6	Veri kayıt formları
7	Veri kayıt formu
8	Kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış odak grup görüşmeleri
9	Aile Değerlendirme Ölçeği, Aile Tutum Envanteri ve Ankara Gelişim Tarama Envanteri
10	Aile Değerlendirme Ölçeği, Aile Yılmazlık Ölçeği, Beck Umutsuzluk Ölçeği
11	Yarı-yapılandırılmış görüşmeler
12	Aile Eğitimi İhtiyaç Belirleme Görüşme Formu
13	Sosyodemografik Veri Formu, Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği-Yenilenmiş Uzun Formu (CADÖ-Y/U), Conners Öğretmen Derecelendirme Ölçeği-Yenilenmiş Uzun Formu (CÖDÖ-Y/U), Yürütücü İşlevler Davranış Değerlendirme Ölçeği-Okul Öncesi Versiyonu (YİDDE-OÖ), Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu (DEHB) ve Yıkıcı Davranım Bozukluğu Belirtilerinin Okul Öncesi Dönem Tarama ve Değerlendirme Ölçeği, Okul Öncesi Davranış Ölçeği, Çocuklar İçin Kısa Mizaç Ölçeği, 2-3 Yaş Çocukları İçin Davranış Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ/2-3), Çocuk Uyku Alışkanlıkları Anketi (ÇUAA), Çocuklarda Yeme Davranışı Anketi (ÇYDA), Sorun Davranış Kontrol Listesi (SDKL), Beck Depresyon Ölçeği (BDÖ), Spielberger Durumluluk ve Sürekli Kaygı Envanteri (STAI), Kısa Semptom Envanteri (KSE), Aile Hayatı ve Çocuk Yetiştirme Tutumu Ölçeği (Parent Attitude Research Instrument) (PARI), Ankara Gelişim Tarama Envanteri (AGTE), NEPSY-II, Aile Eğitimi
14	Yarı yapılandırılmış görüşme, aile eğitimi
15	Anne-çocuk etkileşimlerinin videotayp kayıtları, anneyle yapılan görüşmeler, izleme toplantıları ile geçerlik güvenilirlik toplantıları ses kayıtları ve araştırmacı günlükleri
16	Gözlem, videotayp kayıtları, görüşmeler
17	Veri kayıt formları, aile eğitim programı
18	Annelere uygulanan BISQ ve Beck Depresyon Anketi, uyku eğitimi
19	Veri kayıt formları
20	Aile eğitimi kurs kitapları
21	Kaba Değerlendirme Formu, Aile Görüşme Formu, Kuruluk Süresi Kaydı, Tutma Becerisi Ölçü Aracı, Gündüz Tuvalet Kontrolünü Kazandırma Becerisi Ölçü Aracı, Kuruluk süresi Kayıt Formu, uygulama güvenilirliği formları ve Sosyal Geçerlik Formu
22	Aile eğitimi verileri
23	Veri toplama formu, aile eğitimi

Tablo 11'den anlayacağımız üzere tezlerin yazımında kullanılan veri toplama araçlarında çeşitlilik göze çarpmaktadır. Hepsinde ortak olan bir veri toplama aracı ise uygulanan aile eğitimidir. Kalan araçlara göz gezdirdiğimizde veri kayıt formları, çeşitli anketler, görüşme formları, araştırmacıların günlükleri, araştırmanın odaklandığı konuya uygun olarak seçilen ölçekler ve aile ile ilgili geliştirilmiş anketler göze çarpmaktadır.

Tezlerin Tez Örnekleme /Çalışma Grubu Nedir?

Tablo 12. Tezlerin Tez Örnekleme /Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Tez No	Tez örnekleme/ çalışma grubu
1	0-18 Yaş Aile Eğitimi eğiticisi olan 30 rehber öğretmen
2	0-3 yaş aralığında çok ileri dereceli işitme kayıplı çocuğu olan 7 baba
3	OSB tanısı almış 3 erkek çocuk ve anneleri
4	Halk Eğitimi Merkezleri'nde 7-11 Yaş Aile Eğitimi Kurs Programı açan gönüllü 53 kurs Öğretmeni
5	8 eğitici ve 25 kursiyer toplam 33 katılımcı
6	2008-2009 öğretim yılında Kuzey Ren-Vestfalya eyaleti Köln şehrinde yaşayan, zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip Türk aileleri
7	3 zihinsel engelli öğrenci ve annesi
8	13 eğitimci ve 25 gönüllü anne toplam 38 katılımcı
9	Altı yaşında çocuğu olan 128 anne
10	Deney grubunda 14, kontrol grubunda 14 olmak üzere toplam 28 ebeveyn
11	Amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilen 32 anne-baba
12	Rasgele örnekleme yöntemi ile seçilen 246 anne
13	3-6 yaş arası, 47 DEHB olgusu ve 47 sağlıklı olgu
14	18 anne ve 6 baba toplam 24 katılımcı
15	1 yaşında işitme kayıplı kızı olan anne, kızı ve aynı zamanda araştırmayı sürdüren araştırmacı
16	Aile eğitimi programına devam eden işitme kayıplı 1 çocuk, çocuğun annesi ve araştırmacı, toplam 3 kişi
17	3 anne ve 3 çocuk
18	6-12 ay arası toplam 157 bebek
19	3 asil ve 1 yedek denek
20	Kitapların içeriğindeki toplam 84 fotoğraf/resim, yaklaşık 350 sayfalık dört kitaptaki tüm metinler
21	Gündüz tuvalet kontrolü olmayan 3 çocuk ile onların anneleri
22	20 özel gereksinimli çocuğun ebeveynleri
23	Sınırlı ifade edici dil becerisine sahip zihinsel yetersizlikten etkilenmiş 2 öğrenci ve anneleri, toplam 4 katılımcı

Tablo 12’de aile eğitimi konusunda yazılan tezlerin örneklemlerine/ çalışma gruplarına göre dağılımları gösterilmiştir.

Tezlerde Kullanılan İstatistik Analizler Nelerdir?

Tablo 13. Tezlerde Kullanılan İstatistik Analizlerin Dağılımı

Tez No	İstatistik analizler
1	Betimsel analiz ve içerik analizi
2	Doküman incelemesi
3	Görsel analiz, çizgi grafiği
4	Yüzde ve frekans değerleri, içerik analizi
5	Betimsel ve içerik analizi
6	Ortalama, yüzdeler ve standart sapmaları tabloları, tek grup t testi
7	Görsel analiz, çizgi grafiği
8	Frekanslar (f) ve yüzdeler (%)
9	Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ve Kruskal-Wallis Testi
10	Mann-Whitney U-Testi, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi
11	İçerik analizi
12	Pearson Ki Kare Testi ve aritmetik ortalamalar (X)
13	<i>Independent Samples t-testi, Pearson Ki Kare Testi, Ki Kare Testi, Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi, Mann Whitney U Testi, Mann-Whitney Test, Fisher’s Exact Testi, McNemar-Bowker Testi</i>
14	Betimsel analiz
15	Tümevarım analizi
16	Geçerlik ve güvenilirlik toplantıları
17	Grafiksel analiz, çizgisel grafik
18	Kolmogorov-Smirnov Testi, ortalamalar (X), standart sapmalar (SS), frekans tabloları (f), Student t Testi, Wilcoxon Testi, Ki Kare Testi, Fisher Testi, McNemar Testi
18	Grafiksel analiz
20	Betimsel içerik analizi ve metin analizi
21	Grafiksel analiz
22	Betimsel analiz, yazılı mülakat, grup görüşmesi ve gözlem teknikleri
23	Görsel analiz, çizgi ve sütun grafikleri

Tablo 13’te aile eğitimi konusunda yazılan tezlerde kullanılan istatistik analizlerin dağılımı incelenmiştir. Betimleyici istatistiklerden olan yüzde, frekans, aritmetik ortalama analizlerinin çokça kullanıldığı göze çarpmaktadır. Grafiksel analizler ve SPSS programı sayesinde ortaya çıkan çeşitli testler de tezlerin yazımında yararlanılan analizlerden olmuştur.

Tezlerde Kullanılan Kaynak Türleri Nelerdir?

Tablo 14. Tezlerde Kullanılan Kaynak Türlerinin Dağılımı

Tez No	Kullanılan Kaynak Türleri
1	Kitaplar, dergiler, sempozyum notları, makaleler, raporlar, yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, yayımlanmamış doktora tezleri, internet kaynakları, resmi gazete.
2	Kongre notları, TDK güncel Türkçe sözlük, dergiler, makaleler, kitaplar, yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış doktora tezleri, seminer notları, internet kaynakları.
3	Kitaplar, dergiler, makaleler, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış doktora tezleri, internet kaynakları.
4	Kitaplar, sempozyum notları, yayımlanmamış doktora tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, dergiler, seminer notları, internet kaynakları.
5	Kitaplar, dergiler, makaleler, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış doktora tezleri, toplantı notları, internet kaynakları.
6	Kitaplar, dergiler, makaleler, bildiri ve komisyon notları, yayımlanmamış doktora tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, internet kaynakları, resmi gazete.
7	Kitaplar, dergiler, yayımlanmamış doktora tezleri, çocuk hakları evrensel bildirgesi, insan hakları evrensel bildirgesi, raporlar, görüşmeler, şura notları, resmi gazete, yayımlanmamış ders notları.
8	Kitaplar, dergiler, makaleler, doktora tezleri, yayımlanmamış doktora tezleri, yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, sempozyum ve şura notları, seminer notları, Millî Eğitim Temel Kanunu, TDK Türkçe sözlük, internet kaynakları.
9	Kitaplar, dergiler, makaleler, raporlar, yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, sempozyum bildirimleri, çalıştay raporları, internet kaynakları.
10	Kitaplar, dergiler, makaleler, yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, raporlar, toplantı notları, proje notları, kongre notları, internet kaynakları.
11	Kitaplar, dergiler, makaleler, yayımlanmamış doktora tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, internet kaynakları.
12	Sempozyum notları, yüksek lisans tezleri, kitaplar, etkinlik araştırmaları, dergiler, şura bildirimleri, doktora tezleri, kongre bildirimleri, internet kaynakları.
13	Dergiler, makaleler, kitaplar, bilimde uzmanlık tezleri.
14	Yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, dergiler, makaleler, kongre bildirimleri, seminer notları, kitaplar, yayımlanmamış doktora tezleri.
15	Kitaplar, dergiler, makaleler, doktora tezleri, internet kaynakları.
16	Kitaplar, yüksek lisans tezleri, dergiler, makaleler, doktora tezleri, internet kaynakları,
17	Kitaplar, yayımlanmamış doktora tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, makaleler, dergiler, bildiri notları, araştırma raporları, resmi gazete.
18	Dergiler, makaleler, kitaplar, internet kaynakları.
19	Dergiler, kitaplar, yayımlanmamış doktora tezleri, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, kongre bildirimleri, makaleler, seminer notları, yayımlanmamış sözlü bildirimler, resmi gazete.
20	İnternet kaynakları, konferans notları, dergiler, makaleler, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, kitaplar, raporlar, TDK, MEB kurs kitapları.
21	Kitaplar, dergiler, makaleler, doktora tezleri, yüksek lisans tezleri, bilim uzmanlığı tezleri, resmi gazete, kongre bildirimleri.
22	Kitaplar, internet kaynakları, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri, yayımlanmamış doktora tezleri, dergiler, makaleler, sempozyum notları.
23	Dergiler, makaleler, yayımlanmamış doktora tezleri, kitaplar, yayımlanmamış yüksek lisans tezleri.

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere aile eğitimi konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan kaynak türleri geniş bir yelpazede dağılım göstermektedir. İnternet kaynaklarının kullanılmadığı eski çalışmalar olduğu kadar, çoğunluğunu internet kaynaklarının oluşturduğu çalışmalar yapılan incelemelerde analiz edilmiştir. Yabancı kaynak kullanımının da oran olarak Türkçe kaynaklara yakın olduğu söylenebilir.

Tez Danışmanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 15. Tez Danışmanlarının Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

Tez danışmanının cinsiyeti	Sıklık	Yüzde (%)
Kadın	16	70
Erkek	7	30
Toplam	23	100

Tablo 15'te incelenen tez danışmanlarının cinsiyetlerine göre dağılımına bakıldığında %70 oranla en çok kadın danışmanlar olduğu, %30 oranla da erkek danışmanlar olduğu görülmektedir.

Tez Danışmanlarının Unvanlarına Göre Dağılımı Nasıldır?

Tablo 16. Tez Danışmanlarının Unvanlarına Göre Dağılımı

Danışman Unvanı	Sıklık	Yüzde
Profesör Doktor	7	30
Doçent Doktor	10	43
Yardımcı Doçent Doktor	5	22
Öğretim Görevlisi	1	4
Toplam	23	100

Tablo 16'da tez danışmanlarının unvanlarına göre dağılımına baktığımızda en çok %43'lük oranla doçent doktor unvanı olan danışmanların olduğu görülmektedir. Onu izleyen unvanlar ise %30 oranla profesör doktor, %22 ile yardımcı doçent doktor ve %4'lük oranla öğretim görevlisi olmuştur.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma Türkiye'de aile eğitimi konu alan lisansüstü tezlerin içerik analizlerini yapma amacıyla hazırlanmıştır. Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi'nin veri tabanından yapılan tarama sonucunda aile eğitimi anahtar kelimesine sahip 28 tez olduğu görülmüştür. Tezler incelenmeye başlamadan önce 5 tanesinin etik konularla ilgili erişime açık olmadığı görülmüş ve kalan

23 tez ile araştırmaya devam edilmiştir. Bu 23 tezdten 16 tanesi yüksek lisans, 5 tanesi doktora ve 3 tanesi tıpta uzmanlık seviyesindedir. Nitel araştırmada sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemi benimsenerek hazırlanan çalışmada verilerin analizi için frekans ve yüzde metotları kullanılmıştır.

Araştırmanın bulguları incelendiğinde aile eğitimi konusunda yazılan ilk tezin doktora seviyesinde olduğu ve 1998 yılında Anadolu Üniversitesi'nde onaylandığı görülmüştür. Yani düşünüldüğünde 1980'li yıllarda ülkemizde çalışılmaya başlayan bu alan ile ilgili ilk doktora tezinin 1998 yılında yazılması bu alandaki çalışmaların başlaması için geç kalındığını düşündürmüştür.

İncelenmeye alınan tezlerin yazıldıkları şehirlerin dağılımlarına bakıldığında en çok Ankara ve Eskişehir illerindeki üniversitelerde yazıldıkları ve tüm tezlerin yazım dillerinin Türkçe dilinde yayımlandığı tespit edilmiştir.

Tez yazarlarının cinsiyet dağılımları incelendiğinde en çok kadın tez yazarının olduğu, tez danışmanlarının cinsiyet dağılımlarına bakıldığında ise yine kadın danışmanların çoğunlukta olduğu analiz edilmiştir. Danışmanların unvanlarını incelendiğinde ise en çok doçent doktor unvanına sahip kişilerin danışmanlık görevi yaptıkları saptanmıştır.

Analizi yapılan tezlerin lisansüstü seviyelerinin dağılımında en çok yüksek lisans bitirme tezlerinin olduğu, enstitülere bakıldığında ise en çok Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nden onay alındığı görülmüştür. Ana bilim dalları incelendiğinde ise tezlerin en çok Özel Eğitim Anabilim Dalı alanındaki bölümlerde yazıldığı analiz edilmiştir.

Tezlerin araştırma yöntemlerine bakıldığında nicel araştırma en çok kullanılan yöntem olmuştur. Tek denekli desenler ise en çok kullanılan araştırma tekniği olarak görülmüştür. Veri toplama araçları içerisinde anket formları, görüşme formları, aile ile ilgili geliştirilmiş ölçekler en çok kullanılan araçları oluşturmuştur.

Aile eğitimi alanında onaylanan ve analizi yapılan tezler kullandıkları kaynakçalara göre de incelenmiş ve bunların bir özeti tablo halinde sunulmuştur. Tabloya göre en çok kullanılan kaynak türlerini şöyle sıralamak mümkündür: kitaplar, dergiler, makaleler, tezler, internet kaynakları. Ayrıca bu kaynakların dillerine bakıldığında Türkçe kaynak olduğu kadar İngilizce kaynaklardan da yararlandırıldığı görülmüştür.

Hayatımızın ilk yılları çeşitli gelişim dönemlerimiz açısından önemli bir yere sahiptir. Bu dönemlerde ailelerimizle birebir temas içinde olduğumuzdan dolayı ebeveynlerimizle kurduğumuz ilişkiler de önemlidir. Bizlerin sağlıklı gelişim seyrinde ilerleyebilmemiz için ailemizin de doğum, sağlık sorunları, benlik saygısı kazanımı, temel çocuk gelişimi ve eğitimi gibi konularda bilgili olması gerekmektedir.

Yaşadığımız yüzyıldaki hızlı değişiklikler toplumun her alanında köklü değişikliklerle kendisini hissettirmektedir. Ancak temelde değişmeyen tek şey; ailenin, çocuğun hayatının merkezinde olduğu ve olumlu ya da olumsuz çocuğun hayatına yön verdiği gerçeğidir (Şahin ve Özbey, 2007).

Şahin ve Özbey'e (2007) göre sosyal değerlerin hızlı gelişmesi sonucu aileler bu değerler karşısında çocuklarını nasıl eğitecekleri ve onlara nasıl davranacakları konusunda karmaşaya düşmektedirler. Bu karmaşanın giderilmesi için ebeveynlerin anne-baba olmadan önce ve olduktan sonra ihtiyaç duydukları her dönem, çocuklarının eğitimi ve bakımı konularında bilgilendirilmeleri hem devletin hem sivil toplum kuruluşlarının üstlenmesi gereken bir sorumluluktur.

Günümüzde hem dünyada hem de ülkemizde aile katılımı ve eğitiminin önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Türkiye'de Aile eğitimi çalışmaları birçok bakanlık, kurum, vakıf ve dernekler tarafından yürütülmektedir. Bu konuda en yaygın olarak Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü bünyesinde açılan 0-18 Yaş Aile Eğitim Programı ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yapılan Aile Eğitim Programı (AEP)'dir. Aile Eğitim Programı, aile üyesi olan bireylerin çağın gerekliliklerine göre şekillenen ve temel aile yaşam becerilerine yönelik bilgi, beceri ve tutumları kapsamlı olarak edinebilmeleri için ülke genelinde uygulanmak üzere Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış bir yetişkin eğitim programıdır. Aile Eğitim Programı, ailelerin aile eğitimiyle ilgili temel ihtiyaçları dikkate alınarak geliştirilmiştir. Aile Eğitim ve İletişimi, Hukuk, İktisat, Medya, Sağlık olmak üzere 5 alan ve 28 bölümden oluşmaktadır. Programda yer alan içeriğin hedef kitlesi 18 yaş üstü yetişkin bireylerdir. Bu çerçevede, bekârlar, evlilik hazırlığı yapanlar, evli ve çocuksuz olanlar, evli ve çocuklu olanlar, evli ve çocukları artık evden ayrılmış olanlar, tek ebeveynli aileler kendilerine uygun olan eğitim paketlerine katılabilirler.

Aynı zamanda Anne Çocuk Eğitim Vakfı'nın (AÇEV) yoğun çalışmaları bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye'de Anne-Baba Okulu, Anne-Çocuk Eğitimi Programı (AÇEP), Aile Çocuk Eğitimi Programı, Baba Destek Programı (BADEP) gibi çalışmalarda bulunmaktadır (Çağdaş ve Seçer, 2004).

Erken çocukluk eğitiminde ailelerin katılımıyla gerçekleştirilen programların çocuklar ve aileleri üzerindeki etkilerini konu alan pek çok uzun vadeli araştırma yapılmıştır. Bu tür programlara devam eden alt sosyoekonomik düzeyde bulunan ailelerin çocuklarının öğrenme kapasitelerinin, okul başarılarının, okula uyum gösterme davranışlarının ve ileri yaşlarda iş bulma oranlarının arttığı, genç hamilelik ve suç oranlarının ise azaldığı tespit edilmiştir. Aileler açısından bakıldığında; bu tür programlara katılan annelerin sosyal, psikolojik ve sağlıkla ilgili ihtiyaçlarının karşılandığı, öz güvenlerinin ve yaşamları üzerindeki kontrollerinin arttığı gözlenmiştir (akt: Temel, 2003).

Aile eğitim programlarının ne kadar gerekli olduğu son yıllarda yapılan çalışmaların da desteği ile artık bir tartışma sorusu olmaktan çıkmıştır ve yakın gelecekte de çağımızın şartlarına uygun farklı aile eğitim programları geliştirilerek bu programları yaygınlaştırma üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Ailelerin ihtiyaçlarını tanımlamak için içeriği zengin araştırmalar yapılarak bu araştırmaların sonuçları aile eğitim programları geliştirilmesinde kaynak olarak kullanılmalıdır. Aile eğitim programları ile risk grubunda sayılan ailelerin ekonomik zorluklarla idare etme, aile ilişkilerini güçlendirme, çevreden gelebilecek olan baskılara ve tehlikelere karşı kendilerini sağlıklı şekilde koruma yönlerinde de önemli katkılar sağlanabilir.

Ülkemizde aile eğitimi ile ilgili programlar ve araştırmalar genel olarak incelendiğinde, çalışmaların 1980'li yıllarda yapılmaya başlandığı görülmektedir. Aile eğitimi amacıyla kullanılan bu programların kısa bir geçmişe sahip olmasına rağmen, olumsuz koşullara sahip birçok aileye ulaşmakta olması ülkemiz açısından olumlu bir gelişmedir.

Yapılan çalışmaların çoğunluğu yüksek lisans ve doktora programlarının bitirme tezleri olarak hayata geçirilmiştir. Tezlerin yayımlanabilmesi için oluşturulan aile eğitim programlarının faydalarının ve etkilerinin incelenmesi yeni nesilde yetişen araştırmacılar için yol gösterici bir kaynak niteliği taşıyacaktır. Bu da alanda yeni araştırmaların yapılmasına, konu çeşitliliğinin artmasına katkı sağlayıp aile eğitimi alanının gelişmesine olumlu yönde yansımalar getirecektir.

KAYNAKÇA

Abdulahkimoğulları, S. (2018). 0-18 yaş aile eğitimi veren rehber öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri (Ankara il örneği). Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 504040)

Acar, F.M. (2017). Aile eğitimine devam eden işitme kayıplı çocuk babalarının babalık deneyimlerine ilişkin algılarının incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 463451)

Aktaş, B. (2015). Aile eğitiminin otizmli çocuğa sahip ailelerin milieu öğretim tekniklerinden tepki isteme-model olmayı kullanmalarındaki etkililiği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 415923)

Arslan, A., Ulaş, A.H, Kadir, M. (2020). Özel Eğitimde Aile Eğitimine Yönelik Bir Derleme Çalışması. EKEV Akademi Dergisi. 0(84), 21-37.

Avşaroğlu, G. (2019). 7-11 yaş aile eğitimi kurs programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: <https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/8F87A629-D818-AC4B-A5BB-71CCFD861BF0/GÜLNUR AVŞAROĞLU.pdf>

Ay, F. ve Şahan, G. (2018). Aile Eğitimi Kurslarının Yetişkin Eğitimi Bağlamında Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1) , 66-86. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaksosbil/issue/36870/420932>

Balta, M. (2010). Almanya'daki zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip Türk ailelerin gereksinimleri doğrultusunda hazırlanan aile eğitimi uygulamasının etkililiği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 265732)

Bogenschneider, K. Ve Johnson, C. (2004). Family Involvement in Education: How Important Is It? What Can Legislators Do? Wisconsin Family Impact Seminear Briefing Report No.20, 54pages. University of Wisconsin Center for Excellence in Family Studies.

Cavkaytar, A. (1999). Zihin Engellilere Özbakım ve Ev İçi Becerilerinin Öğretiminde Bir Aile Eğitimi Programının Etkililiği. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 2 (03) , . DOI: 10.1501/Ozlegt_0000000044

Cavkaytar, A. (2000). Özel Eğitim. Ailelerle Birlikte Çalışma İçinde. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. 171-188.

Cohen, L., Manion, L., and Morrison, K. (2007). Research methods in education. London: Routledge.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2004). Anne-baba eğitimi. Konya: Eğitim Kitabevi

Demir, E. (2011). Aile eğitimi programlarında eğitimcilerin ve annelerin kültürel çeşitliliğe ilişkin görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 290596)

Demircioğlu, H. (2012). Altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri ve anne baba tutumları ile çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. Yayınlanmış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/20.500.12602/187024>

Dilsiz, H., Serebral Palsili Çocukların Ebeveynlerine Uygulanan Aile Eğitimi Programının Aile İşlevleri, Yılmazlık ve Umutsuzluk Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Programı Doktora Tezi, Ankara, 2019. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/11655/7376>

Gökçe, S. (2017). Otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa sahip ailelerin katıldıkları aile eğitimi programı sonrasındaki yaşam döngüsüne ilişkin görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 463473)

Güzel, Ş. (2006). Dört altı yaş grubu çocuğa sahip annelerin aile eğitimine yönelik ihtiyaç duydukları konuların belirlenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 188258)

Hamamcı, Z., Sevim, S. (2004). Türkiye'de Aile Rehberliği Çalışmaları. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3 (22) , 77-87, Erişim Tarihi: 22.12.2020, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tpdrd/issue/21442/229816>

Hoard, D., and Shepard, K. N. (2005). Parent education as parent-centered prevention: A review of school-related outcomes. School Psychology Quarterly, 20(4), 434-454. <https://doi.org/10.1521/scpq.2005.20.4.434>

Kaçamak, D. (2016). Okul öncesi dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu: Uyku, mizaç, sosyal biliş, yürütücü işlevler ve gelişimsel basamakların değerlendirilmesi ve aile eğitiminin semptom değişimine etkilerinin araştırılması. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık

tezi, Ege Üniversitesi, İzmir. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 440348)

Kaya, Ö.M. (2002). Okul öncesi eğitim kurumlarında uygulanan programlara ailelerin ilgi ve katılımları ile okulöncesi eğitim kurumlarının aile eğitimine katkısı konusunda anne-baba görüşleri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 117302)

Kılıç, Ç. (2016). Aile Eğitim Programları ve Türkiye'deki Örnekleri. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 10 (1) , 99-111. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/en/pub/aibuefd/issue/1498/18128>

Turan, Z , Koca, A. ve Uzuner, Y . (2019). İşitme Kayıplı Çocuğu Olan Bir Annenin Aile Eğitimi Sürecinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 20 (1) , 93-117. DOI: 10.21565/ozelegitimdergisi.417177

Leung, C., Sanders, M.R., Leung, S. Mak, R. and Lau, J. 2003. An outcome evaluation of the implementation of the triple p-positive parenting program Hong Kong. Family Process, 42(4), 531-544.

Mann, M. B., Pearl P. T. and Behle, P. D. 2004. Effects of parent education on knowledge and attitudes. Adolescence, 39(154), 355-360.

McBride, B. A. (1990). The effect of a parent education/ play group program on father involvement in child rearing. Family Relations, 39(3), 250-257.

Ertürk Mustul, E, Turan, Z, Uzuner, Y. (2016). İşitme Kayıplı Çocuğu Olan Bir Annenin Etkileşim Davranışlarının Aile Eğitimi Bağlamında İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi,17 (01) , 1-22, Erişim Tarihi: 15.01.2021, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ozelegitimdergisi/issue/22951/246060>

Özcan, N. (2004). Zihin özürlü çocuklara tuvalet becerisi öğretimine yönelik aile eğitimi programının etkililiği. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: <http://libra.anadolu.edu.tr/tezler/2004/195551.pdf>

Öztürk, M. (2016). Erken çocukluk dönemi uyku sorunları aile eğitiminin etkinliği. Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 464139)

Seylan, E.G. (2010). Öğretmen performansına dayalı doğrudan öğretim yaklaşımıyla sunulan aile eğitimi hizmet içi eğitim programının etkililiği. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 279621)

Sırmabıyıklı, G. (2017). MEB aile eğitimi programının eğitim materyallerinde toplumsal cinsiyet. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara. Erişim adresi: <http://hdl.handle.net/20.500.12575/33837>
Sönmez, N. (2008). Eve dayalı gündüz tuvalet kontrolü aile eğitimi programının annelerin kurulum kaydı tutma ile gündüz tuvalet kontrolü kazandırma becerisini ve çocukların gündüz tuvalet kontrolünü kazanmasındaki etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara. <http://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>'nden elde edilmiştir. (Tez No. 218456)

Şeker, E. (2013). Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlere yönelik olarak düzenlenen aile eğitimi etkinliklerinin değerlendirilmesi. Yayınlanmış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul. Erişim adresi: <https://katalog.marmara.edu.tr/eyayin/tez/eTez023868.pdf>

Şahin, F. T. ve Özbey, S. (Nisan, Mayıs, Haziran 2007). Aile Eğitim Programlarına Niçin Gereksinim Duyulmuştur? Aile Eğitim Programları Neden Önemlidir? T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi. Yıl: 10, Cilt: 3, Sayı:12. s. 9-10.

Şahin, T. F. ve Ersoy, Ö. (1999). 0-6 Yaş Döneminde Anne-Baba Eğitiminin Önemi. Mesleki Eğitim Dergisi. Sayı:1. s.59.

Yakın, M. ve Güzel-Özmen, R. (2010). Aile eğitiminin annelerin doğal dil sağaltım tekniklerini kullanmalarında etkililiği. Eğitim Bilimleri ve Uygulama, 9(17), 21-39.

Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Temel, Z. F. (2003). Aile Eğitim Modeli. Dünya'da ve Türkiye'deki Uygulamalar. Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu. İstanbul: AÇEV Yayınları. s.35- 50

YAYIN İLKELERİ

- Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yılda dört kez yayımlanan hakemli ve bilimsel bir dergidir.
- Dergiye Türkçe ve İngilizce olmak üzere iki dilde yayın kabul edilmektedir.
- Gönderilen eserler öncelikle konunun dergiye uyumu, yazıların objektiflik kriterine ve yayın etiği ilkelerine uygunluğu, şekil şartlarını sağlaması ve intihal içermemesi bakımından Yayın Kurulunca ön incelemeye tabi tutulmakta ve uygun bulunanlar hakemlere gönderilmektedir.
- Dergiye gönderilen makaleler, “kör hakem sistemi” çerçevesinde iki hakeme iletilmekte; gerekli görülmesi durumunda ise üçüncü bir hakeme yönlendirilmektedir. Yayına kabul açısından çoğunluk kararı aranmaktadır.
- Dergiye gönderilen yazıların başka bir dergide yayınlanmamış ya da değerlendirilmek üzere farklı bir dergiye gönderilmemiş olması gerekmektedir.
- Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluklar çalışmanın yazar(lar)ına aittir.
- Gönderilen eserlerin telif hakkı Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi'ne aittir. Yazarlar, makalelerini gönderdikleri zaman bu durumu kabul etmiş sayılırlar. Dergide yayımlanan yazılardan kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
- Makale yazımında Microsoft Office Word programı kullanılması ve eserlerin Dergipark sistemi üzerinden <http://dergipark.gov.tr/spcd> adresine gönderilmesi gerekmektedir.

PUBLICATION PRINCIPLES

- Journal of Social Policy Studies is a **peer-reviewed** and **scientific** journal published four times a year by the Ministry of Family and Social Services
- Publications are accepted in two languages, Turkish and English.
- The submitted publications are subject to preliminary review by the Editorial Board in terms of compliance with the journal's content, objectivity criteria, ethical principles, and format. Publications providing conditions are sent to the reviewer. The editorial process gives the editors the authority to reject any manuscript, if it does not meet the scientific publishing standards or is out of scope of the journal.
- The articles submitted to the journal are sent to two reviewers within the "blind refereeing"; In case of conflicting feedback, the editor may choose to send the paper to a third reviewer. The majority decision is required for acceptance.
- The article sent to Journal of Social Policy Studies must not have been published in another journal, or has not been submitted to a different journal for evaluation.
- Responsibilities arising from comments in the publications belong to the author (s).
- The copyright of the submitted publications belongs to the Journal of Social Policy Studies. Authors accept this when they submit their articles. Quotations must give reference to the articles published in the journal.
- Articles must be written in Microsoft Word program and sent to <http://dergipark.gov.tr/spcd> via Dergipark system.
- For more information about publication principles and to access reference guidelines: <http://dergipark.gov.tr/spcd/page/4807>

